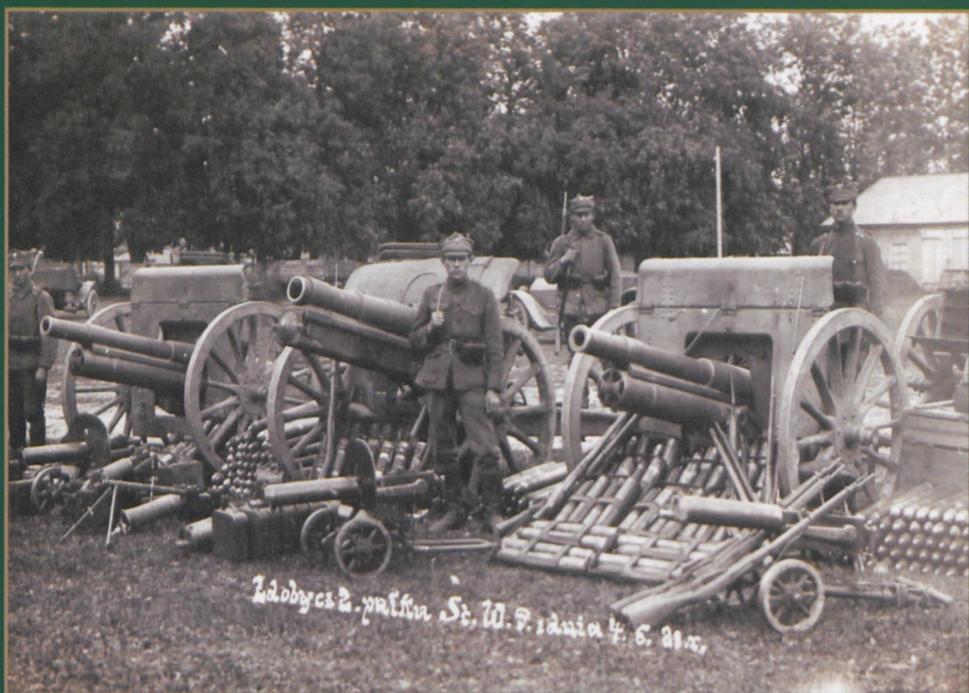

Towarzystwo Pamięci
Powstania Wielkopolskiego 1918/19
Zarząd Główny

Powstańcy Wielkopolscy

Biogramy uczestników
Powstania Wielkopolskiego
1918–1919

tom XVI

Powstańcy wielkopolscy

Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918-1919

Wydawnictwo: [illegible]
Miejsce wydania: [illegible]
Rok wydania: [illegible]

Tom XVI opracowania *Powstańcy wielkopolscy. Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918 - 1919* jest formą uczczenia przez Zarząd Główny Towarzystwo Pamięci Powstania Wielkopolskiego 1918-1919 stulecia zwycięskiej wojny polsko-bolszewickiej

Powstańcy wielkopolscy

Biogramy uczestników
powstania wielkopolskiego 1918 - 1919

Tom XVI

pod redakcją Bogusława Polaka

Koncepcja i opracowanie tomu XVI
Zdzisław Kościański, Bogumił Wojcieszak

Poznań 2019

Towarzystwo Pamięci Powstania Wielkopolskiego 1918-1919
Zarząd Główny

Komitet Redakcyjny cyklu wydawniczego *Powstańcy wielkopolscy.*
Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918 - 1919:

przewodniczący: Bogusław Polak

sekretarz: Eligiusz Tomkowiak

członkowie: Stefan Bartóg, Kamila Czechowska, Zdzisław Kościański

opracowanie redakcyjne i korekta: Eligiusz Tomkowiak

projekt okładki: Anna Bartóg-Mitmańska

Zdjęcie na okładce: Zdobycz wojenna 2 Pułku Strzelców Wielkopolskich
4 czerwca 1920. Na odwrocie zdjęcia pieczętka fotografa L. S. Lewina w Bo-
brujsku, ul. Szosowa nr 12 (ze zbiorów Zdzisława Kościańskiego).

Ponadto skorzystano z fotografii rodzin powstańców uwzględnionych w ni-
niejszym tomie, autorów biogramów oraz z zasobów: Narodowego Archi-
wum Cyfrowego, Wielkopolskiego Muzeum Wojskowego-Oddział Muzeum
Narodowego w Poznaniu, WBH- CAW i Katarzyny Czarnul

Zadanie publiczne jest finansowane ze środków
otrzymanych od Miasta Poznań

POZnań*

186798

Zadanie publiczne jest współfinansowane ze środków
Samorządu Województwa Wielkopolskiego

SAMORZĄD WOJEWÓDZTWA
WIELKOPOLSKIEGO

Dz. Bibl. Reg.

01.05.a

© Copyright by Autorzy 2019

All rights reserved. Wszelkie prawa zastrzeżone

Realizacja wydawnicza: Wydawnictwo Opalgraf Opalenica

ISBN 987-83-63294-06-9

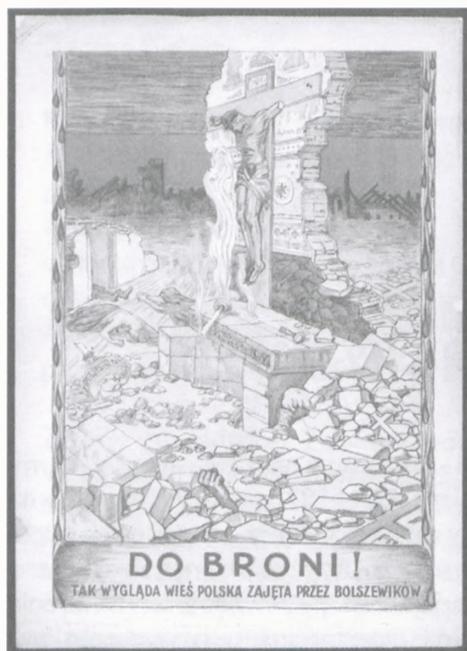
Przedmowa

Powstańcy wielkopolscy w wojnie polsko - bolszewickiej 1919-1920

Rok 2020 w życiu społecznym będzie stał - taką mamy nadzieję - między innymi pod znakiem 100. rocznicy wojny polsko-bolszewickiej 1920 roku. Wówczas to na przedpolach Warszawy rozstrzygnęły się losy nie tylko II Rzeczypospolitej, ale także europejskiego kontynentu. Zwycięska wojna nie tylko utrwaliła wewnętrznie dopiero co odzyskaną niepodległość, ale też uwiarygodniła ją zewnętrznie, na arenie międzynarodowej. Aktywnymi i znaczącymi uczestnikami tych wydarzeń byli powstańcy wielkopolscy, walczący w szeregach Wojsk Wielkopolskich. Z tego powodu stali się zbiorowym bohaterem niniejszego tomu Słownika...

Wojna polsko-bolszewicka (zwana również wojną polsko-rosyjską 1919-1921, wojną 1920 r., i - niepoprawnie - wojną polsko-sowiecką) trwała półtora roku i jej mocnym akordem była bitwa pod Warszawą, która przyniosła Europie pokój i zmniejszyła siłę bolszewizmu, zamykając jej jednocześnie dostęp do zachodniej Europy. Plany bolszewików były bardzo szerokie o czym mówił jeden z wrogich rozkazów: „Żołnierze Czerwonej Armii powinniście pamiętać, że front zachodni należy uważać za front wszechświatowej rewolucji. Krasnoarmiejcy, komisarze, komendanci! Rosja sowiecka żąda i oczekuje od was największego natężenia sił, by zwyciężyć. Śmierć lub zwycięstwo!”. W powstaniu konfliktu zbrojnego polsko-bolszewickiego odgrywały względy ideowe, a także spór terytorialny. Do bojowego starcia regularnych wojsk polskich i bolszewickich doszło 14 lutego 1919 r. w rejonie miasteczka Mosty nad Niemnem. W wyniku tego ukształtowała się już stała linia frontu, ale już 16 kwietnia 1919 r. rozpoczęła się polska operacja wileńska. Opierała się ona na rajdzie grupy kawaleryjskiej płk. Władysława Beliny-Prażmowskiego, która przebyła ponad 300 km w ciągu trzech dni. W dniu 19 kwietnia po opanowaniu wileńskiego dworca kolejowego wysłała pociąg po piechotę, gen. Edwarda Śmigłego-Rydza. Rozstrzygający bój o miasto rozegrał się 20 kwietnia 1919 r. Sukcesy odnotowano także na innych odcinkach: m. in. w walkach o Lidę, Nowogródek, Baranowicze. Działania zaczepne na Wołyniu rozpoczęły się 8 sierpnia 1919 r. Doprowadziły one z kolei do zdobycia Krzemieńca, Dubna, Równego i Sarn.

Jesienią 1919 r. grupa gen. Śmigłego-Rydza po ciężkich walkach wyszła nad Dźwinę i przedpola Dyneburga, a w połowie sierpnia 1919 r. docierając pod Połock odzuciła bolszewików za Dźwinę. W połowie października 1919 r. rozpoczęły się cięż-

kie walki nad Berezyną. Chociaż Rada Komisarzy Ludowych zadeklarowała 28 stycznia 1920 r. uznanie niepodległego państwa polskiego, szansę zażegnania konfliktu polsko-radzieckiego były niewielkie. Potwierdzeniem takiego stanu rzeczy była nie treść radzieckiej propozycji lecz informacja wywiadu o ruchach sił Armii Czerwonej.

Wiosenna ofensywa wojsk polskich pod osobistym dowództwem J. Piłsudskiego doprowadziła do zajęcia 7 maja 1920 r. Kijowa. Jednakże już 29 maja tego roku przed prawym skrzydłem armii gen. Antoniego Listkowskiego pojawiła się I Armia Konna Siemiona Budionnego, która 5 czerwca przerwała front i znalazła się na tyłach dowodzonej przez E. Śmigłego – Rydza 3 Armii Polskiej. W wyniku zaistniałej sytuacji wojska polskie opuściły Kijów, by 16 czerwca znaleźć się z powrotem na linii rzek Uż i Słucz, skąd rozpoczęły ofensywę. Na froncie północnym, 4 lipca 1920 r. uderzył Michaił Tuchaczewski i złamał skrzydło północno-wschodnie frontu polskiego. Nastąpił odwrót na całej linii frontu. Ofensywa radziecka zbliżyła się do granic etnicznie polskich. Front ukraiński został powstrzymany po ciężkich walkach pod Lwowem, natomiast front zachodni Tuchaczewskiego parł w głąb ziem państwa polskiego. W dniu 12 lipca Rosja Radziecka podpisała z rządem litewskim, układ pokojowy, który wytyczał granicę międzypaństwową, biegnącą na południe od Grodna, wzdłuż rzeki Niemen i Berezyny do Mołodeczna.

Dnia 13 sierpnia 1920 r. rozpoczęła się wielka bitwa warszawska, obfitująca w trzy kompleksy wydarzeń; bój na przedmościu warszawskim, walki nad Wkrą i uderzenie manewrowe znad Wieprza. Na przedmieściu najcięższy bój toczył się od świtu 15 sierpnia do zmierzchu dnia następnego. Był to bój o miasteczko Radzymin, które przechodziło z rąk do rąk. W wyniku walk na bagnety zostało ostatecznie

Gen. J. HALLER żegna poznańczyków.

utrzymane. W bojach nad Wkrą 5 Armia wywalczyła, mimo nierównych sił, powodzenie w wyniku wyczerpujących starć, przy dużych stratach własnych. Uderzenie grupy manewrowej znad Wieprza rozpoczęło się 16 sierpnia o świcie. Wojska polskie były skoncentrowane na dość wąskim odcinku i dość łatwo przełamały front bolszewickiej grupy mozyrskiej. Następnie szybkim marszem ruszyły od południa ku północy na Brześć, Białą Podlaską, Międzyrzecz, Siedlce, Kałuszyn, Mińsk Mazowiecki. Wymienione powyżej miasta zostały osiągnięte przez oddziały grupy uderzeniowej 17 sierpnia wieczorem. W dniu 19 sierpnia 1920 r. J. Piłsudski nakazał przejście wojsk polskich do działań pościgowych. Ostatnia ta faza przyniosła sporo zaciętych walk. Pod Chorzelami usiłowano zatrzymać bolszewicki 3 Korpus Kawalerii Gaja Bżyszkiana. Prezentował on jednak poważną siłę i potrafił zadać duże straty jednostkom 4 Armii. Następnie przedostał się do Prus Wschodnich, gdzie został internowany.

Jednak – choć przełomowa – bitwa warszawska nie oznaczała końca wojny. 25 sierpnia 1920 r. rozpoczęły się boje nad środkowym Bugiem, a następnie działania wojenne przeniosły się na Wołyń.

Działaniom tym towarzyszył zwrot zaczepny wojsk polskich w Galicji Wschodniej. W dniu 26 września 1920 r. polska kawaleria gen. Juliusza Rómmla wykonała głęboki rajd na Korosteń. Z kolei na północy od 20 do 28 września 1920 r. rozegrała zwycięską się bitwa nad Niemnem. W wyniku ciężkich i długotrwałych walk nastąpiło wzajemne wyczerpanie sił. Pojawiły się dążenia do zawarcia pokoju. Rozjem z Rosją bolszewicką podpisano 12 października 1920 r., a dokumenty pokojowe w Rydze 18 marca 1921 r.

Gen. Daniel Konarzewski ze sztabem 14 Dywizji Piechoty

Zapewne 100. rocznica wojny polsko-bolszewickiej 1920 r. będzie uroczyste obchodzona na terenie całego kraju i zaowocuje licznymi opracowaniami. Należy więc przypomnieć, że tematyce wojny polsko-bolszewickiej poświęcono już wiele prac.

Najwięcej opublikowano w międzywojennej Polsce, a bibliografia Feliksa Liberta notowała w 1935 r. aż 2720 pozycji (zob. F. Libert, *Materiały do bibliografii wojny polsko-sowieckiej*, Warszawa 1935). Ukazały się monografie, syntezy, przyczynki czy też artykuły popularno-naukowe i rocznicowe. Były to jednak w dużej części prace wspomnieniowe, edycje źródeł, bądź też publikacje przyczynkarskie poświęcone wybranym zagadnieniom wojny. Wśród wspomnień warto przytoczyć następujące pozycje: J. Piłsudski, *Rok 1920*, Warszawa 1924; J. Dowbór-Muśnicki, *Moje wspomnienia*, Poznań 1936; J. Haller, *Wódz Armii Ochotniczej generał Józef Haller opowiada o bitwie, która zdecydowała o losach Polski*, Toruń 1935; F. Latinik, *Bój o Warszawę. Rola Wojskowego Gubernatora i pierwszej armii w bitwie pod Warszawą w 1920 r.*, Bydgoszcz b. r. w.; W. Sikorski, *Nad Wisłą i Wkrą. Studium z polsko-rosyjskiej wojny*, Lwów-Warszawa 1928; L. Żeligowski, *Wojna w roku 1920. Wspomnienia i rozważania*, Warszawa 1930; E. V. d Abernon, *Osiemnasta decydująca bitwa w dziejach świata pod Warszawą 1920 r.*, Warszawa 1932; *Epizody kawalerskie. Zbiór wspomnień*, red. A. Radwan-Pragłowskiego, Warszawa 1939.

Z kolei wśród innych wartościowych publikacji źródłowych i opracowań opartych na dokumentach warte uwagi są m. in.: *Bitwa warszawska*, t. I, *Bitwa nad Bugiem 27 VII-7 VIII 1920*, cz. I, Warszawa 1935; *Bitwa warszawska*, t. I, *Bitwa nad Bugiem 27 VII-7 VIII 1920*, cz. II, *Dokumenty*, Warszawa 1935; *Bitwa warszawska*, t. II, *Bitwa nad Wisłą 7 VIII-*

Poświęcenie pamiątkowego kopca I Korpusu Polskiego gen. J. Dowbora-Muśnickiego i grobów żołnierzy Wojsk Wielkopolskich poległych po zdobyciu Bobrujska

-12 VIII 1920, ks. 1, cz. II, *Dokumenty*, Warszawa 1938; *Bitwa warszawska*, t. II, *Bitwa nad Wisłą 7 VIII-12 VIII 1920*, ks. 1, cz. I, Warszawa 1939; *Obrona państwa w 1920 roku. Księga sprawozdawczo pamiątkowa Generalnego Inspektoratu Armji Ochotniczej i Obywatelskich Komitetów Obrony Państwa*, pod red. W. Ścibor-Rylskiego, Warszawa 1923; S. Pomarański, *Pierwsza Wojna Polska (Zbiór komunikatów wojennych 1918-1920)*, Warszawa 1921; *Studia operacyjne z historii wojen polskich 1918-1921*, t. II, cz. 1 i 2, Warszawa 1935; *Studia taktyczne z historii wojen polskich 1918-1921. Bój na przedmościu Warszawy w sierpniu 1920 r.*, t. XIII, Warszawa 1935; M. Kukiel, *Z doświadczeń kampanii roku 1920 na Ukrainie i w Małopolsce*, Warszawa 1921; T. Kutrzeba, *Wyprawa kijowska 1920 roku*, Warszawa 1930; A. Przybylski, *Działania wstępne w wojnie polsko-rosyjskiej 1918/1920*, Warszawa 1928; St. Szeptycki, *Front Litewsko-Białoruski*, Kraków 1925; T. Piskor, *Działania dywizji kawalerii na Ukrainie*, Warszawa 1926; B. Zawadzki, *System obronny w 1920 roku*, Warszawa 1926.

Prace badawcze i wydawnicze przerwała II wojna światowa, która przyniosła także straty źródłowe. Po 1945 roku prace te ustały ze względu na uwarunkowania polityczne w naszym kraju. Te nieliczne publikacje lansowały tezę o tzw. imperializmie pańskiej Polski, m. in.: S. Arski, A. Korta, Z. Safian, *Zmowa grabieżców. Awantura Piłsudskiego w 1920 r.*, Warszawa 1951.

Publikacje poświęcone omawianym wydarzeniom wychodziły przede wszystkim poza granicami Polski, m. in.: F. A. Arciszewski, *Cud nad Wisłą. Rozważania żołnierza*, Lon-

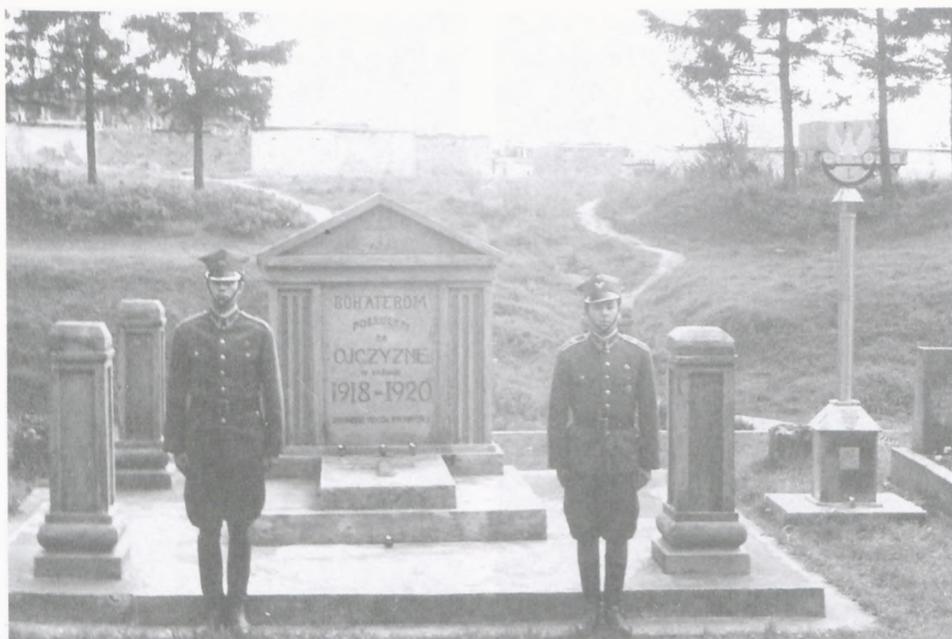
dyn 1957; J. Haller, *Pamiętniki*, Londyn 1963; T. Komarnicki, *The Rebirth of the Polish Republic*, London 1957; A. J. Narbut-Luczyński, *U kresu wędrówki. Wspomnienia*, Londyn 1966; W. Pobóg-Malinowski, *Najnowsza historia polityczna Polski*, t. 2, Londyn 1967; T. Piszczkowski, *Odbudowanie Polski 1914-1921. Historia i polityka*, Londyn 1969; *Rozważania o bitwie warszawskiej 1920-go roku*, pod red. J. Giertycha, Londyn 1984; *Sąsiedzi wobec wojny 1920 r.*, opracował J. Cisek, Londyn 1990; M. Słowikowski, *Bój w obronie Warszawy. Śmierć ks. I. Skorupki*, Londyn 1964; P. S. Wandycz, *Soviet-polish relations 1917-1921*, Cambridge 1969; *Zwycięstwo 1920. Warszawa wobec agresji bolszewickiej*, Paryż 1990.

Szczególnie uwagę zwracała aktywność kawalerzystów, m. in. prace: K. Krzeczunowicza, *Ostatnia kampania konna. Działania jazdy polskiej przeciw armii konnej Budiennego w 1920 roku*, Londyn 1971; tenże, *Ułani Księcia Józefa. Historia 8 Pułku Ułanów Ks. Józefa Poniatowskiego 1784-1945*, Londyn 1960; *Dzieje Pułku ułanów Podolskich 1809-1947*, opracowanie zbiorowe, Londyn 1982; *Dzieje Ułanów Jazłowieckich*, praca zbiorowa. Londyn 1988; P. Zaremba, *Dzieje 15 pułku ułanów poznańskich / 1 pułku ułanów wielkopolskich*, Londyn 1962; *50-lecie 16 pułku ułanów wielkopolskich im. gen. dyw. Gustawa Orlicz-Dreszera 29 XII 1918-29 XII 1968*, Bydgoszcz-Londyn 1968; *Szlakiem Ułanów Chrobrego. Zarys Historii 17 Pułku ułanów Wielkopolskich im. Króla Bolesława Chrobrego*, Red. S. Zakrzewskiego i Z. Godynia, Londyn 1973.

Jedynie nieliczni autorzy w PRL-u odważyli się pisać o wojnie polsko-bolszewickiej. Z uwagi na ograniczenia związane z zapisami cenzury zajmowali się wybranymi problemami, inne zagadnienia pomijając milczeniem m. in. A. Leinwand, *Polska Partia Socjalistyczna wobec wojny polsko-radzieckiej 1919-1920*, Warszawa 1964; R. Łossowski, *Stosunki polsko-litewskie w latach 1918-1920*, Warszawa 1966; A. Próchnik, *Pierwsze piętnastolecie Polski niepodległej 1918-1933. Zarys dziejów politycznych*, Warszawa 1957; E. Kozłowski, M. Wrzosek, *Dzieje oręża polskiego 1794-1938*, Warszawa 1973. W 1986 r. wydarzeniem w środowisku historyków i na rynku księgarskim okazały się dwa tomy studiów z dziejów *Wojska Polskiego z lat 1914-1922* (Koszalin 1986). Bezspornie był to przełom w badaniach historyczno-wojskowych. W ślad za publikacją koszalińską zaczęły się ukazywać kolejne, m. in. książka: M. Wrzosek, *Wojsko Polskie i operacje wojenne lat 1918-1921*, Białystok 1988.

Szersze badania nad omawianą problematyką podjęto dopiero po przełomie 1989 r. Pojęto próbę skatalogowania publikacji poświęconych walkom o Kresy Wschodnie. Praca Urszuli Olech z 1990 r. pt. *Wojna polsko-sowiecka 1919-1921. Materiały do bibliografii* Warszawa 1990, zawiera jedynie 1222 pozycje, gdyż pomija artykuły prasowe, rocznicowe – nie zawsze przydatne dla historyka.

Godne uwagi są książki i artykuły poświęcone wydarzeniom lat 1920-1921, m. in. M. M. Drozdowski, *Warszawa w obronie Rzeczypospolitej czerwiec-sierpień 1920*, Warszawa 1993; A. Garlicki, *Józef Piłsudski 1867-1935*, Warszawa 1990; L. Królikowski, *Bitwa warszawska 1920 roku. Działania wojenne, zachowane pamiątki*, Warszawa 1991; G. Łukomski, *Walka Rzeczypospolitej o kresy północno-wschodnie 1918-1920. Polityka i działania militarne*, Poznań 1994; *Wojna polsko-sowiecka 1920 roku. Przebieg walk i tło międzynarodowe*, pod red. A. Koryna, Warszawa 1991; J. Odziemkowski, *Bitwa war-*

Pomnik z okresu międzywojennego poświęcony polskim żołnierzom niepodległości -
Wotkowysk 17 IX 1994 r

szawska 1920 roku, Warszawa 1990; M. Wrzosek, *Wojny o granice Polski Odrodzonej 1918-1921*, Warszawa 1992; L. Wyszczelski, *Warszawa 1920*, Warszawa 1997; Tenże, *Kijów 1920*, Warszawa 1999. Zwracają także uwagę ze względu na treść i ikonografię m. in. albumy: *O niepodległość i granice 1914-1921*, wstęp Z. Wójcik, noty historyczne A. Friszke, Warszawa 1990; A. Nowak, *Ojczyzna ocalona. Wojna sowiecko-polska 1919-1920*. Kraków 2010.

Na temat stanu badań nad wojną polsko-bolszewicką pisali m. in.: T. Wawrzyński, *Wojna polsko-sowiecka 1919-1920. Stan i perspektywy badań oraz charakterystyka akt proveniencji wojskowej*, (w:) *Biuletyn Wojskowej Służby Archiwalnej*, nr 18, Warszawa 1995, s. 5-21 oraz A. Nowak, *Wojna polsko-sowiecka 1919-1921 roku w świetle najnowszych publikacji*, (w:) *Kwartalnik Historyczny*, 1993, nr 3, s. 79-107.

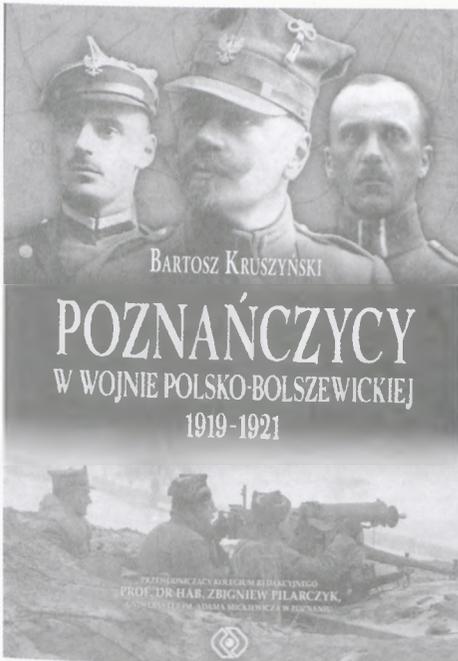
Opublikowano znaczące tomy źródeł do historii wojny polsko-bolszewickiej m. in. *Bitwa Warszawska. 13-28 VIII. Dokumenty operacyjne, cz. II (17-28 VIII)*, pod red. M. Tarczyńskiego, Warszawa 1996; *Bitwa Warszawska. 13-28 VIII. Dokumenty operacyjne, cz. II (17-28 VIII)*, pod red. M. Tarczyńskiego, Warszawa 1996; *Bitwa Wołyński — Podolska 5 IX - 2 I 1920*, Warszawa 2014; *Dokumenty z dziejów polskiej polityki zagranicznej 1918-1939*, t. 1: 1918-1932, red. nauk. T. Jędruszczak i M. Nowak-Kielbikowa, Warszawa 1989; *Stosunki Rzeczypospolitej z państwem radzieckim 1918-1943. Wybór dokumentów*, opracowanie i wybór J. Kumaniecki, Warszawa 1991; *Wojna polsko-sowiecka we wspomnieniach i innych dokumentach*, wybrał i oprac. J. Borkowski, Warszawa 1990; *Wybór dokumentów do bitwy warszawskiej*, (w:) *Wojskowy Przegląd Historyczny*, 1991, nr 1, 2, 3, 4, 1992, nr 1, 2, 3. W dorobku historiograficznym pojawiły się

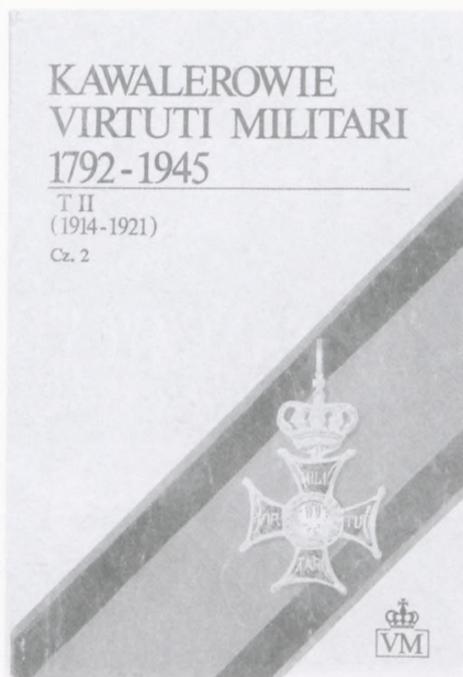
też prace o tematyce jenieckiej, m. in. *Zwycięzcy za drutami. Jeńcy polscy w niewoli (1919-1922)*, Dokumenty i materiały, opracowali i do druku przygotowali S. Aleksandrowicz, Z. Karpus, W. Rezmer, Toruń 1995; W. Olszewski, *Jeńcy internowani i zmarli w obozie w Strzałkowie w latach 1915-1921*. Warszawa 2012; B. Czerniak, R. M. Czerniak, *Obóz jeńców wojennych i internowanych pod Strzałkowem 1914-1918, 1919-1924*, Strzałkowo 2013.

Udział Poznańczyków, żołnierzy Wielkopolan, w wojnie polsko-bolszewickiej w latach 1919-1920 jest stosunkowo mało znany w polskim społeczeństwie. Odnosnie publikacji dotyczących Wojsk Wielkopolskich (Armii Wielkopolskiej) w 1919 r. i 1920 r. wśród aspektów dotyczących wojny polsko-bolszewickiej 1920 r. dominowały aspekty militarne. Pierwszą syntezę powstania wielkopolskiego, próbą szerokiego spojrzenia na problematykę wkładu Wielkopolski dla odrodzenia II Rzeczypospolitej, była książka Włodzimierza Lewandowskiego (W. Lewandowski, *Udział Wielkopolski w odbudowie Rzeczypospolitej w latach 1918 i 1919*, ze słowem wstępnym M. Jabczyńskiego. Poznań 1939). W księgach pamiątkowych odtworzono zarys działań oddziałów wielkopolskich na interesujących nas frontach wojny polsko-bolszewickiej, m. in. *Album dziesięciolecia Okręgu Korpusu nr VII*, Poznań 1932; *14. Dywizja Piechoty (1. Dywizja Strzelców Wielkopolskich) w wojnie i pokoju*, Poznań 1936; *Księga jazdy polskiej*, Warszawa 1938; *Księga chwwały piechoty*. Warszawa 1937-1939; *Album dziesięciolecia lotnictwa polskiego*, Poznań 1930 czy o pułkach pomorskich wywodzących się z Wojsk Wielkopolskich na łamach *Księgi Pamiątkowej Pomorza 1920-1930* (Toruń 1930).

Ogólny przebieg tych działań znany jest z niewielkich objętościowo metryk pułkowych wydawanych w seriach *Zarysów historii wojennej pułków polskich 1918-1920* przez

Wojskowe Biuro Historyczne w Warszawie na przełomie lat dwudziestych i trzydziestych: S. Jasionek, *Zarys historii wojennej 55-go poznańskiego pułku piechoty*, Warszawa 1928; S. Siuda, *Zarys historii wojennej 56-go pułku piechoty wielkopolskiej*, Warszawa 1928; L. Karczewski, *Zarys historii wojennej 57-go pułku piechoty wielkopolskiej*, Warszawa 1928; J. Łapiński, *Zarys historii wojennej 58-go pułku piechoty wielkopolskiej*, Warszawa 1928; F. Nowicki, *Zarys historii wojennej 59-go pułku piechoty wielkopolskiej*, Warszawa 1929; B. M. Smoleń, *Zarys historii wojennej 60-go pułku piechoty wielkopolskiej*, Warszawa 1930; W. Rupniewski, *Zarys historii wojennej 61-go pułku piechoty wielkopolskiej*, Warszawa 1929; L. Radwański, *Zarys historii wojennej 62-go pułku piechoty wielkopolskiej*, Warszawa 1929; K. Rogaczewski, *Zarys historii wojennej 64-go grudziądzkiego pułku piechoty*, Warszawa 1929; L. Proskurnicki, *Zarys historii wojennej 65 starogardzkiego pułku piechoty*, Warszawa 1929; W. Jankiewicz, *Zarys historii wojennej 66-go kaszubskiego pułku piechoty im. Marszałka J. Piłsudskiego*, Warszawa 1929; S. Konieczny, *Zarys historii wojennej 67-go pułku piechoty wielkopolskiej*, Warszawa 1929; K. Plasota, *Zarys historii wojennej 68 pułku piechoty*, Warszawa 1929; J. Filary, *Zarys historii wojennej 69-go pułku piechoty*, Warszawa 1928; J. Englicht, *Zarys historii wojennej 70-go pułku piechoty wielkopolskiej*, Warszawa 1929; J. T. Przyjemski, *Zarys historii wojennej 73-go pułku piechoty*, Warszawa 1929; A. P. Bożejko, *Zarys historii wojennej 74-go górnośląskiego pułku piechoty*, Warszawa 1929; M. Glut, *Zarys historii wojennej 75-go pułku piechoty*, Warszawa 1929; J. J. Czarnecki, *Zarys historii wojennej 15-go pułku ułanów poznańskich*, Warszawa 1929; Kazimierz Kosiarski, *Zarys historii wojennej 16-go pułku ułanów*, Warszawa 1929; J. Wasiutyński, *Zarys historii wojennej 17-go pułku ułanów gnieźnieńskich*, Warszawa 1929; Jerzy Dobiecki, Michał Kłopotowski, *Zarys historii wojennej 18-go puł-*

ku ułanów pomorskich, Warszawa 1929; W. Goel, *Zarys historii wojennej 25-go pułku Ułanów Wielkopolskich*, Warszawa 1929; K. Riedl, *Zarys historii wojennej 26-go pułku ułanów wielkopolskich*, Warszawa 1929; S. Rostworowski, *Zarys historii wojennej 27-go pułku ułanów (b. 203-go ochotniczego pułku ułanów)*, Warszawa 1930; S. Uziembło, *Zarys historii wojennej 14-go Pułku Artylerii Polowej Wielkopolskiej*, Warszawa 1928; Ł. Panufnik, *Zarys historii wojennej 15-go Pułku Artylerii Polowej Wielkopolskiej*, Warszawa 1929; J. Antropow, *Zarys historii wojennej 7-go Dywizjonu Artylerii Konnej Wielkopolskiej*, Warszawa 1928; A. Kiciński, *Zarys historii wojennej 7-go Pułku Artylerii Ciężkiej*, Warszawa 1928; K. Taube, Olgierd Żukowski, *Zarys historii wojennej flotyll rzecznych*, Warszawa 1931.

Należy żałować, że walki Grupy gen. Daniela Konarzewskiego w Galicji Wschodniej i Grupy Wielkopolskiej na Litwie i Białorusi czy podczas walk oddziałów wielkopolskich na wiosnę, w lecie i na jesieni 1920 r. nie znalazły miejsca do wnikliwych studiów w ramach serii studiów taktycznych z historii wojen polskich 1918-1921.

W okresie po 1945 r. znaczące dla tematyki dotyczącej Wojsk Wielkopolskich miały, m. in. artykuły i przyczynki: S. Grygier, *Powstanie wielkopolskie a umowa białostocka*, (w:) *Powstanie wielkopolskie 1918/1919 (artykuły i przyczynki)*, pod red. B. Polaka, Kościan 1975; S. Grygier, T. Grygier, *Polityczne i wojskowe kontakty Wielkopolski i Pomorza w latach 1918-1919*, (w:) *Wielkopolska a Pomorze, Warmia, Mazury i Ziemia Żłotowska w dobie powstania wielkopolskiego 1918-1919* (Materiały z II Ogólnopolskiego Seminarium Historyków Powstania Wielkopolskiego – Kościan 2 II 1973 r.), pod red. Z. Grota i J. Witkowskiego, Leszno 1977; M. Rezler, *Nieznaný oddział. Poznański Ochotniczy Batalion Śmierci*, (w:) *Wojskowy Przegląd Historyczny* 1981, nr 2.

Sesja wojna polsko - bolszewicka 1920 r. (Nowy Tomyśl, 1990).
 Od lewej: Grzegorz Łukomski, Zdzisław Kościański i Bogusław Polak

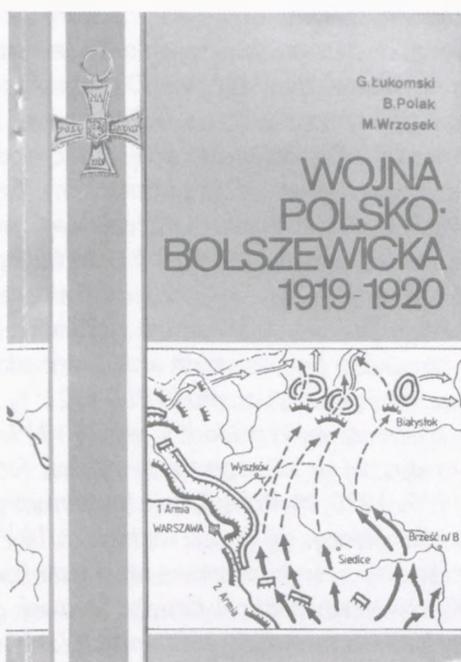
Z inspiracji B. Polaka ukazały się tomy źródeł, dotyczące problematyki wojskowo-politycznej powstania: *Powstanie wielkopolskie 1918-1919. Wybór źródeł*, wybór i opracowanie A. Czubiński i B. Polak, Poznań 1983; *Wojskowe aspekty powstania wielkopolskiego 1918-1919. Wybór materiałów źródłowych*, redakcja naukowa: B. Woszczyński, Poznań 1984; *Wojsko wielkopolskie 1919 r. Cz. I: Rozwój organizacyjny i zjednoczenie z Wojskiem Polskim (marzec-listopad 1919 r.)*. Wybór dokumentów wojskowych, wstęp, wybór i opracowanie: B. Polak, Koszalin 1985; *Wojsko Wielkopolskie 1919 r., cz. 2, Rewindykacja Pomorza w 1920 r. Wybór dokumentów wojskowych*, wstęp, wybór i opracowanie I. Polak, B. Polak, Koszalin 1986; B. Polak, *Walka o polską granicę wschodnią 1918-1921*. Wybór źródeł, Koszalin 1993; *Polskie formacje graniczne 1918-1939. Wybór źródeł*, t. 1, wstęp, wybór i opracowanie B. Polak, Koszalin 1999; *Rewindykacja Pomorza i Wielkopolski 1920 r. Wybór źródeł*, wstęp, wybór i opracowanie Bogusław Polak, Koszalin 1999; *Walki o Lwów i Małopolską Wschodnią 1918-1919. Wybór materiałów źródłowych*, t. 1, 1-30 listopada 1918 r., wstęp, wybór i opracowanie B. Polak, Koszalin 2000; *Walki o Lwów i Małopolską Wschodnią 1918-1919. Wybór materiałów źródłowych*, t. 2, 1 grudnia - 27 lutego 1919 r., wstęp, wybór i opracowanie B. Polak, Koszalin 2000; *Walki o Lwów i Małopolską Wschodnią 1918-1919. Wybór materiałów źródłowych*, t. 3, 7 marca-30 kwietnia 1919 r., wstęp, wybór i opracowanie B. Polak, Koszalin 2001.

Ponadto w Koszalinie opublikowano dwa tomy słownika B. Polaka (*Dowódcy powstania wielko-polskiego* (Koszalin 1989) i *Wojska Wielkopolskiego 1918-1919* (Koszalin

1989), a w 1998 r. ukazało się nowe, poszerzone wydanie biografii gen. Stanisława Taczaka (w 2019 r. Instytut Pamięci Narodowej wydał album: B. Polak i M. Polak, *General Stanisław Taczak 1874-1960*, Poznań-Warszawa 2019). W 1990 r. Wydawnictwo Wyższej Szkoły Inżynierskiej. W Koszalinie opublikowało monografię habilitacyjną Bogusława Polaka (B. Polak, *Wojsko Wielkopolskie 1918-1920*, Koszalin 1990).

W ośrodku koszalińskim W latach 90-tych XX wieku pojawiła się seria monografii – kalendariów z dziejów Wojska Polskiego 1914-1921. I tak w połowie 1990 r. ukazała się *Wojna polsko-bolszewicka* (t. 1 i 2) napisana przez M. Wrzoska, G. Łukomskiego i B. Polaka. Podobnie było z kolejną książką *Wojna polsko-ukraińska* autorstwa G. Łukomskiego, C. Partacza i B. Polaka (Koszalin-Warszawa 1994). Następne publikacje to *W obronie Wilna, Grodna, Mińska. Front litewsko-białoruski wojny polsko-bolszewickiej 1918-1920* (G. Łukomski i B. Polak) i tychże: *Powstanie Wielkopolskie 1918-1919* (Koszalin-Warszawa 1995) oraz tom: *Wojsk: Polskie w Rosji 1914-1920* Koszalin-Warszawa (P. Bauer, G. Łukomski i B. Polak). Profesor Bogusław Polak w swojej pracy habilitacyjnej zajął się także wojskiem wielkopolskim do stycznia 1920 roku (*Wojsko Wielkopolskie 1918-1920*. Koszalin 1990). Ponadto ukazały się także dwie pozycje źródłowe tegoż autora: *Front Wielkopolski 1919-1920*, Leszno 2008; *Organizacja i rozwój Wojska Wielkopolskiego 1919*, Leszno 2008). Z zakresu umundurowania i uzbrojenia wojsk wielkopolskich posiadamy m. in. gruntowne opracowanie zbiorowe: A. Jeziorkowskiego, T. Jeziorowskiego, J. Łuczaka, B. Polaka, M. Rezlera: *Barwa i broń sił zbrojnych Wielkopolski w latach 1919-1920*, Koszalin 1988. Wśród prób regionalnych warto wspomnieć, m. in. prace: J. Pawickiego: *Udział mieszkańców Ziemi Kościańskiej w wojnie polsko-bolszewickiej 1919/20*. (Kościan 2010); E. Śliwińskiego:

Wojna polsko-bolszewicka 1919/1920 - działania 55 i 60 pułku piechoty oraz 17 pułku ułanów (Leszno 2010); tegoż, *17 Pułk Ułanów Wielkopolskich. Geneza-organizacja-działania bojowe* (Leszno 2008); J. Staszaka, *Nie tylko latające kompanie. Udział społeczeństwa ziemi jarocińskiej w Powstaniu Wielkopolskim i walce o granicę wschodnią Rzeczypospolitej w latach 1918-1921* (Jarocin 2017).

Najmniej opracowaną była ikonografia z tego okresu, dotycząca wojsk wielkopolskich w szczególności. Na rynku wydawniczym ukazały się w 2010 roku dwie ważne publikacje albumowe. Pierwsza B. Polaka, *Wojsko Wielkopolskie 1919-1920*. Część pierwsza Albumu dotyczy tworzenia Frontu Wielkopolskiego, druga działań ochotniczych regularnych oddziałów wielkopolskich podczas odsieczy Lwowa i walk w Małopolsce Wschodniej – marzec-sierpień 1919 r.), trzecia walk na Froncie Litewsko-Białoruskim (kwiecień 1919 r. – styczeń 1920), a ostatnia udziału dywizji wielkopolskich przejęciu (rewindykacji) ziem przyznanych Polsce Traktatem Wersalskim w styczniu 1920 r.

Z kolei książka Bartosza Kruszyńskiego: *Poznańczycy w wojnie polsko - bolszewickiej 1919 -1921* (Poznań 2010) zwraca uwagę czytelników poprzez liczny materiał źródłowy – w postaci 800 fotografii, dokumentów, wycinków prasowych, rysunków i map z epoki oraz ciąg narracyjny.

90. rocznica wojny polsko bolszewickiej przyniosła szereg publikacji m. in. efektów konferencji, które odbyły się w Wielkopolsce. XIV Ogólnopolskie Seminarium Historyków Powstania Wielkopolskiego 1919 zaowocowało publikacją: *Wielkopole w walce o granicę wschodnią Rzeczypospolitej 1918- 1920*, pod redakcją Bogusława Polaka i Eugeniusza Śliwińskiego. Kościan 2003. Zbiór kilkunastu artykułów

znawców tematu otwierają przyczynki prof. dr. hab. Benona Miśkiewicza, który dokonał podsumowania dorobku badawczego seminariów kościańskich oraz przypomniał postać zmarłego w 2003 r. prof. dr. hab. Antoniego Czubińskiego. W tomie zawarto szkice naukowe: Z. Pilarczyka, *Udział Wielkopolan w obronie Lwowa w 1919 r. w relacjach prasy poznańskiej na przykładzie „Kuriera Poznańskiego”*; M. Rezlera, *Kilka słów na temat udziału poznańskich formacji ochotniczych w walkach na wschodzie w 1919 roku*; B. Polaka, *Działania wojsk wielkopolskich na froncie litewsko - białoruskim (kwiecień -grudzień 1919)*; B. Kruszyńskiego, *14. Wielkopolska Dywizja Piechoty w wojnie polsko-bolszewickiej 1920*; E. Śliwińskiego, *17 Pułk Ułanów Wielkopolskich w walkach na froncie bolszewickim w 1920 roku*; J. Piątka, *Charakterystyka zdolności bojowych i charakteru prowadzonych walk przez oddziały wielkopolskie w okresie walk o granicę wschodnią Rzeczypospolitej 1918-1921*; K. Pietkiewicza, *Armia Czerwona jako przeciwnik formacji wielkopolskich w wojnie 1919-1921*; J. Basińskiego, *Rola służby sanitarno-medycznej w zabezpieczeniu działań formacji wielkopolskich na froncie wschodnim 1919- 1920*; M. Polaka, *Rola kwatermistrzostwa w przebiegu działań bojowych wojska wielkopolskiego na froncie wschodnim 1919*; Z. Dworeckiego, *Stanowisko polskich elit politycznych w Poznaniu w okresie Powstania Wielkopolskiego 1918-1919 wobec Kresów Wschodnich*; P. Bauera, *Stosunek generała Józefa Dowbor-Muśnickiego do wojny polsko-bolszewickiej 1920 roku*; W. Handke, *Straty formacji wielkopolskich na wschodzie, kwatery wojenne i pomniki*; K. Polak, *Służba finansowo- rachunkowa wojska wielkopolskiego 1919*; Z. Kościańskiego, *Świadomość tradycji Powstania Wielkopolskiego 1918-1919 i Wojsk Wielkopolskich 1919-1920 wśród młodzieży*.

Z kolei efektem konferencji zorganizowanej w 2010 r. w Wyższej Szkole Nauk Humanistycznych i Dziennikarstwa w Poznaniu była książka: *Wielkopole w wojnie polsko-bolszewickiej 1919-1920. Wybrane aspekty z perspektywy 90. lat*, red. J. Karwat. Poznań 2011. Publikacja zawiera przyczynki, które dotyczą działań militarnych, aspektów międzynarodowych i regionalnych: m. in.: K. Olejnik, *Międzynarodowe uwarunkowania walk o granice Polski w latach 1918-1920*; J. Karwat, *Wojsko Wielkopolskie*; B. Kruszyński, *Na zawsze skuł nam dłonie żołnierski wspólny trud... Poznańczycy w walkach z bolszewikami w latach 1919-1920*; Henryk Lisiak, *Tworzenie się frontu wewnętrznego w Wielkopolsce w okresie najazdu bolszewickiego na Polskę*; Zbigniew Dworecki, *Polityczny i militarny wysiłek Wielkopolan w latach 1918- 1922 w walce o integrację ziem byłego zaboru pruskiego z pozostałymi obszarami odrodzonego państwa polskiego*; A. Kijas, *Wizyty Józefa Piłsudskiego w Poznaniu*; Z. Kościański, *Nowotomyscy kawalerowie Orderu „Virtuti Militari” - w 90-lecie wojny polsko-bolszewickiej*; R. Przybysz, *Głosa o Tadeuszu Ruge i Erwinie Więckowskim - komisarycznych prezydentach Poznania i uczestnikach wojny polsko-bolszewickiej*; K. Szafer, *Ziemianie wielkopolscy wobec walk o granice Rzeczypospolitej 1918 -1921*.

Wydaje się, że problematyka militarna i polityczna wojny polsko-bolszewickiej znalazła już odpowiednie odzwierciedlenie w publikacjach. Z kolei problematyka biograficzna – dotycząca biogramów uczestników Powstania Wielkopolskiego 1918-1919 i wojny polsko bolszewickiej 1919-1920 roku wymaga kontynuacji zaczętych przed laty prac badawczych i wydawniczych.

Od lat trzydziestych inspiratorem badań biograficznych był prof. Zdzisław Grot. Podczas I Ogólnopolskiego Seminarium Historyków Powstania Wielkopolskiego (Kościan, 2 lutego 1972 r.) zgłosił on wniosek o opracowanie i wydanie słownika biograficznego powstańców. Prace nad słownikiem wznowiono po VI Ogólnopolskim Seminarium Historyków Powstania Wielkopolskiego, poświęconym biografistyce tego czynu zbrojnego (Kościan, 19 kwietnia 1985 r.). Swoistym spiritus movens dynamicznie podjętych działań nad opracowaniem *Słownika Biograficznego Powstania Wielkopolskiego* stał się prof. Bogusław Polak. Wytyczył on zakres podjętych działań oraz problemy natury metodologicznej, stojące przed jego redaktorami oraz licznym zespołem badawczym. Przeobrażenia społeczno-ustrojowe przelomu lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych spowodowały upadek Wydawnictwa Poznańskiego, w którym złożono do publikacji materiały *Słownika*. Mógł on się w końcu ukazać w utworzonej na nowo spółce o tej samej nazwie dopiero w 2002 r. jako *Słownik Biograficzny Powstańców Wielkopolskich 1918-1919* pod redakcją naukową Antoniego Czubińskiego i Bogusława Polaka (Poznań 2002). Był to wynik wieloletniej pracy pięćdziesięciu autorów znawców biografistyki powstańczej. W *Słowniku* zamieszczono biogramy 515 osób, a najliczniejszą grupę stanowili zawodowi wojskowi: generałowie, oficerowie i podoficerowie – 120 osób. Trzynastu – spośród 25 przedstawionych sylwetek generałów – swoje stopnie generalskie posiadało, będąc w Wojsku Wielkopolskim w latach 1919-1920. Sporą grupę stanowili odznaczeni za powstanie i wojnę polsko – bolszewicką odznaczeniami wojskowymi, w tym 122 kawalerów orderu *Virtuti Militari*.

W 1985 r. dotychczasowy zespół historyków opracowujących *Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918-1918*, przekształcił się formalnie w redakcję *Słownika biograficznego Kawalerowie Virtuti Militari 1792-1945*. Drukiem ukazały się tomy zawierające także biogramy i zestawienia dotyczące uczestników wojny polsko – bolszewickiej; *Kawalerowie Virtuti Militari 1792-1945. Słownik biograficzny, t. 1, 1914-1921, cz. 1*, red. B. Polak, Koszalin 1991; *Kawalerowie Virtuti Militari 1792-1945. Słownik biograficzny, t. 2, 1914-1921, cz. 2*, red. B. Polak, Koszalin 1993; B. Polak, G. Łukomski, A. Suchcitz, *Kawalerowie Virtuti Militari 1792-1945. Wykazy odznaczonych za czyny z lat 1863-1864, 1914-1945*, red. nauk. B. Polak, Koszalin 1997.

Po latach wyszła także praca *Wielkopoleanie Kawalerowie Orderu Virtuti Militari 1918-1920*, red. B. Polak, M. Polak, Koszalin 2010. Opracowanie to dotyczy dowódców Wojska Wielkopolskiego, w tym Dowórczyków, którzy dowodząc formacjami wielkopolskimi otrzymali najwyższą nagrodę dla cnot wojskowych – Order Wojenny *Virtuti Militari*. Zawarto w pracy biogramy Kawalerów VM urodzonych w Wielkopolsce, a także konspiratorów z Organizacji Wojskowej Pomorza (OWP), która podlegała Dowództwu Naczelnemu w Poznaniu.

Zarząd Główny Towarzystwa Pamięci Powstania Wielkopolskiego 1918-1919 w Poznaniu postanowił kontynuować dorobek biograficzny wielkopolskiego środowiska naukowego, które przygotowało, wydany po wielu latach, w 2002 roku *Słownik*

Żołnierze 2 batalionu saperów wielkopolskich 1919/1920

biograficzny powstańców wielkopolskich 1918-1919. Powołano Komitet Redakcyjny: prof. dr Bogusława Polaka – przewodniczący, Eligiusz Tomkowiak – sekretarz oraz członkowie: Stefan Bartłóg, Marian Kadów, Zdzisław Kościański. Rezultatem tych działań była wydana pozycja książkowa: *Powstańcy wielkopolscy... Biogramy uczestników Powstania Wielkopolskiego 1918-1919*, pod redakcją Bogusława Polaka, Tom I, Poznań 2005. Kolejne tomy znalazły dofinansowanie wielkopolskich urzędów i pozwoliły wypełnić lukę biograficzną w dokumentowaniu losów powstańców wielkopolskich. Słownik stał się swoistym fenomenem wydawniczym, który istnieje dzięki wieloletniej pracy społecznej – bez wynagrodzenia autorów i redakcji. Do tomu piętnastego ukazało się ogółem 2935 sylwetek powstańców w tym licznych dowódców określonego szczebla.

W bieżącym, 2019 roku ukazuje się kolejny, XVI tom *Słownika*, w zmienionej nieco formule, jest bowiem dedykowany powstańcom wielkopolskim – uczestnikom wojny 1919-1920 r. W publikacji wykorzystano dorobek m. in. *Słownika biograficznego powstańców wielkopolskich 1918-1919*, pod red. A. Czubiński, B. Polak, Poznań 2002 (Wydawnictwo Poznańskie) piętnastotomowego słownika: *Powstańcy wielkopolscy. Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918-1919* (wydawca: Towarzystwo Pamięci Powstania Wielkopolskiego 1918-1919), t. I – XV, pod red. B. Polaka, Poznań 2005-2018. By ukazać sylwetki księży kapelanów i zarazem działaczy niepodległościowych w latach zaboru pruskiego sięgnięto do czterotomowego opracowania *Księży społecznicy w Wielkopolsce 1894-1919. Słownik biograficzny*, t. I-IV, Gniezno (Gaudentinum) 1992-2007.

Naczelny Wódz, Pierwszy Marszałek Polski Józef Piłsudski dekoruje trąbkę 14. p.a.p. Wlkp orderem „Virtuti Militari” pod Żelwą, dnia 6. grudnia 1920 r.

Dekoracja trąbki sygnałowej 14 pułku artylerii polowej
Krzyżem Srebrnym Orderu Wojennego Virtuti Militari (1920)

Wielką rolę procesie kształtowania się granicy na Kresach Wschodnich odegrały pułki, brygady i dywizje utworzone w czasie Powstania Wielkopolskiego 1918-1919 roku. Formowanie sił zbrojnych w Wielkopolsce przebiegało w kilku etapach. 1 listopada 1919 r. w Wojskach Wielkopolskich znajdowało się 1642 oficerów (w tym 12 generałów) oraz 92 044 podoficerów i żołnierzy, 13 338 koni, 1015 ciężkich karabinów maszynowych, 146 dział lekkich, 219 dział ciężkich, 38 samolotów, 214 moździerzy oraz 3 pociągi pancerne. Siła Wielkopolan tkwiła nie tylko w organizacji, wyszkoleniu, zaprawie wojennej, tkwiła również w czynniku ludzkim, psychologicznym, wyniesionym ze zwycięskiego Powstania Wielkopolskiego 1918/1919. Wojska zostały zorganizowane w ciągu 11 miesięcy, a służyło w ich szeregach aż 15% ludności regionu. Początek 1920 r. przyniósł oddziałom wielkopolskim zmiany natury organizacyjnej, co było związane ze zjednoczeniem z Wojskiem Polskim.

1 DYWIZJA STRZELCÓW WIELKOPOLSKICH - przemianowana na

14 Dywizję Piechoty, d-ca gen. por. F. S. Dubiski, a po jego śmierci
gen. por. D. Konarzewski

I Brygada Strzelców Wielkopolskich - XXVII Brygada Piechoty

d-ca brygady - gen. ppor. M. Milewski (10 XII 1919-22 VIII 1921)

1 pułk strzelców Wielkopolskich - na 55 pułk piechoty Wielkopolskiej

(W styczniu 1920 r. 55 pułk piechoty Wielkopolskiej - na 55 Poznański
pułk piechoty).

Żołnierze szwadronu kulomiotów 15 Pułku Ułanów Poznańskich

Grupa żołnierzy przy pociągu na stacji kolejowej w Bobrujsku

2 pułk strzelców Wielkopolskich - na 56 pułk piechoty Wielkopolskiej
 II Brygada Strzelców Wielkopolskich - XXVIII Brygada Piechoty
 d-ca brygady - gen. ppor. W. Pobojewski (10 XII 1919-16 IX 1920),
 ppłk A.Szyling (16-17 IX 1920), a po jego śmierci - wz. gen. ppor. M. Milewski
 3 pułk strzelców Wielkopolskich - 57 pułk piechoty Wielkopolskiej
 4 pułk strzelców Wielkopolskich - 58 pułk piechoty Wielkopolskiej
 I Brygada Artylerii Wielkopolskiej -XIV Brygada Artylerii
 3 pułk artylerii polowej Wielkopolskiej - 14 pułk artylerii
 polowej Wielkopolskiej
 I dywizjon 1 pułku artylerii ciężkiej Wielkopolskiej - 14 pułk artylerii ciężkiej
 Wielkopolskiej (następnie na 14 dac wielkopolskiej)
 2 batalion saperów wielkopolskich - 14 batalion saperów wielkopolskich
 14 kompania telegrafistów dywizyjna

6 grudnia 1920 r. J. Piłsudski udekorował sztandary pułków piechoty 14 DP i trąbkę honorową pułku artylerii polowej Krzyżem Srebrnym Orderu Wojennego Virtuti Militari. 26 stycznia 1923 r. I dywizjon 7 pac został wcielony do 7 pac i został odznaczony I dywizjon pac - Krzyżem Srebrnym Orderu Wojennego Virtuti Militari. 21 VIII 1921 r. 14 batalion saperów wielkopolskich został wcielony do 7 pułku saperów).

2 DYWIZJA STRZELCÓW WIELKOPOLSKICH

- przemianowana na 15 Dywizję Piechoty - d-ca gen.por. W. Jung

I Brygada Strzelców Wielkopolskich 2 DS Wielkopolskich

XXIX Brygada Piechoty

d-ca brygady płk W.J. Przeździecki (9VII 1919- 15 IX 1930), płk S. Wrzaliński (8 VIII 1920-1921)

5 pułk strzelców Wielkopolskich - na 59 pułk piechoty Wielkopolskiej

6 pułk strzelców Wielkopolskich - na 60 pułk piechoty Wielkopolskiej

II Brygada Strzelców Wielkopolskich 2 DS Wielkopolskich - XXX Brygada Piechoty

d-ca płk T. Galecki

7 pułk strzelców Wielkopolskich - na 61 pułk piechoty Wielkopolskiej

8 pułk strzelców Wielkopolskich - na 62 pułk piechoty Wielkopolskiej

II Brygada Artylerii Wielkopolskiej DS Wielkopolskich -XV Brygada Artylerii

d-ca płk/gen. por. A. Kędzierski, następnie płk E. Mehlem

1 pułk artylerii polowej Wielkopolskiej - na 15 pułk artylerii polowej

2 pułk artylerii ciężkiej Wielkopolskiej - na 15 dywizjon artylerii ciężkiej

I batalion saperów wielkopolskich - na 15 batalion saperów

3 DYWIZJA STRZELCÓW WIELKOPOLSKICH - 17 Dywizję Piechoty

gen. por. W. Odyniec (do 24 VI 1920 r.)

I Brygada Strzelców Wielkopolskich 3 DS Wielkopolskich -

XXXIII Brygada Piechoty

Spotkanie ułanów z chłopem i dziećmi na drodze - okolice Bobrujska, jesień 1919 r.

Dekoracja oficerów personelu 1 pułku lotniczego

9 pułk strzelców Wielkopolskich - na 67 pułk piechoty Wielkopolskiej
10 pułk strzelców Wielkopolskich - na 68 pułk piechoty Wielkopolskiej
II Brygada Strzelców Wielkopolskich 3 DS Wielkopolskich -
XXXIV Brygada Piechoty - d-ca gen. ppor. L. Bilewicz (do 24 VI 1920), płk S. Taczak

I Brygada Jazdy Wielkopolskiej - VII Brygada Jazdy
d-ca gen. ppor. A. Pajewski (do 4 III 1919), płk W. Mosiewicz (7 IV - 20 V 1920),
płk S. Suszyński od 20 V 1920, ppłk H. Brzezowski (VIII.1920 - IV.1921)

- 1 pułk ułanów wielkopolskich - 15 pułk ułanów Poznańskich
- 2 pułk ułanów wielkopolskich - 16 pułk ułanów Wielkopolskich
- 3 pułk ułanów wielkopolskich - 17 pułk ułanów Wielkopolskich
- 7 dywizjon artylerii konnej wielkopolskiej

(Uwaga: W lipcu 1920 r. szwadron zapasowy 15 p uł wystawił 1. szwadron 115 pułku ułanów wielkopolskich oraz szwadron zapasowy 16 p.uł 3. szwadron 115 pułku ułanów wielkopolskich (późn. 25 p. uł. Wielkopolskich). Ponadto w ramach 15 p. uł. - 1. ochotniczy pułk jazdy wielkopolskiej Nr. 215 z inicjatywy przez I. hr. Mielżyńskiego w lipcu 1920 r. (późn. 26 p. uł. Wielkopolskich).

(Uwaga kolejna - przystąpiono do organizacji kolejnego pułku: 4 pułk ułanów Wielkopolskich (24 VII 1919 r.)- 4 pułk ułanów Nadwiślańskich (2 VIII 1919 r.) - 18 Pułk ułanów Pomorskich (I 1920 r).

VII Brygada Rezerwowa - d-ca kpt Kazimierz Zenkter

- 1 pułk rezerwowy - 155 pułk piechoty - 73 pułk piechoty
- 2 pułk rezerwowy (1.Pułk Obrony Krajowej)- 159 pułk piechoty
- 74 pułk piechoty

Bytomski Pułk Strzelców - 167 pułk piechoty - 75 pułk piechoty

(Uwagi : W marcu 1920 r. grupa zachodnia (1 została przemianowana na VII brygadę rezerwową w składzie: 155, 159 i 167 bytomskiego -pułków piechoty. W marcu 1921 r. 155 pułk piechoty, 159 pułk piechoty i 167 pułk piechoty przemianowane kolejno na: 73, 74 i 75 pułk piechoty)

Jednostki lotnicze Wojsk Wielkopolskich;

zmieniły nazwę: 1. eskadra lotnicza - 12. eskadra wywiadowcza,

2. eskadra lotnicza - 13. eskadra myśliwska,

3. eskadra lotnicza - 14. eskadra wywiadowcza,

4. eskadra bojowa - 15. eskadra wywiadowcza.

inne oddziały

4 DYWIZJA STRZELCÓW WIELKOPOLSKICH (Dywizja Strzelców Pomorskich)

- przemianowana na 16 Dywizję Piechoty - 16 Pomorską Dywizję Piechoty

d-ca płk płk. S. Skrzyński. Rodowód dywizji sięga okresu tworzenia regularnych jednostek podczas Powstania Wielkopolskiego 1918/1919

Wielkopole w marszu i w bitwie...

Zakłady uzbrojenia w Poznaniu - zaplecze walczących Wojsk Wielkopolskich

XXXI Brygada Piechoty

63 pułk piechoty - 63 Toruński pułk piechoty

64 pułk piechoty - 64 Grudziądzki pułk piechoty

XXXII Brygada Piechoty

65 pułk piechoty - 65 Starogardzki Pułk piechoty

66 pułk piechoty - Kaszubski pułk Piechoty

Przedstawione rodowody jednostek wielkopolskich w 1919 i 1920 r. nie obejmują w pełni zarysu organizacyjnego jednostek bojowych z uwagi na złożoność tej tematyki - co wykazał dobitnie Z. Wygocki, *Zarys organizacji jednostek bojowych na terenie grupy zachodniej* (w:) Materiały do historii Powstania Wielkopolskiego 1918/1919. Red. T. Jabłoński, s. 1. Poznań 1938, 1-34.

W siłach zbrojnych II Rzeczypospolitej w tym czasie znalazła się szósta część formacji legitymujących się wielkopolskim rodowodem. Ogółem w Wojsku Polskim w 1920 roku na 92 pułki piechoty znalazło się 19 pułków z powstańczym rodowodem lub utworzonych na bazie tych pułków. Nosily numery od 55 do 70 pułku piechoty i od 73 do 75 pułku piechoty. Prawie wszystkie te pułki weszły w skład 14, 15, 16 i 17 Dywizji Piechoty a pozostałe „pułki wielkopolskie” w okresie międzywojennym znalazły się w składzie 4, 23 i 25 Dywizji Piechoty. W kawalerii znalazły się pułki o numerach od 15 do 18, 25, 26 pułk ułanów oraz 7 pułk strzelców konnych. Podobnie było w artylerii, w której 14, 15, 16, i 17 pułk artylerii polowej, 7 i 8 pułk artylerii ciężkiej oraz 7 dywizjon artylerii konnej. Wojska lotnicze tworzone Wielkopolsce dały efekt organizacyjny w postaci 4 eskadr lotniczych 1 i 3 pułku lotniczego. W siłach zbrojnych znalazły się również 7 i 8 pułk saperów, 7 batalion telegraficzny, Szkoła Oficerska i Szkoła Artylerii z Poznania oraz Szkoła Podoficerska z Biedruska. O wartości bojowej formacji wielkopolskich, często nazywanych potocznie „Kaczmarkami” czy „Poznańczykami” świadczy fakt, że za 1920 rok na 34 oddziały odznaczone Orderem Wojennym *Virtuti Militari* za czyny bojowe aż 7 to były pułki wielkopolskie: 55, 56, 57, 58 pułki piechoty, 15 pułk ułanów, 14 pułk artylerii polowej i 14 pułk artylerii ciężkiej.

Na frontach ginęli i zostali ciężko ranni oficerowie i żołnierze Wojsk Wielkopolskich. Jedynym poległym generałem w wojnie polsko-bolszewickiej był gen. Dubiski – dowódca 1 – dywizji strzelców Wielkopolskich (14 DP). Wśród poległych wyższych dowódców byli: płk baron A. Szylling- dowódca 3 p. s. Wlkp. (57 PP Wlkp), płk L. Kędziński – dowódca 3 pal (14 pal Wlkp) oraz zmarły z ran ppłk J. Januszewski – dca 12 ps wlkp (70 PP Wielkp.).

Szczególnym męstwem na polu walki m. in. odznaczył się płk. S. Wrzaliński – dowódca brygady piechoty w 15-ej dywizji Wlkp. Objął on w walce o Radzymin w krytycznym dniu 10 sierpnia 1920 r. dowództwo grupy, którą zdał mu ppłk. W. Przędziecki. W sierpniu tegoż roku dzielnie bronił przejścia przez Wisłę w Płocku bosman Franciszek Musiał. Podobnie jak ppłk. R. Niemra, który w bitwie warszawskiej dowodził 15-tą brygadą artylerii wlkp., na odcinku Okuniew Świdry – Wisła czy też ciężko ranni w walkach 1920 r., m. in. płk. W. Nowaczyński – dowódca 9 p. s. wlkp. (68 PP Wlkp.) i płk W. Anders – dowódca 15 p. uł. Poznańskich.

Gen. Józef Dowbor-Muśnicki wizytuje Wojska Wielkopolskie

Twórca Armii Wielkopolskiej gen. Józef Dowbor-Muśnicki liczył na to, że będzie ona w użyciu na Kresach Wschodnich w 1919-1920 r. jako całość i że on właśnie stanie na jej czele. Tak się jednak nie stało. Jedyłą pociechą dla generała była wspaniała postawa jego żołnierzy.

Głównym celem edytorskim jaki postawili sobie autorzy wyboru – w okolicznościowym tomie XVI – poświęconym wojnie polsko-bolszewickiej 1919-1920, było przedstawienie dorobku biograficznego zespołu redakcyjnego i autorskiego poprzez wydobyć z zapomnienia żołnierzy nad którymi biografiami warto się zatrzymać. Wielopolanie odegrali kluczową rolę w najbardziej krytycznych momentach tej wojny z bolszewikami w latach 1919-1920, m. in. w bitwie warszawskiej i podczas operacji niemeńskiej. Duża część żołnierzy wojsk wielkopolskich brała wcześniej udział w Powstaniu Wielkopolskim 1918/1919, a potem w organizacji regularnej armii.

Starano się uwzględnić w *Słowniku* przedstawicieli różnych zastęg, stopni wojskowych, także tych którzy zginęli i zmarli z ran. Podstawowym problemem z uwagi na ograniczenia objętościowe wydawnictwa było ustalenie doboru haseł. Słownik służyć ma nie tylko profesjonalistom, ale także najmłodszemu pokoleniu, poprzez funkcję wychowawczą, informacyjną i poznawczą. Cyklicznie wydawany słownik przez Zarząd Główny Towarzystwa Pamięci Powstania Wielkopolskiego 1918-1919 (*Powstańcy wielkopolscy. Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918-1919*) jak i książki: *Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918-1919*, pod red. A. Czubińskiego, B. Polak, Poznań 2002; *Dowódcy Powstania. Złota Księga Chwały Powstania Wielkopolskiego*, wybór i opracowanie P. Kościański, Z. Kościański. Poznań 2018 oraz informacje biograficzne o Powstaniu Wiel-

Marszałek Piłsudski w otoczeniu żołnierzy i oficerów
64 Grudziądzkiego Pułku Piechoty

kopolskim na stronie internetowej Instytutu Pamięci Narodowej oraz wspomniane wcześniej publikacje pod przewodnictwem Profesora Bogusława Polaka niech służą w podejmowaniu prac biograficznych oraz popularyzacji wiedzy historycznej.

W tomie znaleźli się powstańcy wielkopolscy oraz organizatorzy Wojsk Wielkopolskich uczestniczący w wojnie polsko-bolszewickiej 1919-1920. Legendę tego czasu tworzyli nie tylko jej wodzowie naczelni, dowódcy niższego szczebla ale i prości żołnierze. Część biogramów została opracowana przez zawodowych historyków, pozostałe są dziełem pasjonatów dziejów powstania i wojny polsko-bolszewickiej. W przedmowie - w opisie bibliograficznym - zachowaliśmy ówczesną pisownię.

Dzięki pielęgnowaniu pamięci o Wielkopolanach powstańcach - uczestnikach wojny o wschodnią granicę II Rzeczypospolitej stajemy się spadkobiercami nieśmiertelnych idei niepodległościowych i możemy odnaleźć się jako ich kontynuatorzy.

Nowy Tomyśl - Opalenica, w grudniu 2019 r.

Zdzisław Kościński, Bogumił Wojcieszak

ANDERS Władysław (1892-1970), szef Sztabu Wojska Wielkopolskiego, dowódca 1 Pułku Ułanów Wielkopolskich (późniejszego 15. Pułku Ułanów Poznańskich), Naczelný Wódz Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie, gen. broni WP.

Ur. 11 sierpnia 1892 r. w rodzinie w rodzinie Alberta, administratora dóbr ziemskich i Elżbiety z Tauchertów. Po uzyskaniu świadectwa dojrzałości jako ochotnik – jednoroczny zgłosił się do odbycia służby wojskowej w kancelarii rosyjskiej. Zdał egzamin na chorążego rezerwy. Od 1911 do 1914 r. studiował na Politechnice w Rydze, gdzie związał się z korporacją „Arkonía”. Po wybuchu wojny 1914 r. powołany do 3. Noworosyjskiego Pułku Dragonów. Wyróżniał się umiejętnościami dowódczymi i męstwem, za co wielokrotnie został odznaczony. W 1915 r. mianowany podporucznikiem, w 1916 r. – porucznikiem. W 1916 r. skierowany na wojenny kurs Akademii Sztabu Generalnego w Petersburgu, który ukończył z pierwszą lokatą. Jeszcze w trakcie kursu awansowany został na podrotmistrza, a 16 lutego 1917 r. został przydzielony do sztabu 7. Dywizji Strzelców walczącej na froncie rumuńskim. W czasie służby w armii rosyjskiej był trzykrotnie ranny. Został odznaczony Orderem Świętego Jerzego IV klasy w 1915 r., Orderem Świętego Włodzimierza IV klasy z Mieczami, Orderem Świętej Anny II, III i IV klasy oraz Orderem Świętego Stanisława II i III klasy. Po rewolucji lutowej w Rosji na czele szwadronu ochotników przybył 6 września 1917 r. do Bobrujska, do I Korpusu Polskiego dowodzonego przez gen. Józefa Dowbora-Muśnickiego. Tam został wcielony do 1. Pułku Ułanów Polskich, gdzie pełnił służbę jako dowódca szwadronu. W czasie

służby w Korpusie został zweryfikowany jako rotmistrz (stopień ten w armii rosyjskiej był odpowiednikiem stopnia majora w Wojsku Polskim), a następnie uzyskał prawo do rangi podpułkownika. Po demobilizacji Korpusu przybył do Warszawy, gdzie zgłosił się do dyspozycji Rady Regencyjnej i jako kapitan został przyjęty do Polskiej Siły Zbrojnej. 7 listopada 1918 r. zatwierdzono mu stopnie nadane w I Korpusie Polskim. 12 listopada 1918 r. został przydzielony do Sztabu Generalnego, gdzie pełnił służbę w Oddziale VI Informacyjnym (wywiad i kontrwywiad wojskowy). Na początku stycznia 1919 r. na życzenie gen. Józefa Dowbora-Muśnickiego został skierowany do Wielkopolski. Po przybyciu do Poznania W. Anders stanął na czele działu operacyjnego Dowództwa Głównego Sił Zbrojnych w b. zaborze pruskim, a 9 lutego 1919 r. został szefem sztabu tego dowództwa. Osobiście opracował plan operacyjny opanowania Pomorza Gdańskiego przez jednostki Wojska Wielkopolskiego oraz Armii Polskiej gen. J. Hallera. Na skutek zabiegów brytyjskich realizacja tego planu została udaremniona. Na znak protestu ppłk Anders przedłożył głównodowodzącemu Wojsk Wielkopolskich gen. Józefowi Dowbor-Muśnickiemu wniosek o przeniesienie do służby liniowej i 23 kwietnia 1919 r. ppłk Anders objął stanowisko dowódcy 1. Pułku Ułanów Wielkopolskich (późniejszego 15. Pułku ułanów Poznańskich). Na początku sierpnia 1919 r. na czele tego pułku wyruszył w ramach tzw. Grupy Wielkopolskiej gen. Daniela Konarzewskiego na front wojny polsko-bolszewickiej. Dowodzony przez ppłk. Andersa pułk prowadził działania jako tzw. kawaleria dywizyjna przy 1. Dywizji Strzelców Wielkopolskich (późniejszej

14. Wielkopolskiej Dywizji Piechoty) i cały swój szlak bojowy w ramach wojny z bolszewicką Rosją przeżył w jej składzie. W stosunkowo krótkim czasie ppłk Władysław Anders dał się poznać jako wybitny dowódca zarówno kawalerski, jak i dowódca większych zgrupowań taktycznych broni połączonych. Latem 1920 r. w trakcie lipcowego odwrotu wojsk polskich pod Iwahnowiczami został ciężko ranny w nogę i odesłany do szpitala w Poznaniu. Do pułku powrócił dopiero po bitwie nad Niemnem. Po zakończeniu wojny dowodzony przez ppłk. Andersa 15. Pułk Ułanów Poznańskich pozostał na linii demarkacyjnej i powrócił do stałego garnizonu pokojowego, czyli Poznania dopiero w dniach 5-6 stycznia 1921 r. 22 kwietnia 1921 r. do Poznania przybył Marszałek Józef Piłsudski. Na Błoniach Grunwaldzkich Naczelny Wódz udekorował sztandar 15. Pułku ułanów Poznańskich Krzyżem Srebrnym Orderu Wojennego Virtuti Militari. Wódz Naczelny odnosząc się do wojennych dokonań pułku powiedział: „Tam gdzie byliście, byliście doskonali – i historią lwią część zwycięstw wam przypisać musi. W tej dziedzinie jesteście najlepszym pułkiem, jaki znam, mówię wam to szczerze i otwarcie”. Wśród 61 żołnierzy pułku odznaczonych Krzyżem Srebrnym Orderu Wojennego Virtuti Militari był również ppłk Władysław Anders, który za czyny wybitnego męstwa w czasie wojny w latach 1919-1920 został również czterokrotnie odznaczony Krzyżem Walecznych. Na początku października 1921 r. ppłk Władysław Anders przekazał stanowisko dowódcy pułku i objął stanowisko zastępcy szefa Oddziału III Naukowo-Szkolnego Sztabu Generalnego, lecz już na początku listopada 1921 r. rozpoczął studia w Eco-

Władysław Anders

le Supérieure de Guerre w Paryżu, którą ukończył w ramach 43 promocji (rocznik 1921-1923). Po powrocie z Paryża ppłk SG W. Anders został przydzielony do Biura Ścisłej Rady Wojennej, gdzie przez sześć miesięcy znajdował się w dyspozycji szefa biura. Od 16 lipca 1924 r. pełnił służbę na stanowisku I oficera sztabu generalnego inspektora kawalerii gen. broni T. Rozwadowskiego, czyli szefa sztabu generalnego inspektora. 1 grudnia 1924 r. ppłk SG Anders awansowany został do stopnia pułkownika Sztabu Generalnego ze starszeństwem z 15 sierpnia 1924 r. i lokatą 2. Gdy 12 maja w Warszawie wybuchły walki pomiędzy oddziałami, które opowiedziały się po stronie Marszałka Józefa Piłsudskiego a wojskami, które pozostały wierne złożonej przysiędze wojskowej ppłk SG Anders został szefem sztabu wojsk rządowych. Po zakończeniu dzia-

łań dowództwo wojsk rządowych zostało internowane w Wilanowie. W tej jedenaosobowej grupie znalazł się również płk SG Anders. W czerwcu 1926 r. płk SG Anders przebywał już na urlopie, najprawdopodobniej przymusowym. W czasie pobytu w Wyrzysku został wezwany do Warszawy, celem stawienia się bezpośrednio u Marszałka Józefa Piłsudskiego w dniach 16-17 lipca 1926 r. 13 października 1926 r. płk SG Władysław Anders został „mianowany” dowódcą 2. Samodzielnej Brygady Kawalerii, której dowództwo znajdowało się w Równem na Wołyniu. Jako dowódca tej brygady płk dypl. Władysław Anders dał się poznać jako dobry organizator procesu szkolenia, a szczególnie doskonalenia oficerów w dowodzeniu pododdziałami i oddziałami. 15 kwietnia 1930 r. płk dypl. Anders przeniósł dowództwo brygady z Równego do czasowego miejsca postoju w Krzemieńcu, a rok później 18 listopada 1931 r. miejsce postoju brygady zostało przeniesione do docelowego miejsca stacjonowania w Brodach. W grudniu 1933 r. płk dypl. Władysław Anders został awansowany do stopnia generała brygady z dniem 1 stycznia 1934 r. W chwili awansu W. Anders miał 41 lat. Był dojrzałym człowiekiem, w pełni ukształtowanym oficerem dyplomowanym z bogatą praktyką dowódczą. Na przełomie marca i kwietnia 1937 r. nastąpiły zmiany w składzie wielkich jednostek kawalerii, a z dniem 1 kwietnia 1937 r. 2. Samodzielna Brygada Kawalerii zmieniła nazwę na Kresowa Brygada Kawalerii. Wówczas brygada z trzypułkowej stała się czteropułkową. Po dokonaniu reorganizacji brygady gen. bryg. Władysław Anders 13 kwietnia 1937 r. został wyznaczony na stanowisko dowódcy czteropułkowej

Nowogródzkiej Brygady Kawalerii z miejscem postoju dowództwa w Baranowiczach. Generał objął to stanowisko 4 maja 1937 r. W dniach 23-25 marca 1939 r. nastąpiła mobilizacja Nowogródzkiej Brygady Kawalerii, a do 28 marca 1939 r. brygada została przetransportowana w rejon Sierpca na Mazowszu. Brygada weszła w skład Armii „Modlin” i otrzymała zadanie osłony kierunku Lidzbark-Płock. Brygada znajdując się na lewym skrzydle armii otrzymała odcinek obrony szerokości niemalże 40 km, co przekraczało możliwości nawet czteropułkowej brygady kawalerii wzmocnionej dwoma batalionami piechoty. 3 września 1939 r. wieczorem Nowogródzka Brygada Kawalerii na rozkaz dowódcy Armii „Modlin” rozpoczęła odchodzenie z zajmowanych pozycji z zadaniem zajęcia pośredniej linii opóźniania w rejonie Biezuń, Sierpc. Otrzymała rozkaz wykonania natarcia na Petrykozy, celem ułatwienia odejścia z oddziałów 20. Dywizji Piechoty, co wykonano częścią sił. 4 września 1939 r. dowódca Nowogródzkiej Brygady Kawalerii otrzymał rozkaz objęcia dowództwa improwizowanej Grupy Operacyjnej „Tadeusz” w składzie 8. i 20. Dywizji Piechoty, Nowogródzka Brygada Kawalerii oraz obsady przedmość Płock i Wyszogród. Próbując wykonać to zadanie gen. Anders został w rejonie Raciąża ranny odłamkami bomb, którymi niemieckie samoloty zaatakowały samochód generała. Rozbicie obu dywizji i rana generała uniemożliwiły wykonanie tego zadania. W następnych dniach Nowogródzka Brygada Kawalerii wykonała kilka marszy przez kompleks Puszczy Kampinoskiej z zachodu na wschód i z powrotem, co wynikało ze sprzecznych rozkazów położonych. 10 września 1939 r. Nowogródzka Brygada Kawalerii została prze-

kazana w podporządkowanie dowódcy Armii „Warszawa” gen. Juliuszowi Rómmłowi i otrzymała zadanie przejścia w rejon Wiązowny na wschód od stolicy. Dwa dni później utworzona została Grupa Operacyjna Kawalerii, której dowództwo objął gen. bryg. Władysław Anders. Dałszy szlak bojowy GO gen. Andersa wiódł przez rejon Mińska Mazowieckiego. Ostatecznie na rozkaz Naczelnego Wodza Grupa Operacyjna Kawalerii gen. Andersa przerwała natarcie, oderwała się od przeciwnika i podjęła marsz na Lubelszczyznę. 17 września 1939 r. gen. Anders nawiązał kontakt z gen. Dębem-Biernackim, który stanął na czele wojsk tzw. frontu południowego. Grupa Operacyjna Kawalerii gen. Andersa weszła w jego podporządkowanie i została wzmocniona Brygadą Kawalerii płk. Zakrzewskiego. 21 września 1939 r. gen. Dąb-Biernacki wydał rozkazy do przebijania się na południe. Nowogródzka Brygada Kawalerii opanowała Krasnobród i znajdującą się tam przeprawę przez Wieprz. W dniach 25-26 września 1939 r. gen. Anders na czele Nowogródzkiej Brygady Kawalerii i resztek Kresowej Brygady Kawalerii maszerował przez Horyniec, Nachanów, Kochanówkę, Broszki. W tym rejonie pułki stoczyły walki o Broszki i Morańce z oddziałami niemieckimi 28. Dywizji piechoty, która wycofywała się na zachód, zgodnie z ustaleniami paktu Ribbentrop-Mołotow. Generał Anders zawarł z dowództwem dywizji układ na mocy, którego obie strony zobowiązywały się do niepodejmowania ataków z własnej inicjatywy i wzajemnego przepuszczania oddziałów – polskich maszerujących na południe i niemieckich maszerujących na zachód. 27 września Nowogródzka Brygada Kawalerii stoczyła swoje ostatnie walki w kampanii

1939 r., a jednocześnie pierwsze walki z armią sowiecką. Miało to miejsce w rejonie Woli Sudkowskiej w połowie drogi między Mościskami a Samborem. Walka z przeważającymi siłami przeciwnika nie miała szans powodzenia. W tej sytuacji ranny tego dnia gen. Anders wydał rozkaz rozwiązujący związek, którym dowodził. Poszczególne oddziały lub grupy żołnierzy miały na własną rękę przedzierać się na południe w stronę granicy polsko-węgierskiej. Generał Anders przebił się wraz z kilkunastoosobową grupą. Marsz był niezwykle dramatyczny, kilkakrotnie grupa napotykała na kordony sowieckich pododdziałów oraz na uzbrojone grupy chłopów – nacjonalistów ukraińskich. W okolicach wsi Łastówki grupa została zaatakowana, a gen. Anders po raz kolejny został ranny. 30 września 1939 r. we wsi Jasionka Steciowa, 7 km na wschód od m. Turka i około 25 km od granicy polsko-węgierskiej gen. Anders dostał się do sowieckiej niewoli. Generał przewieziony został do Starego Sambora. Z powodu ran i kontuzji zdrowie gen. Andersa pogorszyło się. z tego powodu został przewieziony do szpitala w Stryju, a następnie 1 października 1939 r. do szpitala we Lwowie. Generał Anders jako dowódca Nowogródzkiej Brygady Kawalerii, a następnie Grupy Operacyjnej Kawalerii wykazał cechy dowódcy kawaleryjskiego w najlepszym rozumieniu definicji tego pojęcia. Odwaga, męstwo, siła charakteru, hart i pogoda ducha, wiedza i umiejętności oraz doświadczenie wojskowe, a także sprawność fizyczna i wytrzymałość na trudy wojenne były cechami, którymi charakteryzował się gen. Anders. Od 30 września 1939 r. był w niewoli sowieckiej, więziony przez NKWD we Lwowie i w Moskwie, gdzie poddawany był torturom. Zwolniony po

podpisaniu 30 lipca 1941 r. układu polsko-sowieckiego układu Sikorski-Majski. W okresie od 4 sierpnia 1941 r. do 12 września 1942 r. dowódca Polskich Sił Zbrojnych w ZSRS. Jednocześnie 10 sierpnia 1941 r. awansowany do stopnia generała dywizji ze starszeństwem z 11 sierpnia 1941 r. Na początku trzeciej dekady sierpnia 1941 r. zaczął funkcjonować zawiązek dowództwa i sztabu armii, a 22 sierpnia został wydany pierwszy rozkaz. Już w pierwszej dekadzie września 1941 r. stany Polskich Sił Zbrojnych w ZSSR przekroczyły ustalony początkowo z władzami sowieckimi etat 25 000 żołnierzy. Do 15 października 1941 r. w szeregach armii znalazło się 2110 oficerów i 36 163 szeregowych, łącznie 38 173 żołnierzy. Z tego powodu gen. Anders jeszcze we wrześniu wystąpił do Naczelnego Wodza oraz do władz sowieckich z wnioskiem o rozbudowę armii, wskazując, że w stosunkowo krótkim czasie jej stan może osiągnąć 100 000 żołnierzy. W sierpniu 1942 r. w Persji, wycofanie pięciu dywizji sowieckich z tego państwa na front kaukaski spowodowało, że odpowiedzialność za terytorium północnej Persji i Iraku wzięto na siebie dowództwo brytyjskie. Władze brytyjskie bardzo chętnie widziały możliwość wzmocnienia potencjału w regionie poprzez przyjęcie w operacyjne podporządkowanie wojsk polskich ewakuowanych ze Związku Sowieckiego. 2 lipca 1942 r. dyplomacja sowiecka przekazała stronie brytyjskiej oświadczenie Stalina, który wyraził zgodę na ewakuację pozostałej części armii. Tego samego dnia władze brytyjskie przekazały stanowisko sowieckie Rządowi Rzeczypospolitej Polskiej wraz z żądaniem udzielenia pilnej odpowiedzi. Strona polska niezwłocznie wyraziła zgodę, a 5 lipca 1942 r. Naczelnym

Wódz powiadomił o tym gen. Andersa. W toku ustaleń z władzami sowieckimi uzgodniono ewakuację wszystkich żołnierzy polskich oraz około 25 000 osób cywilnych, głównie rodzin wojskowych. W okresie od 5 do 30 sierpnia 1942 r. ewakuowano 69 247 osób. W latach 1942-1943 gen. dyw. Władysław Anders był dowódcą Armii Polskiej na Wschodzie – związku operacyjnego, który powstał w wyniku połączenia i reorganizacji jednostek ewakuowanych ze Związku Sowieckiego oraz funkcjonujących na Środkowym Wschodzie. Armia ta stacjonowała początkowo w Palestynie, a następnie w Iraku. Wiosną 1943. generał wyłonił z jej składu część bojową – 2. Korpus – na czele którego stanął osobiście. Dowódcą 2. Korpusu do 8 listopada 1946 r., z przerwą na pełnienie obowiązków Naczelnego Wodza w okresie od 26 lutego do 28 maja 1945 r. Dowodził osobiście działaniami 2. Korpusu w jego największych bitwach stoczonych w kampanii włoskiej w 1944 r. Przede wszystkim w bitwie o masyw górski Monte Cassino, a także w bitwie o Anconę, która była jedyną samodzielną operacją 2. Korpusu we Włoszech. Jedynie w bitwie o Bolonię w kwietniu 1945 r. wojskami 2. Korpusu dowodził zastępca dowódcy gen. bryg. Zygmunt Szyszko-Bohusz, bowiem gen. Anders przebywał wówczas w Londynie, gdzie pełnił obowiązki Naczelnego Wodza. Był zdecydowanym przeciwnikiem wywoływania powstania w Warszawie, czemu niejednokrotnie dawał wyraz zarówno w sierpniu 1944 r., jak i później. Pełnienie obowiązków Naczelnego Wodza przypadło na okres szczególnie trudny dla sprawy polskiej. Generał Władysław Anders w lutym 1945 r. dokonał stanowczej i ostrej w swej formie krytyki

ustaleń konferencji jałtańskiej. Za osiągnięcie zwycięstwa w bitwie o masyw górski Monte Cassino został odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Wojennego *Virtuti Militari*, a 16 kwietnia 1947 r., za „całokształt zwycięskiego dowodzenia 2. Korpusem we Włoszech” został odznaczony Krzyżem Komandorskim Orderu Wojennego *Virtuti Militari*. 27 września 1946 r. został pozbawiony obywatelstwa polskiego przez funkcjonujący w Warszawie z sowieckiego nadania Tymczasowy Rząd Jedności Narodowej w związku z przyjęciem „bez zgody właściwych władz polskich, urzędu publicznego w państwie obcym, a to podejmując się funkcji współorganizowania Polskiego Korpusu Przystosobienia i Rozmieszczeń, będącego formacją paramilitarną stanowiącą część Armii Brytyjskiej” (pośmiertnie przywrócono mu obywatelstwo bezpośrednio przed upadkiem rządów komunistycznych 15 marca 1989 r., lecz faktu tego nie podano do publicznej wiadomości). Generał znalazł się w Wielkiej Brytanii w listopadzie 1946 r. Z punktu widzenia brytyjskich władz wojskowych gen. Anders został zwolniony ze służby wojskowej 16 sierpnia 1947 r. W warunkach życia na emigracji niespełna sześćdziesięcioletni gen. Anders zaangażował się w działalność polityczną, wojskową oraz społeczną. 16 maja 1954 r., w dziesiątą rocznicę bitwy o Monte Cassino został awansowany do stopnia generała broni. W tym samym roku pełniąc na uchodźstwie funkcję parlamentu Tymczasowa Rada Jedności Narodowej wydała rezolucję, w której stwierdziła, że Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej August Zaleski swym postępowaniem pozbawił się prawnomoralnych podstaw do sprawowania urzędu. Z tego powodu gen. Anders zmu-

szony został wypowiedzieć posłuszeństwo dotychczasowemu Prezydentowi. 8 sierpnia 1954 r. uchwałą Tymczasowej Rady Jedności Narodowej powołano Radę Trzech, w skład której weszli: Tomasz Arciszewski, Edward Raczyński oraz gen. Władysław Anders. Pierwszoplanowym celem tzw. obozu zjednoczeniowego, w tym gen. Andersa, było przełamanie milczenia wokół sprawy polskiej. Starano się nie dopuścić do sytuacji, w której zachodnia opinia publiczna zaczęłaby traktować wydarzenia w Polsce wyłącznie jako wewnętrzną kwestię bloku państw komunistycznych. Stąd liczne apele do czołowych postaci sceny politycznej, organizacje manifestacji w sprawach ważnych dla Polaków, organizacja obchodów uroczystości, między innymi uroczystości milenijnych tysiąclecia Chrztu Polski. Wówczas z jego inicjatywy odbył się Zjazd Polski Walczącej. Działalność polityczna gen. Władysława Andersa to także spotkania z wieloma czołowymi postaciami ówczesnego świata. 3 maja 1956 r. Generał został przyjęty przez ówczesnego prezydenta Stanów Zjednoczonych Ameryki Dwighta Eisenhowera. 6 grudnia 1961 r. przyjmował Generała kolejny prezydent John F. Kennedy. Generała kilkakrotnie przyjmował prezydent Francji gen. Charles de Gaulle. Generał Anders jako osoba publiczna składał wizyty w Belgii, Francji, Hiszpanii, Irlandii, Szwajcarii, we Włoszech, a także w Szwecji. W latach 1948-1954 pełnił obowiązki Generalnego Inspektora Sił Zbrojnych. W latach 1946-1970 był Kanclerzem Kapituły Orderu Wojennego *Virtuti Militari*. Z punktu widzenia prawa polskiego w latach 1945-1948 nie nastąpiła demobilizacja Polskich Sił Zbrojnych. Demobilizacji podlegali jedynie ci żołnierze, którzy zdecydowali się

na powrót do Polski. Pozostali żołnierze zostali wówczas bezterminowo urlopowani. Dla nich rozpoczął się okres służby bez munduru, a łącznikiem była przynależność do Kół Pułkowych, dla których instancją nadrzędną był Sekretariat Kół Oddziałowych, stanowiący de facto szkieletowe załączki Generalnego Inspektoratu Sił Zbrojnych, Sztabu Głównego i Ministerstwa Obrony Narodowej. W ten sposób koleżeńskie struktury oddziałowe stanowiły naturalne zaplecze mobilizacyjne w obliczu nieuchronnego, jak się wówczas wydawało, konfliktu zbrojnego pomiędzy blokiem sowieckim a wolnym światem. W 1949 r. funkcjonowało 114 kół oddziałowych, skupiających łącznie 16 200 żołnierzy. W tym samym roku powstało Brygadowe Koło Młodych „Pogoń” stanowiące zakonspirowaną szkołę podchorążych. Dlatego też w 1951 r. gen. Anders wraz z oficerami siedmiu innych narodów Europy środkowowschodniej złożył ówczesnemu dowódcy Połączonych Sił Zbrojnych Sojuszu Północnoatlantyckiego w Europie (Supreme Allied Commander of Europe-SACEUR) gen. Dwightowi wstępną deklarację utworzenia narodowych, środkowowschodnich sił zbrojnych funkcjonujących w ramach NATO. Z czasem okazało się, że kolejny konflikt światowy nie wybuchnie. Ważne miejsce w działalności publicznej gen. Władysława Andersa zajmowała sprawa zbrodni katyńskiej. Kwestia ta była dla generała sprawą osobistą. Aktywnie wspierał działanie różnorodnych organizacji, między innymi Stowarzyszenia Polskich Kombatantów, Związku Harcerstwa Polskiego poza granicami kraju. W 25 rocznicę bitwy o Monte Cassino gen. Anders powierzył polskiemu harcerstwu opiekę nad cmentarzem polskim na Monte Cassino. Był założycielem i przez 11 lat

przewodniczącym Polskiej Fundacji Kulturalnej. Z inicjatywy gen. Andersa, 14 maja 1953 r. reaktywowano działalność Polskiej Macierzy Szkolnej. Paryski Instytut Literacki i miesięcznik „Kultura” stanowiły kontynuację Instytutu Literackiego utworzonego w Rzymie na rozkaz gen. Andersa wydany 28 maja 1946 r. Generał był doskonałym mówcą. W warunkach tak intensywnej pracy na emigracji nie miał czasu, aby pisać. Pozostawił też po sobie wielokrotnie wznawiane na emigracji wspomnienia „Bez ostatniego rozdziału. Wspomnienia z lat 1939-1946”. Był także autorem wstępu do wielokrotnie wznawianej, opracowanej przez Józefa Mickiewicza, dokumentalnej monografii zbrodni katyńskiej „Zbrodnia katyńska w świetle dokumentów”, która po raz pierwszy została opublikowana w Londynie w 1948 r. Generał Władysław Anders zmarł w nocy z 11 na 12 maja 1970 r., w dwudziestą piątą rocznicę bitwy o Monte Cassino, w szpitalu w Londynie. Zgodnie z jego wolą został pochowany na polskim cmentarzu wojennym na Monte Cassino. 11 czerwca 1925 r. zawarł związek małżeński z Ireną Pruszyńską z Jordan-Krakowskich. Małżeństwo to nie przetrwało próby czasu. W 1944 r. związał się z Ireną Renatą Jarosiewicz (używającą pseudonimu artystycznego Renata Bogdańska), a 6 maja 1948 r., po uzyskaniu rozwodu, zawarł z nią związek małżeński. W 1950 r. z tego związku urodziła się Anna Maria Anders.

Bogusław Polak, Anders Władysław (1892-1970), (w:) J. Englert, B. Polak, M. Polak, Generał Władysław Anders (11 VIII 1892-12 V 1970), Londyn-Leszno 2012.

Bogusław Polak

BARANIECKI Kazimierz (1900-1940), członek Służby Straży i Bezpieczeństwa w Opalenicy, żołnierz 5 kompanii 7 Pułku Strzelców Wielkopolskich (61 Pułk Piechoty).

Ur. 16 lutego 1900 r. w Opalenicy (pow. nowotomyski), w rodzinie kotlarza Piotra i Franciszki z Burdajewiczów, brat Ludwika (zob.). Szkołę powszechną ukończył (1914) w Opalenicy i rozpoczął dalszą naukę w Gimnazjum św. Marii Magdaleny w Poznaniu, którą w czerwcu 1918 r. przerwał z powodu powołania do służby w armii niemieckiej. W jej szeregach przebywał do 22 grudnia 1918 r. Od 24 grudnia znalazł się w opalenickiej kompanii Służby Straży i Bezpieczeństwa. Brał czynny udział w walkach na froncie Zach. pod Zbąszyniem i Międzychodem. W marcu 1920 r. wyjechał z 61 Pułkiem Piechoty Wielkopolskiej (5 kompania) na front ukraiński, gdzie brał udział w ofensywie ma Kijów, do Berezyny, w odwrocie pod Warszawą i kontrofensywie na Mińsk, aż do zawarcia rozejmu. St. Szer. Baraniecki wyróżnił się szczególną postawą w ofensywie na Ukrainie, przede wszystkim przy ataku na dworzec w Berdyczowie (26 IV 1920. oraz podczas ofensywy na Białorusi (24 VII 1920), kiedy okazał dzielność, pozostając na powierzonym mu stanowisku pod Wołkowyskiem do ostatniej chwili. Za czyny te 2 grudnia 1920 r. odznaczony został Orderem VM 5 kl. Nr 314. Ukończył kurs szkolny podoficerów w Śremie i Bydgoszczy. Zwolniony ze służby wojskowej w 1921 r. zdał egzamin częściowy i otrzymał posadę nauczycielską w Podrzewiu (k. Szamotuł). W 1926 r. zdał egzamin dojrzałości, a w 1928 r. egzamin nauczycielski. W 1929 r. ukończył kurs dla oficerów piechoty w Szkole Podchorążych Rezerwy

Piechoty nr 7 w Śremie i awansowany został do stopnia ppor. rezerwy. Ćwiczenia rezerwy odbywał w 62 Pułku Piechoty i 57 Pułku Piechoty, awansując do stopnia por. rezerwy. 29 sierpnia 1939 r. zmobilizowany do 57 pp., ewakuował się z jednostką na wsch. 25 września osadzony w obozie jenieckim w Kozielsku, został zamordowany w 1940 r. w Katyniu. Był odznaczony m. in. Orderem Virtuti Militari V kl., Medalem Niepodległości. Żonaty z Marią z Busslerów, pozostawił dzieci: Macieja (1935) i Katarzynę (1938).

Zdzisław Kościański, Baraniecki Kazimierz (1900-1940), (w:) Powstańcy wielkopolscy. Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918-1919, t. IV, red. B. Polak, Poznań 2008, s. 17-18. (tamże bibliografia - uwaga ta dotyczy wszystkich zamieszczonych w tym tomie biogramów).

Zdzisław Kościański

BARANIECKI Ludwik (1897-1920), współorganizator i dowódca kompanii opalenickiej, dowódca kompanii w 7 Pułku Strzelców Wielkopolskich (61 Pułk Piechoty), ppor. WP.

Ur. 25 lipca 1897 r. w Opalenicy (pow. nowotomyski), w rodzinie kotlarza Piotra i Franciszki z Burdajewiczów. Ukończył Gimnazjum św. Marii Magdaleny w Poznaniu (1916). Wcielony podczas I wojny światowej do armii niemieckiej (24 VII 1916-18 XI 1918), 28 VIII 1916 r. wysłany na front wsch., przebywał na linii Stochod-Styr. Od 19 V do 30 X 1917 r. walczył na froncie zach. (Flandria). 31 października awansowany na kpr., wysłany został na kurs podoficerski, po którym awansowano go (28 IV 1918) na sierż.

Ludwik Baraniecki

i skierowano na front zach. (ranny 17 VIII 1918 pod La Chavatte). 11 IX 1918 r. przydzielony do baonu zapasowego 56 Pułku Piechoty armii niemieckiej i wysłany z transportem amunicji na front zach., pozostawił oddział i ruszył do kraju. 19 listopada dotarł do Opalenicy, gdzie zorganizował Radę Robotniczą i Żołnierską. Współpracował z E. Klemczakiem przy tworzeniu kompanii Służby Straży i Bezpieczeństwa. Był inicjatorem rozbrajania żołnierzy niemieckich przejeżdżających z frontu przez Opalenicę, m. in. 22 grudnia wystąpił na czele plutonu z bronią w ręku i powstrzymał pociąg wiozący oddział Heimatschutzu. Uczestniczył w bojach kompanii opalenickiej jako dowódca plutonu. Walczył na froncie zach. powstania wielkopolskiego i pod Zbąszyniem przebywał do rozejmu. Dekretem NRL (z 13 III 1919) mianowany ppor. (ze starszeństwem od 1 V 1919). Od 5 IV 1919 r. ob-

jął dowództwo 5 kompanii 61 Pułku Piechoty Wielkopolskiej. Był słuchaczem kursu gazowego w Warszawie (11 VI – 22 XI 1919). Od 10 I do 1 IV 1920 r. brał udział w kursie aplikacyjnym oficerów piechoty w Rembertowie. Po jego ukończeniu skierowany (od 11 IV) na front wsch. Brał udział w walkach na Ukrainie, Białorusi i w odwrocie znad Berezyny. Zginął 24 lipca 1920 r. pod Wołkowyskiem w czasie odwrotu pod Warszawę, dowodząc 7 kompanią 61 Pułku Piechoty Wielkopolskiej. Pozostawił krótki opis wydarzeń listopadowych 1918 roku w Opalenicy, zamieszczony w pracy A. Biskupskiego. Był odznaczony Orderem Virtuti Militari V kl. oraz pośmiertnie Medalem Niepodległości. Rodziny nie założył.

Zdzisław Kościański, *Baraniecki Ludwik (1897-1920), (w:) Powstańcy wielkopolscy. Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918-1919, t. IV, red. B. Polak, Poznań 2008, s. 17-18.*

Zdzisław Kościański

BARTSCH Maksymilian (1892-po 1945), dowódca odcinka gołanieckiego Frontu Północnego, dowódca 3 baonu 4 Pułku Strzelców Wielkopolskich (58 Pułk Piechoty), kapitan WP.

Ur. 21 lutego 1892 r. w Bartodziejach (ówczesny pow. wągrowiecki), w rodzinie dzierżawcy Teodora i Julianny z Krugarów. Gimnazjum ukończył w Wągrowcu. Podjął pracę na roli, działając społecznie w kółkach rolniczych. We wrześniu 1914 r. jako rekrut został powołany do armii niemieckiej. Służył w 17 Pułku Artylerii Lekkiej i 149 Pułku Piechoty. 30 listopada 1916 r. mianowany ppor. W grudniu 1918 r. wrócił z frontu i związał się z pol-

ską konspiracją wojskową w pow. wągrowieckim. Po wybuchu powstania objął dowództwo 2 kompanii wągrowieckiej. Dowodził m. in. w zajęciu Margonina, brawurowym opanowaniu i spaleniu mostu w Białośliwiu (11 I 1919), nieudanym ataku na Szamocin (15 I 1919). 4 kwietnia objął dowództwo odcinka gołanieckiego, z którego oddziałów sformował 3 baon 4 Pułku Strzelców Wielkopolskich (58 Pułk Piechoty). Dowodził nim do 27 VII 1920 r., biorąc udział w walkach na froncie litewsko-białoruskim. Ranny, przebywał w szpitalu (od 27 VII do 16 VIII), potem przejściowo służył (do 4 XI) w 362 Pułku Piechoty. Mianowany kpt. (5 XI 1920), ponownie znalazł się w 58 Pułku Piechoty, jako dowódca baonu zapasowego. 7 IX 1921 r. przeszedł na bezterminowy urlop. Od 26 I 1922 r. zaliczony do rezerwy. Wrócił do pracy w rolnictwie, gospodarował na resztówce Ochodza (k. Wągrowca). Aktywnie udzielał się w organizacjach b. powstańców wielkopolskich, m. in. w Związku Powstańców Wielkopolskich. Uczestniczył w działaniach wojennych 1939 r., następnie w konspiracji ZWZ AK. W 1940 r. w Warszawie odbył się jego fikcyjny pogrzeb. Zaginął po 1945 r. Był odznaczony m. in.: Orderem Virtuti Militari V kl., Krzyżem Niepodległości, Krzyżem Walecznych (dwukrotnie), Złotym Krzyżem Zasługi, medalami i odznakami. Był żonaty. Pozostawił dzieci: Krystynę Helenę (1922) i Stanisława Teodora (1926).

Irmina Polak, Bogusław Polak, Bartsch Maksymilian (1892-po1945), (w:) Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918-1919, red. A. Czubiński, B. Polak, Poznań 2002, s. 27-28.

Irmina Polak, Bogusław Polak

BIGOSZT Henryk (1895-1971), adiutant Okręgu Wojskowego w Kaliszu, mjr WP.

Ur. 4 maja 1895 r. w Kalwarii Zebrzydowskiej, w rodzinie kupca Jana i Zofii. W 1912 r. ukończył gimnazjum realne w Tarnowie, uzyskując świadectwo dojrzałości. Ukończył też Szkołę Podoficerską Drużyn Strzeleckich. Zapisał się na politechnikę w Wiedniu. Od 1914 r. w Legionach Polskich służył jako dowódca kompanii w 4 Pułku Piechoty Legionów, od 28 VIII 1915 r. do 15 I 1916 r. w 3 Pułku Piechoty Legionów, a następnie w 6 Pułku Piechoty 3 Brygady Legionów. Od 1917 r. w Polnische Wehrmacht, m. in. w Komendzie Uzupelnień jako dowódca baonu ozdrowieńców. Internowany od 16 II do 20 IV 1918 r., następnie przebywał w obozie wyszkolenia oficerów piechoty w Ostrowie. 31 maja został mianowany ppor. W związku z powołaniem przez Sztab Generalny Wojska Polskiego tzw. Komendy Naczelnej dla ziem zaboru pruskiego z siedzibą w Kaliszu, przydzielony został (30 X) do Dowództwa Okręgu Wojskowego w Kaliszu. Miał rozbudowywać sztab Okręgu, współdziałał w formowaniu Pułku Piechoty Ziemi Kaliskiej, wspierał przygotowania powstańcze w zaborze pruskim. Jego zdaniem komenda w Kaliszu wpłynęła na sformowanie w Ostrowie Wlkp. tzw. 1 Pułku Piechoty, a po jego rozwiązaniu miała udział w tworzeniu baonu pogranicznego w Szczypiornie. Po utworzeniu Komisariatu NRL w Poznaniu, stosunki polskich Rad Ludowych w pld. Wielkopolsce z Kaliszem uległy ochłodzeniu. Baon pograniczny zajął (29 XII 1918) Skalmierzyce, wszczynając działania powstańcze w tej części Wielkopolski. 31 grudnia akcją zajęcia Krotoszyna wsparł pociąg pancerny nr 11 „Po-

znańczy”, przybyły do Kalisza na wezwanie Bigosza. Od 16 VI 1919 r. pełnił funkcję oficera ordynansowego 19 Brygady Piechoty, później p. o. szefa sztabu Grupy Operacyjnej płk. Lewszeckiego i 10 Dywizji Piechoty. Na własną prośbę przeniesiony został do Ministerstwa Spraw Wojskowych, 1 I 1920 r. mianowany por., a 20 sierpnia – kpt. Wojnę przeżył w zapasowym baonie wartowniczym i 206 Pułku Piechoty. Od 9 II 1921 r. pracował w Instytucie Techniki Wojskowej. W rezerwie znalazł się od 1926 r. Objął stanowisko dyrektora zarządzającego Spółki Kinematograficznej „Artfilm”. Zmarł w Krakowie w 1971 r. Był odznaczony m. in. Orderem Virtuti Militari V kl., Krzyżem Walecznych, Orderem Odrodzenia Polski V kl.

Bogusław Polak, Bigoszt Henryk, 1895-1971, (w:) Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918-1919, red. A. Czubiński, B. Polak, Poznań 2002, s. 33-34.

Bogusław Polak

BISKUPSKI Antoni (1890-1930), organizator oddziału Służby Straży i Bezpieczeństwa, dowódca Baonu Rogozińskiego, dowódca 1 kompanii 7 Pułku Strzelców Wielkopolskich (61 Pułk Piechoty), historyk powstania, mjr WP.

Ur. 12 grudnia 1890 r. w Rogoźnie, w rodzinie kupca zbożowego Franciszka i Antoniny z Magdzińskich. W czasie nauki w gimnazjum w Rogoźnie brał czynny udział w pracach Towarzystwa Tomasza Zana, za co był wielokrotnie prześladowany. Organizował w domu rodzinnym wykłady z literatury i historii polskiej oraz przedstawienia teatralne o treści patriotycznej. Po ukończeniu szkoły średniej po-

święcił się kupiectwu. Odbył praktykę w „Rolniku” w Gnieźnie i Kruszwicy. Od 1909 r. przebywał w Warszawie, gdzie ukończył szkołę dramatyczną. W 1914 r. kierował przedsiębiorstwem ojca (do 4 X), kiedy powołano go do armii niemieckiej. Od 13 VIII 1916 do 17 I 1917 r. przebywał na kursie oficerskim w Biedrusku (pod Poznaniem). W czasie wojny walczył na froncie zach. i wsch., był trzykrotnie ranny. Został mianowany sierż. Wybuch rewolucji w Niemczech oraz zawieszenie broni zastało go na urlopie w rodzinnym Rogoźnie. Zorganizował miejscową Radę Robotniczą i Żołnierską oraz oddział Służby Straży i Bezpieczeństwa, 1 I 1919 r. w dowodzonym przez siebie baonie rogozińskim miał 300 powstańców, którzy wzięli następnie udział w walkach na terenie d. pow. obornickiego, czarnkowskiego i chodzieskiego. Z jedną z kompanii swego baonu walczył (od 24 II 1919) na froncie zach., na odcinku Łomnica-Pniewy. Dekretem Komisarjatu NRL został mianowany (od 21 I 1919) ppor. (ze starszeństwem od 1 IX 1916). Od 16 III 1919 do 23 VIII 1920 r. był dowódcą 1 kompanii 7 Pułku Strzelców Wielkopolskich (późniejszy 61 Pułk Piechoty), z którą wyruszył na front litewsko-białoruski i brał udział w wojnie 1920 r. Pełnił także funkcję adiutanta baonu rezerwowego (24 VIII–31 XII 1920) oraz w 61 Pułku Piechoty (1 I–31 VII 1921). Po zakończeniu wojny został oficerem zawodowym w randze kpt., w 1928 r. awansował do stopnia mjr. Pełnił kolejno funkcje: dowódcy kompanii 61 Pułku Piechoty (1 VIII 1921–6 VII 1923), oficera sztabu Dowództwa 15 Dywizji Piechoty (7 VII 1923–25 III 1926), oficera PW (26 III 1926–16 XI 1926), dowódcy kompanii 80 Pułku Piechoty (17 XI 1926–29 IX 1927), ofi-

cera materiałowego i p. o. kwatermistrza (30 IX 1927–25 IV 1928), oficera sztabowego 80 Pułku Piechoty (26 IV 1928–5 VII 1928), dowódcy baonu 80 Pułku Piechoty (6 VII 1928–1 III 1929), oficera placu w Gdyni (31 III 1929–29 V 1930). Zmarł tam 29 maja 1930 r., w wyniku ciężkiej choroby, pochowany został w rodzinnym Rogoźnie. Gromadził materiały do historii 7 Pułku Strzelców Wielkopolskich (61 Pułku Piechoty) i wydał monografię pułku, zawierającą organizację i dzieje w walce o zach. granice (1925). Nie objęła ona dalszych dziejów, które znaleźć się miały w tomie II. Pozostałością po tej pracy są ankiety powstańców, niestety nie w pełni zachowane, w Archiwum Państwowym w Poznaniu. Badania te zapoczątkowały jednak w okresie międzywojennym dalsze prace nad dziejami powstania wielkopolskiego 1918–1919. Był odznaczony m. in.: Orderem Virtuti Militari V kl., Krzyżem Niepodległości (pośmiertnie), Krzyżem Walecznych. Był żonaty z Marią Nawrocką.

Zdzisław Kościański, Biskupski Antoni (1890–1930), (w:) Powstańcy wielkopolscy. Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918–1919, t. IV, red. B. Polak, Poznań 2008, s. 19–20.

Zdzisław Kościański

BOBKIEWICZ Stanisław (1886–1938), organizator drużyn powstańczych w wolsztyńskim, dowódca kompanii sztabowej 15 DP, por. WP.

Ur. 10 czerwca 1886 r. w Wielichowie (pow. śmigieński), w rodzinie Ludwika i Gabrieli. Od 1906 do 1908 r. służył w armii niemieckiej, także podczas I wojny

Stanisław Bobkiewicz

światowej (od 1 VIII 1914 do 10 VIII 1918). Od października 1918 r. organizował oddziały zbrojne w wolsztyńskim, w listopadzie wybrany został przewodniczącym Rady Robotniczej i Żołnierskiej w Wolsztynie. Napisano o nim, że był człowiekiem energicznym i odważnym, doceniającym potrzebę podjęcia prac o charakterze wojskowo-niepodległościowym. 2 I 1919 r. wyruszył z drużyną powstańczą na Rakoniewice. Brał udział w walkach o Wolsztyn, gdzie odznaczył się walecznością (5 I). Następnie walczył pod Kopanicą, Kargową i Babimostem. Od 5 stycznia był zastępcą dowódcy kompanii wielichowskiej. Dekretem Komisariatu NRL (z 15 II 1919) został mianowany ppor. Rozkazem dowództwa frontu zach. przydzielono go do dyspozycji dowódcy 3 baonu 7 Pułku Strzelców Wielkopolskich. Pełnił kolejno funkcje: dowódcy ba-

onu zapasowego 7 Pułku Strzelców Wielkopolskich (12 IV – 29 VII 1919), dowódcy kompanii szturmowej (29 VII – 3 XI 1919), dowódcy taborów pułkowych (4 XI 1919 -28 I 1920), oficera łączności pułku (29 I -10 VI 1920). Od 10 VI 1920 r. chory na tyfus, potem na malarię, w październiku ponownie znalazł się w szeregach 7 Pułku Strzelców Wielkopolskich jako dowódca kompanii. Zweryfikowany jako por. Po zakończeniu wojny był dowódcą kompanii sztabowej 15 Dywizji Piechoty, a od 7 V 1921 r. oficerem osadniczym tejże dywizji. 4 V 1922 r. przeniesiony został do rezerwy. Zamieszkał w Pelczy (gmina Werbna, d. pow. dubieński), gdzie zmarł 15 kwietnia 1938 r. Był odznaczony m. in.: Krzyżem Walecznych. Był żonaty. Pozostawił troje dzieci.

Ludwik Bociński

Zdzisław Kościański, Bobkiewicz Stanisław (1886-1938), (w:) Powstańcy wielkopolscy. Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918-1919, t. IV, red. B. Polak, Poznań 2008, s. 21-22.

Zdzisław Kościański

BOCIAŃSKI Ludwik (1892-1970), organizator konspiracji wojskowej w powiecie pleszewskim, organizator i pierwszy dowódca 8 Pułku Strzelców Wielkopolskich (62 Pułk Piechoty), wojnie polsko-bolszewickiej jako dowódca 64 Pułku Piechoty.

Ur. 24 sierpnia 1892 r. w Pleszewie w chłopskiej rodzinie Wojciecha i Wiktorii ze Stefaniaków. W 1914 w Kępnie uzyskał maturę. W okresie szkolnym brał udział w działalności niepodległościowej: był członkiem Towarzystwa Tomaszka Zana, zorganizował w Pleszewie

drużynę skautową. W 1914 wcielony do armii niemieckiej. W 1918 zdemobilizowany w stopniu ppor. W listopadzie tegoż roku wstąpił do POW Zaboru Pruskiego, organizował w Pleszewie oddziały Służby Straży i Bezpieczeństwa. Stanął na czele batalionu pleszewskiego był organizatorem i dowódcą 8 Pułku Strzelców Wielkopolskich, przemianowanego później na 62 Pułk Piechoty Wielkopolskiej. W lipcu 1919 r. Dowództwo Główne w Poznaniu powierzyło mu zorganizowanie Pułku Strzelców Pomorskich (później 64 Pułk Piechoty). W styczniu i lutym 1920 brał udział w operacji rewindykacyjnej. W wojnie polsko-bolszewickiej – jako dowódca 64 pułku dostał rozkaz: wzięcia atakiem miasteczka Małoryta, silnie obsadzonego przez nieprzyjaciela i bronionego także przez pociąg pancerny. Kpt. Bociński

poprowadził sam straż przednią, kierując w ogniu nieprzyjaciela przygotowaniami do ataku. Atak był tak zręcznie przygotowany, że mimo silnego ognia nieprzyjacielskiego udało się pięciu kompaniom 64 pułku bez strat miejscowość tę zająć. Bolszewicy ponieśli duże straty i w popłochu uciekli. Następnie 12 września, w ataku na barki, nieprzyjaciel stracił 30 zabitych. Za czyny te kpt. L. Bociński odznaczony został VM 5 kl. (nr 1560). Po ukończeniu kursu doksztalcającego SG awansował do stopnia mjr., a 1 VII 1923 – do stopnia ppłk Sztabu Generalnego. Był szefem Wydziału Operacyjnego w Biurze Ścisłej Rady Wojennej oraz zastępcą Szefa II Oddziału Sztabu Generalnego. W 1929 awansował do stopnia płk dypl. Ze stanowiska komendanta Szkoły Podchorążych Piechoty w Ostrowie Mazowieckim, powołany został na stanowisko wojewody wileńskiego, a w maju 1939 wojewody poznańskiego, z zadaniem przeciwdziałania dywersyjnej działalności niemieckiej V kolumny. We wrześniu 1939 przez Rumunię przedostał się do Paryża, starając się uzyskać przydział w Wojsku Polskim. Jako Piłsudczyk pozostawiony został na marginesie wojska i służby cywilnej. Po pobycie w Palestynie i Portugalii, w 1947 r. przeniósł się do Wielkiej Brytanii. Zmarł w Londynie i został pochowany na cmentarzu Gunnersbury. Rodziny nie założył. Odznaczony był Krzyżem Walecznych, Krzyżem Niepodległości z Mieczami, Orderem Odrodzenia Polski kl. 4, Złotym Krzyżem Zasługi, licznymi orderami zagranicznymi. Jego działalność na uchodźstwie analizowana była przez wywiad PRL. W lutym 2009 jego prochy zostały przewiezione do Pleszewa i pochowane z ceremoniałem wojskowym na tamtejszym cmentarzu.

Bogusław Polak, Bociński Ludwik (1892-1970), (w:) Powstańcy wielkopolscy. Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918-1919, t. I, red. B. Polak, Poznań 2008, s. 24.

Bogusław Polak

BROCHWICZ-TRAWIŃSKI Marian Jarosław (1896-1963), pierwszy dowódca kompanii kórnickiej, dowódca 3 kompanii w II Baonie Aeronautycznym.

Ur. 27 maja 1896 r. w Goraninku koło Leśniewa w pow. gnieźnieńskim. Ojciec Władysław v. Trawiński był właścicielem majątku Goraninek (niem. Amwald). Matka Rozalia z domu Stachowska. Rodzice zapewnili mu solidne wykształcenie. Maturę otrzymał w 1913 r. w Gnieźnie. Miał przygotowanie wojskowe wyniesione z armii niemieckiej w stopniu z-cy oficera. Na początku 1918 r. przybył do Kórnika i podjął pracę jako urzędnik gospodarczy w majątności kórnickiej. 11 listopada 1918 r. włączył się w organizację Rady Robotniczo-Żołnierskiej i objął przewodniczenie Radzie Żołnierskiej. Rada pod jego kierownictwem, powołała Straż Bezpieczeństwa oraz ochotnicze oddziały porządkowe i wartownicze w Kórniku i w okolicy. 15 listopada 1918 r. o 22: 30 został dowódcą kompanii kórnickiej liczącej około 150 ochotników, przeważnie byłych żołnierzy. 27 grudnia 1918 r. na sygnał Sylwestra Gawrycha obecnego w Poznaniu, kompania kórnicka wyruszyła do Poznania. Trawiński czekał z rozkazami przy kościele św. Rocha. Na rozkaz J. Maciaszka komendanta Poznania kompanię podzielono. Trawiński wystawił ochronę Hotelu Bazar, w którym zamieszkał przybyły 26 grudnia 1918 r. do

Marian Jarosław
Brochwicz - Trawiński

Poznania, Ignacy J. Paderewski, posterunki na Starym Rynku oraz straże na dworcu kolejowym i poczcie. Trawiński otrzymał osobiste podziękowania i gratulacje od Ignacego J. Paderewskiego. 29 grudnia dowództwo kompanii przekazano Stanisławowi Celichowskiemu. Po uznaniu przez Radę Robotniczo-Żołnierską w Kórniku zwierzchności władz Powiatowej Rady Ludowej w Śremie, kompania kórnicka weszła w skład Batalionu Śremskiego, dowodzonego przez mjr. Stefana Chosłowskiego. Powstańcy kórniccy tworzyli 2 i 4 kompanię Batalionu Śremskiego. Trawiński dowodził 2 komp., 4-tą – S. Celichowski. Trawiński wyruszył ze swoją kompanią na odcinek leszczyński. Dowodził nią w potyczce z niemieckim pociągiem pancernym w Kąkolewie (27 I 1919). Od 29 stycznia do 1 lutego 1919 r. czasowo pełnił obowiązki dowódcy od-

cinka „Osieczna”, po czym wrócił do Kąkolewa i potem do Osiecznej, gdzie przebywał ze swoją kompanią do 12 marca. Dekretem NRL z dnia 7 lutego 1919 r. został mianowany ppor. art. ze stanowiskiem od 21 stycznia 1919. W maju 1919 r. został wykładowcą I kursu Oficerskiej Szkoły Aeronautycznej (balonowej) w Poznaniu, nast. był dowódcą 3 kompanii w II baonie aeronautycznym, z którym wyruszył na front litewsko-białoruski pod Borysów. Od połowy kwietnia 1920 r. walczył w rejonie Kolenkowicze-Mozysz. Wykonując 12 czerwca 1920 r. wraz z ppor. Bronisławem Lubąńskim zadanie obserwacji z balonu pozycji nieprzyjaciela w rejonie Jakimówki nad Dnieprem stoczył zwycięską walkę z sowieckim samolotem atakującym balon. Uszkodził go i zmusił do odwrotu. Od 25 czerwca 1920 r. dowodził wydzielonym z baonu oddziałem aeronautycznym złożonym z 3 oficerów i 100 szeregowych, jako oddział piechoty walczył na zach. od wsi Glinnaja Słoboda. Dekretem NW z 9 września 1920 r. zatwierdzony w stopniu kpt. lotnictwa ze starszeństwem od 1 czerwca 1920 r. Po wojnie w 1922 r. dowódca 4 Baonu Aerostatycznego w Krakowie-Prądniku. W 1924 r. służył w baonie balonowym w Toruniu, a od 1928 r. w Morskim Dywizjonie Lotniczym w Pucku jako kwatermistrz, później z-ca d-cy. W stan spoczynku został przeniesiony około 1932 r. i zamieszkał w Gdyni. Pracował w kapitancie portu Gdynia. Odznaczony został Krzyżem Walecznych. W 1932 r. rozszedł się z żoną Klarą Brochwicz-Trawińską z domu von Krokow i związał nieformalnie z Gertrudą Wilgorską. Nie znamy losów kapitana Mariana Trawińskiego w okresie II wojny światowej. Potem T.

mieszkał w Sopocie, w 1948 r. był prezesem Koła Powstańców Wielkopolskich w Gdyni. Po wojnie występował jako iluzjonista, pod pseudonimem artystycznym Profesor Jaro. W dokumentacji ZBoWiD w Kórniku w protokole nr. 1 z 1964 r. odnotowano w punkcie 6: „Prezes kol. Holderny odczytał list napisany przez ob. Majchrzyckiego z Gdyni do kol. Pohla Jana, w którym doniósł, iż ppor. armii niemieckiej, Marian Trawiński zmarł. Był on też powstańcem z Kórnika, a który został powołany na dowódcę oddziału w Ławicy, a nie był dowódcą kompanii kórnickiej gdyż jak oświadczył Ciastowski Henryk, iż dowódcą kompanii kórnickiej nie był nikt inny jak dr. Celi-chowski”. Odznaczenia: Krzyż Niepodległości, Krzyż Walecznych (2x, nadany za Powstanie Wielkopolskie i za wojnę polsko-bolszewicką), Medal Pamiątkowy Za Wojnę 1918-1921, Odznaką Pamiątkową Powstańca Broni TPW, Odznaka Pamiątkowa Naczelnej Komendy Straży Ludowej Za Waleczność, Odznaka Pamiątkowa Związku Towarzystw Powstańców i Wojaków, Odznaka Pamiątkowa Wojsk Wielkopolskich. Był odznaczony trzykrotnie Odznaką Za Rany. W filmie fabularnym „Powrót do Polski” (1988, reż. P. Pitera) jego postać zagrał aktor Włodzimierz Twardowski. M. Trawiński. Zmarł 20 stycznia 1963 r. w Gdańsku i został pochowany w Sopocie, lecz jego grób nie zachował się.

Kazimierz Krawiarz, Marian Jarosław Brochwicz-Trawiński (1896-1963), (w:) Powstańcy Wielkopolscy. Biogramy uczestników Powstania Wielkopolskiego 1918-1919, t. X, red. B. Polak, Poznań 2013, s. 21-23.

Kazimierz Krawiarz

BUGAJEWSKI Antoni (1899-1987) powstaniec batalionu kościańskiego, następnie w 3 Pułku Strzelców Wielkopolskich (57 Pułk Piechoty Wielkopolskiej).

Ur. 9 stycznia 1899 r. w Gorzyczkach w powiecie kościańskim w rodzinie Jana i Katarzyny z domu Łuczak. Po ukończeniu szkoły ludowej w Borowie pracował jako stangret. 20 czerwca 1917 r. powołany został do armii niemieckiej, do 46 pułku piechoty w Jarocinie. W listopadzie tegoż roku wysłany został na front zachodni do Francji jako żołnierz 19 pułku piechoty (2 Poznański). Walczył na froncie zachodnim, m. in. pod Marną do zawieszenia broni na froncie zachodnim. 22 grudnia 1918 r. powrócił z pułkiem do garnizonu w Görlitz. 27 grudnia 1918 r. zdezerterował z armii niemieckiej i wstąpił do batalionu kościańskiego i walczył w Powstaniu Wielkopolskim. Brał udział w walkach pod Leszmem i Rawiczem. W 1919 r.

Antoni Bugajewski

wszedł w skład 3 Pułk Strzelców Wielkopolskich (późniejszy 57 Pułk Piechoty Wielkopolskiej). Z pułkiem tym brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej (18 VII 1919-21 XII 1920) m. in. walczył: pod Mołodiecznem, Mińskiem, Bobrujskiem, nad Berezyną, nad Bugiem, w odwrocie i kontruderzeniu po Warszawą, Garwolinem, Mińskiem Mazowieckim, Łomżą, Brześciem. Za bohaterstwo wykazane podczas bitwy nad Berezyną w 1920 roku, został odznaczony Krzyżem Walecznych numer 27881. W odwrocie wraz z pułkiem dotarł pod Warszawę. Po zwycięstwie nad Wisłą w 1920 roku pozostał żołnierzem zawodowym. W 1921 r. przeniesiony został do 16/2 Pułku Ułanów Wielkopolskich w Bydgoszczy, gdzie służył jako podoficer zawodowy do 1939 roku. Na przełomie 1937 i 1938 roku został oddelegowany do Centrum Wyszko- lenia Kawalerii w Grudziądzu jako instruktor. Rok 1939 zastał wachmistrza Bugajewskiego jako dowódcę 3 plutonu i szefa szwadronu kolarzy 16 Pułku Ułanów Wielkopolskich im. Gen. Gustawa Orlicz- Dreszera dowodzonego przez por. Jerze- go Woszczyńskiego. Po rozbiciu pułku na Pomorzu wraz ze swoimi żołnierzami przeprawił się przez Wisłę. Następnie brał udział w walkach po Kutnem. Później, ze swoimi żołnierzami, dotarł do zgrupo- wania SGO „Polesie”, gdzie brał udział w walkach w składzie improwizowanej grupy gen. bryg. Franciszka Kleeberga. Nie dostał się do niewoli i powrócił do Bydgoszczy zajętej przez Niemców, gdzie zaangażował się w działalność Tajnej Or- ganizacji Wojskowej „Gryf Pomorski”. Uniknął aresztowania przez Niemców, ale zaraz po wkroczeniu Sowietów w stycz- niu 1945 r. został aresztowany i deporto- wany do łagru na Uralu, powrócił do Pol-

ski we wrześniu 1945 r. Przez kilka lat pracował w Państwowych Nieruchomo- ściach Ziemskich (później: w PGR). Zmarł 7 sierpnia 1987 r. w Warszawie i został pochowany na cmentarzu Bródzińskim. Żonaty z Łucją z domu Burdzińską, posia- dali dwie córki: Wandę (ur. 1925 r.), Al- fredę (ur. 1926). Odznaczony, m. in.: Krzyżem Walecznych, Medalem za Woj- nę 1918-21; Medalem 10. lecia, Medalem Brązowym „Za Długoletnią Służbę”

Zdzisław Kościański, Bugajewski Antoni (1899-1987), (w:) Powstańcy wielkopolscy. Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918-1919, t. XV, red. B. Polak, Poznań 2018, s. 35-36.

Zdzisław Kościański

BUSZA Ignacy (1880-1920), komen- dant powiatowej Straży Ludowej w Rawi- czu, kapitan 69 Pułku Piechoty.

Ur. 31 stycznia 1880 r. w Pogorzeli (pow. koźmiński), w rodzinie rolnika Onu- frego i Marianny z Andrzejewskich. W 1900 r. ukończył seminarium nauczy- cielskie w Kcyni i od 1 sierpnia objął posa- dę nauczyciela w osadzie Głogowa (k. Orpiszowa, pow. krotoszyński). 18 VI- 1903 r. zdał w Kcyni drugi egzamin kwa- lifikacyjny. W latach 1903-1904 odbył służbę wojskową. Od 15 II 1908 r. podjął pracę w Rogożewie (pow. rawicki). W czasie I wojny światowej powołany do armii niemieckiej (od 3 V 1915), w listo- padzie 1918 r. został przeniesiony do rezer- wy w stopniu ppor. Był członkiem POW ZP. Powrócił do Rogożewa, uczestniczył w pierwszym tajnym zebraniu organizacyj- nym PRL na pow. rawicki (10 XI 1918), wybrano go zastępcą komendanta Powia-

Ignacy Busza

towej Straży Ludowej. Pod koniec grudnia 1918 r. został skierowany na kurs instruktorów Straży Ludowej do Poznania, gdzie zastał go wybuch powstania. 5 I 1919 r. powrócił na ziemię rawicką, rozpoczął organizację oddziałów powstańczych w Miejskiej Górcie; 8 stycznia wybrano go jednogłośnie powiatowym komendantem Straży Ludowej. Opracowany przez niego plan zdobycia Rawicza został przez Powiatową Radę Ludową odrzucony z powodu toczących się pertraktacji z niemieckimi władzami miasta (8 I 1919). Na czele oddziału powstańczego przejściowo zdobył (9 I) Sarnowę. Po przejęciu komendy odcinka rawickiego przez A. Brezę został jego adiutantem (19 I), aktywnie uczestniczył w walkach na froncie pld. (do 16 II). Z oddziałami Wojska Polskiego wkroczył (17 I 1920) do Rawicza (przyznanego Polsce mocą traktatu wersalskiego). Nie przyjął proponowanej funkcji ko-

mendanta miasta, poprosił o skierowanie na front wsch. (był kpt. w 69 Pułku Piechoty). Został ciężko ranny w walkach pod Warszawą (k. miejscowości Wywyniec). Zmarł 27 sierpnia 1920 r. w szpitalu w Ostrołęce, został pochowany na cmentarzu w Rawiczu. Odznaczony był Orderem Virtuti Militari, V kl. – pośmiertnie, natomiast jego imieniem nazwano pod koniec lat 30. ul. Kościelną w Rawiczu. Żona z Marią z Szulczyńskich, nie miał dzieci.

Eugeniusz Śliwiński, Busza Ignacy (1880-1920), (w:) Powstańcy wielkopolscy. Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918/1919, tom XI, Poznań 2014, s. 36-39.

Eugeniusz Śliwiński

BUTLER Witold (1889-1936), dowódca I (XV) Baonu Saperów Wlkp., pułkownik WP.

Ur. 8 stycznia 1889 r. w majątku Dorosiny na Litwie, w rodzinie głównego leśniczego Eustachego i Zofii z domu Pawłowicz. Ukończył gimnazjum humanistyczne w Bobrujsku i Aleksiejewską Szkołę Wojskową. Od 1 września 1910 r. służył zawodowo w armii rosyjskiej. 6 sierpnia 1912 r. po ukończeniu szkoły wojskowej w Moskwie został mianowany podporucznikiem wojsk inżynieryjnych. Podczas I wojny światowej, od 1 września 1914 r. dowodził kompanią sztabową. 27 października 1915 r. awansowany na stopień porucznika. 28 sierpnia 1917 r. na własną prośbę przeniesiony do I Korpusu J. Dowbor-Muśnickiego, gdzie dowodził kompanią saperów. Po rozwiązaniu korpusu przybył do Warszawy i 12 listopada 1918 r. wstąpił do Wojska Polskiego. 30 listopada awansowany na stopień kapitana otrzymał przydział do 1 Pułku Inżynieryj-

nego, w którym objął stanowisko dowódcy batalionu. W styczniu 1919 r. przybywa do I Baonu Saperów Wlkp. (przeniesiony rozkazem sztabu generalnego do Armii Wielkopolskiej) i zgodnie z rozkazem Nr 2 Głównego Dowództwa Sił Zbrojnych w byłym Zaborze Pruskim – objął jego dowództwo, by 23 kwietnia 1919 r. wyruszyć na front południowy do Jutrosina. Od 2 do 7 maja dowodził w zastępstwie frontem. 23 maja 1919 r. Dekretem Komisariatu NRL nr 55 poz. 52 awansowany na stopień majora, a Dekretem nr 134 z dnia 6 czerwca na stopień podpułkownika (ze starszeństwem od 1 II 1919). 7 lipca został wyznaczony zastępcą dowódcy garnizonu. Zorganizował kurs saperski dla żołnierzy 2 Dywizji Strzelców Wielkopolskich. Po przemianowaniu I Baonu Saperów Wlkp. rozkazem Ministra Spraw Wojskowych z dnia 10 grudnia 1919 r. na XV Baon Saperów Wlkp., uczestniczył w przejmowaniu Pomorza. Wkroczył na czele saperów 20 stycznia 1920 r. do Bydgoszczy i był pierwszym (choć jedynym) komendantem miasta. 12 marca 1920 r. ze swym batalionem, w składzie 15 Dywizji Piechoty wyrusza na front litewsko – białoruski. Podczas wojny dowodzi min. grupą forticzną. W maju 1921 r. objął stanowisko pełniącego obowiązki dowódcy nowo utworzonego 8 Pułku Saperów, którym dowodził do 17 maja 1927 r. 15 sierpnia 1924 r. awansowany na pułkownika. Następnie został przeniesiony do kadry oficerów saperów z równoczesnym przydziałem do 3 Okręgu Szefostwa Saperów na stanowisko szefa. W sierpniu 1927 r. zwolniony ze stanowiska szefa 3 Okręgu Szefostwa Saperów z równoczesnym oddaniem do dyspozycji szefa Departamentu Inżynierii Ministra Spraw Wojskowych. 31 sierpnia

1929 r. przeniesiony w stan spoczynku z dyspozycją do dowódcy Okręgu Korpusu III. W drodze wyr. sądowego został zwolniony ze służby 14 października 1929 r. Zmarł 28 września 1936 r. i został pochowany na Cmentarzu Wojskowym na Powązkach w Warszawie. Odznaczony był m. in.: Krzyżem Srebrnym Orderu Wojennego *Virtuti Militari*, Krzyżem Walecznych (dwukrotnie), Złotym Krzyżem Zasługi, francuskim Medalem *Interalliée*. Związek małżeński zawarł z Haliną z Wojciechowskich. Dzieci – córka Wanda.

Włodzimierz Becker, *Butler Witold (1899-1936), (w:) Powstańcy Wielkopolscy. Biogramy uczestników Powstania Wielkopolskiego 1918-1919, t. X, red. B. Polak, Poznań 2013, s. 27-28.*

Włodzimierz Becker

CEGŁOWSKI Antoni (1893-1973), powstaniec na froncie północnym i zachodnim, ppor. mianowany.

Ur. 19 maja 1893 r. w Piotrowie (pow. Kościan), syn Walentego (zamordowany przez Niemców w 1941 r. w obozie w Konstancynie) i Petroneli z d. Grybczyńska (zm. 1937 r.); miał czterech braci (Walenty, Szczepan, Józef, Michał) i trzy siostry. Do szkoły powszechnej uczęszczał w Kościanie, później pracował w leśnictwie - od 1 stycznia 1912 r. do 1 października 1913 r. w administracji w Leśnictwie Miejskim w Żepnicach. W okresie 10 października 1913 r. – 30 grudnia 1918 r. znajdował się w armii niemieckiej. W oddziałach powstańczych od 7 stycznia do 20 lutego; walczył na froncie północnym (Szubin, Kcynia, Golańcz) oraz na froncie

zachodnim (Zbąszyń, Węgielno, Sępólno k. Nowego Tomyśla). Służył w 10 Pułku Strzelców Wielkopolskich. Uczestnik wojny polsko-rosyjskiej roku 1920. Od 15 maja 1920 r. służył w Baonie Zapasowym Aeronautycznym w Poznaniu, od 30 czerwca 1920 r. w 3 Baonie Balonowym w Toruniu, od 28 listopada 1928 r. w 2 Baonie Balonowym w Jabłonnej, będąc zawodowym chor. na stanowisku oficera żywnościowego. Uczestnik kampanii wrześniowej. Podczas okupacji przebywał w Legionowie, od 1 kwietnia 1940 r. pracując na kolei wschodniej. Początkowo pracował jako pracownik fizyczny, później jako pracownik biurowy. 9 września 1944 r. został wywieziony wraz z rodziną na roboty przymusowe w głąb Niemiec, gdzie przebywał w miejscowości Apolda w Turynгии do wiosny 1945 r. Zatem nieprawdziwa jest informacja w literaturze, jakoby w marcu 1940 r. znajdował się w obozie internowanych baloniarzy na Węgrzech. Na ziemi polskiej powrócił przez obozy Gotta oraz Wildflecken w Bawarii. 3 września 1945 r. znalazł się wraz z rodziną w Lesznie. Wkrótce rozpoczął pracę w Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Lesznie w charakterze podreferendarza. Z początkiem 1946 r. pracował także w Wydziale Rolnictwa i Leśnictwa. Od 1 maja 1953 r. pracował w Budowlanym Przedsiębiorstwie Państwowym w Lesznie. Od 1 października 1946 r. członek Związku Zawodowego Pracowników Państwowych RP, od 1 listopada 1952 r. członek Towarzystwa Przyjaźni Polsko-Radzieckiej. W PZPR do 1952 r. Dwukrotnie żonaty: z Janiną z d. Kozłowska (1900-1929/1930) oraz od 6 lutego 1931 lub 1932 r. (ślub w Łodzi w Kościele św. Krzyża) z Heleną z d. Kralkowska (1899-1981). Z pierwszego małżeństwa

córka Stefania Hebisz (1927-2000). Zm. 17 lipca 1973 r. w Lesznie i został pochowany w kwaterze powstańców na cmentarzu przy ul. Kąkolewskiej. Awanse: 1 stycznia 1921 r. – st. sierż.; 1 lutego 1921 r. – chor. zawodowy; ppor. mianowany. Odznaczony Krzyżem Kawalerskim Odrodzenia Polski, Brązowym Krzyżem Zasługi, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1964 r.), Medalem Pamiątkowym za Wojnę 1918-1921, Medalem Dziesięciolecia Odzyskania Niepodległości, Brązowym medalem za 10 lat służby wojskowej, Srebrnym medalem za 20 lat służby wojskowej. Kolekcja pamiątek po A. Cegłowski otrzymała wyróżnienie podczas „Akcji: Powstanie”, wydarzeniu zorganizowanym w 2018 r. przez Miasto Poznań i Urząd Marszałkowski Województwa Wielkopolskiego, którego celem było zebranie pamiątek po powstaniu i powstańcach wielkopolskich.

Tomasz Kościański. Cegłowski Antoni (1893-1973), (w:) Powstańcy Wielkopolscy. Biogramy uczestników Powstania Wielkopolskiego 1918-1919, t. XVII, red. B. Polak (w druku).

Tomasz Kościański

CHOSŁOWSKI Stefan Stanisław Seweryn (1889-1954), ziemianin, dowódca baonu śremskiego, dowódca 69 Pułku Piechoty, major WP.

Ur. 9 maja 1889 r., w Czarnymśladzie (ówczesny pow. śremski), w rodzinie ziemiańskiej Stanisława i Lucyny z Chrzanowskich. Ukończył gimnazjum w Krotoszynie i studia rolnicze na uniwersytetach w Lipsku, Monachium i Berlinie. Odbył roczną służbę wojskową. Do wybuchu wojny go-

Stefan Stanisław Seweryn
Chosłowski

spodarował w swoim majątku. W latach 1914-1918 wcielony do armii niemieckiej (6 Pułk Rezerwowy, 47 Pułk Piechoty); mianowany ppor. Zdemobilizowany w listopadzie 1918 r., aktywnie włączył się w organizowanie polskiego tajnego Komitetu Obywatelskiego (zajmował się sprawami komunikacji), Rad Ludowych i oddziałów Służby Straży i Bezpieczeństwa. 30 grudnia 1918 r. brał udział w opanowaniu Śremu i wszedł w skład komisji ds. przejęcia koszar i magazynów z rąk niemieckich, a 1 stycznia 1919 r. został mianowany zastępcą dowódcy miejscowych oddziałów powstańczych. Do 5 stycznia zorganizował baon składający się z kompanii Służby Straży i Bezpieczeństwa, kompanii kórnickiej i drużyny sanitarnej z lekarzem. Mianowany dowódcą baonu przez starostę W. M. Szczepkowskiego, 6 stycznia przez Kościan baon dotarł do

Nowego Tomysła, gdzie czekał na dalsze rozkazy. O godzinie 23:00 dowódca odcinka, ppor. K. Zenkteler nie wyraził zgody na wsparcie kompanii opalenickiej przez baon śremski, co przyczyniło się do klęski powstańców. 7 stycznia baon śremski otrzymał rozkaz udania się do Chrośnicy i Łomnicy, a oddział kawalerii do Hamernii i Sępólna, Po pierwszych starciach z Niemcami, m. in. w Strzyżewie, przerwano (9 stycznia) połączenie kolejowe między Strzyżewem a Trzcielem. Wieczorem 10 stycznia Chosłowski otrzymał rozkaz przygotowania ataku na Zbąszyń, który następnego dnia zakończył się niepowodzeniem, m. in. wskutek słabej dyscypliny w szeregach kompanii śremskiej i złego przygotowania akcji. Baon ponownie zajął pozycje w Łomnicy. 17 stycznia 1919 r. oddziały niemieckie ze Zbąszynia i Trzciela próbowały zaskoczyć powstańców z baonu śremskiego. Po 5-godzinny starciu nieprzyjaciela odparto ze stratami (12 żołnierzy) i wycofano (18 stycznia) do Śremu, gdzie został (przez Chosłowskiego) zreorganizowany. Na początku lutego 1919 r. składał się z trzech kompanii piechoty. Wyruszył pod Rawicz (6 lutego), gdzie Polacy stracili właśnie Sarnowo. Walczył w tzw. drugiej bitwie rawickiej. Chosłowski objął dowództwo odcinka Jagodnia-Miejska Górka-Niemany. 23 lutego baon śremski został przekształcony w 1 baon Pułku Strzelców Wielkopolskich. Dekretem Komisariatu NRL nr 54 poz. 167 (z 23 V 1919) Chosłowski został mianowany por. (od 1 VI 1919). W styczniu 1920 r. brał udział w rewindykacji Rawicza i Kępna. Wyruszył z baonem (24 stycznia) na front wschodni do Lidy. W wojnie na froncie litewsko-białoruskim (20 maja-6 czerwca 1920) dowodził 69 Pułkiem Piechoty, następnie (18 listopada

1920-16 stycznia 1921) 70 Pułkiem Piechoty oraz (27 II-VII 1921) baonem sztabowym pułku i krótko, w zastępstwie, pułkiem. Zweryfikowany (15 VII 1920) w stopniu majora przeniesiono go (5 III 1922) do rezerwy. Wrócił do Ostrowiecka i mieszkał tam do 13 maja 1926 r., do chwili przeniesienia do Poznania. W okresie międzywojennym działał m. in. w Związku Powstańców i Wojaków oraz towarzystwach gospodarczych. W 1939 r. dowodził baonem wartowniczym Nr 73 w ramach 25 Dywizji Piechoty. Dostał się do niemieckiej niewoli i resztę wojny spędził w obozie jenieckim w Woldenbergu. Po zakończeniu II wojny światowej zamieszkał w Gnieźnie, szykanowany przez ówczesne władze miał trudności w znalezieniu pracy. Zmarł 17 października 1954 r. w Gnieźnie. Był odznaczony m. in. Orderem Virtuti Militari V kl., Krzyżem Niepodległości, Krzyżem Walecznych (trzykrotnie), Złotym Krzyżem Zasługi. Związek małżeński zawarł z Ireną z Chrzanowskich, miał córkę Zofię.

Bogusław Polak, Chosłowski Stefan Stanisław (1889-1954), (w:) Powstańcy Wielkopolscy. Biogramy uczestników Powstania Wielkopolskiego 1918-1919, t. VIII, red. B. Polak, Poznań 2011, s. 36-37.

Bogusław Polak

CIĄŻYNSKI Kazimierz (1894-1951), organizator Pułku Konnych Strzelców Straży Poznańskiej, późniejszego 1 Pułku Ułanów Wielkopolskich (15 Pułk Ułanów Poznańskich).

Ur. 2 marca 1894 r. w Pleszewie, w rodzinie rolnika Antoniego i Bolesławy z Wolańskich. Uczył się (do 1910) w gim-

nazjum w Ostrowie Wlkp., po czym podjął naukę w prywatnej szkole rolniczej w Brzegu (na Śląsku), którą ukończył w 1913 r. Został powołany (1 X 1913) jako jednoroczny do służby wojskowej w pruskim 1 Pułku Ułanów w Miliczu. Awansował (1 IV 1914) na st. ułana, potem do stopnia podoficera (1 VII). Z wybuchem I wojny światowej wyruszył z pułkiem (2 VIII) na front zach., otrzymując (1 XI) stopień wchm., a 27 I 1915 r. – ppor., następnie dowodził plutonem w 50 Pułku Piechoty (21 II-20 III 1915), w którego szeregach był kontuzjowany i przebywał w szpitalu (21 III-20V). Od 20 VII 1915 r. do 15 III 1916 r. ponownie dowodził plutonem w 1 Pułku Ułanów. Przeniesiony do baonu zapasowego 46 Pułku Piechoty służył w nim do następnego przeniesienia do 454 Pułku Piechoty (15 XII 1916). Pełnił tam (do 15 II 1918) kolejno funkcje: dowódcy kompanii, dowódcy baonu i oficera gospodarczego. Następnie przeniesiony do baonu zapasowego trenów w Poznaniu, służył tam do 10 XI 1918 r., wstąpił do POW ZP, nawiązując kontakt z M. Paluchem, z polecenia którego miał objąć konną służbę bezpieczeństwa. Wybuch powstania zastał go na urlopie, powrócił jednak natychmiast do Poznania, stawiając się 28 grudnia do dyspozycji Palucha. Na jego polecenie objął komendę nad koszarami pruskiego 1 Pułku Strzelców Konnych przy ul. Cesarzowej Wiktorii (obecnie ul. Grunwaldzka), zajętymi wbrew stanowisku NRL, próbującej początkowo wstrzymać rozwijający się ruch powstańczy. Opanowanie koszar odbyło się bez strat; załoga niemiecka skapitulowała, a powstańcy zyskali znaczną bazę materiałową i paręset koni. Dało to podstawę do utworzenia pierwszej formacji polskiej kawalerii powstającej w Wiel-

kopolsce. Ciążyński zajął się organizacją Strzelców Konnych Straży Poznańskiej, stając się ich pierwszym dowódcą. 6 I 1919 r. z grupą 50 strzelców wziął m. in. udział w zdobyciu lotniska na Ławicy. Następnie wyruszył (9 I) na zagrożony odcinek frontu pod Szubin, tracąc (1 II) kilku żołnierzy. Objął dowództwo 3 szwadronu. Formalnie został przyjęty do Wojska Polskiego b. Zaboru Pruskiego Dekretem nr 20 NRL (z 30 III 1919), uzyskując jednocześnie stopień por. kawalerii (ze starszeństwem od 1 VIII 1914), następnie Rozkazem Dowództwa Głównego dostał przydział do 1 Pułku Ułanów Wielkopolskich (d. strzelcy konni). Przeniesiony (1 VII 1919) do szwadronu zapasowego pułku, jednocześnie odkomenderowano go na stanowisko referenta sportowego DOGen. Poznań. Zwolniony na własną prośbę z czynnej służby (15 V 1920), wziął udział w akcji osłony plebiscytu na Mazurach i Warmii. W sierpniu 1920 r. zgłosił się do 1 Pułku Ochotniczego Jazdy Wielkopolskiej, powstałego przy szwadronie zapasowym macierzystego 15 Pułku Ułanów Poznańskich (1 Pułk Ułanów Wielkopolskich) i otrzymał dowództwo 1 szwadronu. Wyróżnił się na froncie pomorskim pod Brodnicą (18 VIII), dowodząc w zastępstwie całym pułkiem. Na froncie wsch. ponownie dowodząc 1 szwadronem, wyróżnił się w walkach o Mir. Po zakończeniu działań wojennych i przemianowaniu 215 Pułku Ułanów Wielkopolskich, w uznaniu zasług na linii wy 26 Pułk Ułanów Wielkopolskich, uzyskał (13 IV 1921) przydział do tego pułku; służył w nim do zwolnienia do rezerwy (17 X 1921). Wrócił do zawodu rolnika, dzierżawiąc majątek Grodzisk (d. pow. pleszewski). Zweryfikowany w stopniu rtm. rezerwy, otrzymał starszeństwo (od

1 VI 1919) i zmianę barw pułkowych na 7 Pułk Strzelców Konnych Wielkopolskich. Od 14 III 1927 r. należał do Związku Oficerów Rezerwy RP (Koło Pleszew). Awansował na mjr. rezerwy. Przed II wojną światową dzierżawił majątek państwowy Miniszew (d. pow. jarociński), od którego przyjął nazwisko Miniszewski, ukrywając się podczas okupacji w GG. Rok 1945 r. zastał go w Zaborowie (k. Tomaszowa Mazowieckiego). Powrócił do Wielkopolski, zmarł 11 września 1951 r. w Poznaniu, został pochowany w grobowcu rodzinnym na cmentarzu parafialnym w Pleszewie (przy ul. Kaliskiej). Był odznaczony: Orderem Virtuti Militari V kl., Krzyżem Niepodległości, Krzyżem Walecznych (dwukrotnie), Srebrnym Krzyżem Zasługi, pruskim Krzyżem Żelaznym II kl. Rodziny nie założył.

Tadeusz Jeziorowski, Ciążyński Kazimierz (1894-1951), (w:) Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918-1919, red. A. Czubiński, B. Polak, Poznań 2002, s., 56-57.

Tadeusz Jeziorowski

CYMS Paweł Kazimierz (1894-1949), powstaniec wlkp. i śląski, dowódca kompanii i pułku, podczas wojny polsko-bolszewickiej dowódca 2 bat. 57 Pułku Piechoty, kpt. WP.

Ur. 2 marca 1894 r. w Pawłowie (pow. Witkowo), jako syn nauczyciela Leona Piotra i Pauliny z d. Kamrowskiej. W 1914 r. uk. gimnazjum w Gnieźnie, należąc tam do TTZ. Po maturze wstąpił do Arcybiskupiego Seminarium Duchownego w Poznaniu. W 1916 r. wcielony do armii niemieckiej. Trzy lata walczył na froncie wsch. i zach. W 1917 r. ukończył szkołę oficer-

Paweł Kazimierz Cymś

ską w Biederitz k. Magdeburga otrzymując stopień ppor. Po dezercji (1918 r.) wstąpił do POW ZP w Gnieźnie. 28 XII uczestniczył w wyzwaniu Gniezna. Na czele 120 osobowej komp. gnieźnieńsko-wrzesińskiej i powiększającego się liczebnie zgrupowania wyzwalał: Trzemeszno, Mogilno, Strzelno, Kruszwicę, Inowrocław. W Inowrocławiu zorganizował (7-11 I 1919 r.) 2 bat. piechoty, które stworzyły załóżki 1 i 2 Pułku Grenadierów Kujawskich. Jako d-ca 1 Pułku walczył pod Złotnikami Kuj., Łabiszynom i Brzozą. 13 I mianowany d-cą VII OW. 7 II został d-cą 3 Pułku Strzelców Wielkopolskich (59 Pułk Piechoty). W maju awansował na stopień por., a po roku został kpt. Podczas wojny polsko-bolszewickiej na czele 2 bat. 57 Pułku Piechoty. W III 1921 r. ochotniczo zgłosił się do D-twa Obrony Plebiscytu na Górnym Śląsku. Zorganizował POWGŚl.

w pow. zabrzańskim. Po wybuchu III Powst. Śl. dowodził grupą taktyczną 1510 żołnierzy, potem 2 Pułku Powstańców Śl. Po zakończeniu powstania zwolnił się z armii. Rozpoczął 3-letnie studia ekonomiczno-polityczne na Uniwersytecie Poznańskim, przerywając je z przyczyn finansowych (1922). Podjął działalność cywilną: 1922-1923 spółka spedycji drewna, Bank Handlowy w Gdańsku, 1926-1928 dzierżawił majątek w Modliborzycach w pow. inowrocławskim. Był też urzędnikiem Komisarjatu Generalnego RP w Wolnym Mieście Gdańsku. W 1929 r. wrócił do służby wojskowej, do 59 Pułku Piechoty w Inowrocławiu. W l. 1932-1934 organizował w nim dywizyjne kursy podchorążych rezerwy. Od 1934 r. służył w Odz. II Sztabu Gł. WP. Z powodu złego stanu zdrowia przeniesiony do rezerwy (X 1935). Zamieszkał w Bystrej Górnej k. Bielska, gdzie był pełnomocnikiem wojewody w Fabryce Sukna. 15 VIII 1939 r. powołany do 80 Pułku Piechoty w Słonimiu, potem jako oficer operacyjny 179 Pułku Piechoty. Przez 4 m-ce w obozie przejściowym w Radomiu. Zbiegł w 1940 r. i osiadł w Krośnie, a od V 1941 r. w Kalwarii Zebrzydowskiej, gdzie pod fałszywym nazwiskiem pracował, jako sekretarz Spółdzielni Stolarskiej. Konspiracyjnie działał w ZWZ-AK. Po wojnie 3 lata mieszkał w Gnieźnie u sióstr Marii i Pauliny. Następnie wyprowadził się do Szczecina pracując w firmie Spedycja Morska Polska Bandera. Jesienią 1948 r. kolejny raz zamieszkał w Bystrej Górnej, gdzie nabył dom. Tam został zatrudniony jako sekretarz gminy. Systematycznie podupadał na zdrowiu. Zmarł 13 XI 1949 r. Pochowany w Bystrej Krakowskiej. Z woli wnuków ekshumowany 21 XII 2013 r. Spoczął w kwaterze powstańczej na cm. par. św. Piotra w Gnieźnie. Od 1931 r. żonaty z Marią Franciszką Kraw-

czak. Dzieci: Barbara Maria i Janusz Józef. Odznaczenia: Srebrny Krzyż Orderu Wojskowego VM V kl., KW (4 krotnie), ZKZ, KN z Mieczami. C. jest patronem ulic w Gnieźnie, Inowrocławiu, Poznaniu i Bystrzej Górnej. Jego imię nosiła w latach 1978-1999 szkoła podstawowa w Inowrocławiu.

Grzegorz Roczek, Cymś Paweł Kazimierz (1894-1949), (w:) Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918-1919, red. A. Czubiński, B. Polak, Poznań 2002, s. 59-60.

Grzegorz Roczek

CZARNECKI Janusz (1887-1933), współorganizator powstania w pow. rawickim, oficer Dowództwa Głównego, por. WP.

Ur. 10 grudnia 1888 r. w Golejewku (ówczesny pow. rawicki), w rodzinie ziemiańskiej Jana Czameckiego herbu Prus III i Wandy z Ziemięckich. Po ukończeniu gimnazjum, a następnie studiów rolniczych na uniwersytecie w Louvain w Belgii, zamierzał poświęcić się rolnictwu, ale jesienią 1914 r. został wcielony do Pułku Strzelców Konnych armii niemieckiej. W końcu 1914 r. ciężko ranny pod Kaliszem, został wzięty do niewoli rosyjskiej. Trzy lata przebywał w obozach jenieckich. Za pośrednictwem PCK pod koniec 1917 r. zwolniony z niewoli, 6 I 1918 r. wrócił do rodzinnego domu. Po wybuchu powstania, mimo nie zaleczonej rany, włączył się aktywnie w przygotowania do akcji zbrojnej w pow. rawickim, zabiegając w Poznaniu o broń i amunicję. Przywiózł ją do Golejewka. W drodze powrotnej do Poznania samochody zabierały dla powstańców żywność. Od pierwszych dni powstania pełnił funkcję kuriera i oficera łącznikowego Dowódz-

twa Głównego z dowództwami poszczególnych odcinków frontowych. Od połowy stycznia 1919 r. był adiutantem szefa sztabu Dowództwa Głównego. Nadal wspierał materialnie oddziały powstańcze, m. in. baon śremski. Przez cały 1919 r. w jego majątku stacjonowali powstańcy, tam też zorganizowano szpital polowy. W 1920 r. z I. Mielżyńskim zorganizował ochotniczy pułk jazdy. Na początku 1921 r. ciężko zachorował i w stopniu por. przeszedł do rezerwy. Prowadził majątek, zmagając się z ciężką chorobą. Zmarł 17 maja 1933 r., pozostawiając żonę i dwoje dzieci. Odznaczony za wojnę 1920 *Virtuti Militari* V kl. (852)

Bogusław Polak, Czarnecki Janusz (1887-1933), (w:) Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918-1919, red. A. Czubiński, B. Polak, Poznań 2002, s., 62-63.

Bogusław Polak

CZERNIAK Walerian Józef (1896-1972), ochotnik 17 Pułku Ułanów Wielkopolskich, podoficer zawodowy WP.

Ur. 19 marca 1896 r. w Sokolnikach pow. Września, w rodzinie rolnika Wawrzyna i Franciszki Paszkiewicz. Ukończył szkołę powszechną w rodzinnej miejscowości, był uczestnikiem strajku szkolnego dzieci polskich. Później podjął naukę w zawodzie mleczarskim. Po wybuchu I wojny światowej został powołany do wojska pruskiego. Przeszkolenie przeszedł w pułku ułanów, później został przeniesiony do pułku huzarów w Brunszwiku; z oddziałem tym wyruszył na front bałkański, a w 1918 r. przeniesiono go na front zachodni. W grudniu 1918 wrócił do rodzinnej miejscowości. Uczestniczył w Powstaniu Wiel-

Walerian Józef Czerniak

kopolskim; od 13 lutego 1919 żołnierz 3/17 Pułku Ułanów Wielkopolskich w Gnieźnie. 3 maja 1919 r. brał udział w wielkiej defiladzie pułku na błoniach w Ławicy k. Poznania przed gen. Józefem Dowbor-Muśnickim i członkami Misji Koalicyjnej. 23 maja 1919 r. wraz z pułkiem wymaszerował na front nad Notecią; później przebywał na Pomorzu. Pod koniec grudnia 1919 wyjechał na front wschodni. Uczestnik wojny polsko – bolszewickiej, ranny pod Górnostajpolem nad Dnieprem. Za wybitne i bohaterskie czyny w czasie walk: wyniesienie z pola bitwy pod silnym ogniem nieprzyjaciela, ciężko rannego ppor. Jaczyńskiego i ułana Wachowiaka oraz uratowania życia ppor. Aleksandra Płoskiego podczas szarży pod Starosielcami w dniu 14 maja 1920 r. – został odznaczony Krzyżem Srebrnym Orderu Virtuti Militari nr 4082. Po zakończeniu wojny pełnił w 17 Pułku Ułanów Wielkopolskich

służbę podoficera zawodowego – w stopniu starszego wachmistrza – na stanowisku szefa szwadronu. Do rezerwy przeszedł 31 XII 1929 r. Po zwolnieniu z wojska i ukończeniu szkoły mleczarskiej podjął pracę na stanowisku kierownika mleczarni Spółdzielni Mleczarskiej w Koźminie Wielkopolskiej. W grudniu 1939 r. wraz z rodziną wysiedlony do Generalnej Guberni; pracował w Warszawie w Biurze Zarządu Spółdzielczości Mleczarskiej Dystryktu Warszawskiego. W Warszawie wstąpił do Armii Krajowej i w 1944 roku brał udział w Powstaniu Warszawskim. Po zakończeniu wojny wrócił do Koźmina i do przejścia na emeryturę w 1962 roku pracował na stanowisku kierownika miejscowej mleczarni. Za udział w Powstaniu Wielkopolskim mianowany został podporucznikiem WP. Zmarł 17 maja 1972 r. w Koźminie pochowany został na miejscowym cm. parafialnym. Odznaczony był: Krzyżem Kawalerskim Polonia Restituta (1968), Krzyżem Walecznych (1921), Srebrnym Krzyżem Zasługi (1957); Wielkopolskim Krzyżem Powstańcym (1958), Brązowym Krzyżem Zasługi (1928), brązowym medalem „Za długoletnią służbę” (1938) i in. W 1921 r. zawarł związek małżeński z Marią Zamiar, z którą miał dzieci: Halinę (ur. 1923 – zginęła w obozie koncentracyjnym Ravensbruck w 1945 r.); Zbigniewa (ur. 1925) – inżyniera mechanika i Barbarę (ur. 1930) – technika analityka.

Ewelina Tomkowiak, Czerniak Walerian Józef (1896-1972), (w:) Powstańcy wielkopolscy. Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918/1919, t. I, Poznań 2005, s. 34-35.

Ewelina Tomkowiak

DARCZ Walenty (1895-1971), powstaniec kompanii wielichowskiej, żołnierz 9 kompanii 7 Pułku Strzelców Wielkopolskich (późn. 61 Pułku Piechoty).

Ur. 12 lutego 1895 r. w Gradowicach, w byłym powiecie śmigielskim. Syn małorolnego Wawrzyna i Antoniny z d. Nijaka. Miał siedmioro rodzeństwa. Ojciec jego, aby utrzymać rodzinę wyjechał do pracy w kopalni w Westfalii. Do szkoły powszechnej uczęszczał w Gradowicach. W 1909 r. po ukończeniu 4 klasy w 1909 r. odszedł ze szkoły i podjął pracę zarobkową, gdyż po śmierci ojca w 1906 r. jego rodzina znajdowała się w trudnej sytuacji materialnej. Najpierw pracował jako parobek, następnie przy budowie torów kolejowych. Następnie wyjechał do Nadrenii Północnej – Westfalii, gdzie pracował w kopalni Prosper w Bottrop. Po wybuchu I wojny światowej

Walenty Darcz

wej 14 maja 1915 r. został powołany do armii niemieckiej do 9 Pułku Dragonów. Z pułkiem tym walczył na froncie francuskim oraz na froncie rosyjskim. W armii niemieckiej awansował do stopnia kaprala i odznaczony został Krzyżem Żelaznym II kl. 12 listopada 1918 r. został zwolniony z armii niemieckiej i powrócił do Gradowic. Brał udział w przygotowaniach do Powstania Wielkopolskiego. Na początku grudnia 1918 r. brał udział w rozbiu niemieckiego stowarzyszenia byłych wojskowych w Gradowicach i współorganizował drużynę ochotniczą pod powództwem sierż. Marciniaka. Po wybuchu Powstania Wielkopolskiego 5 stycznia 1919 r. na czele 26 powstańców z Gradowic wstąpił do kompanii wielichowskiej, mianowany został dowódcą sekcji. Brał udział w walkach pod Rostarzewem, Wolsztynem, Kopanicą, Jaromierzem i Kargową (12 II 1919), gdzie został lekko ranny w nogę. Został przewieziony do szpitala w Wolsztynie. Po czterotygodniowej rekonwalescencji został przekazany do 9 kompanii 7 Pułku Strzelców Wielkopolskich (późn. 61 Pułku Piechoty). Pełnił służbę na Froncie Wielkopolskim. 12 września t. r. przeniesiony został do 2 Pułku Ułanów Wielkopolskich (późn. 16 Pułku Ułanów Wielkopolskich). Z pułkiem tym brał udział w walkach na froncie wojny polsko-bolszewickiej od 10 marca do 24 listopada 1920 r. Za wykazane męstwo na polu walki awansowany został do stopnia plutonowego (z dniem 17 IX 1920) oraz odznaczony Krzyżem Walecznych. Wyróżnił się w bitwach pod Koziatynem (27 IV 1920) i w trakcie odwrotu spod Kijowa w bitwie pod Antonówką (1 VI 1920). Po powrocie z frontu pozostał w służbie wojskowej w 16

Pułku Ułanów w Bydgoszczy. Z dniem 1 marca 1921 r. został mianowany podoficerem zawodowym, a z dniem 28 sierpnia 1921 r. został awansowany na stopień wachmistrza zawodowego, a z dniem 1 grudnia 1928 r. do stopnia st. wachmistrza zawodowego. W 16 Pułku Ułanów służył do 1938 r. na stanowisku szefa szwadronu. Za okres służby w corocznych arkuszach kwalifikacyjnych otrzymywał opinie: Wybitny podoficer pod każdym względem (1930), Bardzo dobry podoficer (1933, 1934, 1935). W 1930 r. otrzymał Brązowy Krzyż Zasługi za zasługi na polu wyszkolenia wojskowego. W międzyczasie uzupełnił wykształcenie w zakresie 7 klas szkoły powszechnej. W 1938 r. został przeniesiony do rezerwy. Przeniósł się z rodziną do Michorzewka, gdzie zakupił gospodarstwo rolne. W sierpniu 1939 r. został zmobilizowany do macierzystego 16 Pułku Ułanów, z którym brał udział w działaniach wojennych we wrześniu 1939 r. Po kapitulacji powrócił do Michorzewka. Był poszukiwany przez Niemców, ukrywał się najpierw w Michorzewku, potem w Gradowicach, skąd pod zmienionym nazwiskiem w 1941 r. wyjechał do Niemiec do Nadrenii do pracy w kopalni. Żona z dziećmi w grudniu 1939 r. została wywieziona najpierw do obozu przejściowego w Konstantynowie k. Łodzi, a następnie do Generalnego Gubernatorstwa do Zamościa, gdzie przebywała do końca wojny. Po zakończeniu wojny Walenty Darcz wrócił do Michorzewka, gdzie mieszkał i prowadził gospodarstwo rolne aż do śmierci. Zmarł 11 kwietnia 1971 r. Pochowany został na cmentarzu w Michorzewie. 10 maja 1921 r. zawarł związek małżeński z Bronisławą Burmi-strzak z Gradowic. Miał 5 dzieci: Alojzy

(1922), Halina (1923), Jeremiasz Bogumił (1930), Danuta (ur. 1933), Leszek (1938). Odznaczony: Krzyżem Walecznych (Nr 5935), Medalem Niepodległości (1930), Brązowym Krzyżem Zasługi (1930), Medalem pamiątkowym za wojnę 1918-1921, Medalem Dziesięciolecia odzyskania Niepodległości, Wielkopolskim Krzyżem Powstańcym.

Zenon Józwiak, Darcz Walenty (1895-1971), (w:) Powstańcy wielkopolscy. Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918/1919, tom XIII, Poznań 2016, s. 40-42.

Zenon Józwiak

DRATWIŃSKI Kazimierz Józef (1893-1920), dowódca III batalionu 5 Pułku Strzelców Wielkopolskich (prze-mianowany na 59 Pułk Piechoty Wlkp.), kapitan WP.

Ur. 4 marca 1893 r. w Mątwach – Inowrocławiu, w rodzinie kolejarskiej Franciszka i Wiktorii z Kowalskich. 13 sierpnia 1914 r. w Poznaniu uzyskał maturę i zapisał się do Królewskiej Technicznej Wyższej Szkoły w Berlinie. Jednakże studia uniemożliwiło mu powołanie do armii niemieckiej. Zdemobilizowany w stopniu ppor. w grudniu 1918 r. wrócił na Kujawy, gdzie w Kruszwicy współorganizował oddziały powstańcze. 11 stycznia 1919 r. w krwawej walce zdobył Łabiszyn. Był współorganizatorem 5 Pułku Strzelców Wielkopolskich (późniejszy 59 Pułk Piechoty Wlkp.), obejmując dowództwo III batalionu. 19 maja 1919 r. awansowany na porucznika. Po rewindykacji Pomorza walczył na froncie wschodnim. Po-

czątkowo pułk skierowano na front ukraiński, a następnie na front litewsko-białoruski. W czasie odwrotu, jak odnotowano w historii pułku, kpt. Dratwiński „...W krytycznych chwilach ponosił na równi z żołnierzami trudy, by podnieść jego ducha. Boso, z kijem w rękę, zatrzymał się na pozycji pod Warszawę. Pelen humoru i pewności naszego zwycięstwa, pocieszając w okopach strudzonego walkami i marszem żołnierza, mówiąc do nich: „Dotąd chłopcy, a nie dalej”. Podczas obrony Warszawy por. Dratwiński z powierzonym mu batalionem zajmował odcinek obrony przed miejscowością Wiązownia. Odcinek ten był silnie atakowany przez bolszewików. W nocy z 17 na 18 sierpnia 1920 r. dowodzony przez Dratwińskiego batalion zaatakował okopy nieprzyjacielskie, zdobywając je i biorąc jeńców i olbrzymią ilość taborów. W walce odniósł ciężką ranę i zmarł 20 sierpnia 1920 r. w szpitalu w Warszawie. We wniosku na odznaczenie Orderem VM podkreślono, iż por. Dratwiński: „Był jednym z najdzielniejszych oficerów pułku, zawsze swoją nadzwyczajną: brawurą i odwagą służył przykładem swoim podwładnym”. Dratwiński, awansowany pośmiertnie do stopnia kapitana, obok *Virtuti Militari* 5 kl. nr 352 otrzymał także Krzyż Niepodległości. Pochowany został w Inowrocławiu.

Bogusław Polak, Dratwiński Kazimierz Józef (1893-1920), (w:) Powstańcy Wielkopolscy. Biogramy uczestników Powstania Wielkopolskiego 1918-1919, t. X, red. B. Polak, Poznań 2013, s. 39.

Bogusław Polak

DUBISKI Filip Stanisław (1860-1919), organizator i dowódca 1 Dywizji Strzelców Wielkopolskich, gen. brygady WP.

Ur. 5 października 1860 r. w Romaszowszczyźnie (na Wołyniu), w rodzinie podśędka Józefa i Zofii z Korzeniowskich. Ukończył Włodzimierski Korpus Kadetów w Kijowie i Konstantynowską Szkołę Wojskową w Petersburgu. 20 VIII 1881 r. w randze ppor. rozpoczął służbę w Wołyńskim Pułku Gwardii. W 1892 r. w stopniu pplk. przeniósł się do pułku piechoty liniowej, gdzie przesłużył 12 lat. W latach 1904-1914 wielokrotnie zmieniał przydziały, m. in. służył w twierdzy mikołajewskiej n. Amurem i w Kopalni w Turkiestanie. W 1914 r. jako gen. mjr objął dowództwo dwupułkowej brygady, która walczyła z Turkami. W 1915 r. za bitwę sarykomską otrzymał order św. Włodzimierza i św. Stanisława. W sierpniu 1915 r. objął dowództwo Brygady Kaukaskiej Pieszych Kozaków. W 1916 r. sformował w Tyflisie (Tbilisi) Kaukaską Brygadę Strzelecką, która pod jego dowództwem, mając w składzie wielu Polaków, walczyła w ciężkich warunkach z armią turecką. Po rewolucji lutowej 1917 r. mianowany gen. lejtnantem, 24 sierpnia jako nadetatowy gen. przeniesiony został do rezerwy. W listopadzie 1918 r. przybył do Warszawy. 8 I 1919 r. przyjęty został do Wojska Polskiego. Wyjechał do Poznania, gdzie zgłosił się do dyspozycji gen. J. Dowbor-Muśnickiego, który 21 stycznia polecił mu: sformować dowództwo dywizji strzelców i sztab (...). Dowództwo objął gen. porucznikowi Dubiskiemu. Siedziba sztabu mieściła się w koszarach b. Gnieźnieńskiego Pułku Grenadierów w Poznaniu. Na początku lutego 1919 r. dysponował dwoma Pułkami Strzelców Wielkopolskich (1 i 3) i 1 Puł-

Filip Stanisław Dubiski

kiem Ułanów. 14 lutego 1919 r. stanął na czele komisji weryfikacyjnej stopni oficerskich Polaków z d. stopniami armii zaborczych. Dywizyjnym rozkazem dziennym nr 22 (z 16 II 1919 r.) rozkazał zorganizować szkołę podoficerską dla najlepszych szeregowców. 3 maja dowodził defiladą Wojsk Wielkopolskich na Ławicy. Komisariat NRL dekretem nr 49 (poz. 8) zatwierdził mu stopień gen. por. (ze starszeństwem od 6 VIII 1916). 9 czerwca objął dowództwo Zachodniego Okręgu Wojskowego wraz z 2 Pułkiem Strzelców Wielkopolskich. W końcu czerwca przystąpił do reorganizacji dywizji w ramach dwóch brygad piechoty. Grupę Operacyjną gen. Korzeniowskiego zaliczono do 1 Brygady, a sztab uznano za sztab brygady. Zgodnie z rozkazem 1 Dywizji nr 154 (z 12 VIII 1919) w jej skład wchodziły cztery pułki piechoty. Dwa

pierwsze, pod dowództwem gen. Korzeniowskiego, tworzyły 1 Brygadę, pozostałe pod dowództwem gen. por. M. Milewskiego stanowiły 2 Brygadę. Faktyczne połączenie pułków nastąpiło dopiero na froncie litewsko-białoruskim. 8 listopada sztab dywizji wyruszył na front, a Dubiski przejął dowództwo (12 XI) od gen. Korzeniowskiego, który nie chciał uznać jego zwierzchnictwa i złożył gen. S. Szepetyckiemu – dowódcy frontu, dymisję. Nie została ona przyjęta, a w sprawie interweniował gen. J. Dowbor-Muśnicki. W czasie walk pod Rynią (28 IX 1919), w momencie krytycznym bitwy, Dubiski zbiera i prowadzi rezerwy, lecz otoczony zostaje ciężko ranny. Zmarł na polu walki, jako pierwszy gen. odrodzonego Wojska Polskiego. W rozkazie pożegnalnym gen. J. Dowbor Muśnicki napisał: (...) Ojczyzna straciła pierwszego generała i najlepszego swego syna, prawego Polaka o charakterze czystym jak kryształ, ukochanego wodza swej dywizji, troskliwego jej opiekuna i Ojca i nigdy nam niezapomnianego przyjaciela. Rozkazy pożegnalne wydali również minister spraw wojskowych, dowódca frontu litewsko-białoruskiego i szef Sztabu Generalnego Wojska Polskiego. Pochowany został na Cmentarzu Powązkowskim. Był odznaczony Orderem Virtuti Militari V kl. Ze związku małżeńskiego z Romaną Przesmycką miał syna Józefa (1895-1977).

Bogusław Polak, Dubiski Filip Stanisław (1860-1919), (w:) Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918-1919, red. A. Czubiński, B. Polak, Poznań 2002, s. 79-80.

Bogusław Polak

ERTEL Sylwester Mieczysław (1894-1979), ochotnik 1 baonu Pleszewskiego, dowódca kompanii 8 Pułku Strzelców Wielkopolskich (przemianowany na 62 Pułk Piechoty Wielkopolskiej).

Ur. 7 grudnia 1894 r. w miejscowości Pieruszycy pow. Pleszew. Syn nauczyciela Stanisława i Anieli z domu Hoffmann. Ukończył państwowe gimnazjum (matura ekstern. w 1920 roku) oraz Szkoła Podchorążych Piechoty (1922). Podczas nauki w Gimnazjum w Pleszewie (1911-1914) działał w Towarzystwie im Tomasz Zana kierowanym przez Ludwika Bocińskiego. W marcu 1919 uciekł z armii niemieckiej wrócił do domu do Pieruszczy; wstąpił jako ochotniczo do Wojsk Powstańczych – 1 baon Pleszewski 8 Pułku Strzelców Wielkopolskich (przemianowany na 62 Pułk Piechoty) dowodzony przez kpt. Mariana Palucha. Następnie wymarsz na front pod Krotoszyn gdzie brał udział w walkach z Niemcami na terenie powiatu krotoszyńskiego w miejscowościach Zduny, Kochale, Baszków. W kwietniu 1919 r. awans na stopień sierżanta; w czerwcu 1919 r. awans na stopień podporucznika. Wrzesień 1919 – luty 1920 udział w walkach na froncie południowym Wielkopolski w szeregach 62 Pułku Piechoty jako dowódca plutonu; luty 1920 – grudzień 1920 r. udział w wojnie polsko – bolszewickiej w szeregach 62 Pułku Piechoty jako dowódca kompanii; maj 1920 awans na stopień porucznika; grudzień 1920–kwiecień 1923–służył w 62 Pułku Piechoty w Bydgoscy na stanowisku dowódcy kompanii; kwiecień 1923 – kwiecień 1930 r. przeniesiony do 77 Pułku Piechoty w Lidzie, jako dowódca kompanii i oficer materiałowy; kwiecień 1930–marzec 1931 służba w 16 Pułku Piechoty Tarnów na stanowisku dowódcy

Sylwester Mieczysław Ertel

kompanii. W marcu 1931 r. przeniesiony do rezerwy. Od marca 1931 do 31 sierpnia 1939 r. pracuje jako pracownik cywilny w referacie uzbrojenia 77 Pułku Piechoty w Lidzie. 1 września 1939 r. do 17 września 1939 r. zmobilizowany do 5 pułku tonicznego w Lidzie. 17 września 1939 r. po rozwiązaniu pułku wrócił do domu w Działkowiczach k. Lidy. Zimą 1940 r. aresztowany przez NKWD i wraz z rodziną (żona Ludwiką, córką Krystyną i siostrą żony Teofilą) deportowani najpierw na Syberię, później do Kazachstanu, następnie na Ukrainę. Do Polski powrócili w ramach repatriacji w 1946 r. na tzw. Ziemię Odzyskane i osiedlili się we Wrocławiu. W 1946 r. podjął pracę zawodową w Zjednoczeniu Kamieniołomów we Wrocławiu, pracował tam 15 lat. W 1961 r. przeszedł na emeryturę. W okresie pracy zawodowej jak i po

przejściu na emeryturę pracował społecznie w Lidze Przyjaciół Żołnierza, w Obronie Lotniczej i Przeciwiatomowej, w Wojewódzkiej komisji Rozjemczej jako sekretarz, był przewodniczącym Zakładowych Ogrodów Działkowych oraz w Komitecie Blokowym. Zmarł 27 lutego 1979 r. w Gdańsku, gdzie opiekowała się nim wnuczka. Pochowany w Gdańsku. Odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańcym (22 kwietnia 1980) i Medalem 15-Lecia Wrocławia (2 maja 1960). Żona: Ludwika Ertel z d. Hoffmann, zmarła w styczniu 1977 r. Dzieci – Krystyna i Barbara (bliźniaczki) ur. 10 grudnia 1922 r. w Bydgoszczy.

Marian Kalinowski, Ertel Sylwester Mieczysław (1894-1979). (w:) Powstańcy wielkopolscy. Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918/1919, t. XIV, Poznań 2015, s.,49.

Marian Kalinowski

FABIAN Stanisław (1898-1960), ochotnik kompanii lwóweckiej, żołnierz 2 kompanii 1 batalionu 56 Pułku Piechoty Wielkopolskiej.

Ur. 16 kwietnia 1898 roku w Pawłówku koło Lwówka. Był synem rolnika Antoniego i Katarzyny z domu Kaczmarek. W I wojnie światowej służył w armii niemieckiej na froncie francuskim od lipca 1917 do 12 grudnia 1918 r. Powrócił do domu i 16 grudnia 1918 roku wstąpił do Straży Ludowej organizowanej przez Stanisława Korzbok-Łackiego, gdzie pełnił wartę na posterunkach we Lwówku, później w Komorowicach. Jego zadaniem była również rekwizycja broni wśród okolicznych Niemców. Następnie był ochotni-

Stanisław Fabian

kiem kompanii lwóweckiej, w której służył do września 1919 roku. Brał udział w akcjach zbrojnych w okolicach Zbąszynia i Międzychodu. Potem służył jako żołnierz 2 kompanii 1 batalionu 56 Pułku Piechoty Wielkopolskiej na froncie bolszewickim aż do końca działań wojennych. W dniu 16 sierpnia 1920 roku podczas kontrofensywy polskiej pod Łaskarzewem – jak napisano we wniosku odznaczeniowym – „Szereg. Fabian nadzwyczaj odważny żołnierz odznaczył się szczególnie przy zdobywaniu artylerii nieprzyjacielskiej, gdzie szedł śmiało naprzód nie bacząc na przewagę nieprzyjaciela, porywając swych towarzyszy broni do brawurowego natarcia na baterię artylerii nieprzyjaciela bez żadnych strat”. Za ten czyn odznaczony został Orderem Virtuti Militari. Dowódca kompanii kpt. Wężyk we wniosku odznaczeniowym napisał, iż „Fabian

zasłużył na trzykrotne odznaczenie”. Następnie został ochotnikiem w III powstaniu śląskim. 6 czerwca 1921 r. został ranny w lewą nogę. W szpitalu przebywał do 15 grudnia 1922 r. Lekarz wojskowy orzekł 20% inwalidztwa. Odznaczony także Krzyżem Walcznych (nadany przez dowództwo dywizji 12 listopada 1920 roku), Medalem „Polska Swemu Obrońcy” oraz Medalem Niepodległości (zarządzenie Prezydenta RP z 8 XI 1937). W dniu 8 czerwca 1930 r. wstąpił do służby pocztowej. Pracował w Urzędzie Pocztowym w Zębowie i Lwówku jako listonosz. Członek BBWR we Lwówku. Żonaty ze Stanisławą z domu Fröhlich. Dzieci: Zofia (ur. 1926), Jan (ur. 1927), Maksymilian (ur. 1929), Henryk (ur. 1932) i Joanna (ur. 1937). Zmarł w 1960 roku i został pochowany na cmentarzu św. Krzyża we Lwówku.

Szymon Konieczny, Fabian Stanisław (1898-1960), (w:) Powstańcy wielkopolscy. Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918-1919, t. XVII, red. B. Polak, w druku.

Szymon Konieczny

FRĄCKOWIAK Jan (1896 -1975), ochotnik 3 kompani Batalionu Średzkiego (później 7 kompani 8 Pułku Strzelców Wielkopolskich).

Ur. 6 czerwca 1896 r. w Kobylnicy pow. Poznań jako syn Andrzeja i Anny zd. Bukowska. Ukończył 7 klas szkoły powszechnej. Do armii niemieckiej został powołany 21 września 1915 r. i służył w niej do 9 stycznia 1919 r. W czasie służby w niemieckim wojsku został trzykrotnie ranny. Na skutek ostatniej rany został

uznany w 50% niezdolnym do dalszej służby i pracy. Po niepełnym wyleczeniu powrócił do Środy. Za walkę po stronie niemieckiej został odznaczony Żelaznym Krzyżem II klasy. Mimo, że był inwalidą I wojny światowej następnego dnia po powrocie wstąpił jako ochotnik do 3 kompani Batalionu Średzkiego. Jako kapral brał czynny udział we wszystkich walkach na froncie północnym. Walczył pod Mieczkowem, Lipami, Nowym Dworem, Zamczyskiem, Paterkiem, Stróżewem i innych miejscowościach pod Chodzieżą. Odznaczał się osobistą odwagą i swoim zachowaniem dawał wzór dla całej kompani. Służbę pełnił aż do zlikwidowania 3 kompani batalionu średzkiego i później 7 kompani 8 Pułku Strzelców Wielkopolskich, tj. do 9 sierpnia 1919 r. Po demobilizacji od 1919 r. do 1939 r. pracował na kolei w Środzie. W okresie II wojny światowej przebywał w Środzie. Od 1945 r. do dnia przejścia na emeryturę w 1971r. pracował w dalszym ciągu na kolei, jako zawiadowca stacji w Środzie. Związek małżeński zawarł z Kazimierą Sobkowiak. Z tego związku urodziło się czworo dzieci: Feliks, Maria, Jan i Józef. 31 grudnia 1958 r. odznaczony został Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym, a 18 grudnia 1968 r. – Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski. Ponadto otrzymał odznakę honorową „Zasłużony działacz Związku Inwalidów Wojennych”, którego był członkiem. Mimo tego, że był inwalidą wojennym, był społecznie aktywny. Należał do ZBoWiD, był członkiem zwyczajnym Ogólnego Związku Podoficerów Rezerwy Rzeczypospolitej Polskiej. Był radnym Miejskiej Rady Narodowej. Jan Frąckowiak zmarł 5 marca 1975 r. i pochowany został na Kwaterze Powstańców średzkiego cmentarza. Jego nazwisko figuruje na

tablicy pamiątkowej Powstańcy Wielkopolscy 1918-1919 odsłoniętej w 2005 r. na Kwaterze Powstańców w Środzku Wlkp. oraz w książce „Ziemia Środzka w dobie Powstania Wielkopolskiego 1918-1919” pod red. Janusza Karwata, str. 211, poz. 546.

Aleksandra Stanisławska, Maria Kamińska, Frąckowiak Jan (1896-1975), (w:) Powstańcy wielkopolscy. Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918/1919, t. XIV, Poznań 2017, s. 56.

*Aleksandra Stanisławska,
Maria Kamińska*

GORĄCZKOWSKI Kazimierz (1899-1920), członek Straży Ludowej, szeregowo 9 Pułku Strzelców Wielkopolskich.

Ur. się 2 marca 1899 roku w Rynarzewie w dawnym powiecie szubińskim w rodzinie murarza Zenona i Leokadii z Damsów. Po ukończeniu szkoły powszechnej w Rynarzewie pracował ze swoim ojcem Zenonem. W latach 1914-1918 odbywał przymusową służbę wojskową w armii pruskiej. Wykorzystując zamieszanie podczas zamieszek w Niemczech pod koniec listopada 1918 roku powraca do rodzinnego Rynarzewa gdzie włączył się w przygotowania do powstania. Na początku stycznia 1919 roku uczestniczył pod dowództwem Zygmunta Ligarzewskiego w walkach o dworzec, magistrat i pocztę w Rynarzewie. 12 stycznia 1919 roku dostał się do niemieckiej niewoli wraz ze swoim ojcem oraz braćmi Janem i Czesławem. Aresztowanych zaprowadzono do sali Schlittera, gdzie przetrzymywano ponad stu mężczyzn z samego Rynarzewa i około dwustu z okolicy, którzy w czasie walk o miasteczko akurat się w nim znajdowali.

Następnie aresztowanym oświadczono, że zostaną w kolumnie marszowej zaprowadzeni do komendatury wojskowej w Bydgoszczy, gdzie po otrzymaniu dokumentów stwierdzających ich demobilizację z niemieckiej armii będą mogli spokojnie udać się do domów. Na dziedzińcu koszar wojskowych zostali internowani pobici i wyzwani przez ludność pochodzenia niemieckiego i żołnierzy. Po załadowaniu do wagonów bydłęcych internowanych wywieziono do Chojnic, gdzie w bestialski sposób pobity ich oddziały wojsk niemieckich. Po przewiezieniu internowanych do Altdammu umieszczono ich w obozowych barakach za drutem kolczastym. Tutaj leczono rany chorych i pobitych podczas transportu. Po uzgodnieniach i zabiegach konsula honorowego Polski w Szczecinie Antoniego Szumana internowanych wypuszczono pod koniec marca 1919 roku do rodzinnych domów. Na początku kwietnia 1919 roku pomimo podpisania oświadczenia o tym, że nie chwyci za broń przeciwko Niemcom, wstąpił w szeregi Straży Ludowej. W połowie 1919 roku wstąpił w szeregi 9 Pułku Strzelców Wielkopolskich, który następnie przemianowano w 70 Pułk Piechoty Wielkopolskiej. Uczestniczył w wojnie polsko-bolszewickiej służąc w 8 kompanii tego pułku na froncie wschodnim pod Lidą. Tutaj w lipcu 1920 roku brał udział w walkach nad Niemnem. W nocy z 19 na 20 lipca 1920 r. II batalion 70 Pułku Piechoty Wielkopolskiej niespodziewanie napotkał pod Szczuczynem 94-ty pułk piechoty sowieckiej, który już wcześniej zajął tą miejscowość. Wywiązała się gwałtowna i zacięta walka z bliska podczas, której ginie adiutant, porucznik Życki. Szczuczyn przechodził z rąk do rąk. Wobec liczebnej przewagi nieprzyjaciela, batalion cofa się nad ranem pod miejsco-

wość Różankę gdzie w składzie pułku bierze udział w zaciętej walce w ciągu całego dnia 20 lipca. Kazimierz Gorączkowski poległ następnego dnia 21 lipca 1920 roku na polu bitwy pod Różanką (obecnie na Białorusi). W bitwie tej 70-ty Pułk Piechoty Wielkopolskie stracił 8 żołnierzy i miał 34 rannych, a zdobył 3 ciężkie karabiny maszynowe. Rodzina o śmierci Kazimierza została poinformowana po jego śmierci na początku września 1920 roku i wówczas burmistrz Kazimierz Tomaszewski sporządził w Urzędzie Stanu Cywilnego w Rynarzewie akt jego zgonu. Nie wiadomo gdzie został pochowany. Postać Kazimierza Gorączkowskiego była wspomniana podczas uroczystości poświęcenia i odsłonięcia pomnika poległych pod Rynarzewem w 1919 roku na cmentarzu parafialnym 4 lipca 1926 roku. Ks. proboszcz Mieczysław Buławski tak mówił: „(...) Godzi się wspomnieć synów naszej parafii, którzy w powstaniu wielkopolskim lub na froncie bolszewickim życie swe oddali za matkę – Ojczyznę, mianowicie kaprała Apoloniusza Ligarzewskiego, szeregowców Kazimierza Gorączkowskiego, Stanisława Lewandowskiego, Marcina Krauzego, Maksymiliana Nowaka, Michała Kędziorskiego, Franciszka Maciejewskiego, Władysława Rucińskiego i Władysława Fryczyńskiego. Odeszli wszyscy w one zaświaty, które gęsto a nieustannie zaludnia kosa śmierci i Bóg żyjących. A prochy ich ziemskie w różnych stronach przytula do siebie ta polska ziemia”.

Piotr S. Adamczewski, Gorączkowski Kazimierz (1899-1920), (w:) Powstańcy wielkopolscy. Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918/1919, t. IX, Poznań 2012, s. 58.

Piotr S. Adamczewski

JACOBSON-JEDLIŃSKI Wojciech (1885-1961), lekarz, działacz niepodległościowy, organizator powstania w Gnieźnie, lekarz odcinka obronnego pod Radzyminem, ppłk WP.

Ur. 14 IV w Starogardzie w rodzinie lekarza Gorgoniusza i Pauliny z Königów. W gimnazjum starogardzkim był członkiem Towarzystwa Tomasza Zana, matura w 1905 r. Studiował medycynę w Monachium i Wrocławiu należąc do ZMP „Zet” i Bratniej Pomocy. W 1910 r. rozpoczął prywatną praktykę lekarską w Poznaniu, a w II 1912 r. otrzymał tytuł doktora medycyny i chirurgii. Jako chirurg ginekolog pracował w gnieźnieńskim szpitalu (1911-1914). Dwukrotnie w wojsku, w III 1913 r. awansowany na stopień ppor. lek. Od I 1914 r. na froncie zachodnim (Mons, Ypres) i wschodnim (pod Łodzią, nad Bzurą i Rawką), gdzie 17 XII 1914 r. odniósł kontuzję. Potem lekarz oddziałów zapasowych, w VII 1917 r. awansowany na stopień porucznika. W XII 1918 r. skierowany do Gniezna na stanowisko lek. garnizonu. W XII 1918 nawiązał kontakt z Komisariatem NRL, udając się do Gdańska. Do Gniezna przybył 30 XII 1918 r. biorąc udział w potyczce pod Zdziechową, tworząc potem, jako zastępca komendanta miasta oddziały ochotnicze, wspomagając ich działania na Kujawach i Froncie Północnym. Był lekarzem garnizonu i 4 Pułku Strzelców Wielkopolskich. Dekretem Komisariatu NRL z 9 V 1919 r. mianowany został kpt. Kolejno był lekarzem 7 PSW, ranny na Froncie Litewsko-Białoruskim, następnie w DOGen. Poznań, w szpitalu wojskowym w Gnieźnie (21 IV-5 VIII 1920), na statku szpitalnym na Wiśle (16 VIII-17 IX 1920), w Departamencie Sanitarnym M. Spr. Wojsk. i w Szpitalu Okręgowym w Toruniu. 5 V 1922 r. zwolniony

do rezerwy w stopniu mjr. Do 1939 r. mieszkał w Toruniu prowadząc praktykę lekarską w dziedzinie położnictwa i ginekologii. Był prezesem oddziału Związku Powstańców Wielkopolskich w Toruniu, członkiem Związku Oficerów Rezerwy i Związku Ziemi Zachodnich. Napisał dwa tomy wspomnień: „Z Armią Klucka na Paryż”, T. 1934; „Z ludem Wielkopolski przeciw zaborcom”, T. 1936. oraz liczne artykuły na temat powstania wielkopolskiego. W kampanii wrześniowej 1939 r. był lekarzem batalionu ON w Armii Pomorza, zast. komendanta Szpitala Polowego nr 802/3, 19 IX-8 XI 1939 r. w niewolnictwie, po czym zbiegł. Z synami przedostał się do Budapesztu a potem do Francji. Był komendantem izby chorych w obozie Coetquindan. W 1940 r. przedostał się do Anglii. 17 VII 1940 r. osadzony w obozie izolacyjnym Rothesey na wyspie Bute, gdzie był lekarzem. Na własną prośbę urlopowany (15 I 1942 – 21 VIII 1944), nast. w szpitalu wojsk. w Edynburgu. Po wojnie w szpitalu Royal Navy, w państwowej służbie zdrowia, a następnie prowadził praktykę prywatną. Czynny w Związku Polskich Ziemi Zachodnich w Wielkiej Brytanii. Zmarł w Londynie 9 X 1961 r. i tam został pochowany. Odznaczony m. in. OVM V kl., KN, KW (dwukrotnie), Medalem za Ratowanie Ginących. Był dwukrotnie żonaty: z Lucyną Miecznikiewicz i Emilią Bojarską. Miał synów – Zbigniewa (1914) i Andrzeja (1919) i Wojciecha Krzysztofa (1929).

Jan Basiński, Jacobson-Jedlina Wojciech (1885-1961), (w:) Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918-1919, red. A. Czubiński, B. Polak, Poznań 2002, s. 130-131.

Jan Basiński

JÓZEFOWSKI Józef (1901-1962), powstaniec w oddziale Stanisława Siudy, żołnierz 2. Pułku Strzelców Wielkopolskich (56. Pułk Piechoty).

Ur. 4 stycznia 1901 r. w Błotnicy (daw. pow. babimojski) w rodzinie rolnika Teodora i Heleny z Siudów. Był najstarszym z ośmiorga rodzeństwa. Ukończył 4-oddziałową szkołę powszechną w rodzinnej miejscowości. Z chwilą wybuchu Powstania Wielkopolskiego wstąpił ochotniczo jako 18-latek do oddziału powstańczego dowodzonego przez jego wujka ppor. Stanisława Siudę. Brał udział w zdobywaniu Wolsztyna, Kopanicy, Chobienic, Kargowej i Babimostu. 6 marca 1919 r. został żołnierzem 3. batalionu, wchodzącego w skład utworzonego 2. Pułku Strzelców Wielkopolskich (późn. 56 Pułk Piechoty Wielkopolskiej). Ze swoim pułkiem w dniach 4-5 września wyruszył z Kościana transportem kolejowym na front wschodni. Pod dowództwem Stanisława Siudy (już w stopniu kapitana) brał udział w walkach pod Połockiem, Bobrujskiem, Szaciłkami i Słobodą Jakimowską. W sierpniu 1920 r. uczestniczył w słynnej bitwie warszawskiej zwanej „Cudem nad Wisłą”, która uratowała Europę przed bolszewickim komunizmem. Po victorii warszawskiej wziął udział w pogoni za wojskami bolszewickimi aż do Mińska, który został zdobyty przez naszych żołnierzy 15 października 1920 r. Po ustaniu działań wojennych przybył ze swym pułkiem do Śremu, miejsca stałego pobytu tej jednostki, a potem w czasie świąt Bożego Narodzenia w stopniu kaprała rezerwy wrócił do rodzinnej Błotnicy. 17 czerwca 1922 r. w uznaniu zasług dla Ojczyzny, szczególnie za męstwo i heroizm w wojnie polsko-bolszewickiej, otrzymał od Rządu Rzeczypospolitej Polskiej 12 ha ziemi na

Wołyniu w Iwanówce (gm. Młynów, pow. Dubno). Do swojej majątności ziemskiej przybył dopiero w 1924 r. z nowo poślubioną żoną Marią z domu Raszke. Po paru latach ciężkiej pracy stworzył nowoczesne gospodarstwo. W Iwanówce urodziły się 3 córki. Wybuch II wojny światowej zakłócił spokój domowego ogniska, gdyż wschodnie ziemie Rzeczypospolitej, na których zamieszkał z rodziną, zostały po 17 września 1939 r. objęte okupacją sowiecką i wyniszczaniem ludności polskiej. 10 lutego 1940 r. o godzinie trzeciej nad ranem do domu Józefa Józefowskiego wtargnęło NKWD w asyście 30 miejscowych Ukraińców, którzy po szczegółowej rewizji nakazali tej rodzinie w ciągu dwóch godzin opuścić mieszkanie i stawić się na stacji kolejowej w Zdobunowie. Tam wraz z innymi Polakami załadowano ich do wagonów bydłowych i deportowano na Sybir. Podróż trwała wiele dni w nieludzkich warunkach. Trafili do gułagu (obozu) Mała Jalguga w Obwodzie Archangielskim, w którym przebywało już 250 skazańców. Przy 40-stopniowym mrozie Józef Józefowski wraz z zesłanymi Polakami pracował przy wyrębie drzew, a jego żona wraz z innymi kobietami była zatrudniona przy obcinaniu gałęzi. Po dwóch latach przymusowego pobytu w gułagu udało się szczęśliwie rodzinie Józefowskich wyjechać na południe b. ZSRR. Tam nastąpiło ich rozdzielenie. Józef jako głowa rodziny na wieść o tworzeniu się Wojska Polskiego na terytorium sowieckim wstąpił 14 lutego 1942 r. do Armii gen. Władysława Andersa, z którą przeszedł cały jej szlak bojowy poprzez Bliiski Wschód, północną Afrykę i dotarł aż do Włoch. Wziął udział w słynnej bitwie pod Monte Cassino. Natomiast jego żona, zagubivszy się chwilowo razem ze swoimi córkami, dotarła z nimi do obozu alianckiego dla uchodźców z Polski w Tengeru koło

Arushy w Brytyjskiej Afryce Wschodniej (obecnie Tanzania), w którym przebywały razem do 1948 r. 15 listopada 1947 r. Józef Józefowski w stopniu starszego sierżanta został we Włoszech zdemobilizowany z 2. Korpusu Polskiego gen. Wł. Andersa i powrócił do Polski. Poprzez PCK rozpoczął poszukiwanie żony i córek, które w tym czasie przyplłynęły statkiem z Afryki do Genui, a potem transportem kolejowym poprzez Włochy, Austrię i Czechy dotarły też do kraju. Szczęśliwe spotkanie rodziny nastąpiło na dworcu w Koźlu 19 marca 1948 r. Potem przez kilka miesięcy mieszkali w Starkowie. W 1949 r. za utracone 12 ha gospodarstwa na Wołyniu otrzymali w ramach rekompensaty 6,75 ha ziemi o słabej bonitacji w Solcu Nowym (gm. Mochy), gdzie w krótkim czasie lokalna społeczność powierzyła Józefowi Józefowskiemu funkcję sołtysa. Zmarł 10 lipca 1962 r. Został pochowany na cmentarzu przy kościele św. Piotra w Przemęcie. Od 1991 r. spoczywa obok żony Marii na cmentarzu w Solcu Nowym. Odznaczony *Virtuti Militari* V kl., Krzyżem Walecznych i Srebrnym Pamiątkowym Krzyżem Ziemi Świętej. Posiadał podziękowanie (dyplom) od gen. Wł. Andersa za spełnienie obowiązku wobec Polski poprzez służbę w szeregach Polskich Sił Zbrojnych w latach II wojny światowej. Z żoną Marią miał dzieci: Stanisławę (ur. 1928, po mężu Machowiak), Zdzisławę (ur. 1929, po mężu Wieczorek) i Halinę (ur. 1932, po mężu Owsianą).

Antoni Fornalski, Józefowski Józef (1901-1962), (w:) Powstańcy wielkopolscy... Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918/1919. Praca zbiorowa pod red. Bogusława Polaka, T. XI, Poznań 2014, s. 82-84.

Antoni Fornalski

JAKUBOWICZ Stanisław (1897-1972), podoficer 2 pułku Strzelców Wielkopolskich (56 pułk piechoty Wielkopolskiej), członek Kapituły Orderu Virtuti Militari.

Ur. 5 maja 1897 we wsi Ujazd powiat Grodzisk Wielkopolski (dawny powiat śmigieński), jako syn Feliksa i Łucji z domu Ignaczak. Po śmierci matki wyjechał wraz z starszym bratem do miejscowości Hamborn nad Renem, gdzie ukończył szkołę elementarną. Z zawodu był górnikiem. W styczniu 1916 r. powołany został do armii pruskiej. Służył od stycznia do kwietnia 1916 w 117 pułku piechoty, a następnie do końca wojny w 118 pułku piechoty im. Księcia Karola. Po walkach nad Sommą, Verdun, Ypern, Arras został dekorowany pruskim krzyżem żelaznym II klasy, tam też został ciężko ranny i trafił do szpitala. Po wyleczeniu ran powraca do 118 p. p. W maju 1918 został kolejny raz ranny. W szpitalu, w którym przebywał do grudnia 1918 r., został odznaczony przez dowódcę pułku medalem waleczności. Brał czynny udział w Powstaniu Wielkopolskim, walczył na ulicach miasta Poznania, gdzie ponownie został ranny. W lutym 1919 r. wstąpił do tworzącego się regularnego Wojska Wielkopolskiego. Przydzielony został do 6 kompanii 2 Pułku Strzelców Wielkopolskich (56 Pułk Piechoty Wielkopolskiej). Od kwietnia 1919 przebywał na froncie zachodnim (okolice Wolsztyna), gdzie walczył z Grenzschutzem, niejednokrotnie odznaczając się w walkach. W dniach 4, 5 września 1919 r. wyruszył wraz z 2 Pułkiem Strzelców Wielkopolskich (56 pułk piechoty Wielkopolskiej) na front wschodni, gdzie przebywał do 6 kwietnia 1920, kiedy to kolejny raz odniósł rany. 1 listopada 1919 r. został awansowany na stopień kaprała.

W maju 1920 powrócił do Bobrujska, gdzie stacjonowała jego macierzysta jednostka. 3 lipca zorganizowany został silny wypad na pozycje bolszewickie (wypad na Stołpiszczce). Kpr. Stanisław Jakubowicz zgłosił się jako ochotnik do 8 kompanii 56 Pułku Piechoty. Podczas starcia z nieprzyjacielem uzbrojonym w trzy samochody pancerne, dowódca kompanii ppor. Fryder został ciężko ranny, kompania uległa rozproszeniu, w tej sytuacji kpr. Stanisław Jakubowicz objął dowództwo po rannym oficerze i w zaciętych walkach zdobył samochód pancerny oraz samochód ciężarowy. O to krótki cytat opisujący czyny, jakich dokonał Stanisław Jakubowicz: „Wyróżnił się w tej akcji kapral Jakubowicz objąwszy po ciężko rannym ppor. Fryderze dowództwo kompanii, rzucił się na czołowy samochód pancerny i uczepiwszy się go, wrzucał do środka granaty ręczne, wyrzucane jednak natychmiast przez załogę. Trwała ta walka kilkanaście minut, w czasie której kpr. Jakubowicz został ranny. W końcu związawszy trzy granaty ręczne razem, kpr. Jakubowicz wytrzymał je w skrwawionej ręce do ostatnie chwili i po wrzuceniu do środka rozniósł w kawały załogę.. Jest to opis działań 55 Pułku Piechoty i 56 Pułku Piechoty w rejonie Kozulicze-Stołpiszczce w nocy z 3 na 4 czerwca 1920 r. i pochodzi z książki „14 Dywizja Piechoty-1-sza Dywizja Strzelców Wielkopolskich w wojnie i pokoju”, wydanej w Poznaniu w 1930 r. Inny opis znajduję się w książce „Zarys Historji Wojennej Pułków Polskich 1918-1920, 56 pułk piechoty” Stanisława Siudy, (nazwisko zostało zamienione z Jakubowicz na Jakubowski, co mogło być wynikiem błędu edytorskiego): „Niebawem rozpoczęła się walka. Nieprzyjaciel w Stołpiszczach zaskoczony przez posuwającą się z północy ko-

lumnę 55-go pułku i od południowego wschodu przez 56-ty pułk, starał się dostać z matni. Dwoma samochodami pancernymi uderzył na ppor. Frydera (dowódca kompanii II batalionu). Napięcie boju coraz bardziej wzrastało. Jeden samochód zdążył już uciec, drugi zaś został uszkodzony, lecz mimo to walczył dalej. Wkrótce III batalion dotarł do szosy i teraz podporucznicy Cieslik i Bauer z III batalionu oraz kapral Jakubowski z II batalionu dopadli samochodu, rzucając granaty ręczne przez otwory strzelnicze w panczeru. Samochód pancerny został ubezwładniony”. Podczas ofensywy i defensywy odznaczył się kpr. Jakubowicz jeszcze wielokrotnie w walkach nad Bugiem. Przypisane mu zostaje wzięcie do niewoli dowódcę pułku bolszewickiego i wielu jeńców. Po zakończonej wojnie udał się na Górny Śląsk, gdzie walczył w Powstaniu Śląskim. Wielokrotnie dając świadectwo męstwa i odwagi, będąc kilkakrotnie ranny, w listopadzie 1920 został odznaczony Orderem Wojennym *Virtuti Militari* kl. V (nr 1045). W 1922 r. został mianowany sierżantem. W lutym tego samego r. przeniesiony do 4 kompanii 57 Pułku Piechoty. W dniu 24 listopada 1922 r., w Belwederze został osobiście przez Naczelnego Wodza Józefa Piłsudskiego udekorowany Orderem Wojennym *Virtuti Militari* kl. IV (nr 6) i od tego dnia zasiada w Kapitułe Orderu *Virtuti Militari*, w której skład oprócz wyżej wymienionego wchodził: marszałek Polski Józef Piłsudski, gen. broni Zygmunt Zieliński, gen. broni Tadeusz Jordan-Rozwadowski, gen. broni Stanisław Szeptycki, gen. dyw. Edward Rydz-Śmigły, gen. dyw. Stanisław Haller, gen. dyw. Jan Romer, płk Stefan Dąb-Biernacki, ppłk Gustaw Paszkiewicz, mjr Zygmunt Piasecki, ppłk Kazimierz Rybicki oraz sierż. Kazimierz Sipika.

Sierżant Stanisław Jakubowicz odznaczony został również Krzyżem Walecznych (nr 29497). Po powrocie do Wielkopolski, 10 listopada 1920 r. zawarł związek małżeński z Stanisławą Wyrwińską, w Rakoniewicach. Stanisława Jakubowicz zmarła 31 marca 1937 r. 29 sierpnia 1937 r. w Czempiniu, zawarł związek małżeński z Marianną Krzeszczakówną. Stanisław Jakubowicz był wtedy starszym sierżantem w stanie spoczynku, zamieszkałym w strzelnicy wojskowej przy ul. Bukowskiej w Poznaniu. Jego dalsze losy pozostają nieznane. Zmarł 19 maja 1972. Pochowany został w Poznaniu.

Michał Jakubowicz, Jakubowicz Stanisław (1897-1972), (w:) Powstańcy Wielkopolski. Biogramy uczestników Powstania Wielkopolskiego 1918-1919, t. VIII, red. B. Polak, Poznań 2011, s. 84-86

Michał Jakubowicz

KABSCH Władysław (1891-1977), współorganizator kompanii Służby Straży i Bezpieczeństwa w Grodzisku Wlkp., dowódca 5, a następnie 7 kompanii 2 Pułku Strzelców Wielkopolskich, kapitan WP.

Ur. 5 kwietnia 1891 r. w Grodzisku Wlkp., rodzinie robotniczej, syn Władysława (stelmacha) i Pauliny z Szubertów. Po ukończeniu szkoły powszechnej rozpoczął naukę zawodu gorzelnika w majątku ziemskim w Ujeździe (pow. śmigieński). W latach 1905-1907 był członkiem Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Grodzisku Wlkp. W latach 1911-1912 pełnił służbę wojskową w armii niemieckiej, w Pułku Grenadierów w Świdnicy; podczas I wojny światowej w 107 Pułku Grenadierów na froncie Zach., był dwu-

krotnie ranny. W maju 1918 r. skierowany został do garnizonu berlińskiego jako instruktor piechoty. Po wybuchu rewolucji w Berlinie powrócił do Grodziska, współpracując w organizowaniu kompanii Służby Straży i Bezpieczeństwa. Z chwilą wybuchu powstania brał udział w zajmowaniu starostwa, poczty i stacji kolejowej oraz rozbrajaniu powracających z frontu wsch. niemieckich transportów wojsk. 30 grudnia 1918 r. objął funkcję adiutanta S. Knolla-komendanta wojennego Grodziska. W styczniu 1919 r. mianowany został sierż.-szefem kompanii powstańczej (organizowanej przez ppor. J. Skrzydlewskiego), z którą walczył pod Lwówkiem, Sompolnem, Bobrówką i Kamioną. 11 lutego brał udział w potyczce pod Miedzichowem. 25 lutego awansował na stopień ppor., obejmując dowództwo 5, a następnie 7 kompanii 2 Pułku Strzelców Wielkopolskich. 25 czerwca 1920 r. awansował na por. Ranny podczas wojny polsko-bolszewickiej, leczyl się w szpitalu wojskowym w Grudziądzu. Od 25 listopada był dowódcą kompanii szkoleniowej w Szkole dla Podoficerów Zawodowych w Śremie. Awansowany 1 czerwca 1924 r. na kpt., objął dowództwo kompanii w Szkole Podchorążych Rezerwy w Ostrowie Wlkp. Od 14 listopada 1927 r. był dowódcą kompanii ciężkich karabinów maszynowych w 84 Pułku Piechoty. 9 września 1931 r. na własną prośbę przeszedł w stan spoczynku. W latach 1933-1939 pełnił obowiązki burmistrza Krzywina. Był członkiem Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem oraz prezesem Komendy Miejskiej Przynsposobienia Wojskowego i Wychowania Fizycznego oraz LOPP w tym mieście. W 1939 r. bez przydziału mobilizacyjnego, zgłosił się ochotniczo do Brygad Robotniczych w Warsza-

Władysław Kabsch

wie, walcząc w obronie stolicy na Pradze i Żoliborzu. Uniknął niewoli, ukrywając się na terenie GG. Jako członek ruchu oporu używał pseudonimu „Gruszczyński”. Po wyzwoleniu pracował jako kierownik cegielni w Świebodzicach, od 1951 r. jako kierownik robót w Spółdzielni Remontowo-Budowlanej w Ostrowie Wlkp., przechodząc w 1956 r. na emeryturę. Zmarł 17 lipca 1977 r., a pochowany został w Ołoboku (k. Ostrowa Wlkp.). Odznaczony był: Orderem Virtuti Militari V kl., Krzyżem Walecznych, Krzyżem Niepodległości, Srebrnym Krzyżem Zasługi i Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Żonaty był dwukrotnie: w 1920 r. z Antoniną z Malińskich, z którą miał troje dzieci (bliźniaki-Halinę i Zygmunta oraz Aleksandra) i w 1933 r. z Barbarą z Dutkowskich, z którą miał także troje dzieci (Piotra, Gabriela i Marię).

Piotr Bauer, *Kabsch Władysław (1891-1964)*, (w:) *Powstańcy Wielkopolscy. Biogramy uczestników Powstania Wielkopolskiego 1918-1919*, t. VIII, red. B. Polak, Poznań 2011, s. 96-98.

Piotr Bauer

KACZMAREK Władysław (1899-1964), ochotnik kompanii wolsztyńskiej, żołnierz 2. Pułku Strzelców Wielkopolskich, ppłk dypl. WP.

Ur. 20 czerwca 1899 r. w Wolsztynie w rodzinie pracownika mleczarni Ludwika i Katarzyny z domu Walkowiak. Brat Franciszka (poległego w walkach 23 września 1920 r. pod fortami Grodna; dowódcy plutonu 8 kompanii 101 pułku piechoty rezerwowej Dywizji Ochotniczej). Uczestnik Powstania Wielkopolskiego 1918-1919, brał udział w zdobyciu poczty w Wolsztynie w dniu 5 stycznia 1919 r. Ochotnik kompanii wolsztyńskiej. Od 7 marca 1919 r. żołnierz 2 Pułku Strzelców Wielkopolskich. W dniach od września 1919 r. wyjechał na front litewsko-białoruski. W ramach dywizji gen. Daniela Konarzewskiego brał udział w szereg walk z bolszewikami, których uwieńczeniem było zajęcie twierdzy i miasta Bobrujsk. W dniu 7 stycznia 1920 r. jego oddział: 2 Pułk Strzelców Wielkopolskich przemianowany został na 56 Pułk Piechoty Wielkopolskiej. Od stycznia do czerwca 1920 r. pułk toczył walki pozycyjne w rejonie Bobrujska, przeprowadzając szereg walk nad Dźwiną, Berezynę, Ptyczą. W wyniku lipcowej kontrofensywy bolszewickiej 1920 r. i załamania się frontu litewsko-białoruskiego, uczestniczył w ciężkich bojach odwrotowych. W bitwie warszawskiej – w ramach uderzenia znad

Wieprza – wraz z pułkiem opanowywał rejonu Mińska Mazowieckiego. Następnie po 18 sierpnia 1920 r. brał udział w pościgu za nieprzyjacielem (bój pod Berezą, pod Liniową, sforsowanie Szczary, zajęcie Branowicz). W latach 1932-1934 kpt. Kaczmarek studiował w Wyższej Szkole Wojennej; w ramach XIII promocji oficer dyplomowany Wojska Polskiego. Następnie pełnił służbę jako pierwszy oficer sztabu w 7 Dyw. Piechoty w Częstochowie. W roku 1937 r. został awansowany do stopnia majora i skierowany do Sztabu Głównego w Warszawie; przydzielono go do Referatu Niemcy w Oddziale II. W czasie II wojny światowej brał udział w walkach wrześniowych 1939 r. a następnie na obczyźnie w szkoleniu kadr oficerskich Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie. Wziął czynny udział w organizowaniu Wojska Polskiego we Francji i w kampanii 1940 roku. Po upadku Francji w jednym z ostatnich transportów przez port La Verdon-ne, odpłynął do Anglii. Tam brał udział w formowaniu jednostek wojska w Szkocji. Odkomenderowany na stanowisko wykładowcy taktyki piechoty do Wyższej Szkoły Wojennej w Londynie. W stopniu mjr dypl. prowadził I kurs dla oficerów Wyższej Szkoły Wojennej na Obczyźnie. Następnie awansowany przez gen. Władysława Sikorskiego do stopnia podpułkownika; pracował w Sztabie Głównym w Londynie. W 1942 roku został wysłany jako delegat Szefa Sztabu na Bliski Wschód do formującego się w Iraku 2 Korpusu Polskiego pod dowództwem gen. Władysława Andersa. Po tragicznej katastrofie w Gibraltarze, w której zginął gen. W. Sikorski odpłynął z Anglii na pokładzie transportowca „Queen Elizabeth” do Stanów Zjednoczonych. Tam doskonalili swoją wiedzę wojskową poprzez stu-

dia wojskowe w 1944 r. w Command and General Staff School US Army Fort Leavenworth w Kansans. Po jej ukończeniu na własną prośbę został odkomenderowany do 2 Korpusu Polskiego, walczącego już na ziemi włoskiej. Skierowany został do oddziału III sztabu – oddział operacyjny. Za służbę na froncie włoskim i za bitwę bolońską w szczególności został udekorowany w dowództwie 8 armii w miejscowości Caserta Orderem Brytyjskiego Imperium. Po wojnie pozostał na emigracji. Zmarł w Londynie 19 maja 1964 r. Prochy ppłk. W. Kaczmarka zgodnie z jego wolą spoczęły na wolsztyńskim cmentarzu w dniu 18 czerwca 1964 r. Żonaty z Heleną Machan miał syna Wiesława. Odznaczony, m. in. Krzyżem Srebrnym Orderu Wojennego *Virtuti Militari* (nr 780 za 1920) i 4 razy Krzyżem Walecznych.

Zdzisław Kościański, Kaczmarek Władysław (1899-1964), (w:) Powstańcy wielkopolscy. Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918-1919, tom XV, red. B. Polak, Poznań 2018, s. 78-80.

Zdzisław Kościański

KALETKA Zygmunt (1895-1920), powstaniec i saper, dowódca 1 kompanii 17 Batalionu Saperów Wielkopolskich, wchodzącego w skład 17 Dywizji Piechoty.

Ur. 4 kwietnia 1895 r. w Wielichowie, w rodzinie Marcina, nauczyciela i Antoniny z domu Gryglewicz. Po ukończeniu Powszechniej Szkoły Katolickiej w Wielichowie, uczęszczał do gimnazjum humanistycznego w Nakle nad Notecią, w którym w styczniu 1915 r. zdał egzamin dojrzałości. Następnie rozpoczął studia z eko-

nomii na Uniwersytecie w Poznaniu, gdzie ukończył 1 semestr. Po wybuchu I wojny światowej, 16 czerwca 1915 r. został powołany do odbycia obowiązkowej służby wojskowej w 2 batalionie saperów (pionierów) w Szczecinie. Po przeszkoleniu w służbie saperskiej, 15 listopada tegoż r. został wysłany na front zachodni we Francji do Szampanii i przydzielony do 248 kompanii saperów. Na froncie zachodnim przebywał z przerwami, m. in. na 3 miesięczny kurs aspirantów oficerskich w Harburgu pod Hamburgiem, do marca 1918 r., kiedy ze względu na odniesione obrażenia prawej nogi został odesłany na dwumiesięczne leczenie do szpitala wojskowego, najpierw w Heidelbergu, następnie w Oranienburgu. Po rekonwalescencji, krótko pełnił służbę w garnizonie w Szczecinie, skąd następnie został skierowany do batalionu polnych reflektorów w Spandau pod Berlinem, gdzie przeszedł kurs reflektorzystów. Od 24 czerwca przydzielono go do batalionu wielkich reflektorów w Hanowerze, gdzie przebywał do końca wojny. Wojnę zakończył w stopniu kaprała. Po zwolnieniu z wojska, 3 grudnia 1918 r., powrócił do domu rodzinnego w Wielichowie. Od 1 stycznia 1919 r. rozpoczął pracę w fabryce Cegielskiego w Głównie pod Poznaniem jako wolontariusz budowy maszyn. 26 marca 1919 r. wstąpił do I Batalionu Saperów Wielkopolskich w Poznaniu i został przydzielony do kompanii reflektorów. 23 kwietnia został skierowany razem z batalionem na południowy odcinek frontu wielkopolskiego pod Jutrosinem., gdzie przebywał do 15 maja. 21 maja otrzymał awans na sierżanta liniowego. 22 maja razem z batalionem skierowany został na północny odcinek frontu wielkopolskiego w obszarze rzeki Noteci, gdzie batalion wszedł w skład 2 Dywizji Strzel-

ców Wielkopolskich. W dniu 1 lipca złożył egzamin oficerski, prawdopodobnie w Szkole Oficerskiej w Poznaniu. Został mianowany na oficera i awansowany do stopnia podporucznika Wojsk Wielkopolskich z dniem 25 czerwca 1919 r.. Otrzymał przydział do 3 kompanii saperów I batalionu saperów, w której pełnił funkcję oficera w kompanii. W tym okresie opinie służbowe jego przełożonych były o nim następujące: dowódcy kompanii, podporucznika Stanisława Lewickiego: „Bardzo dobry. Podporucznik Kaletka wypełnia wszystkie powierzone mu zadania ku memu największemu zadowoleniu”; dowódcy batalionu, podpułkownika Witolda Butlera: „Oficer dobry”. Po zjednoczeniu Wojska Wielkopolskiego z Wojskiem Polskim od stycznia 1920 r. I Batalion Saperów Wielkopolskich został przemianowany na 15 Batalion Saperów Wielkopolskich (dowódca kapitan Marian Kaufer), wchodząc w skład 15 Dywizji Piechoty (byłej 2 Dywizji Strzelców Wielkopolskich). W styczniu 1920 r. brał udział w rewindykacji Pomorza. 15 stycznia 1920 r. w Wilnie rozpoczęło się formowanie z 3 i 4 kompanii 15 batalionu saperów 17 batalionu saperów wielkopolskich wchodzącego w skład 17 Dywizji Piechoty. Podporucznik Zygmunt Kaletka objął z dniem 27 stycznia dowództwo 1 kompanii w tym batalionie. W opinii służbowej dowódcy 17 batalionu saperów kapitana Skąpskiego był to: „Oficer bardzo dobry, sumienny, energiczny i doskonały fachowiec”. Potwierdzał ją także Inspektor Wojsk Technicznych w byłym zaborze pruskim. Do połowy kwietnia 1920 r. 17 DP pozostawała w odwodzie Naczelnego Wodza. 14 maja 17 Dywizja Piechoty jako odwód 1 Armii rozmieszczona była w rejonie Lidy i Mołodeczna. W związku

z ożywioną działalnością bolszewików na froncie 1 Armii, dywizja, a wraz z nią dowództwo 17 batalionu saperów z 1 kompanią saperów ppor. Zygmunta Kaletki wyruszyły (2 kompania została oddana do dyspozycji 13 Dywizji Piechoty walczącej na Ukrainie) z Lidy do Wilejki, dokąd przybyły 21 maja. Z Wilejki saperzy przeszli przez Kurzeniec do majątku Gierwicz Wielki. Pierwsze oddziały 17 DP przemieściły się wcześniej i 17 maja zajęły rubież obrony wzdłuż szosy Głębokie-Królewszczyzna-Dokszyce, na lewo i prawo od torów kolejowych. 20 maja bolszewicy przeprowadzili groźny atak w pasie obrony dywizji, skupiając główny wysiłek w kierunku na Mołodeczno, na wschód od toru kolejowego. Pierwsze, poranne uderzenie zostało odparte. Jednak ponowione wieczorem spowodowało załamanie się linii obrony i wycofanie się dywizji na kolejną rubież. Wielkie przestrzenie, na których prowadzono działania wojenne oraz małe liczebnie siły, które tam działały, powodowały, że główne walki skupiały się przeważnie wzdłuż linii kolejowych. Z tego też względu miały one ogromne znaczenie militarne. Działania 17 DP wzdłuż linii Mołodeczno-Królewszczyzna wspierały dwa pociągi pancerne: Boruta i Pułkownik Lis-Kula. Utrzymanie lub zniszczenie linii kolejowych należało przede wszystkim do zadań saperów. Ze względu na dużą aktywność przeciwnika, w tym jego pociągów pancernych, została utworzona grupa wypadowa w składzie: 1 kompania 17 batalionu saperów, kompania techniczna 68 pułku piechoty, dwie kompanie 70 pułku piechoty, pluton artylerii 17 pułku artylerii polowej. Dowództwo nad całością sił objął kapitan Marcei Rewieński, dowódca 17 batalionu saperów. Zadaniem grupy było powstrzymanie posuwających się na-

przód wojsk bolszewickich w rejonie Koniuchy-Osowo na północ od Wygołowicz. 27 maja oddział złożony z połowy 1 kompanii saperów i kompanii 70 pułku piechoty pod dowództwem podporucznika Kaletki zdobył po krwawej walce wieś Koniuchy oraz przystąpił do powstrzymania przeważających sił wroga w rejonie Koniuchy-Osowo. Następnego dnia, 28 maja, mieszany oddział zdobył umocnioną przez bolszewików wieś Kowale, niszcząc jednocześnie 1,5 km toru kolejowego oraz wszystkie urządzenia stacyjne na linii Wilejka-Parafianowo, prowadząc nieustanną, ciężką walkę z nieprzyjacielem. Czyn ten umożliwił konieczne przegrupowanie polskim jednostkom 1 Armii oraz nie dopuścił do koncentracji większych sił nieprzyjaciela w omawianym rejonie. Ciężko ranny w walce podporucznik Zygmunt Kaletka umarł wieczorem, tego samego dnia, w Szpitalu Polowym nr 708 w Kurzeńcu (powiat Wilejka) w wyniku postrzału w brzuch. 29 maja 1920 r. został pochowany z honorami wojskowymi na miejscowym cmentarzu parafialnym. Za powyższy czyn, Dekretem Naczelnego Wodza Nr 13884/V. M. z dnia 4 sierpnia 1922 r., podporucznik Zygmunt Kaletka został pośmiertnie odznaczony Srebrnym Krzyżem Orderu Wojennego *Virtuti Militari* V klasy nr 5542 oraz awansowany do stopnia porucznika na podstawie Rozkazu Ministerstwa Spraw Wojskowych Oddziału V, Szt. Gen. L. 38144/O-Dziennik Rozkazów nr 44/22 z 1922 r. (zweryfikowany w Dzienniku Personalnym 5/21/205). Ostatnie opinie, które były świadectwem jego przykładowej służby były następujące: służbowa: „Zachowanie się w służbie i poza nią bez zarzutów”; oficera I batalionu saperów wielkopolskich, kapitana Juliana

Mańki: „Znałem śp. porucznika Kaletkę Zygmunta z r. 1919 i z początku 1920, jako młodego, uczciwego i sumiennego oficera. Był inteligentny i nadzwyczaj lubiany w korpusie oficerskim, jak i przez swych podwładnych. Powierzone mu czynności służbowe spełniał gorliwie”. 8 listopada 1920 r. sprowadzono jego ciało do Wielichowa, a 11 listopada zostało ono złożone na cmentarzu parafialnym w Wielichowie, w kwaterze wojennej powstańców wielkopolskich.

Piotr Jakuboszczak, Kaletka Zygmunt (1895-1920), (w:) Powstańcy Wielkopolscy. Biogramy uczestników Powstania Wielkopolskiego 1918-1919, t. VIII, red. B. Pałak, Poznań 2011, s. 100-102.

Piotr Jakuboszczak

KAŻMIERCZAK Michał (1884-1960) organizator i dowódca oddziału powstańczego w Poniecu, w wojnie bolszewickiej w 60 Pułku Piechoty Wielkopolskiej (6 Pułk Strzelców Wielkopolskich).

Ur. w miejscowości Śmiłowo pod Poniecem, w rodzinie Piotra i Agnieszki z domu Larska. Ukończył 7-klasową szkołę powszechną. W latach 1904-1906 odbył służbę wojskową w 37 Pułku Piechoty w Krotoszynie. Działał w Towarzystwie Gimnastycznym „Sokół” (1906-1914). Po wybuchu I wojny światowej został zmobilizowany do wojska pruskiego 4 września 1914 roku. Skierowano go na front wschodni w rejon Baranowicz. 9 sierpnia 1917 r. na polecenie swojego dowódcy kompanii ppor. Bronisława Sikorskiego uprzedzał Polaków w armii rosyjskiej o planowanym ataku gazowym. Oddziały rosyjskie wycofały się w porę.

nie ponosząc strat. W armii niemieckiej awansował do stopnia sierżanta. W listopadzie 1918 r. powrócił do Ponieca i natychmiast włączył się w nurt pracy niepodległościowej. Po wybuchu powstania wielkopolskiego zorganizował w Poniecu polski oddział, nad którym objął komendę. 7 stycznia 1919 r. na rozkaz por. Bernarda Śliwińskiego wyruszył z odsieczą do Pawłowic, zajmując wioskę. Po złuzowaniu, w dniu następnym, przez oddziały gostyńskiej, jego kompania weszła do walki m. in. o Janiszewo, Miechcin i Waszkowo. Z wniosku podpisanego przez sierż. Rosika, dowódcy 5 kompani 6 Pułku Strzelców Wielkopolskich, o przyznanie mu orderu *Virtuti Militari* wynika, iż 26 stycznia 1919 r. przeprowadził atak na wioskę Miechcin, zdobywając 4 kulomioty, 2 miotacze min, wiele karabinów, amunicji i innych materiałów wojennych, biorąc 9 jeńców do niewoli. Brał też ze swoją kompanią udział w potyczkach pod Sowinami, gdzie zdobył liczną broń i amunicję. 25 marca 1919 r. przerzucono jego kompanię pod Leszno, gdzie także wykazał się odwagą. W wojnie z bolszewikami w 1920 r. przeszedł cały szlak bojowy 60 Pułku Piechoty Wielkopolskiej (6 Pułk Strzelców Wielkopolskich). W dwudziestolecie międzywojennym pozostał w ostrowskim pułku jako podoficer zawodowy, awansując do stopnia chorążego. W latach okupacji niemieckiej poszukiwany był przez Gestapo. Ukrywał się w Ostrowie Wlkp. Aresztowany został w 1943 r.. Do końca wojny przebywał w różnych obozach koncentracyjnych. Po zakończeniu działań wojennych powrócił do Ponieca. W latach 1945-1956 pełnił funkcję komendanta Przysposobienia Wojskowego oraz prezesa miejscowego Kola ZBoWiD. Zmarł 20 stycznia 1960 r.

w Poniecu. Pochowany został na miejscowym cmentarzu parafialnym. Odznaczony był Krzyżem *Virtuti Militari*, Krzyżem Niepodległości i wieloma innymi medalami. Uchwałą Rady Państwa nr: 12.28-0.977 z dnia 28 grudnia 1957 r. odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Wniosek uzasadniono następująco: „Drugostronnie wymieniony brał udział z bronią w rękę w Powstaniu Wielkopolskim w czasie od 07.01.1919 r. do końca Powstania jako organizator i dowódca powstańczej kompanii ponieckiej, wówczas w stopniu sierżanta. Z zawodu jest słuszarzem maszynowym. Osiem lat pracuje jako górnik w Westfalii, gdzie jest członkiem Sokola. Jako żołnierz niemiecki w czasie I wojny światowej uprawia pracę konspiracyjną. Po Powstaniu zostaje żołnierzem zawodowy, armii polskiej, w której zostaje w 1935 r. przeniesiony w stan spoczynku. W 1939 r. jest dow. plutonu ponieckiej Obrony Narodowej z przydziałem do 55. p. piechoty. Bierze udział w kampanii wrześniowej. W 1943 r. aresztowany przez Niemców i osadzony w obozie w Karlstadt w Bawarii jako więzień polityczny. Przed 1939 r. jest prezesem Związku Powstańców Wielkopolskich. Po wojnie reorganizuje ten Związek i jest jego prezesem. (...) Udział w Powstaniu udokumentował książeczką wojskową i dokumentem weryfikacyjnym (...)”. Był żonaty miał troje dzieci: Józefa (ur. 16 maja 1912), Jana (20 maja 1913), Zofię (1 V 1915 r.).

Barbara Tomkowiak *Kaźmierczak Michał, (1884-1960), (w:) Powstańcy wielkopolscy. Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918/1919, t. XV, Poznań 2018, s. 96-97.*

Barbara Tomkowiak

KĄKOLEWSKI Jan (1893-1977), działacz niepodległościowy, dowódca 2 kompanii w Poznańskim Ochotniczym Batalionie Śmierci, dowódca kompani w 6 Pułku Piechoty Legionów, płk WP.

Ur. 25 grudnia 1893 r. w Pobiedziskach. Ukończył gimnazjum w Poznaniu, następnie studiował w Królewskiej Wyższej Szkole Budowy Maszyn, skąd został wydalony za działalność niepodległościową (m. in. za udział w manifestacji przy pomniku A. Mickiewicza – 1913), podobnie jak i z uczelni technicznej w Essen. Od 1908 r. był komendantem organizacji niepodległościowej „Żuaw”, działał też w Towarzystwie Tomasza Zana. Po wybuchu wojny światowej (1914) próbował przedostać się do Legionów. Po przekroczeniu granicy austriackiej w styczniu 1915 r. został aresztowany i odstawiony do granicy pruskiej. W maju 1915 r. wcielono go do 19 Pułku Piechoty. Podczas urlopu w 1918 r. złożył przysięgę w POW ZP w Poznaniu. Po powrocie z frontu zach. (Francja), w listopadzie 1918 r. nadal czynnie działał w POW ZP, m. in. w oddziale wywiadowczo-wykonawczym. Po oswobodzeniu Poznania brał udział w walkach na froncie ptn. jako komendant pododdziału. Od kwietnia 1919 r. jako adiutant poznańskiego baonu śmierci wyruszył na front pod Wilno, a od 16 kwietnia był dowódcą jego 2 kompanii. Od 18 października 1919 r. w 6 Pułku Piechoty Legionów dowodził 2 kompanią i w jego szeregach walczył do końca 1920 r. W czerwcu 1921 r. odkomenderowany na kurs aplikacyjny, ukończył go w styczniu 1922 r. i zweryfikowany został w stopniu kpt. (ze starszeństwem od 1 czerwca 1919). Został dowódcą Szkoły Podoficerskiej 6 Pułku Piechoty Legionów. Od marca 1925 r. w KOP objął stanowisko kwa-

termistrza. Do pułku powrócił w listopadzie 1926 r. jako dowódca 2 baonu. 1 stycznia 1928 r. otrzymał awans na mjr. Od marca 1929 do 31 stycznia 1933 r. był Komendantem Placu w Kaliszu. 1 lutego 1933 r. przeniesiono go w stan spoczynku. Mieszkał w Poznaniu, działając w wielu organizacjach kombatanckich, m. in. w Towarzystwie Powstańców Wielkopolskich. Brał udział w wojnie 1939 r., działał w konspiracji, uczestniczył w powstaniu warszawskim. Awansowano go do stopnia płk. Zm. w 1977 r. w Poznaniu i tam został pochowany. Odznaczony był m. in. Orderem Virtuti Militari V kl., Krzyżem Niepodległości z Mieczami, Krzyżem Walecznych (czterokrotnie).

Bogusław Polak, Kąkolewski Jan (1893-1977), (w:) Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918-1919, red. A. Czubiński, B. Polak, Poznań 2002, s. 150-151.

Bogusław Polak

KĘDZIERSKI Anatol (1880-1964), inspektor Artylerii Wojsk Wielkopolskich, dowódca 15 Brygady Artylerii, gen. brygady WP.

Ur. 23 lipca w Żytomierzu, w rodzinie płk. Juliana i Marii z Karczewskich. W latach 1890-1898 uczył się w Korpusie Kadetów w Moskwie, skąd przeszedł do Szkoły Wojskowej Artylerii w Petersburgu. Mianowany w 1900 r. ppor. rozpoczął w Równem zawodową służbę wojskową jako oficer 32 Brygady Artylerii. Uczestniczył w wojnie rosyjsko-japońskiej (1904-1905). Potem wrócił do garnizonu w Równem, skąd w 1908 r. skierowany został do Wyższej Szkoły Intendentury w Petersburgu, którą ukończył w 1910 r.

Anatol Kędziński

Nie otrzymał jednak skierowania do służby zaopatrzenia, pozostając w Równem jako oficer sztabu. W 1914 r. wyruszył na front jako dowódca baterii, następnie objął dyon artylerii lekkiej. Odnosił ciężką ranę. W czerwcu 1916 r. mianowano go ppłk. Po wybuchu rewolucji październikowej zgłosił się do dyspozycji gen. J. Dowbor-Muśnickiego (zob.), dowódcy I Korpusu Polskiego. Dowodził początkowo 2 dyonem I Brygady Artylerii, a w końcu maja 1918 r. wyznaczony został dowódcą 3 Brygady Artylerii. Po rozwiązaniu Korpusu, 22 czerwca 1918 r. wyjechał do Równego, do rodziny. Pod koniec listopada 1918 r. przybył do Warszawy, gdzie 18 grudnia 1918 r. przyjęty został do Wojska Polskiego. Nawiązał kontakt z gen. J. Dowbor-Muśnickim i 14 stycznia 1919 r. przybył do Poznania, przystępując 19 stycznia do organizowania Inspektora-

tu Artylerii, z dotychczasowego Dowództwa Artylerii (Komendy Artylerii). 20 stycznia 1919 r. oficjalnie objął funkcję Inspektora Artylerii. Równocześnie z baterii lekkich formował przyszły I Pułk Artylerii Polowej. Z dziewięciu istniejących już baterii dwudziałowych utworzył pięć baterii I Artylerii Polowej, a z baterii ciężkich zorganizował I Dyon Artylerii Ciężkiej. W ramach Inspektoratu Artylerii wyodrębnił trzy działy: organizacyjny, personalny i wyszkolenia. Dla potrzeb 2 Pułku Artylerii Lekkiej polecił zająć Fort „Prittwitz-Gaffron” (Reduta Reformatorów), gdzie rozpoczęto formowanie 1 Pułku Artylerii Lekkiej. W połowie maja 1919 r. dotychczasowe dyony artylerii ciężkiej przekształcone zostały w dwa pułki. Pod koniec czerwca 1919 r. artyleria wielkopolska składała się z trzech pułków artylerii lekkiej, dwóch pułków artylerii ciężkiej, dyonu artylerii konnej, dwóch dyonów zapasowych i szkoły podoficerskiej, dysponując ogółem 142 działami. Dekretem Komisariatu NRL nr 49 (z 5 V 1919) mianowany został płk., a dekretem nr 104 (z 3 czerwca) gen. ppor. (brygady). 15 września 1919 r. mianowany został Inspektorem Artylerii Frontu Wielkopolskiego. W marcu 1920 r. jako dowódca 15 Brygady Artylerii, w składzie 15 Dywizji Piechoty, wyruszył na front wsch. W czasie odwrotu (15 VII 1920) pod Świsłoczą wzięty do niewoli, skąd zbiegł i w październiku 1920 r., po przejściu pieszo ok. 500 km, dotarł do oddziałów polskich. Płk Niemira, dowódca 15 Pułku Artylerii Polowej, ocenił go następująco: „Obecny tam, gdzie rozgrywały się najważniejsze wypadki; w najkrytyczniejszych chwilach boju, gdzie żołnierz szuka otuchy u przełożonego, znajdował się gen. Kędziński”. 1 czerwca 1921 r. mianowa-

ny został Szefem Artylerii i Służby Uzbrojenia DOK nr VII w Poznaniu, a 1 czerwca 1924 r. dowódcą 14 Dywizji Piechoty w Poznaniu. W 1925 r. był też członkiem Komisji Wojskowej Sztabu Generalnego. W czasie przewrotu majowego 1926 r. opowiedział się po stronie rządu i skierował 14 Dywizję Piechoty na pomoc prezydentowi S. Wojciechowskiemu. 1 stycznia 1931 r. przeniesiony został w stan spoczynku. Zamieszkał w Poznaniu (przy ul. Śląskiej 19), tam zmarł 11 lipca 1964 r. i został pochowany na cmentarzu na Sołczu. Odznaczony był Orderem Virtuti Militari V kl., Krzyżem Walecznych, Złotym Krzyżem Zasługi, wieloma orderami zagranicznymi, medalami i odznakami. Ze związku małżeńskiego z Marią Wiktorią Syczewską miał syna Juliana (ur. 1912) i córkę Annę Danutę (ur. 1920).

Lucjan Kędziński

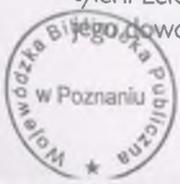
Bogusław Polak, Kędziński Anatol (1880-1964), (w:) Powstańcy wielkopolscy. Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918/1919, t. V, Poznań 2008, s. 80.

Bogusław Polak

KĘDZIERSKI Lucjan (1881-1919), organizator i dowódca 3 Pułku Artylerii Lekkiej, płk WP.

Ur. w Żytomierzu, w rodzinie płk. Juliana i Marii z Karczewskich. Podobnie jak ojciec i brat Anatol (zob.), poświęcił się karierze wojskowej, zostając zawodowym oficerem armii rosyjskiej. W 1917 r. był oficerem I Korpusu Polskiego w Rosji. W styczniu 1919 r. zgłosił się w Poznaniu do dyspozycji gen. Dowbor-Muśnickiego, który polecił mu sformowanie 3 Pułku Artylerii Lekkiej. 27 maja został mianowany jego dowódcą, a 28 maja 1919 r. wraz ze

sztabem przybył do Wągrowca, w okolice którego (do Rgielska i Kolonii) prawie równocześnie przybył 1 dyon pułku. Baterie 2 dyonu zajęły natomiast pozycje na całej długości odcinka ptn. i częściowo zach. frontu wielkopolskiego. W drugiej połowie czerwca 1919 r. skupił obydwu dyony w okolicach Wągrowca i Ryczywołu, przezbrajając baterie w armaty włoskie i prowadząc intensywne szkolenie. Dekretem Komisariatu NRL nr 56 (z 23 V 1919) mianowany został mjr., dekretem nr 57 (z tego samego dnia) – ppłk., a dekretem nr 164 (z 23 czerwca 1919) – płk. 28 lipca wrócił z pułkiem do Poznania, skąd odjechał na front litewsko-białoruski. 3 i 4 sierpnia 1919 r. transport został wyładowany na stacji Radoszkowice. W czasie akcji na Mińsk oddziałów Grupy gen. D. Konarzewskiego (8 VIII 1919) 3 Pułk Artylerii Lekkiej wspierał ogniem naciera-

Anatol Kędziński

Nie otrzymał jednak skierowania do służby zaopatrzenia, pozostając w Równem jako oficer sztabu. W 1914 r. wyruszył na front jako dowódca baterii, następnie objął dyon artylerii lekkiej. Odniósł ciężką ranę. W czerwcu 1916 r. mianowano go ppłk. Po wybuchu rewolucji październikowej zgłosił się do dyspozycji gen. J. Dowbor-Muśnickiego (zob.), dowódcy I Korpusu Polskiego. Dowodził początkowo 2 dyonem I Brygady Artylerii, a w końcu maja 1918 r. wyznaczony został dowódcą 3 Brygady Artylerii. Po rozwiązaniu Korpusu, 22 czerwca 1918 r. wyjechał do Równego, do rodziny. Pod koniec listopada 1918 r. przybył do Warszawy, gdzie 18 grudnia 1918 r. przyjęty został do Wojska Polskiego. Nawiązał kontakt z gen. J. Dowbor-Muśnickim i 14 stycznia 1919 r. przybył do Poznania, przystępując 19 stycznia do organizowania Inspektora-

tu Artylerii, z dotychczasowego Dowództwa Artylerii (Komendy Artylerii). 20 stycznia 1919 r. oficjalnie objął funkcję Inspektora Artylerii. Równocześnie z baterii lekkich formował przyszły I Pułk Artylerii Polowej. Z dziewięciu istniejących już baterii dwudziałowych utworzył pięć baterii I Artylerii Polowej, a z baterii ciężkich zorganizował I Dyon Artylerii Ciężkiej. W ramach Inspektoratu Artylerii wyodrębnił trzy działy: organizacyjny, personalny i wyszkolenia. Dla potrzeb 2 Pułku Artylerii Lekkiej polecił zająć Fort „Prittwitz-Gaftron” (Reduta Reformatorów), gdzie rozpoczęto formowanie 1 Pułku Artylerii Lekkiej. W połowie maja 1919 r. dotychczasowe dyony artylerii ciężkiej przekształcone zostały w dwa pułki. Pod koniec czerwca 1919 r. artyleria wielkopolska składała się z trzech pułków artylerii lekkiej, dwóch pułków artylerii ciężkiej, dyonu artylerii konnej, dwóch dyonów zapasowych i szkoły podoficerskiej, dysponując ogółem 142 działami. Dekretem Komisariatu NRL nr 49 (z 5 V 1919) mianowany został płk., a dekretem nr 104 (z 3 czerwca) gen. ppor. (brygady). 15 września 1919 r. mianowany został Inspektorem Artylerii Frontu Wielkopolskiego. W marcu 1920 r. jako dowódca 15 Brygady Artylerii, w składzie 15 Dywizji Piechoty, wyruszył na front wsch. W czasie odwrotu (15 VII 1920) pod Świsłoczą wzięty do niewoli, skąd zbiegł i w październiku 1920 r., po przejściu pieszo ok. 500 km, dotarł do oddziałów polskich. Płk Niemira, dowódca 15 Pułku Artylerii Polowej, ocenił go następująco: „Obecny tam, gdzie rozgrywały się najważniejsze wypadki; w najkrytyczniejszych chwilach boju, gdzie żołnierz szuka otuchy u przełożonego, znajdował się gen. Kędziński”. 1 czerwca 1921 r. mianowa-

ny został Szefem Artylerii i Służby Uzbrojenia DOK nr VII w Poznaniu, a 1 czerwca 1924 r. dowódcą 14 Dywizji Piechoty w Poznaniu. W 1925 r. był też członkiem Komisji Wojskowej Sztabu Generalnego. W czasie przewrotu majowego 1926 r. opowiedział się po stronie rządu i skierował 14 Dywizję Piechoty na pomoc prezydentowi S. Wojciechowskiemu. 1 stycznia 1931 r. przeniesiony został w stan spoczynku. Zamieszkał w Poznaniu (przy ul. Śląskiej 19), tam zmarł 11 lipca 1964 r. i został pochowany na cmentarzu na Sołacz. Odznaczony był Orderem Virtuti Militari V kl., Krzyżem Walecznych, Złotym Krzyżem Zasługi, wieloma orderami zagranicznymi, medalami i odznakami. Ze związku małżeńskiego z Marią Wiktoria Syczewską miał syna Juliana (ur. 1912) i córkę Annę Danutę (ur. 1920).

Lucjan Kędziński

Bogusław Polak, Kędziński Anatol (1880-1964), (w:) Powstańcy wielkopolscy. Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918/1919, t. V, Poznań 2008, s. 80.

Bogusław Polak

KĘDZIERSKI Lucjan (1881-1919), organizator i dowódca 3 Pułku Artylerii Lekkiej, płk WP.

Ur. w Żytomierzu, w rodzinie płk. Juliana i Marii z Karczewskich. Podobnie jak ojciec i brat Anatol (zob.), poświęcił się karierze wojskowej, zostając zawodowym oficerem armii rosyjskiej. W 1917 r. był oficerem I Korpusu Polskiego w Rosji. W styczniu 1919 r. zgłosił się w Poznaniu do dyspozycji gen. Dowbor-Muśnickiego, który polecił mu sformowanie 3 Pułku Artylerii Lekkiej. 27 maja został mianowany jego dowódcą, a 28 maja 1919 r. wraz ze

sztabem przybył do Wągrowca, w okolicy którego (do Rgielska i Kolonii) prawie równocześnie przybył 1 dyon pułku. Baterie 2 dyonu zajęły natomiast pozycje na całej długości odcinka ptn. i częściowo zach. frontu wielkopolskiego. W drugiej połowie czerwca 1919 r. skupił obydwu dyony w okolicach Wągrowca i Ryczywołu, przeobrażając baterie w armaty włoskie i prowadząc intensywne szkolenie. Dekretem Komisarjatu NRL nr 56 (z 23 V 1919) mianowany został mjr., dekretem nr 57 (z tego samego dnia) – pplk., a dekretem nr 164 (z 23 czerwca 1919) – płk. 28 lipca wrócił z pułkiem do Poznania, skąd odjechał na front litewsko-białoruski. 3 i 4 sierpnia 1919 r. transport został wyładowany na stacji Radoszkowice. W czasie akcji na Mińsk oddziałów Grupy gen. D. Konarzewskiego (8 VIII 1919) 3 Pułk Artylerii Lekkiej wspierał ogniem naciera-

jącą piechotę, W trakcie wizytacji gen. Konarzewskiego, podczas składania meldunku, został ciężko ranny. Przewieziony do szpitala garnizonowego w Białymstoku, zmarł 16 sierpnia 1919 r. Pochowanego na tamtejszym cmentarzu. Był odznaczony Orderem Virtuti Militari V kl. i Krzyżem Walecznych. Żonaty z Janiną z Bończa-Tomaszewskich, miał dzieci: Leopolda (ur. 1906), Janinę (ur. 1907), Jerzego (ur. 1911), Makarego (ur. 1912) i Aleksandrę (ur. 1913).

Bogusław Polak, Kędziński Lucjan (1981-1919), (w:) Powstańcy wielkopolscy. Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918/1919, t. V, Poznań 2008, s. 81-82.

Bogusław Polak

KIRCHNER Bronisław Brunon Edmund (1885–1946), dowódca batalionu jarocińskiego, dca batalionu w 60 Pułku Piechoty

Ur. 17 stycznia 1885 r. w Poznaniu, w rodzinie mistrza rzeźnickiego Emila i Agnieszki z Grulichów. Ukończył szkołę elementarną i cztery klasy szkoły średniej w Poznaniu. W szesnastym roku życia rozpoczął pracę w drukarni Merzbacha w Poznaniu jako maszynista, równocześnie uczęszczając do szkoły budowy maszyn. Po zdaniu egzaminu zawodowego pracował jako drukarz w Merzbacher Kunstdruckerei w Poznaniu, zajęty był też drukiem „Dziennika Berlińskiego”. Od 1 XI 1910 r. do wybuchu I wojny światowej był kierownikiem drukarni „Kuriera Poznańskiego”. W latach 1905-1907 odbywał służbę wojskową w 4 Pułku Grenadierów Gwardii w Kętrzynie. 2 VIII 1914

r. zmobilizowano go w stopniu kpr., do 9 IV 1918 r. służył na froncie zach. (Flandria, Flandria) i rosyjskim. Od 10 I 1918 r. (po odbyciu kursu w Biedrusku) pełnił funkcję zastępcy oficera, w stopniu sierż. Od 19 V 1918 r. służył w 46 Pułku Piechoty w Jarocinie. W październiku 1918 r. wstąpił do polskiej organizacji tajnej, założonej w garnizonie jarocińskim m. in. przez I. Adamczewskiego i S. Szymańskiego. Od chwili wybuchu rewolucji w Niemczech współpracował w tworzeniu jarocińskiej Rady Robotników i Żołnierzy; należał do grupy, która przejęła militarną inicjatywę w mieście. Stał na czele polskiego oddziału. Po wybuchu powstania wielkopolskiego został dowódcą baonu jarocińskiego. 3 I 1919 r., na rozkaz Z. Ostroń-Gorzeńskiego skierowano go do Krotoszyna, a następnie uczestniczył w zajęciu Zdun. 5 I 1919 r. na czele kompanii jarocińskiej walczył pod Nakłem i Mroczą, od 4 lutego na czele 3 i 4 kompanii jarocińskich wziął udział w walkach o Rawicz. Baonem jarocińskim dowodził do 15 marca. Do 5 kwietnia był dowódcą 2 baonu 11 Pułku Strzelców Wielkopolskich, a od 6 IV 1919 r. do 23 I 1921 r. dowódcą kompanii i baonu w 60 Pułku Piechoty. 7 II 1919 r. mianowano go ppor. (ze starszeństwem od 21 I 1914). 15 października zadeklarował gotowość do pełnienia służby zawodowej w wojsku. Uczestniczył w wojnie 1920 r. jako dowódca 12 kompanii 60 Pułku Piechoty, później kolejno jako dowódca 3 i 2 baonu tegoż pułku. 10 X 1920 r. powrócił na stanowisko dowódcy 12 kompanii. Pozostał w 60 Pułku Piechoty do końca swojej służby zawodowej. Miał bardzo dobre opinie służbowe. W 1920 r. mianowano go por. (ze starszeństwem od I VI 1919), w 1925 r. kpt. (ze starszeństwem od I VII 1923).

W 1929 r. przeniesiony w stan spoczynku, z racji, jak sam stwierdzał w dokumentach, przekroczenia limitu wieku. Długo czas utrzymywał się (z rodziną) z emerytury wojskowej, bezskutecznie starając się o pracę na stanowisku kierownika drukarni – mimo przysługującego mu w tym względzie pierwszeństwa, jako kawalero-wi Orderu *Virtuti Militari*. Prowadził także przedsiębiorstwo opałowe. Aktywnie działał w Związku Weteranów Powstań Narodowych RP i w Związku Powstańców Wielkopolskich. Od września 1939 r. ukrywał się pod przybranym nazwiskiem. Aresztowany przez gestapo, jednak nie zidentyfikowany, po kilku miesiącach pobytu w Forcie VII w Poznaniu, w początkach 1940 r. został zwolniony. Wyjechał do GG, osiadł w Radomiu i aż do wyzwolenia pracował tam w wytwórni octu, pod nazwiskiem Kościelny. Po zakończeniu wojny powrócił do Poznania, gdzie zmarł 15 marca 1946 r. Był odznaczony Orderem *Virtuti Militari* V kl., Krzyżem Niepodległości, Krzyżem Walecznych, Srebrnym Krzyżem Zasługi oraz Żelaznym Krzyżem II kl. Żonaty z Anną Górczyńską, miał dwie córki – Helenę (1912) oraz Irenę (1914).

Marek Rezler, Kirchner Bronisław Brunon (1885-1946), (w:) Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918-1919, red. A. Czubiński, B. Polak, Poznań 2002, s. 154-155.

Marek Rezler

KLEIN Jan Aleksander (1891-1940), organizator i dowódca 9 Pułku Strzelców Wielkopolskich (67 Pułku Piechoty), pułkownik WP.

Ur. 15 maja 1892 r. w Łodzi, w rodzinie ewangelicko – augsburskiej, administratora majątku Aleksandra i Joanny z domu Zachmajer. Ukończył 6 klasową szkołę realną w Warszawie (1913). Następnie jako ochotnik jednoroczny rozpoczął ośmiomiesięczną służbę w 1. pułku strzelców armii rosyjskiej. Od 1 sierpnia 1914 r. na froncie jako podoficer (jednoroczny). Następnie jako oficer kompanijny (od 18 II 1915 r.), a od 13 lipca 1915 r. do 1 października 1916 r. przebywał w lazarecie w Petersburgu po zranieniu w nogę. Po powrocie na front dowodził kompanią od 1.X.1915 r. do 13 X 1916 r., a następnie do 7 XI 1916 batalionem. W kolejnym okresie służby frontowej zdobywał doświadczenie jako adiutant 1 pułku strzelców i 2. adiutant sztabu 1 Dywizji Strzelców. Od 15 listopada 1917 r. orzeczeniem komisji sanitarnej, następnie naczelnika wojskowego miasta Charkowa urlopowany do 10 stycznia 1918 r. Awansował do stopnia podkapitana. Był dwukrotnie ranny i wyróżniony za męstwo. Od maja do listopada 1917 r. należał do Polskiego Związku Wojskowego Polaków przy XXIX Korpusie armii rosyjskiej. Powrócił w 1918 r. do powstającej Polski. Uczestniczył w listopadzie 1918 r. w rozbrajaniu Niemców na terenie Łodzi. 13 listopada 1918 r. wstąpił w stopniu por. do Wojska Polskiego. Zorganizował w tym czasie kompanię ochotniczą, którą zdał 30 kwietnia 1919 r. „z powodu wyjazdu do księstwa poznańskiego”. Od 1 maja 1919 r. dowodził II baonem 9 Pułku Strzelców Wielkopolskich, składającym się z kompanii strzeleckich: poznańskiej, trzemeszeńskiej, łabiszyńskiej, żnińskiej oraz wrzesińskiej kompanii ciężkich karabinów maszynowych. Dekretem Naczelnej Rady Ludowej w Poznaniu nr 134 mianowany kapi-

tanem ze starszeństwem od 1 VI 1919 r. Do końca 1919 r. przebywał na froncie wielkopolskim. W styczniu 1920 r. z 2 batalionem zajął Leszno. Po przemianowaniu tej jednostki na 67 Pułk Piechoty brał z nią udział w wojnie polsko bolszewickiej, m. in. walczył na froncie litewsko-białoruskim. Już 2 lutego 1920 r. wraz z batalionem został wysłany na front. Od 11 lipca 1912 r. do 25 października 1921 r. dowodził 67 Pułkiem Piechoty. W okresie tym pułk wchodził w skład 33 Brygady Piechoty, która znalazła się w składzie 17 Dywizji Piechoty. „Dnia 14 sierpnia 17 dywizja przegrupowała się do przeciwnatarcia. 67 pułk przeszedł ze Stanisławowa do Modlina. Dnia 15 sierpnia pułk pod dowództwem kpt. Jana Kleina wyruszył do natarcia, posuwając się między traktem a torem kolejowym na Nasielsk. Nieprzyjaciel stawiał silny opór. Po zaciętej walce wróg został złamany, pułk ruszył naprzód. Gwałtowne przeciwnatarcie odwołów sowieckich załamało się pod ciosami pułku. Żołnierze ze świeżą energią i zapalem rzucili się w bój. Nieprzyjaciel rozpoczął odwrót broniąc się jednak zażarcie. W dniu 16 sierpnia po uciążliwych walkach Nasielsk został zdobyty”. Za czyny te został odznaczony Orderem VM 5 kl. nr 2973. Dowodził II batalionem, a przejściowo od 9 VII 1920 r. do 17 VII 1920 r. oraz od 28 VII 1920 r. do 25 X 1921 r. pełnił obowiązki dowódcy 67 Pułku Piechoty. Awansowany do stopnia majora 12 VI 1922 r. Z Pułkiem przybył 19 października 1921 r. do Brodnicy. Od 26 października 1921 roku sprawował funkcję zastępcy dowódcy oraz szefa wyszkolenia Pułku. Otrzymał stopień podpułkownika ze starszeństwem od 1 I 1928 r. W latach 1931-1936 był dowódcą 83 pułku piechoty w Kobryniu, a następnie komendan-

tem Powiatowej Komendy Uzupelnień w Tarnopolu. Był członkiem bądź w zarządzie następujących organizacji społecznych: Związek Strzelecki, Liga Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej, Liga Morska i Kolonialna, PCK, Białe Krzyż. Starał się o nabycie ziemi z parcelacji rządowej na Kresach Wschodnich. Po wkroczeniu wojsk sowieckich na wschodnie tereny Rzeczypospolitej został aresztowany przez NKWD w miejscu pełnienia służby. Przebywał w obozie w Kozielsku, skąd przesyłał do żony listy (z datami: 12 XII 1939, 5 I 1940 i 17 II 1940). Jego nazwisko znalazło się na liście wywozowej nr 017/3 z 4.1940 r., pozycja 43. Zamordowany w Katyniu wiosną 1940 r., ekshumowany w 1943 r., został rozpoznany i zarejestrowany pod numerem 998 (znaleziono przy nim w dole katyńskim: 5 listów, pocztówkę, fotografię, okulary). Odznaczony: Orderem Virtuti Militari 5 klasy, Krzyżem Walecznych (Rozk. III Armii z dnia 21 XII 1920), Złotym Krzyżem Zasługi, Medalem Za Wojnę 1918-1921, Medalem Dziesięciolecia Odzyskania Niepodległości, odznakami pamiątkowymi: Wojsk Wielkopolskich i 67 Pułku Piechoty. W czasie I wojny światowej odznaczony w armii Imperium Rosyjskiego: Orderem św. Stanisława 3 kl. z mieczami, Orderem św. Anny 4 kl. z napisem: „Za waleczność”, Orderem św. Anny 3 kl. z mieczami. Pośmiertnie mianowany 31 stycznia 2008 r. pułkownikiem. W dniu 15 listopada 1923 r. zawarł związek małżeński z Ireną Antoniną Janaszek z domu Barańska, z tego związku miał córkę Danutę. Za namową ojczyma, ppłk. Jana Kleina, pasierb Zbigniew Aleksander Janaszek (ur. 20 IX 1913 r.) wstąpił do Korpusu Kadetów w Rawiczu a następnie w 1933 r. do Szkoły Podchorążych Kaw-

lerii Grudziądzu (XII promocja im. Księcia Józefa Poniatowskiego 1935) r. W 1939 r. Zbigniew Janaszek był dowódcą 1 plutonu w 2 szwadronie 26 Pułku Łanów Wielkopolskich. W czasie walk został ciężko ranny pod Garwolinem. Wieloletni wicedyrektor (1958–1966) i dyrektor Państwowego Stada Ogierów w Łobzie (1966–1979). Odznaczony VM 5 klasy.

Zdzisław Kościański, Klein Jan Aleksander (1891-1940), (w:) Powstańcy wielkopolscy. Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918-1919, t. X, red. B. Polak, Poznań 2013, s. 75-77.

Zdzisław Kościański

KLICZE (Klitsche) Józef (1898-1920), pilot 14 Wywiadowczej Eskadry Lotniczej.

Ur. 10 marca 1898 roku we wsi Mchy koło Śremu, w rodzinie nauczyciela Roberta Stefana Klitsche i Marii Tomaszewskiej. Ukończył seminarium nauczycielskie w Pile. W styczniu 1917 roku został powołany do armii pruskiej i przydzielony do 1 pułku artylerii lekkiej. Od kwietnia 1917 roku był nauczycielem pomocniczym w szkole reflektorów w Hanowerze; w październiku 1917 roku został wysłany na front zachodni do Francji. Później przydzielony do lotnictwa, jako uczeń-pilot. Od kwietnia 1918 roku w szkole lotniczej w Halberstadt (Saksonia-Anhalt). W czerwcu 1918 roku, na własną prośbę odszedł na kurs lotników-obszerników w szkole przygotowawczej w Altenburgu (Turyngia), następnie do głównej szkoły lotników-obszerników. Z wojska niemieckiego został zwolniony 1 stycznia 1919 roku, wrócił do rodzinnej miejscowości i wziął udział w Powstaniu Wielko-

polskim. Później do końca marca pracował jako praktykant w starostwie w Środzie. Do Wojska Polskiego wstąpił 1 kwietnia 1919 roku i przydzielony został na stanowisko instruktora w Szkole Obserwatorów w Ławicy koło Poznania. 22 maja 1919 roku przydzielony został do 14 Wywiadowczej Eskadry Lotniczej i wyjechał na Front Ukraiński i Białoruski. 22 sierpnia 1920 roku dokonał lotu bojowego, podczas którego zbombardował dworzec kolejowy w Szepietówce, oddalony o 90 kilometrów od linii frontu i główny punkt koncentracji wojsk bolszewickich na Wołyniu. 18 kwietnia 1920 roku w czasie lotu nad stacją kolejową Krupki, dostrzegł sowiecki pociąg pancerny i zaatakował go. Uczestniczył też w akcji zbombardowania lotniska bolszewickiego w Krainikach. Za czyny te został odznaczony Krzyżem Srebrnym Orderu Wojskowego Virtuti Militari nr 8130. Zginął wraz z sierżantem-pilotem Władysławem Bartkowiakiem, zestrzelony po stoczeniu walki powietrznej pod Boryslawem z samolotem nieprzyjaciela, pilotowanym przez Aleksija D. Szyrynkina. Polscy lotnicy: sierż. pil. Władysław Bartkowiak i sierż. obs. Józef Klicze zostali pochowani z honorami wojskowymi przez lotników bolszewickich. Po śmierci awansowany na stopień podporucznika WP i odznaczony Polową Odznaką Obserwatora. Rodziny nie założył.

Eligiusz Tomkowiak, Klicze (Klitsche) Józef, (1898-1920), (w:) Powstańcy wielkopolscy. Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918/1919, t. IX, Poznań 2012, s. 95.

Eligiusz Tomkowiak

KMIOTEK Leon, (1889-1942), pseudonimy – „Dołęga”, „Pomian”, dowódca kompanii batalionu czarnkowskiego, dowódca 4 kompanią w 67 Pułku Piechoty, kpt. WP.

Ur. 4 czerwca 1889 r. w Rosku (ówczesny pow. czarnkowski), w rodzinie rolników Stanisława i Marii Ryżek. W Poznaniu ukończył gimnazjum, a w Westfalii uczęszczał do zawodowej szkoły górniczej. Jako sztygar pracował w kopalniach westfalskich. Czynnie działał w robotniczych organizacjach polskich. W 1910 r. odbył służbę wojskową w armii niemieckiej. W 1914 r. zmobilizowany do 17 Pułku Piechoty, skierowano go na front rosyjski, gdzie w maju 1915 r. dostał się do niewoli. W styczniu 1916 r. zbiegł z obozu jenieckiego i przedostał się do Królestwa, chciał wstąpić do Legionów Polskich. Ujęty, został ponownie wcielony do armii niemieckiej. Po wybuchu powstania wielkopolskiego zameldował się u ppor. S. Zielke, komendanta Czarnkowa. Objął dowództwo plutonu w I kompanii Baonu Czarnkowskiego. Na początku lutego 1919 r. brał udział w wypadzie na most na Noteci, a z 12 na 13 II 1919 r. w walce o Romanowo, Walkowice i Ujście. Od 15 lutego był dowódcą kompanii na odcinku Jabłonna – Mirosław – Ujście – Węglowo, z miejscem postoju w Krupie. 16 kwietnia skierowany został do Szkoły Aspirantów Oficerskich w Gnieźnie, dowodzonej przez por. T. Fenrycha. Po powrocie na front objął dowództwo 9, a następnie 4 kompanii 1 Pułku Strzelców Wielkopolskich i uczestniczył w walkach pozycyjnych na linii Paterek-Kobyliński Młyn – Zielona Wieś-Smogulec – Jaktorowo. Wielokrotnie brał udział w nocnych wypadach i z 3 na 4 VI 1919 r. ze strzelcem Mendiakiem zniósł trzy placówki niemieckie pod Baranowem, na wsch. od Szamocina, zdobywa-

jąc ciężki karabin maszynowy i biorąc 3 Niemców do niewoli. 7 czerwca o 21: 30 (z kpr. Lewandowskim, st. strz. Górnym i strz. Mendiakiem) wyruszył na patrol w kierunku Szamocina. Pod Sokolicami obrzucili granatami obsługę niemieckiego ciężkiego karabinu maszynowego, likwidując ją i zdobywając broń. Zaalarmowani Niemcy, zaatakowali siłami plutonu: Sierżant Kmiołek dopuścił Niemców na 30 kroków i w tym momencie zaczął ze zdobytego kulomiotu strzelać, kładąc [Niemców – B. P.] w jednej chwili trupem. Patrol bez strat wrócił do pułku. 25 VI 1919 r., na podstawie ukończonego kursu aspirantów oficerskich w Gnieźnie, mianowany został ppor. Od stycznia 1920 r. brał udział w rewindykacji Leszna i Rawicza. W działaniach wojennych 1920 r. dowodził 4 kompanią 67 Pułku Piechoty. 20 maja w walkach nad Berzyną został ciężko ranny i wzięty do niewoli. Po częściowym zaleczeniu rany uciekł z obozu i w sierpniu dotarł do pułku, gdzie 22 VIII 1920 r. objął dowództwo baonu zapasowego w Jarocinie. 22 września ponownie znalazł się na froncie. Od 21 XI 1920 do 8 IV 1921 r. dowodził Szkołą Podoficerską 67 Pułku Piechoty. 19 maja mianowano go kpt. Dowodził baonem sztabowym 67 Pułku Piechoty i ponownie kompanią (od 18 VIII 1922). W 1927 r. mianowany został kwatermistrzem 2 baonu 67 Pułku Piechoty. Wiosną 1924 r. z plutonem saperów uczestniczył w akcji przeciwpowodziowej w Ciechocinku. Wskoczył do lodowatej wody, ratując z narażeniem życia woźnicę i konie. Za czyn ten odznaczony został Medalem za Ratowanie Ginących. 9 V 1928 r. przeniesiony do 84 Pułku Piechoty jako kwatermistrz 3 baonu, a potem jako adiutant 2 baonu 84 Pułku Piechoty (1929), dowódca 4 oraz 1 kompanii (1931-1932) i pełniący obowiązki dowódcy I baonu 84

Pułku Piechoty (1932-1933). Po odbyciu praktyki 13 V 1933 r. mianowany został komendantem Wojskowego Więzienia Śledczego DOK nr VII w Grudziądzu. 31 VIII 1935 r. przeniesiono go w stan spoczynku. Do 1 VII 1937 r. mieszkał w Grudziądzu, a następnie w Poznaniu. W 1939 roku został zmobilizowany do Armii „Poznań” jako kierownik punktu kontroli cenzury we Wrześni, uniknął niewoli i wrócił do Poznania. Od połowy października 1939 r., pod pseudonimami „Dołęga” i „Pomian”, organizował tajną organizację wojskową (Wielkopolska Organizacja Wojskowa – WOW), skupiającą młodzież akademicką, gimnazjalną i harcerską. W grudniu 1939 r. uczestniczył w rozmowach w sprawie zawiązania Wojska Ochotniczego Ziem Zachodnich, które zamierzał zorganizować na ziemiach zach. i półn. W marcu 1940 r. faktycznie objął ich dowództwo. Z 6 na 7 VI 1940 r. został aresztowany przez gestapo, a po kilku dniach jego żona. Bestialsko katowani zachowali godną postawę. 18 VI 1942 r. wyrokiem Oberlandes Gericht w Głogowie został skazany na karę śmierci. Zginął na gilotynie 15 lipca 1942 r. Odznaczony był Orderem Virtuti Militari V kl., Krzyżem Niepodległości, Krzyżem Walecznych, Srebrnym Krzyżem Zasługi oraz szeregiem medali i odznak. Również jego żona – Melania z Zielińskich, została w 1942 r. zgilotynowana wobec udowodnienia, że nie tylko popierała męża w jego działalności organizacyjnej, ale podtrzymywała go na duchu.

Bogusław Polak, Kmiotek Leon (1889-1942), (w:) Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918-1919, red. A. Czubiński, B. Polak, Poznań 2002, s. 158-159.

Bogusław Polak

KONARZEWSKI Daniel (1871-1935), dowódca 1 Pułku Strzelców Wielkopolskich, następnie i 1 Dywizji Strzelców Wielkopolskich, gen. dywizji WP.

Ur. 21 sierpnia 1871 r. w Petersburgu, w rodzinie Daniela i Aliny von Miller. Po ukończeniu II Korpusu Kadetów w Moskwie (1885) i Pawłowskiej Szkoły Wojskowej w Petersburgu (1890), jako ppor. został zawodowym oficerem armii rosyjskiej. Ukończył kilka kursów sztabowych. Ochotniczo brał udział w wojnie rosyjsko-japońskiej (1904-1906). Po awansie w 1907 r. na płk. przeszedł na własną prośbę do rezerwy i prowadził administrację majątku ziemskiego. Powołany do wojska przed wybuchem I wojny światowej, 20 lipca 1914 r. mianowany został dowódcą 363 Pułku Piechoty, w 1917 r. dowodził 89 Brygadą Piechoty, następnie od czerwca do września 1917 – 11 Brygadą

Daniel Konarzewski

Inżynierjno-Roboczą. 10 listopada 1917 r. zgłosił się do służby w I Korpusie Polskim gen. J. Dowbor-Muśnickiego, pełniąc tam szereg funkcji dowódczych, m. in. dowódcy 2 Legii Rycerskiej i brygady strzelców. W walkach pod Łoszczycą został ciężko kontuzjowany. W styczniu 1919 r. przybył do Poznania został dowódcą 1 Pułku Strzelców Wielkopolskich (12 stycznia). 14 marca mianowano go dowódcą Grupy Wielkopolskiej, operującej w Galicji (do 9 VI 1919). 23 maja otrzymał stopień gen. ppor. Dowodził brygadą w 1 Dywizji Strzelców Wielkopolskich. 30 lipca 1919 r. objął dowództwo Grupy Operacyjnej i skierowany został na front litewsko-białoruski. 5 października mianowany dowódcą 1 Dywizji Strzelców Wielkopolskich, dowodził nią do 12 listopada, a od 20 kwietnia 1921 r. brał udział we wszystkich operacjach wojennych 1920 r. Dywizja ta przemianowana na 14 Dywizję Piechoty Wielkopolskiej zaliczona została, obok 1 Dywizji Piechoty Legionów, do najlepszych jednostek Wojska Polskiego. Po wojnie (20 kwietnia 1921) mianowany dowódcą DOK nr III (Białystok), pełnił czasowo funkcję zastępcy dowódcy wojsk Litwy Środkowej, a następnie dowódcy tych wojsk. 9 sierpnia 1923 r. został dowódcą DOK nr I. Mianowany 31 sierpnia 1924 r. gen. dywizji, 14 grudnia 1925 r. objął szefostwo Administracji Armii i funkcję wiceministra Spraw Wojskowych. Od czerwca 1931 r. do kwietnia 1935 r. był inspektorem Armii „Warszawa”. Zmarł nagle 3 kwietnia 1935 r. w Warszawie. Pochowany został w majątku rodzinnym w Punżankach. Odznaczony był Orderem Virtuti Militari V kl., Orderem Odrodzenia Polski II, III i IV kl. Krzyżem Walecznych (2x) Legii Honorowej, wysokimi odznaczeniami jugosłowiańskimi, rumuńskimi,

belgijskimi oraz licznymi medalami i odznakami. Ze związku małżeńskiego z Wincentą Prewysz-Kwinto miał dzieci: Ryszarda, Halinę, Marię i Grzegorza.

Bogusław Polak, Konarzewski Daniel (1871-1935), (w:) Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918-1919, red. A. Czubiński, B. Polak, Poznań 2002, s. 163-164.

Bogusław Polak

KOMORSKI Leon (1890-1942), dowódca batalionu pogranicznego, kpt. WP.

Ur. 8 kwietnia 1890 r. w Radłowie (pow. mogileński), w rodzinie nauczyciela Tomasza i Rozalii ze Staniewskich. Do szkoły uczęszczał w Mogilnie i Poznaniu, gdzie ukończył gimnazjum. Do 1914 r. pracował jako biuralista. W sierpniu zmobilizowany do armii niemieckiej, walczył na froncie zach. i wsch. W 1918 r. został mianowany podporucznikiem. Jesienią 1918 r. zdezerterował z wojska i nawiązał kontakt z POW ZP. W listopadzie zgłosił się w Ostrowie Wlkp. do organizowanych tam oddziałów polskich. Powierzono mu dowództwo 1 kompanii 1 Pułku Ostrowskiego. Po rozwiązaniu pułku (5 XII 1918) przeszedł do Szczypiorna, gdzie organizował baon pograniczny. Dowodził 2 kompanią, a następnie baonem. W końcu grudnia 1918 r. brał udział w wyzwoleniu Ostrowa i Krotoszyna. Następnie w Szczypiornie, w ramach baonu zapasowego, tworzył kompanię rekrutów dla oddziałów frontu płd. Dekretem Komisarjatu NRL nr 102 (poz. 215 z 3 czerwca 1919) zatwierdzony w stopniu podporucznika (ze starszeństwem od 1 III 1919). W latach 1919-1920 dowodził

baonem zapasowym 12 p. strz. Wlkp. i baonem 60 Pułku Piechoty. Mianowano go por. i kpt. W 1922 r. przeniesiony do rezerwy, pracował w Banku Komunalnym w Poznaniu. W 1936 r. został skazany i 24 listopada wydany z korpusu oficerskiego. W październiku 1939 r. przyłączył się do zorganizowanego przez I. Marcinkowskiego Wojska Ochotniczego Ziem Zachodnich, skupiającego 60 członków z rejonu ul. Rybaki. Aresztowany wiosną 1940 r., skazany został na 15 lat więzienia. Zm. 14 maja 1942 r. w więzieniu rawickim. Odznaczony był Krzyżem Niepodległości i Krzyżem Walecznych. Żonaty z Julią Michniewską (w Wojsku Ochotniczym Ziem Zachodnich pod pseudonimem „Janka Szreniawa” kierowała sanitariatem w dziale medyczno-sanitarnym), miał dwoje dzieci.

Bogusław Polak, Komorski Leon (1890-1942), (w:) Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918-1919, red. A. Czubiński, B. Polak, Poznań 2002, s. 162-163.

Bogusław Polak

KONWERSKI Krzysztof Czesław (1896-1959), działacz niepodległościowy, dowódca 3 kompanii 2 Pułku Strzelców Wielkopolskich, podpułkownik WP.

Syn Stanisława i Marii z domu Hadryan. Ur. 5 lutego 1896 r. w Poznaniu. Jako uczeń Gimnazjum św. Marii Magdaleny był członkiem konspiracyjnego Towarzystwa Tomasza Zana, a następnie został jednym z pierwszych instruktorów ruchu skautowego w Poznaniu. W roku 1913 objął dowództwo pierwszej Polskiej Drużyny Strzeleckiej w Wielkopolsce. Przechowywał wówczas nielegalnie samopowtarzal-

ny karabin Mannlichera. Maturę zdał w roku 1914 i podjął studia prawnicze. Od 28 sierpnia 1914 r. do listopada 1918 r. służył w armii niemieckiej. Uczestniczył w zmaganiach frontowych, pracy sztabowej i aprowizacyjnej podczas I wojny światowej (Serbia, Twierdza Modlin, Francja), gdzie dosłużył się stopnia zastępcy oficera. Od 15 grudnia 1918 r. zaangażował się w działalność niepodległościową, wstępując do formującej się w Warszawie Dywizji Litewsko-Białoruskiej. Na wieść o wybuchu Powstania Wielkopolskiego natychmiast powrócił do Poznania, gdzie 7 lutego 1919 r. został awansowany do stopnia podporucznika i rozkazem głównodowodzącego Siłami Zbrojnymi Polskimi w byłym zaborze pruskim przydzielony został do Grupy Zachodniej płk Michała Milewskiego. Objął dowództwo Załogi Ławickiej, a następnie 3 kompanii 2 Pułku Strzelców Wielkopolskich. Z pułkiem tym przebywał na froncie zachodnim do 27 sierpnia 1919 r. 4 września 2 Pułku Strzelców Wielkopolskich przerzucony został na front litewsko-białoruski. Pełniąc obowiązki dowódcy kompanii, Konwerski przemierzał szlak bojowy ze swym pułkiem do 20 września, kiedy to mimo postrzału w nogę, na czele swej kompanii sforsował podwójny system fortyfikacji sowieckich i otworzył drogę dla zdobycia Połocka. Ewakuowany następnie z frontu został poddany leczeniu, a czyn ten został odznaczony Krzyżem Srebrnym Orderu Wojennego *Virtuti Militari* (nr krzyża 786). Już 18 października 1919 r. powrócił na front i objął obowiązki adiutanta swego macierzystego pułku, które sprawował do grudnia 1920 r. Awansowany został do stopnia kapitana, z pominięciem stopnia porucznika. Jako doświadczony oficer liniowy i sztabowy, o bogatym stażu

w pracy niepodległościowej na terenie Poznania i Wielkopolski oraz o pięknej przeszłości bojowej, zgłosił się do akcji obrony plebiscytu na Górnym Śląsku, gdzie mianowano go Inspektorem Tajnej Organizacji Wojskowej na powiaty prudnicki, strzelecki i kozielski. Po wybuchu III Powstania Śląskiego objął dowództwo grupy Harden. Nazwa grupy pochodziła od jego osobistego pseudonimu C. Harden. W trakcie pełnienia misji parlamentariusza został wzięty do niewoli, a następnie oswobodzony przez powstańców swej grupy. Po zakończeniu działań zbrojnych pełnił czasowo obowiązki dowódcy pułku w Lublińcu, który następnie odtransportował do Jarocina, gdzie poddany został przeformowaniu (tzw. obóz górnośląski w Jarocinie, lipiec-sierpień 1921). Po zakończeniu walk zwycięskiego III Powstania Śląskiego powrócił do służby w Wojsku Polskim, sprawując coraz bardziej odpowiedzialne stanowiska dowódcze i sztabowe m. in. w sztabie DOGen. w Poznaniu i w 14 Dywizji Piechoty, jako I oficer. W listopadzie 1924 skierowany został na studia w Wyższej Szkole Wojennej, które ukończył w październiku 1926 r., uzyskując stopień kapitana dyplomowanego i skierowany został do pracy sztabowej w Wydziale Szkolnictwa Biura Ogólnego Organizacyjnego, a następnie w sztabie DOK III w Grodnie. Od marca 1931 roku, będąc już w stopniu majora dyplomowanego, pełnił obowiązki dowódcy batalionu w 76 Lidzkim Pułku Piechoty, a we wrześniu 1933 został szefem Wydziału Mobilizacji i Uzupelnień DOK II w Lublinie. Losy wojenne Czesława Konwerskiego nie zostały na razie ustalone. Wiadomo jedynie, że pozostał na emigracji. Zmarł w Londynie 27 listopada 1959 r., dosłużywszy się stopnia podpułkownika.

Jarostaw T. Łożyński, Konwerski Krzysztof Czesław (1896-1959), (w:) *Powstańcy wielkopolscy. Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918/1919*, t. IX, Poznań 2012, s. 102.

Jarostaw T. Łożyński

KOPA Andrzej (1879-1956), komendant Straży Ludowej w powiecie zachodniopoznańskim dowódca 10 Pułku Strzelców Wielkopolskich, dowódca II Brygady Dywizji Ochotniczej, podpułkownik WP.

Ur. 16 października 1879 r. w Trzcielinie, w powiecie poznańskim. Był synem Michała i Eufrozyny z Niezielińskich. Po ukończeniu szkoły powszechnej, został uczniem Gimnazjum Św. Marii Magdaleny w Poznaniu. Działal również w Towarzystwie Tomasza Zana. Gospodarowania na roli uczył się przez cztery lata w najlepiej prowadzonych majątkach rolnych w Wielkopolsce. W wieku 23 lat został powołany do jednorocznej służby wojskowej w dolnośląskim pułku artylerii ciężkiej nr 5 w Poznaniu, gdzie po ukończeniu szkoły podoficerskiej mianowano go kapralem. Następną nominację na sierżanta otrzymał 24 czerwca 1904 r., z prawem ubiegania się w przyszłości o stopień oficerski. Po śmierci ojca Michała objął rodzinny majątek w Trzcielinie. Na utrzymaniu miał matkę oraz dwie siostry. Do czasu I wojny światowej stale doskonalił swoje umiejętności rolnicze, działał też społecznie. Prowadził szkolenia rolnicze dla okolicznych rolników, został wybrany prezesem Kółka Rolniczego w Konarzewie. Brał czynny udział w pracach Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”. Kiedy wybuchła I wojna światowa, już 4 sierpnia 1914 r. został zmobilizowany i jako do-

Andrzej Kopa

wódca kolumny amunicyjnej wyruszył na front. 5 lutego 1915 r. otrzymał awans na stopień podporucznika. Początkowo walczył na froncie wschodnim, później w Danii i Francji. Pod koniec wojny, 28 września 1918 r. został odesłany do szpitala w Poznaniu z powodu nasilającej się choroby serca. 12 listopada 1918 r. w Poznaniu, w prywatnym mieszkaniu Leona Plucińskiego ze Swadzimia utworzono Powiatową Radę Ludową. Andrzeja Kopę mianowano komendantem Straży Ludowej w powiecie zachodniopoznańskim. W sposób jemu tylko znany, legalną drogą, z magazynów wojskowych od komendanta Policji pruskiej w Poznaniu Sterznagła, otrzymał 250 karabinów wraz z amunicją. Broń przetransportowano furmankami należącymi do Antoniego Szyftera z Wir i złożono w gospodzie Teofila Kandyńskiego w Dopiewie. Podporucznik Andrzej Kopa energicznie przystąpił do orga-

nizowania Straży Ludowej w każdej miejscowości podległego mu terenu. 27 grudnia 1918 r. wybuchło Powstanie Wielkopolskie. Następnego dnia, 28 grudnia 1918 r. Andrzej Kopa ogłosił mobilizację Straży Ludowej powiatu zachodniopoznańskiego. Na miejsce zbiórki wyznaczone zostało Dopiewo. Miejscowość ta była doskonałym punktem strategicznym, ponieważ przebiega tam linia kolejowa łącząca Poznań z Berlinem i znajdował się tam Urząd Pocztaowo – Telegraficzny. Kopa zorganizował w karny i dobrze uzbrojony oddział wojskowy. Część powstańców wyruszyła pod Wolsztyn, gdzie zdobyły wiele broni ręcznej, kilka ciężkich karabinów maszynowych i 4 armaty. W nocy z 5 na 6 stycznia 1919 r. oddziały powstańcze dowodzone przez Andrzeja Kopę zdobyły lotnisko w Ławicy. Powstańcy powiatu zachodniopoznańskiego brali też udział w walkach Kargowę, Zbąszyn, pod Żninem i nad Notecią. Decyzją wojskowych władz w Poznaniu podporucznik A. Kopa wraz z oddziałem został odkomenderowany do Poznania, następnie do Biedruska, gdzie organizował 10 Pułk Strzelców Wielkopolskich, który po reorganizacji Wojska Polskiego został przemianowany na 68 Pułk Piechoty. Początkowo pełnił służbę w stopniu podporucznika. Jako doświadczony artylerzysta, razem ze swoim oddziałem został skierowany na front wschodni. Szybko został awansowany. 30 marca 1919 r. otrzymał awanse na porucznika i kapitana. Decyzją Marszałka Józefa Piłsudskiego 1 stycznia 1920 r. kapitan Andrzej Kopa z Trzcielina został powołany do Tymczasowej Kapituły Orderu Virtuti Militari i wyróżniony Krzyżem Srebrnym Orderu Virtuti Militari z rzymskim numerem XI (krzyże z tymi numerami otrzymali tylko członkowie

pierwszej, Tymczasowej Kapituły, wszyscy pozostali otrzymali krzyże z numerami arabskimi). Już 8 marca 1920 r. generał podporucznik Daniel Konarzewski, jako dowódca 14 Dywizji Piechoty Wielkopolskiej, skierował do Kapituły Orderu Virtuti Militari wniosek o odznaczenie podpułkownika Andrzeja Kopy Krzyżem Złotym. Odznaczenia tego podpułkownik Andrzej Kopa nigdy nie otrzymał. Po kilkutygodniowym urlopie zdrowotnym powrócił do wojska. 31 marca 1920 r. został awansowany do stopnia podpułkownika. Już 29 października 1920 r. jako dowódca II Brygady Dywizji Ochotniczej z Wielkopolski, ppłk. A. Kopa został przedstawiony do awansu na pułkownika. Wniosek został podpisany przez ppłk. Adama Koca. 1920 roku pułkownik Andrzej Kopa zwrócił się do Ministra Spraw Wojskowych z wnioskiem o zwolnienie ze służby wojskowej. Po zakończeniu wojny polsko-sowieckiej pułkownik Andrzej Kopa zajmował się prowadzeniem swojego gospodarstwa rolnego i po śmierci swojej matki opiekował się dwiema siostrami. Kiedy 1 września 1939 r. wybuchła II wojna światowa, pułkownik Andrzej Kopa z powodu poważnej choroby serca, pozostał w Trzcielinie. Już na początku 1940 roku zaczęły się nim interesować władze niemieckie. Do Trzcielina przybył Niemiec Kuntz, którego zadaniem było przejęcie gospodarstwa Andrzeja Kopy. Jednak obydwoj znaleźli wspólny język. Okazało się, że są oficerami z tego samego pułku i wspólnie walczyli na froncie zachodnim podczas I wojny światowej. Pułkownik Andrzej Kopa uzyskał poufną informację, że w trzy dni po objęciu gospodarstwa przez nowego właściciela zostanie aresztowany i skazany na śmierć, za swoją działalność w okresie Powstania Wielkopolskiego

na terenie powiatu zachodniopomorskiego. Niemiec Kuntz umożliwił pułkownikowi A. Kopie i jego siostrze ucieczkę z Trzcielina. Wojskowym transportem, który na krótko zatrzymał się na stacji kolejowej w Dopiewie, wyjechał potajemnie do Generalnej Guberni. Zamieszkał w Wierzchowiskach powiat Janów Lubelski, gdzie przebywał do początku kwietnia 1945 roku. Już 28 kwietnia 1945 r. powrócił do Trzcielina. Nowa sytuacja i przemiany polityczne jakie nastąpiły po 1945 roku nie były sprzyjające dla Andrzeja Kopy. Jako właściciel folwarku został zmuszony do opuszczenia bezpowrotnie Trzcielina. Początkowo został zatrudniony jako kierownik gospodarstwa rolnego w Głuszynie Leśnej. Został również powołany na członka Powiatowej Rady Narodowej w Poznaniu, jako zasłużony Powstaniec Wielkopolski. Jednak szybko sam zrezygnował z pracy społecznej, ponieważ doszukano się w jego życiorysie udziału w wojnie 1920 roku na froncie wschodnim. Później przeniesiono A. Kopę na stanowisko brygadzysty polowego, ostatecznie zakończył swoją działalność zawodową w rolnictwie jako robotnik podwórzowy. Z powodu choroby serca przeszedł na rentę inwalidzką. Po przejściu na rentę zamieszkał wraz ze swoją siostrą w Chomęcicach, u dawnego towarzysza walk z okresu I wojny światowej, Władysława Szczerbowski, który swemu dowódcy użyczył części własnego mieszkania. Pułkownik Andrzej Kopa zmarł 11 czerwca 1956 r. i został pochowany w rodzinnym grobowcu na cmentarzu parafialnym w Konarzewie gmina Dopiewo. Poza wymienionym Krzyżem Srebrnym Orderu Virtuti Militari pułkownik Andrzej Kopa był odznaczony: Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski, Krzyżem Nie-

podległości z Mieczami, dwukrotnie Krzyżem Walecznych, Złotym Krzyżem Zasługi, pruskim Krzyżem Żelaznym I i II klasy oraz austriackim Krzyżem Wojennym. Pułkownik Kopa rodziny nie założył. Jego imię nosi jedna z ulic Ławicy i główna ulica Trzcielina.

Eligiusz Tomkowiak, Kopa Andrzej (1879-1956), (w:) Powstańcy Wielkopolscy. Biogramy uczestników Powstania Wielkopolskiego 1918-1919, red. B. Polak, T. II, Poznań 2006, s. 95-98.

Eligiusz Tomkowiak

KOPCZYŃSKI Józef (1896-1979), dowódca kompanii grodziskiej, następnie 5 komp. 56 Pułku Piechoty, mjr WP.

Ur. 30 kwietnia 1896 r. w Bąkowie (pow. wyrzyski) jako syn kowala, późniejszego mistrza studniarskiego Jana i Franciszki z Dembińskich. Naukę szkolną rozpoczął w Osieku (n. Notecią). Świadectwo dojrzałości uzyskał w Gimnazjum im. Bergera w Poznaniu. W czasach gimnazjalnych brał udział w pracach drużyny skautowej (1912), a później w POW ZP. W 1913 r. rozpoczął pracę w Zakładach Cegielskiego w Poznaniu, a następnie w Zakładach Studniarsko-Wiertniczych, gdzie pełnił funkcję brygadzysty. W końcu 1915 r. został powołany do armii niemieckiej. Wysłano go w sierpniu 1916 r. na front wsch., a w następnym roku na front zach. Mimo posiadanego cenzusu oraz kursu oficerskiego uzyskał tylko stopień st. żołnierza. W listopadzie 1918 r. opuścił szeregi armii niemieckiej i z por. Jeziorowskim rozpoczął prace przygotowawcze do powstania w Poznaniu. Brał udział w wydarzeniach 27 XII 1918 r. i zdobyciu

Ławicy. 9 I 1919 r. wyruszył pod Szubin i Rynarzewo, a w drugiej połowie stycznia 1919 r. został skierowany do Grodziska Wlkp., gdzie pełnił funkcję dowódcy kompanii powstańczej (późniejsza 5 kompania 56 Pułku Piechoty). Był w Sępólnie, Bobrowce, Zatoniu, Węgielnie, Miedzichowie, Kamionnie, Kolnie i Sierakowie. Podczas wojny 1920 r. odznaczył się w walkach o przyczółek mostowy pod Bobrujskiem, a w walkach pod Samorazem dostał się do niewoli, z której szczęśliwie uciekł i powrócił do swojej 5 kompanii (IV 1920). Po zakończeniu działań wojennych zajmował kolejno stanowiska adiutanta pułku i drugiego oficera sztabu 25 Dywizji Piechoty. W 1926 r. na własną prośbę przeniesiono go w stan spoczynku i mianowano kpt. Kierował robotami wiertniczymi i brał udział w pracach Zarządu Cechu Studniarsko-Wiertniczego w Poznaniu. W wojnie obronnej 1939 r. przebył

Józef Koczyczyński

szlak bojowy Armii „Poznań”. Podczas obrony Warszawy dostał się do niewoli. Przebywał w obozach jenieckich na terenie Niemiec: Nienburg, Itzehoe, Sandbostel, Woldenberg. Do kraju powrócił w listopadzie 1945 r. i podjął pracę w swoim zawodzie jako kierownik grupy robót wiertniczych. W 1957 r. na podstawie egzaminów uzyskał stopień inż. budownictwa sanitarnego w zakresie wiertnictwa wodnego. Na emeryturę przeszedł 27 IV 1964 r. Był członkiem ZBoWiD-u, działał również w Środowisku Powstańców Śląskich i Wielkopolskich. 6 V 1962 r. został przyjęty w poczet członków honorowych Koła ZBoWiD w Grodzisku Wlkp. 4 IV 1974 r. awansowano go za udział w powstaniu wielkopolskim (1918-1919) do stopnia mjr. Zmarł 3 kwietnia 1979 r. w Łodzi. Był odznaczony m. in. Orderem Virtuti Militari V kl., Krzyżem Walecznych (czterokrotnie), Krzyżem Niepodległości, Orderem Odrodzenia Polski V kl., Złotym Krzyżem Zasługi. Żonaty z Ireną Głuchowską, miał synów – Tadeusza (1926) i Andrzeja (1930).

Zdzisław Kościański, Kopczyński Józef (1896-1979), (w:) Powstańcy wielkopolscy. Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918-1919, t. IV, red. B. Polak, Poznań 2008, s. 87.

Zdzisław Kościański

KOWALCZYK Adam (1894-1940), powstaniec na odcinku wolsztyńskim, dowódca a kompanii w 2 Pułku Strzelców Wielkopolskich (56 Pułku Piechoty), kapitan WP.

Ur. 11 października 1894 r. w Nowej Wsi koło Wronek w rodzinie chłopskiej

Jana i Józefy z d. Białek. Ukończył szkołę budowlaną. Podczas I wojny światowej służył w a. niemieckiej. W latach 1918-1919 walczył w powstaniu wlkp. na odcinku wolsztyńskim Grupy Zach., nast. w szeregach 2 Pułku Strzelców Wielkopolskich (56 Pułku Piechoty Wielkopolskiej) na Froncie Litewsko-Białoruskim. W czasie ofensywy znad Wieprza sierżant sztabowy Kowalczyk, d-ca 2 kompanii, odcięty od swego baonu, zaatakował wroga, rozbił go i wziął 40 jeńców. Zaskoczył też, przygotowując się do otwarcia ognia baterię, zdobywając 3 działa z jaszczami i zapasem amunicji. Ogółem wziął do niewoli 80 jeńców. Za czyny te odznaczony został VM 5 kl. nr 4633. 18 XI 1920 za waleczność mianowany ppor. Po wojnie służył w 56 Pułku Piechoty Wielkopolskiej i 68 Pułku Piechoty Wielkopolskiej, ukończył szkołę oficerską, awansując w 1929 do stopnia kapitana. Od 1930 w KOP. W 1939 dostał się w ręce radzieckie i osadzony został w Kozielsku. Zamordowany wiosną 1940. Był też odznaczony KW (4x). Ożenił się z Melanią Błażejczyk i miał córki: Danutę (ur. 2 VII 1928, farmaceutka) i Janinę (ur. 10 X 1931, dr hydrologii). Rodzina kpt. K. represjonowana była przez NKWD.

Bogusław Polak, Kowalczyk Adam (1894-1940), (w:) Powstańcy wielkopolscy. Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918/1919, t. I, Poznań 2005, s. 101.

Bogusław Polak

KOWALCZYK Adam Stefan (1896-1978), organizator oddziałów powstańczych w Sierakowie, dowódca kompanii w 7 Pułku Strzelców Wielkopolskich (61

Pułku Piechoty), lotnik, szef wywiadu Polskich Sił Powietrznych w Wielkiej Brytanii.

Syn sierakowskiego piekarza Rocha, ukończył Gimnazjum Przyrodniczo-Matematyczne im. Bergera w Poznaniu (Berger Ober Realschule), gdzie zdał egzamin maturalny w roku 1915. Od 1912 r. należał do tajnego Towarzystwa Tomasza Zana. Po maturze zapisał się na wydział medyczny Uniwersytetu w Królewcu. Jednak 21 sierpnia 1915 r. wcielony został do armii pruskiej, gdzie do 15 października 1915 przechodził szkolenie rekruckie w 17 pułku artylerii ciężkiej w Gdańsku. Krótko potem otrzymał awans na dowódcę dział w 623 baterii i został skierowany na front francuski w okolice Verdun. 5 maja 1916 r. został ranny w obie nogi i do końca czerwca 1916 r. przebywał w szpitalu w Barby pod Magdeburgiem. Równocześnie odznaczony został Krzyżem Żelaznym II klasy i przeniesiony do korpusu podoficerskiego 17 pac. W trakcie pełnionej służby trzykrotnie oddelegowywany był na kursy dla aspirantów oficerskich armii cesarskiej. Na wieść o wybuchu Powstania Wielkopolskiego, zbiegł do Poznania. Dodać należy, że służba frontowa nie przeszkodziła mu w zaliczeniu, jako eksterniście, 3 semestrów studiów medycznych na Uniwersytecie w Królewcu. 2 stycznia 1919 r. zjawił się w rodzinnym Sierakowie, gdzie przystąpił do organizacji oddziałów powstańczych. Został Komentantem Miasta Sierakowa, wyzwolonego 8 stycznia 1919 r. Ochotnicy do Powstania napływali zewsząd. Do końca dnia było ich już 90, zaś po sformowaniu w regularne kompanie Batalion Sierakowski liczył w lutym 1919 r. 600 żołnierzy. Aspirantowi oficerskiemu w stopniu sierżanta, Adamowi Kowalczykowi zostało powierzone dowództwo Załogi Ławickiej. W lutym

1919 powołany został na dowódcę 3 komp. 2 Pułku Strzelców Wielkopolskich (56 Pułku Piechoty Wielkopolskiej), a już 1 marca 1919 r. w ramach reorganizacji na dowódcę 2 komp. 7 Pułku Strzelców Wielkopolskich (61 Pułku Piechoty Wielkopolskiej). W ramach tej jednostki uczestniczył w działaniach początkowo na froncie poznańskim, a następnie w wojnie polsko-bolszewickiej 1920 r., od 13 marca 1919 r. w stopniu podporucznika, a od 1 kwietnia 1920 r. – porucznika. 15 maja 1920 r. przeniesiony został na dowódcę 9 komp. 61 Pułku Piechoty Wielkopolskiej., z którą uczestniczył w ofensywie nad Berezyną, w ramach działań 15 DP. 30 czerwca 1920 r. mianowany adiutantem 62 Pułku Piechoty Wielkopolskiej., z którym prowadził odwrót z nad Berezyny pod Warszawę, uczestniczył w Bitwie Warszawskiej i kontrofensywie na kierunku Mińsk Litewski. Po ustaniu zmagających się zdecydował się na kontynuowanie kariery wojskowej. W styczniu i lutym 1921 roku odbył kurs dowódców batalionów przy Centrum Wyszkozenia Piechoty w Biedrusku, a 12 sierpnia 1922 odkomenderowany został na kurs w Oficerskiej Szkole Obserwatorów Lotniczych w Toruniu, po czym 13 lipca 1923 przeniesiony został do Korpusu Oficerskiego Aeronautycznego, z równoczesnym wcieleniem do 3 Pułku Lotniczego Poznań – Ławica. 26 stycznia 1924 skierowany na 4-miesięczny kurs pułkowych oficerów łączności w Zegrzu. 2 kwietnia 1924 mianowany kapitanem, a 18 listopada 1924 dowódcą nowej, 4 eskadry w 3 p. lot. Od 1 kwietnia 1925 r. przechodził kurs pilotażu w Bydgoszczy, po czym objął kolejno dowództwo 111 i 32 eskadry. 6 listopada 1925 r. został mu nadany tytuł i odznaka pilota, po czym od 8 lutego 1926 r. pełnił

obowiązki dowódcy dwóch eskadr: 31 i 35. W latach 1928-1929 prowadził przygotowania do pionierskiego przelotu nad Atlantykiem. W marcu 1934 mianowany majorem, a 19 marca 1939 r. podpułkownikiem. Od wiosny 1939 r. pełnił służbę w Ambasadzie Rzeczypospolitej w Berlinie na stanowisku attache do spraw lotniczych. 27 sierpnia odwołany został do Warszawy, do Sztabu Głównego, a następnie oddany do dyspozycji Naczelnemu Dowódcy Lotnictwu. 19 września przekroczył granicę rumuńską w Kutach. Internowany. 30 października przybył do Bukaresztu, a 4 listopada 1939 r. do Paryża. Od roku 1940 w Wielkiej Brytanii (Centrala Wywiadu Lotniczego w Blackpool – uzyskał numer ewidencyjny P-0585). W latach 1941-1943 sprawował oficjalnie obowiązki oficera łącznikowego w Dowództwie Polskich Sił Powietrznych, natomiast od roku 1944 podjął obowiązki Szefa Lotniczego Wydziału Wywiadowczego Dowództwa Polskich Sił Powietrznych. Po zakończeniu działań wojennych dokształcał się w zawodzie ship-broker. Władał biegle językiem angielskim, francuskim i niemieckim. Po roku 1947 wyemigrował do Kanady i osiedlił się w Montrealu. Tam zmarł 22 maja 1978 r. Ciało jego zostało spopielone 29 maja 1978 r. w najstarszym w Kanadzie krematorium (zbudowanym w 1901 roku) na cmentarzu Mont-Royal Cemetery przy 1297 Chemin de la Foret w Montrealu. Niestety w kartotece cmentarnej nie odnotowano gdzie prochy zostały złożone. Przeżył 82 lata. Pamięć o jego nieprzeciętnych zasługach została przywołana na tablicy pamiątkowej, usytuowanej na grobie jego rodziców, znajdującym się w rodzinnym Sierakowie. Odznaczony został Krzyżem Srebrnym Orderu Virtuti Militari za czyn

bojowy w dniu 21 VIII 1920 r. we wsi Mrozki, podczas kontrofensywy na Zambrów (nr krzyża 4640), Krzyżem Niepodległości (28 VI 1932), Krzyżem Walecznych (2x) oraz Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918-1920. Posiadał również Krzyż Za Waleczność. Ożeniony z Agnieszką Ziętek, primo voto Janowicz, miał dwoje przysposobionych dzieci: Zdzisława (ur. 1919) i Krystynę (ur. 1921).

Jarosław T. Łożyński, Kowalczyk Adam Stefan (1896-1978), (w:) Powstańcy wielkopolscy. Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918/1919, t. IX, Poznań 2012, s. 105-107.

Jarosław T. Łożyński

KOWALSKI Włodzimierz (1889-1969), organizator oddziałów powstańczych, dowódca baonu węgrowskiego, szef sztabu ochotniczej Dywizji Piechoty, ppłk Wojska Polskiego.

Ur. 17 kwietnia 1889 r. w Marszałkach (pow. ostrzeszowski), w rodzinie nauczycielskiej Seweryna i Ewy z Adamskich. Po ukończeniu Seminarium Nauczycielskiego w Kcyni, od 1910 r. pracował jako nauczyciel i kierownik szkoły w mieście Nidom i Mielżyn (pow. witkowski) oraz w Panigrodzie i Czerlinie (pow. węgrowski). Od 1 X 1910 r. do 30 IX 1911 r. służył w wojsku niemieckim w 6 Pułku Grenadierów w Poznaniu, 1 VIII 1914 r. jako kpr. został zmobilizowany na front, a 18 I 1916 r. mianowany ppor. Początkowo był obserwatorem lotniczym, a po awansie – dowódcą kompanii piechoty. W grudniu 1918 r. przybył do Gołańczy i włączył się w przygotowania do powstania. 24 grudnia Rada Ludowa na pow. węgrowski mianowała

go komendantem wojskowym w Gołańczy, gdzie zorganizował kompanię ochotników. Po wybuchu powstania (do 30 XII) usunął Niemców z terenu powiatu. W noc sylwestrową wyzwolił Kcynię, zdobywając 5 ciężkich karabinów maszynowych i 90 karabinów, biorąc 90 jeńców. 3 I 1919 r. PRL powołała go na dowódcę oddziałów powstańczych w powiecie. 6 stycznia zajął Chodzież. Z 6 na 7 I odparł Niemców, ale 7 I został przez nich wyparty z miasta, wywołując zdobytą broń i magazyny żywności. Po zmobilizowaniu posiłków (8 I) z 400 powstańcami ponownie uderzył na Chodzież. W krwawej bitwie poległo ok. 150 Niemców i 24 powstańców. Miasto zdobyto, stwarzając szansę rozwinięcia natarcia na Piłę. Wskutek klęski pod Szubinem (8 I), Dowództwo Główne poleciło mu wycofać z Chodzieży oddziały powstańcze. 15 I 1919 r. odznaczył się w walkach o Margonin i Szamocin. 23 stycznia został dowódcą baonu wągrowieckiego i na jego czele walczył w obronie odcinka gołanieckiego, od Sarbii do Margonina. Dekretem Komisariatu NRL nr 48 (poz. 134 z 9 V 1919) mianowany ppor., od 1 VII do 1 XII 1919 r. jako pierwszy Wielkopolec był słuchaczem Wojskowej Szkoły Sztabu Generalnego w Warszawie. Po ukończeniu szkoły przydzielony został do DOGen. w Poznaniu jako szef Oddziału Wyszkolenia i Personalnego Sztabu, 1 IV 1920 r. mianowano go kpt. Sztabu Generalnego. W lipcu 1920 r. objął funkcję szefa sztabu ochotniczej Dywizji Piechoty w Poznaniu. Od 1 grudnia był szefem sztabu 23 Dywizji Piechoty, a od 1 XII 1921 r. do 1 II 1922 r. – zastępcą dowódcy 61 Pułku Piechoty w Bydgoszczy, 1 lutego na własną prośbę przeszedł do rezerwy. Prowadził gospodarstwo rolne w Krukówku (pow. wyrzycki), działał w oświacie rolniczej i spółdziel-

czości bankowej (1922-1927 prezes Kółka Rolniczego w Mroczy). Na własną prośbę objął Komendę Przystosobienia Wojskowego Okręgu Nadnoteckiego. 1 VII 1928 r. wrócił do czynnej służby wojskowej z nominacją na mjr. Do I III 1932 r. dowodził baonem 69 Pułku Piechoty, a od 1 XII 1927 r. – baonem 58 Pułku Piechoty, 11 III 1932 r. był mianowany ppłk. i zastępcą dowódcy 18 Pułku Piechoty w Skierniewicach, I VII 1933 r. mianowano go komendantem Korpusu Kadetów nr 3 (od 1936 r. nr 2) w Rawiczu. W sierpniu–wrześniu 1939 r. ewakuował szkołę do Lwowa i brał udział w obronie miasta. 21 IX 1939 r. przez dowództwo radzieckie przekazany Niemcom, przebywał w Oflagu VII A w Murnau, gdzie kierował kursami dokształcającymi. Po wyzwoleniu (31 VIII 1945) zamieszkał w Rawiczu. Bezskutecznie zabiegał o powrót do wojska. Utrzymywał serdeczne kontakty z wychowankami, z których wielu zajęło wysokie stanowiska w Ludowym Wojsku Polskim. Z korespondencji wynika, że pozostał dla nich wzorem człowieka godnego naśladowania, pięknym przykładem cnót ludzkich i głębokiej mądrości. Zmarł 8 sierpnia 1969 r. w Rawiczu i tam został pochowany. Był odznaczony Orderem Virtuti Militari V kl., Krzyżem Niepodległości, Złotym Krzyżem Zasługi i medalami. Ze związku małżeńskiego z Marią Kończak miał dzieci: Sewerynę (1913), Aleksandrę (1917), Andrzeja (1919) i Barbarę Marię (1920).

Bogusław Polak, Kowalski Włodzimierz (1889-1969), (w:) Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918-1919, red. A. Czubiński, B. Polak, Poznań 2002, s. 171-172

Bogusław Polak

KUROWSKI Aleksander (1879-1958), dowódca 1 baonu 4 Pułku Strzelców Wielkopolskich (58 Pułku Piechoty), major WP.

Ur. 11 lutego 1879 r. we Wrześni, w rodzinie mistrza szewskiego Tomasza i Antoniny Rogowskiej. Maturę zdał przed Komisją Egzaminacyjną przy DOGen. w Poznaniu. Był członkiem Tow. Gimnastycznego „Sokół”. Od 12 października 1899 r. w armii niemieckiej. Po zwolnieniu z wojska był naczelnikiem w biurze notarialnym; od 3 lipca 1914 r. ponownie w wojsku, walczył na froncie francuskim. Na ppor. awansowany 22 marca 1915 r.; w linii bojowej przebywał do 12 sierpnia 1917 r., następnie był dowódcą kompanii w garnizonie w Jeleniej Górze. 29 grudnia 1919 r. wstąpił do oddziału powstańczego ppor. Palucha w Poznaniu; był dowódcą szkoły podoficerskiej przy 10 Pułku Strzelców Wielkopolskich. Od czerwca t. r. przebywał na Froncie Wielkopolskim jako adiutant dowódcy 4 Pułku Strzelców Wielkopolskich, później dowódca 1 baonu; następnie przeszedł na Front Litewsko-Białoruski, gdzie pełnił obowiązki dowódcy baonu i pułku. Od 24 grudnia 1920 r. był dowódcą 58 Pułku Piechoty w garnizonie. Za doskonałe dowodzenie 4 Pułkiem Strzelców Wielkopolskich i odwagę osobistą podczas ofensywy na Mińsk został odznaczony VM 5 kl. nr 147. Od 30 listopada 1920 r. w rezerwie; 1 stycznia 1922 r. awansowany na mjr. Ponownie w służbie czynnej od 16 lutego 1922 r., jako dowódca baonu sztabowego 69 pp i szef Oddziału IV DOK nr VII; później był komendantem PKU Gniezno. Od 30 września 1927 r. w stanie spoczynku. W latach 1929-1939 pracował na różnych stanowiskach administracyjnych. W czasie okupacji

Aleksander Kurowski

mieszkał kolejno w Plewiskach, Warszawie i Krakowie; pracował w Radzie Głównej Opiekuńczej. Do Poznania powrócił 1 listopada 1945 r. i do 30 listopada 1947 r. pracował w administracji. Od grudnia t. r. pozostawał bez źródeł utrzymania. Zmarł w Poznaniu 23 czerwca 1958 r. został pochowany na Cmentarzu Komunalnym na Junikowie. Odznaczony był m. in.: VM 5 kl. Krzyżem Walecznych (4x). Żonaty z Leokadią Lewik, miał czworo dzieci: Jerzego (ur. 1914), Aleksandrę zam. Taylor (ur. 1917), Bożenę (ur. 1919) i Zbigniewa (ur. 1921).

Eligiusz Tomkowiak, Kurowski Aleksander (1879-1958), (w:) Powstańcy Wielkopolscy. Biogramy uczestników Powstania Wielkopolskiego 1918-1919, t. VIII, red. B. Polak, Poznań 2011, s. 118-119.

Eligiusz Tomkowiak

KWIECIŃSKI Jerzy Kazimierz (1889-1940), organizator powstania i pierwszy polski komendant Inowrocławia, szef sztabu 14 Dywizji Piechoty Wielkopolskiej (d. 1 Dywizji Strzelców Wielkopolskich), mjr artylerii WP.

Ur. 2 października 1889 r. w Strzelnie, w rodzinie prawnika Jana i Anieli z Łyskowskich, właścicieli majątku Bąkowo na Kujawach, brat Tadeusza Ignacego (zob.). Wcześniej osierocony przez ojca, w latach 1900-1909 uczęszczał do gimnazjum w Inowrocławiu. Należał do Towarzystwa Tomasza Zana. W 1909 r. złożył egzamin dojrzałości, a następnie podjął studia prawnicze i ekonomiczne na uniwersytecie w Monachium oraz w Strasburgu i Wurzburgu. W październiku 1913 r. został powołany do odbycia jednorocznej służby wojskowej w armii niemieckiej w 2 Bawarskim Pułku Artylerii Polowej. Z chwilą wybuchu I wojny światowej wcielony został do dalszej służby w armii niemieckiej jako podoficer artylerii. Uczestniczył w walkach w Lotaryngii, pod Nancy, Flandrii, pod Ypres, nad Sommą, pod Arras. 9 IV 1915 r. został mianowany ppor. W 1917 r. brał udział w walkach na froncie rosyjskim – nad Dźwiną, o Rygę, w Kurlandii i Estonii, a od początku 1918 r. ponownie na froncie zachodnim. W czerwcu 1918 r. został mianowany dowódcą baterii w 2 Rezerwowym Pułku Artylerii Polowej. 19 sierpnia uzyskał patent por. 1 listopada został urlopowany, udał się do Inowrocławia i z polecenia Rady Ludowej natychmiast przystąpił do organizowania milicji bezpieczeństwa, później zaś Straży Ludowej. Pełnił funkcję komendanta POW ZP w Inowrocławiu i komendanta Straży Ludowej. Współtworzył tam Tajny Komitet Wojskowy i stanął na jego czele. Odegrał wybitną rolę w przygotowywaniu po-

wstania, a po jego wybuchu prowadził rokowania z do-wództwem niemieckim w celu skłonienia Niemców do opuszczenia Inowrocławia. Ponieważ dowódca 140 Pułku Piechoty mjr Grollman odmówił, Tajny Komitet Wojskowy powziął decyzję o podjęciu walk. Kwieciński dowodził grupą powstańców w samym mieście; po jego wyzwoleniu mianowano go pierwszym polskim komendantem tego miasta i pow. inowrocławskiego. 18 I 1919 r. rozkazem operacyjnym nr I Dowództwa Głównego w Poznaniu mianowany dowódcą odcinka zbąszyńskiego frontu zach., w II Grupie Zachodniej płk. M. Milewskiego dowodził 4 baonami od Babimostu do Trzciela (do 10 II 1919). Toczył walki m. in. o Babimost, Kargową, Zbąszyń, Trzciel. 10 II 1919 r. rozkazem dziennym Dowództwa Głównego (nr 37) został mianowany dowódcą IX Okręgu Wojskowego i uczestniczył (m. in. 26 III 1919) w uzupełnieniu umowy rozejmowej o wstrzymaniu ognia na odcinku wolsztyńskim frontu zach. Dekretem nr 6 NRL (z 11 III 1919) został formalnie przyjęty do Sił Zbrojnych Polskich w b. zaborze pruskim i mianowany kpt. artylerii (ze starszeństwem od 1 X 1916). Po reorganizacji armii wielkopolskiej Rozkazem dziennym Dowództwa Głównego (nr 10) uzyskał przydział do frontu zach. Powołany na stanowisko Szefa Sztabu tego frontu, pozostał na tym stanowisku do 8 VI 1919 r. 9 czerwca z mocy rozkazu Dowództwa Głównego w Poznaniu objął funkcję Szefa Sztabu I Dywizji Strzelców Wielkopolskich. Pozostawał na froncie wielkopolskim do 8 sierpnia. Tego dnia, za zgodą Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego, pismem MSZ został powołany jako rzeczoznawca przy Misji Polskiej w Berlinie. 12 VIII 1919 r. mianowano go

Szefem Sztabu 14 Dywizji Piechoty Wielkopolskiej (d. 1 Dywizji Strzelców Wielkopolskich). W Misji Polskiej w Berlinie pozostawał do 4 września. Od 6 września służył na froncie wsch. jako Szef Sztabu 14 Dywizji Piechoty Wielkopolskiej. Szczególne męstwo wykazał w bitwie pod Bobrujskiem. Po śmierci gen. por. S. F. Dubiskiego (28 IX 1919), 29 i 30 września, pozostając na stanowisku Szefa Sztabu, przyczynił się do utrzymania 14 Dywizji Piechoty Wielkopolskiej na małym przyczółku Bobrujska. Po przybyciu płk. D. Konarzewskiego z pierwszą brygadą dywizji możliwe było w rezultacie rozszerzenie przyczółka i utrzymanie go na drugie miesiące. Od 10 X do 22 XI 1919 r. ponownie przebywał w Misji Polskiej w Berlinie. 24 listopada powrócił na front bolszewicki, gdzie jako Szef Sztabu 14 Dywizji Piechoty Wielkopolskiej pozostawał do 11 VII 1920 r. 21 kwietnia został, rozkazem Szefa Sztabu Generalnego – rozkaz Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego nr 36, zaliczony do korpusu oficerskiego Sztabu Generalnego. 12 lipca mianowano go Szefem Sztabu 17 Dywizji Piechoty Wielkopolskiej (d. 3 Dywizja Strzelców Wielkopolskich). W tym charakterze uczestniczył w dalszych bitwach i operacjach wojskowych wojny polsko-bolszewickiej (do 30 XII 1920). 15 lipca dekretem Naczelnego Wodza został zatwierdzony jako mjr artylerii (ze starszeństwem od 1 IV 1920). Na stanowisku Szefa Sztabu 17 Dywizji Piechoty Wielkopolskiej pozostawał do 25 III 1921 r., potem ponownie mianowano go Szefem Sztabu 14 Dywizji Piechoty do 11 listopada, kiedy został przeniesiony do rezerwy. W opinii przełożonych (gen. M. Milewskiego, płk. D. Konarzewskiego i in.) należał do grupy oficerów o wybitnym udziale w powstaniu wiel-

kopolskim i wojnie polsko-bolszewickiej. W okresie międzywojennym pracował jako urzędnik bankowy, aktywnie uczestnicząc w działalności kombatanckiej – członek Towarzystwa Powstańców Wielkopolskich 1918-1919 (przewodniczący Komisji Weryfikacyjnej), członek Głównej Komisji Odznaczeniowej oraz Komitetu Krzyża i Medalu Niepodległości – Komisji Powstania Wielkopolskiego. Z chwilą wybuchu II wojny światowej wstąpił do Wojska Polskiego. Przebiegu służby we wrześniu i październiku 1939 r. nie ustalono, w listopadzie został uwięziony w Kozielsku. Zamordowany w kwietniu-maju 1940 r. w Katyniu. Za zasługi odznaczony Krzyżem Niepodległości, Krzyżem Walecznych (dwukrotnie), Złotym Krzyżem Zasługi, Medalem za Wojnę 1918-1921, Krzyżem NKSL za Waleczność. Żonaty z Anną z Dubejków, dzieci nie miał.

Tomasz Kwieciński, Kwieciński Jerzy Kazimierz (1889-1940), (w:) Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918-1919, red. A. Czubiński, B. Polak, Poznań 2002, s. 184-186.

Tomasz Kwieciński

LANGE Marian Józef (1901-1943), żołnierz 3 Pułku Strzelców Wielkopolskich (57 Pułk Piechoty), starszy sierżant WP.

Ur. 24 marca 1901 r. w Uścięcicach (pow. grodziski) w rodzinie Michała i Julianny z domu Zielonackiej. Po ukończeniu szkoły elementarnej w Dakowach Mokrych, pomagał ojcu w pracach polowych. W wieku lat 16 został zatrudniony jako pomocnik pocztowy w Dakowach Mo-

Marian Józef Lange

krych. Z chwilą powrotu ojca z pracy zarobkowej w Niemczech bezzwłocznie zgłosił się w szeregi 3 Pułku Strzelców Wielkopolskich (styczeń 1919 r.), gdzie otrzymał przydział do 12 kompanii. Na początku czerwca 1919 r. przebywał na froncie południowym Powstania Wielkopolskiego - pod Ostrowem. Z kolei 29 lipca 1919 r. skierowany został na front litewsko -białoruski do grupy gen. Konażewskiego. Lange uczestniczył we wszystkich walkach i potyczkach 3 pułku strzelców wielkopolskich, od stycznia 1920 r. przemianowanego na 57 Pułk Piechoty Wielkopolskiej. Za walki na froncie wschodnim przedstawiony został do odznaczenia Krzyżem Srebrnym Orderu Virtuti Militari. We wniosku odznaczeniowym napisano: „starszy szeregowy Marian Lange goniec 12 kompanii, bardzo sumienny i osobiście odważny tak we wszystkich poprzednich akcjach na Bogu-

szewice, Grosowo, Sielce, Żabinke, a następnie w czasie całej ofensywy, a szczególnie w ostatniej akcji na Podlasiejski, okazał tyle odwagi i gorliwości w służbie, że był zawsze najlepszym przykładowym żołnierzem”. W roku 1922 został przesunięty do oddziału sztabowego 57 pułku piechoty wielkopolskiej z przydziałem do kancelarii pułkowej, od 1923 r. objął obowiązki szefa kancelarii pułkowej. W 1939 r. starszy sierżant Lange brał udział w wojnie i został skierowany do Ośrodka Zapasowego. Po 17 września 1939 r. podzielił los żołnierzy na wschodnich kresach II Rzeczypospolitej i trafił do niewoli sowieckiej. Wymieniony przez NKWD znalazł się w niemieckim obozie jenieckim. W 1941 r. jako chory zwolniony został do domu. Zmarł w styczniu 1943 r. Żonaty od 1926 r. z Walentyną Ławniczakówną miał dzieci: Irenę, Stefana, Bożenę. Odznaczony m. in. Virtuti Militari 5 kl., Brązowym Krzyżem Zasługi, Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości.

Zdzisław Kosciański, Lange Marian Józef (1901-1943), (w:) Powstańcy Wielkopolscy. Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918/1919. Pod red. Bogusław Pola-ka, Poznań 2005, T. I, s. 112 (tu zamieszczono fotografię innej osoby).

Zdzisław Kościański

ŁAKIŃSKI Zygmunt (1892-1961), współorganizator Służby Straży i Bezpieczeństwa w Poznaniu, adiutant Inspekcji Artylerii, dowódca I dyonu 2 Pułku Artylerii Lekkiej, gen. brygady WP.

Ur. 27 stycznia 1892 r. w Kościanie, w rodzinie Jana i Teresy z Książopolskich. Po ukończeniu szkoły powszechnej

uczęszczał do gimnazjum w Poznaniu, gdzie w 1913 r. uzyskał świadectwo dojrzałości. Od 6 VIII 1914 r. do lutego 1918 r. służył w artylerii niemieckiej na froncie zach., następnie do końca października 1918 r. w stopniu ppor. instruktora artylerii w Polskiej Sile Zbrojnej. Od listopada 1918 do 8 I 1919 r. był adiutantem b. onu Służby Straży i Bezpieczeństwa w Poznaniu. 27 XII 1918 r. kierował akcją oddziałów tej Służby z punktu dowodzenia w Zamku. Od 9 I 1919 r., po skierowaniu M. Palucha przez Dowództwo Główne do Grupy K. Grudzielskiego tworzył Dowództwo Artylerii i referował w Dowództwie Głównym sprawy artylerii. Dowództwu temu podporządkował wszystkie formacje artylerii tworzone w koszarach 20 Pułku Artylerii Polowej, 23 Pułku Artylerii Polowej i 5 Pułku Artylerii Ciężkiej. W zastępstwie M. Palucha podpisał (5 I 1919) rozkaz nr I Komendy Artylerii. Po objęciu 20 I 1919 r. funkcji Inspektora Artylerii przez A. Kędzierskiego został wyznaczony adiutantem Inspekcji. Dekretem Komisariatu NRL nr 13 został mianowany por. (ze starszeństwem od 1 VI 1914). Od 15 kwietnia objął dowództwo 3 baterii Dyonu Artylerii Konnej. Dekretem Komisariatu NRL nr 104 (z 1 VI 1919) mianowano go kpt. Od sierpnia 1919 r. przeniesiony został do 2 Pułku Artylerii Lekkiej, jako dowódca baterii, a od listopada jako dowódca I dyonu. Przeszedł cały szlak bojowy pułku (1919-1920). Od października 1921 do 23 VI 1922 r. był członkiem Komisji Weryfikacyjnej dla b. oficerów armii niemieckiej, a od 24 IV 1922 do 15 II 1924 r. szefem Oddziału Personalnego DOK nr VII w Poznaniu. 15 II 1924 r. w stopniu mjr. objął dowództwo 7 Dyonu Artylerii Konnej Wielkopolskiej, 1 I 1928 r. został miano-

wany ppłk., a od 1 I 1932 r. – płk. Dy-
onem dowodził do kwietnia 1934 r. Następnie skierowany został na stanowisko dowódcy 10 Pułku Artylerii Lekkiej (IV 1934-X 1938), a od 1 X 1938 r. dowodził artylerią dywizyjną 30 Dywizji Piechoty. W wojnie obronnej walczył do 28 września. Przedostał się do Francji, gdzie od kwietnia do czerwca 1940 r. dowodził artylerią dywizyjną 3 Dywizji Piechoty. Po ewakuacji do Wielkiej Brytanii, od lipca 1940 r. do listopada 1941 r. był zastępcą dowódcy I Brygady Strzelców I Korpusu w Szkocji, w styczniu 1942 r. wyjechał na Bliski Wschód. Był komendantem Centrum Szkolenia Samodzielnej Brygady Strzelców Karpackich, następnie dowódcą artylerii 3 Dywizji Strzelców Karpackich II Korpusu i dowódcą 7 Dywizji Piechoty (do TV 1947). 3 V 1945 r. mianowano go gen. brygady. Po demobilizacji osiedlił się w Londynie, gdzie zmarł 24 marca 1961 r. Pochowany został na cmentarzu Gunnersbury. Odznaczony był m. in. Orderem Virtuti Militari V i IV kl., Krzyżem Niepodległości, Orderem Odrodzenia Polski V kl., Krzyżem Walecznych (dwukrotnie), Złotym Krzyżem Zasługi z Mieczami, orderami i medalami zagranicznymi.

Bogusław Polak. Łakiński Zygmunt (1892-1961), (w:) Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918-1919, red. A. Czubiński, B. Polak, Poznań 2002, s. 203-204.

Bogusław Polak

ŁAPIŃSKI Kazimierz Marcin, pseudonim - „Nilski” (1891-1922), pierwszy szef Sztabu Dowództwa Głównego, ppłk Wojska Polskiego.

Ur. 24 stycznia 1891 r. w Warszawie, w rodzinie urzędnika Tomasza i Teofili z Porawskich. W Białymstoku ukończył szkołę realną, a studia podjął w Politechnice Lwowskiej, uzyskując absolutorium na Wydziale Budowy Maszyn. Od września 1912 r. do maja 1913 r. kształcił się w szkole podoficerskiej Związku Strzeleckiego we Lwowie, a od maja 1913 r. do lipca 1914 r. – w niższej szkole oficerskiej. Od 6 VIII do 25 XII 1914 r. w stopniu ppor. adiutanta służył w III baonie, a potem jako dowódca 1 kompanii 1 Pułku Piechoty Legionów. 7 VII 1915 r. mianowano go por. Ranny, wzięty do niewoli rosyjskiej, uciekł i wrócił do legionów. Od 19 VI 1916 do 3 II 1917 r. był dowódcą plutonu miotaczy min w 5 Pułku Piechoty Legionów i ponownie ranny. Od lutego do 1 lipca 1917 r. przebywał na kursie sztabowym Legionów Polskich w Warszawie. Skierowany został do obozu ćwiczeń

Kazimierz Marcin Łapiński

w Ostrowi Mazowieckiej. Za odmowę złożenia przysięgi (22 VII 1917) był internowany w obozie w Benjaminowie, skąd zwolniono go 18 VI 1918 r. Udał się do Lwowa, gdzie działał w POW. 1 XI 1918 r. mianowano go kpt. Sztabu Głównego. Objął szefostwo sztabu załogi obrony Lwowa. Ranny, 23 listopada wyjechał do Warszawy, gdzie przydzielono go do Adiutantury Generalnej. 20 grudnia jako oficer łącznikowy skierowany został przez J. Piłsudskiego do Poznania. Skontaktował się z Komisariatem NRL i Grupą M. Palucha. Po wybuchu powstania zgłosił się do dyspozycji kpt. S. Taczaka i objął szefostwo Sztabu (28 XII 1918-3 I 1919). Opracował z nim m. in. etat Dowództwa Głównego, instrukcje taktyczne. 3 stycznia przekazał szefostwo sztabu ppłk. J. Stachiewiczowi, obejmując równocześnie dowództwo Wydziału Organizacyjnego Dowództwa Głównego. Przyczynił się m. in. do sprawnego zorganizowania okręgów wojskowych. Z Poznania odwołany został 22 I 1919 r., z przydziałem do Oddziału Operacyjnego Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego. 3 V 1920 r., na własną prośbę, przydzielony został do sztabu Dywizji Piechoty Wielkopolskiej, mianowany ppłk., przeszedł cały szlak bojowy tej dywizji. Od 1 III 1921 r. był w dyspozycji Departamentu II Ministerstwa Spraw Wojskowych. Odbił kurs uzupełniający dla oficerów sztabowych. Od 2 lipca pełnił obowiązki dowódcy 70 Pułku Piechoty. 25 września został zatwierdzony na dowódcę tegoż pułku. Od 1 XI 1921 r. przebywał na kursie doksztalującym Sztabu DOGen. w Poznaniu, gdzie w końcu stycznia 1922 roku zapadł na zdrowiu i umieszczony w szpitalu okręgowym (nr VII) 16 lutego 1922 r. zmarł. Został pochowany w Poznaniu. Był odzna-

czony Orderem Virtuti Militari V kl., Krzyżem Niepodległości z Mieczami, Krzyżem Walecznych (trzykrotnie) oraz medalami i odznakami.

Bogusław Polak, Łapiński Kazimierz Marcin (1891-1922), (w:) Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918-1919, red. A. Czubiński, B. Polak, Poznań 2002, s. 204-205.

Bogusław Polak

ŁUKOWICZ Stefan Szczepan (1894-1941), organizator powstania na Pomorzu, oficer 1 Pułku Ułanów Wielkopolskich, major Wojska Polskiego.

Ur. 26 sierpnia 1894 r. w Dziemianach (pow. kościerzyński) na Pomorzu, w rodzinie właściciela majątku ziemskiego Jana i Józefy z Butowskich. W Chojnicach ukończył gimnazjum humanistyczne. W trakcie nauki (1911-1914) należał do Drużyny Strzeleckiej. Był także członkiem Towarzystwa Tomasza Zana. Od 12 sierpnia 1914 r. do 29 listopada 1918 r. służył w armii niemieckiej. Mimo ukończenia kursu oficerskiego w Biedrusku, nie otrzymał awansu na ppor., gdyż z policji w Chojnicach nadeszła informacja określająca go jako „politycznie wrogiego”. 1 grudnia 1918 r. wrócił na Pomorze i rozpoczął organizowanie na Kaszubach Straży Obywatelskiej. Brał udział w rozbrojeniu kompanii Grenzschtzu w Kościerzynie i placówki w Lipuszu. Wskutek represji niemieckich, zagrożony aresztowaniem, przekroczył linie demarkacyjną i dotarł do Poznania, gdzie 6 marca 1919 r. ochotniczo zgłosił się do 1 Pułku Ułanów. Z chwilą rozpoczęcia organizacji Dywizji Strzelców Pomorskich, jako podpo-

rucznik brał udział w tworzeniu pułków tej dywizji. Jako oficer łącznościowy z Dywizją Pomorską przy sztabie frontu pomorskiego brał udział w zajęciu Pomorza w 1920 r. Jako dowódca 3 kompanii ckm., w stopniu por. 66 Kaszubskiego Pułku Piechoty wziął udział w wojnie 1920 r., odnosząc ranę (3 sierpnia 1920 r.). Po wyzdrowieniu przeniesiony do 58 Pułku Piechoty, gdzie dowodził kompanią i banonem (od 25 marca 1932 r.). Mianowany kpt. i mjr., w 1935 r. został przeniesiony do rezerwy. Zamieszkał w Poznaniu, gdzie działał w organizacjach b. powstańców wielkopolskich. Autor „Historii Organizacji Wojskowej Pomorza” (maszynopis), zaginionej w niewyjaśnionych okolicznościach. Od pierwszych dni okupacji niemieckiej organizował ruch oporu pod pseudonimami: „Szczepan”, „Pomer”, „Czaszka”. Od stycznia do września 1940 r. był Szefem Sztabu Poznańskiego Okręgu ZWZ/AK. Aresztowany przez gestapo, został stracony w 1941 r. Odznaczony był Orderem Virtuti Militari V kl., Krzyżem Niepodległości, Krzyżem Walecznych oraz medalami i odznakami. Był żonaty, lecz bezdzietny.

Bogusław Polak, Łukowicz Stefan Szczepan (1894-1941), (w:) Powstańcy Wielkopolscy. Biogramy uczestników Powstania Wielkopolskiego 1918-1919, t. XI, red. B. Polak, Poznań 2014 s. 120-121.

Bogusław Polak

MACEWICZ Gustaw (1879-1937), inspektor Wojsk Lotniczych Wojska Wielkopolskiego, gen. brygady WP.

Ur. 5 września 1879 r. w majątku Prusy (pow. czerkaski, woj. kijowski), w ro-

dzinie ziemianina Gustawa i Kazimierzy z Cywińskich. Po ukończeniu szkoły realnej w Warszawie wstąpił do Oficerskiej Szkoły Kawalerii w Elisawetgradzie, gdzie w 1900 r. uzyskał stopień chor. i był oficerem zawodowym armii rosyjskiej. W latach 1900-1911 służył w 9 Pułku Kirasjerów. W 1904 r. mianowany ppor., a w 1908 r. – prtm. W latach 1911-1912 był słuchaczem Szkoły Pilotów w Sewastopolu. W czerwcu 1912 r. objął dowództwo 7 Eskadry Lotniczej w Osowcu. Następnie dowodził 9 Dyonem Lotniczym, a we wrześniu 1916 r. powołany został na inspektora wojsk lotniczych w sztabie frontu zach. i awansowany na rtm. W 1917 r. mianowany ppłk. Od lipca 1917 r. w I Korpusie Polskim, gdzie formował eskadry lotnicze. W maju 1918 r. zdemobilizowany. Do Wojska Polskiego zgłosił się w listopadzie 1918 r., skierowany 20 I 1919 r. przez Sztab Generalny Wojska Polskiego do dyspozycji gen. J. Dowbor-Muśnickiego. Na podstawie Rozkazu Dziennego Dowództwa Głównego nr 182 (z 22 I 1919) objął „kierownictwo spraw lotniczych Wojska Polskiego zaboru pruskiego”, przejmując inspektorat Wojsk Lotniczych. Rozwiązał problem kadr dla lotnictwa wlkp. przez awansowanie najzdolniejszych podoficerów. Szereg ważniejszych stanowisk obsadził oficerami przybyłymi z innych zaborów. Umożliwiło to sformowanie czterech eskadr lotniczych. Część sprzętu (30 samolotów) przekazano do Warszawy. Dekretem Komisariatu NRL nr 56 póź. 37 (z 23 V 1919) zatwierdzony został w stopniu płk. (ze starszeństwem od 1 VII 1914), a dekretem nr 166 (z 23 VI 1919) nadano mu starszeństwo (od 1 I 1913), na podstawie z kolei dekretu nr 171 (z 25 VI 1919) – gen. ppor. 30 IX 1919 r. miano-

Gustaw Macewicz

wany został przez Naczelnego Wodza na stanowisko Inspektora Wojsk Lotniczych. W opinii gen. J. Dowbor-Muśnickiego „...gen. Macewicz potrafił dobrać sobie odpowiednich współpracowników i nie tylko wzorowo zorganizować, lecz i oprzeć na silnych podstawach lotnictwo wielkopolskie. Wyszkolenie lotników-uczników, jak również praca w warsztatach na Ławicy pod jego kierownictwem były bez zarzutu, czego najlepszym dowodem jest minimalna liczba jakichkolwiek wypadków. Żal, jaki odczuwam, rozstając się z gen. Macewiczem zmniejsza jedynie nadzieja, że potrafi on, pracując obecnie w szerszym zakresie, postawić całe Lotnictwo Polskie na należytych poziomach”. Po reorganizacji Ministerstwa Spraw Wojskowych, w marcu 1920 r. objął szefostwo Departamentu Żeglugi Powietrznej Ministerstwa Spraw Wojskowych. Od wrze-

śnia do października 1921 r. pełnił funkcję dowódcy DOK nr II w Lublinie. Od 21 X 1921 r. ponownie powołany na poprzednie stanowisko, 20 I 1923 r. zwolniony na urlop zdrowotny i 30 IX 1923 r. przeniesiony w stan spoczynku. Zainicjował wzniesienie pomnika poległych lotników oraz stworzenie funduszu zapomogowego dla inwalidów lotnictwa i sierot po poległych. Zmarł 31 stycznia 1933 r. w Warszawie i tam został pochowany. Odznaczony był Orderem Odrodzenia Polski III kl. oraz Orderem francuskiej Legii Honorowej. Zawarł związek małżeński z Katarzyną Jampolską (primo voto Baranowską), dzieci nie miał.

Bogusław Polak, Macewicz Gustaw (1879-1937), (w:) Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918-1919, red. A. Czubiński, B. Polak, Poznań 2002, s. 214.

Bogusław Polak

MATECKI Józef (1896-1969), pseudonimy „Ostry”, „Alek”, ochotnik oddziału powstańczego w Gnieźnie dowódca kompanii 65 Pułku Piechoty, plk dyplomowany WP.

Ur. 4 grudnia 1896 r. we Wrześni. Był synem Józefa i Magdaleny z Jakubowskich. Po ukończeniu gimnazjum w Gnieźnie i zdaniu egzaminu dojrzałości, w sierpniu 1914 r. został zmobilizowany do armii niemieckiej. Podczas I wojny światowej walczył na froncie zach., awansując do stopnia sierż. W końcowej fazie wojny odbył kurs oficerski w Dóberitz. W końcu grudnia 1918 r. zgłosił się do oddziału powstańczego w Gnieźnie i brał udział w oczyszczaniu Pałuk oraz Kujaw z Grenzschtzu. Ciężko ranny (5 I 1919)

w walkach o Inowrocław, leczyl się w szpitalu polowym w Pakości, po czym otrzymał przydział do baonu zapasowego 4 Pułku Strzelców Wielkopolskich. Podczas wojny polsko-bolszewickiej (1920) był najpierw dowódcą kompanii przybocznej Naczelnego Wodza, następnie (od 7 VII) dowódcą kompanii 65 Pułku Piechoty i wreszcie oficerem ordynansowym przy sztabie 6 Dywizji Piechoty. W 1921 r. został dowódcą baonu 57 Pułku Piechoty w Poznaniu, a następnie (prawdopodobnie w 1922) w stopniu kpt. (ze starszeństwem z 1 VI 1919) kwartmistrzem w 9 Pułku Piechoty Legionów w Zamościu i na tym stanowisku, jak wynika z jego notatek, przebywał 9 lat. W 1930 r. awansował do stopnia mjr. Zapewne w 1931 r. został przeniesiony do Departamentu Piechoty w Ministerstwie Spraw Wojskowych. W latach 1932-1934 był słuchaczem w Wyższej Szkole Wojennej w Warszawie. Interesował się szczególnie organizacją i wyszkoleniem wojskowym. Po ukończeniu szkoły został szefem sztabu 21 Dywizji Piechoty w Bielsku. W 1937 r. jako ppłk. dyplomowanego przydzielono go do Departamentu Dowodzenia Ogólnego Ministerstwa Spraw Wojskowych. Po klęsce wrześniowej 1939 r. przedarł się przez Węgry do Armii Polskiej we Francji, gdzie w 1940 r. został oficerem do zleceń Komendanta Głównego ZWZ, gen. K. Sosnkowskiego w Paryżu. W lipcu 1940 r. wyznaczony został kierownikiem placówki łącznikowej między bazami a Centralą (w Paryżu, następnie w Londynie) w Aleksandrii, a potem w Kairze. Placówka ta, jak jej podobne w in. krajach, zajmowała się przyjmowaniem emisariuszy z kraju i kierowaniem ich do Centrali. W 1942 r. objął dowództwo

baonu w 3 Dywizji Strzelców Karpackich (DSK), a od 1 II 1944 r. został zastępcą dowódcy I Brygady tej Dywizji. W bitwie o Monte Cassino w maju 1944 r. objął dowództwo I Brygady 3 DSK. Odwołany z końcem sierpnia (przez gen. K. Sosnkowskiego) do Londynu na stanowisko szefa Oddziału VI Sztabu Naczelnego Wodza (Oddział specjalny dla spraw i potrzeb kraju w zakresie wojskowym), funkcji tej jednak nie objął na skutek sprzeciwu S. Mikołajczyka. Z końcem września 1944 r. wyznaczony na zastępcę dowódcy 4 Dywizji Piechoty w Szkocji, prowadził szkolenie dywizji. Po demobilizacji Armii Polskiej na obczyźnie oraz likwidacji Polskiego Korpusu Przysposobienia i Rozmieszczenia, emigrował w 1947 r. do Stanów Zjednoczonych. W latach 1948-1963 pracował w charakterze kontraktowego specjalisty w Army Nap Service w Waszyngtonie, a w latach 1964-1966 w Pentagonie. Z polecenia gen. Sosnkowskiego zajął się uporządkowaniem i przygotowaniem do druku jego pracy *Materiały Historyczne* (Londyn 1966), do której napisał przedmowę. Jednocześnie opracował obszerne studium o polskim podziemiu w okresie okupacji niemieckiej w Polsce i powstania warszawskiego. Zmarł 17 września 1969 r. w Waszyngtonie. Był odznaczony m. in. Orderem *Virtuti Militari* V kl., Krzyżem *Walecznych* i odznaczeniami zagranicznymi. Z pierwszego małżeństwa, z Wandą Żakowską miał dwie córki. Po jej śmierci ożenił się po raz drugi z Amerykanką.

Piotr Stawecki, Matecki Józef (1896-1969), (w:) Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918-1919, red. A. Czubiński, B. Polak, Poznań 2002, s. 222-223.

Piotr Stawecki

MATYSIAK Gracjan (1897-1987), powstaniec kompanii wielichowskiej, następnie w 2 kompanii ckm 56 Pułku Piechoty.

Ur. 13 października 1897 r. w Zieminie (pow. śmigieński), w rodzinie leśniczego Andrzeja i Marii ze Śledzików. Wychowany w duchu patriotycznym, wziął udział w strajku szkolnym w Zieminie. Po ukończeniu 14 lat praktykował jako uczeń młeczarski. 10 czerwca 1918 r. powołany do armii niemieckiej, wysłany został na front zach., na którym zginął jego 18-letni brat Władysław. Po zawieszeniu broni ruszył pieszo z Saint Amand we Francji, przez Belgię, Nadrenię do Berlina. Do Zieminia wrócił w samą Wigilię Bożego Narodzenia 1918 r. 3 stycznia 1919 r. zgłosił się ochotniczo do drużyny ziemnińskiej, wchodzącej w skład kompanii wielichowskiej, dowodzonej przez dawnego nauczyciela, ppor. K. Szczecińskiego. Uczestniczył w walkach pod Kopanicą, utrzymując posterunek k. Jaromierza, następnie pod Międzychodem. W ramach 2 kompanii ckm 56 Pułku Piechoty skierowany został na front litewsko-białoruski (od 1 października 1919 aż do końca wojny). Pełnił funkcję podoficera gospodarczego baonu. 21 XII 1920 r. awansowany do stopnia plut. Do rezerwy zwolniono go 17 VIII 1921 r. Pracował kolejno w Urzędzie Skarbowym w Wolsztynie, Nowym Tomysłu, Obornikach (jako kierownik działu rachunkowo-kasowego). Unikając wysiedlenia, licząc się z ewentualnymi represjami (po IX 1939) okupanta, zamieszkał w Siekowie (pow. kościański), następnie w Zieminie, a od 1940 r. ponownie w Obornikach, gdzie w Urzędzie Skarbowym pracował do przejścia na emeryturę (1965). W 1978 r. zamieszkał w Nowym Tomysłu. Był członkiem ZBoWiD-u. Zmarł 10

października 1987 r. Odznaczony m. in. Orderem Odrodzenia Polski V kl., WKP, Odznaką Pamiątkową Wojsk Wielkopolskich, Odznaką Pamiątkową 14 Dywizji Piechoty Wielkopolskiej. Ożenił się z Heleną z Preislerów i miał dwoje dzieci – Krystynę oraz Hanne.

Zdzisław Kościański, Matysiak Gracjan (1897-1987), (w:) Powstańcy wielkopolscy. Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918/1919, t. IV, Poznań 2008, s. 117.

Zdzisław Kościański

MAY Stefan (1890-1940), powstaniec kompanii kościańskiej, dowódca kompanii w 6 Pułku Strzelców Wielkopolskich (60 Pułk Piechoty).

Ur. 30 sierpnia 1890 r. w Kościanie jako syn Wojciecha i Jadwigi z Weigłów. Po ukończeniu szkoły ludowej w Kościanie i gimnazjum w Poznaniu, podjął studia na UP, odbywając w międzyczasie jednoroczną służbę wojskową w armii niemieckiej. Studiów jednak nie ukończył, podejmując w 1912 r. pracę w charakterze laboranta w aptece dr. Casparii w Szczecinie. We wrześniu 1914 r. zmobilizowany został do armii niemieckiej i skierowany na front zach. Podczas wojny dosłużył się stopnia sierż. W połowie listopada 1918 r. powrócił do Kościana, przystępując wraz z F. Szyszką i S. Sikorą do organizowania konspiracyjnych oddziałów wojskowych, stanowiących później załóżek kościańskich kompanii. Po wybuchu powstania brał udział w rozbrajaniu oficerów i żołnierzy niemieckich w Kościanie, zabezpieczeniu dworca kolejowego i magazynów wojskowych oraz formowaniu oddziałów zbroj-

nych. 10 stycznia 1919 r. z kościańską kompanią ppor. S. Sikory przybył do Górki Duchownej, biorąc udział w potyczce pod Żakowem oraz w walce z pociągiem pancernym pod Lipnem Nowym. Po kilku dniach powrócił do Kościana, przystępując do organizowania dalszych oddziałów mających wejść w skład I Polskiego Baonu, formowanego od 7 stycznia 1919 r. przez por. I. Raszewskiego z Jasienia. 27 stycznia licząca ok. 150 ludzi kompania polowa pod dowództwem Maya przybyła na odcinek „Boguszyn”, dowodzony przez ppor. Szyszkę, obsadzając wioski Radomicko i Targowisko, a w kilka dni później Smyczyń, Murkowo i Lipno. 30 stycznia na odcinek przybyła kompania pod dowództwem ppor. J. Furmanka, wcielona 5 lutego do kompanii Maya. Od 1 lutego kompania odparowała z powodzeniem ataki dwóch kompanii Grenzschtzu, wspieranych dwoma pociągami pancernymi, nacierających z Wilkowic, a następnego dnia wspierał powstańców śmigielskich pod Klonówcem. Do końca lutego kompania Maya, tocząc drobne utarczki, patrolowała zajęty obszar na odcinku Boguszyn. Rozkazem Dowództwa Głównego (z 6 III 1919) w rejonie pld.-zach. Wielkopolski przystąpiono do formowania 6 Pułku Strzelców Wielkopolskich (późniejszy 60 pp). 1 kościańska kompania polowa, awansowanego do stopnia ppor.. Maya, weszła w jego skład jako 12. kompania IV baonu. Jeszcze w marcu otrzymał przeniesienie na dowódcę 4 kompanii. W ciągu lipca i sierpnia 6 Pułk Strzelców pozostawał w odwodzie w rejonie Kościan-Śmigiel. 9 sierpnia pułk otrzymał w Kościanie sztandar, ufundowany przez rodzinę Potworowskich z Goli pod Gostyniem, przechodząc 27 sierpnia w rejon Zbąszynia, a w październiku – Żnina. May, nadal jako

dowódca kompanii, brał udział z pułkiem w rewindykacji Pomorza, wkracząc 20 stycznia 1920 r. do Bydgoszczy. Po skierowaniu pułku w lutym 1920 r. na front wsch., walczył na czele swej kompanii na Ukrainie, a następnie na Białorusi. 5 czerwca ciężko ranny nad Berezyną, przewieziony został do szpitala w Modlinie, następnie powrócił do pułku. W grudniu 1920 r. skierowano go do koszar w Ostrowie Wlkp. Przez następne 5 lat pełnił zawodową służbę wojskową. Z wojska zwolniony został na własną prośbę 21 grudnia 1925 r. w stopniu kpt. rezerwy. Wziął w dzierżawę majątek Gorzyce Wielkie (pow. odolanowski), gospodarując do 1927 r. na roli. W tym czasie, jako oficer rezerwy, udzielał się w organizacjach Przysposobienia Wojskowego i Wychowania Fizycznego w Odolanowie i Ostrowie Wlkp. oraz pełnił funkcje prezesa LOPP na pow. odolanowski. W 1928 r. zrezygnował z dzierżawy, osiedlając się w Poznaniu, gdzie otworzył własną drogerię. W Poznaniu również udzielał się społecznie w Związku Powstańców Wielkopolskich, pełniąc różnorodne funkcje, m. in. komendanta na okręg poznański. Na krótko przed wybuchem II wojny światowej podjął pracę w Zarządzie Miejskim w Poznaniu, na stanowisku kierownika Wydziału Wojskowego. 24 sierpnia 1939 r. zmobilizowany do Ośrodka Zapasowego 14 Dywizji Piechoty w Kutnie, na początku września z ośrodkiem wymaszerował w kierunku Warszawy. W czasie odwrotu, podczas bombardowania, został ranny w nogę i po ewakuacji do Warszawy operowany. Z nie zagojona raną brał udział w obronie stolicy. W nieznanych okolicznościach znalazł się w obozie jenieckim w Kozielsku, zamordowany w 1940 r. przez NKWD w Katyniu. Po zajęciu Poznania

przez wojska hitlerowskie był poszukiwany przez gestapo, a rodzina jako jedna z pierwszych została wywłaszczona i wywieziona do Ostrowca Świętokrzyskiego. Za działalność niepodległościową i społeczną odznaczony orderami i medalami: Orderem *Virtuti Militari* V kl. (nr 3670), Krzyżem *Walecznych* (trzykrotnie), Srebrnym i Złotym Krzyżem *Zasługi*, Medalem *Pamiątkowym za Wojnę 1918-1921* i Medalem *Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości*. Żonaty był dwukrotnie i z pierwszego małżeństwa z Haliną z Manowskich miał dwoje dzieci-syna Olgierda (1923-1983) oraz córkę Halinę (ur. 1926). Ponowny związek małżeński zawarł z Joanną z Bejgów, jednak potomstwa nie miał.

Piotr Bauer, May Stefan (1890-1940), (w:) Powstańcy Wielkopolscy. Biogramy uczestników Powstania Wielkopolskiego 1918-1919, t. VIII, red. B. Polak, Poznań 2011, s. 140-142.

Piotr Bauer

MIGDALEK Stanisław (1892-1940), ochotnik kompanii bukowskiej, sierżant w 2 Pułku Strzelców Wielkopolskich (56 Pułk Piechoty).

Ur. 9 listopada 1892 r. w Zakrzewku pow. Szamotuły, w rodzinie Antoniego (1862-1927) wólarza i Wiktorii (1869-1946) z. d. Muchowskiej, jako najstarszy z pięciu synów. W latach 1898-1906 uczęszczał do szkoły ludowej w Niepruszewie. Po jej ukończeniu do 1912 r. pracował w domu. W 1912 r. został powołany do wojska pruskiego do 24 Pułku Piechoty. Z tym pułkiem wyruszył na wojnę na froncie zachodnim. Już 23 sierpnia

1914 r. został ranny i przebywał najpierw w szpitalu polowym, a następnie w szpitalach w Mons i w Düsseldorfie. Po wyjściu ze szpitala przebywał w oddziałach zapasowych do zakończenia wojny. W armii niemieckiej awansował do stopnia kaprała. 15 grudnia 1918 r. został zdemobilizowany i wrócił do rodziców. Tam zastał go wybuch Powstania Wielkopolskiego. 7 stycznia 1919 r. wstąpił do kompanii bukowskiej, z którą brał udział w walkach o Zbąszyń. Na froncie zachodnim pozostał do 6 marca, kiedy to 12 kompanii grupy zachodniej zostało wycofanych z frontu, by sformować z nich 2 Pułk Strzelców Wielkopolskich (późn. 56 Pułk Piechoty). 11 kwietnia ponownie pułk wrócił na front zachodni. 20 maja 1919 r. awansowany został do stopnia sierżanta i objął dowództwo plutonu w 7 kompanii 2 Pułku Strzelców Wlkp. Na froncie zachodnim pozostał do 27 sierpnia. We wrześniu 1919 r. został ze swoim pułkiem skierowany na front litewsko-białoruski. Brał udział w walkach na całym szlaku bojowym pułku. Za walki na froncie wielkopolskim i na froncie wschodnim odznaczony został Krzyżem Walecznych, a za szczególne męstwo na froncie wschodnim Orderem Wojskowym *Virtuti Militari* 5 kl. nr 775. W uzasadnieniu do wniosku o odznaczenie Krzyżem Walecznych napisano m. in. „W dniu 19.7.20 pod Tartakiem leśnym odznaczył się odwagą, walecznością, pomimo silnego ognia nieprzyjacielskiego pozostał ze swym pl. w pozycji wstrzymując ataki nieprzyjacielskie”. Po zakończeniu wojny polsko-bolszewickiej pozostał w wojsku i służył w 56 Pułku Piechoty w Krotoszynie jako dowódca plutonu piechoty, następnie dowódca plutonu pionierów. W arkuszu kwalifikacyjnym za 1921 r. ówczesny dowódca 56 Pułku Piechoty

mjr Zygmunt Łęgowski wystawił mu opinię: „...otwartego charakteru, gorliwie i sumiennie spełniający swoje obowiązki, dbający o swoich żołnierzy, posiada zalety bardzo dobrego oficera frontowego, w boju nieustraszony”. W międzyczasie ukończył Centralną Szkołę Podoficerów Piechoty w Chełmnie (1922) oraz kurs saperski w 7 Pułku Saperów w Poznaniu. W 1927 r. został przeniesiony 24 Baonu KOP w Sejnach. W KOP-ie prawdopodobnie służył do wybuchu wojny. W nieznanych okolicznościach dostał się do niewoli sowieckiej. Przebywał w obozie w Ostaszkowie. Został zamordowany w kwietniu 1940 r. w Twerze, pochowany w zbiorowych mogiłach w Miednoje. Odznaczony także: Medalem Za Wojnę 1918-1921 i Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości. Rodziny nie założył. Młodszy brat Stanisława, Stefan Migdalek (1900-1964), był także Powstańcem Wielkopolskim i żołnierzem wojny polsko-bolszewickiej. W okresie międzywojennym był podoficerem zawodowym w 55 Pułku Piechoty w Lesznie.

Zenon Józwiak, Migdalek Stanisław (1892-1940), (w:) *Powstańcy Wielkopolscy. Biogramy uczestników Powstania Wielkopolskiego 1918-1919, t. VIII, red. B. Polak, Poznań 2011, s. 151-152.*

Zenon Józwiak

MILEWSKI Alfred Teofil (1893-1959), dowódca powstańczy i współorganizator wielkopolskiej artylerii konnej, dowódca 2 baterii 7 Dywizjonu Artylerii Konnej.

Ur. 24 listopada 1893 r. w Kijewie (pod Środą Wlkp.), jako syn Stanisława i Stefanii z Wierusz-Kowalskich. Uczęsz-

czał do gimnazjum w Trzemesznie, gdzie kształcił się razem ze stryjecznym bratem Janem. Należał do filomackiej organizacji Towarzystwa Tomasza Zana. Z Trzemeszna przeniósł się do Szkoły Rolniczej w Bojanowie (pod Rawiczem), którą ukończył w 1912 r. i poświęcił się rolnictwu. Po ojcu dzierżawił majątek ziemski fundacji kórnickiej Kijewo. W 1914 r. został powołany do odbycia czynnej służby wojskowej w armii niemieckiej. Wojnę spędził w 20 Pułku Artylerii Lekkiej w Poznaniu i 50 Pułku Artylerii Lekkiej. 27 I 1916 r. mianowano go ppor. Ranny na froncie zach., pół roku przed zakończeniem wojny został wyreklamowany jako rolnik. Z wybuchem powstania został dowódcą pierwszej kompanii średzkiej, która 28 XII 1918 r. brała udział w walkach o wyzwolenie Poznania i obsadzeniu placu ćwiczeń w Biedrusku, gdzie znajdowały się wielkie magazyny wojskowe i ok. 2000 koni. 15 I 1919 r. kompania wyruszyła ze średzkiego garnizonu na odcinek zbąszyński frontu zach., gdzie wzięła udział w ciężkich walkach o Zbąszyń. 1 lutego powierzono mu dowództwo baonu, którą to funkcję pełnił aż do marca. W kwietniu na własną prośbę został przeniesiony do formującego się dyonu artylerii konnej, jako dowódca 2 baterii, w stopniu por. Z dyonem wzięł udział w walkach w 1919 i 1920 r. Wyróżniał się odwagą i inicjatywą, czego dobitny przykład dał w dniu 8 sierpnia 1920 roku pod wsią Krabryszcze koło Mińska. Wtedy to, kierując osobście ogniem dział swej baterii, umożliwił 15 Pułkowi Ułanów Poznańskich przebić się przez front bolszewicki. Za ten czyn porucznik Alfred Milewski z 7 dak-u odznaczony został Krzyżem Srebrnym Orderu Virtuti Militari, co zostało potwierdzone dekretem Wodza Naczelnego

marszałka Józefa Piłsudskiego L. 11434 z dnia 3 II 1922 roku (opublikowanym w Dzienniku Personalnym Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 2 z dnia 18 II 1922 r.) W kwietniu 1921 r. zwolnił się z Wojska Polskiego w stopniu kpt. i zajął dzierżawą Kijewa. W latach kryzysu gospodarczego zbankrutował i opuścił wieś (30 VI 1930). W 1933 r. Wydział Powiatowy w Środzie przyznał zasłużonemu powstańcowi 34 ha działkę w Staniewiczach, w ramach kolonizacji Polesia. W latach II wojny światowej zgłosił się do zgrupowania „Polesie”, po czym przedostał się do Francji i Wielkiej Brytanii, gdzie brał udział w organizowaniu Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie, awansując do stopnia mjr. Zmarł w Leicester w Anglii 21 listopada 1959 r. i tam został pochowany. Był odznaczony Orderem Virtuti Militari V kl., Krzyżem Niepodległości, Krzyżem Walecznych, Złotym Krzyżem Zasługi i odznakami. Poślubił Sabinę Sicińską z Małej Górki (ówczesny pow. średzki), z którą miał troje dzieci: Andrzeja (1924), Teresę (1926) i Stanisława (1930). W kwaterze poległych i zmarłych uczestników powstania na cmentarzu w Środzie znajdują się wmurowane tablice kamienne, upamiętniające Alfreda Milewskiego i jego żonę.

Ludwik Gomolec, Milewski Alfred Teofil (1893-1959), (w:) Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918-1919, red. A. Czubiński, B. Polak, Poznań 2002, s. 237-238.

Ludwik Gomolec

MILEWSKI Jan Maria (1894-1964), dowódca kompanii na froncie zachodnim powstania, dowódca baterii 7 Dywizjonu Artylerii Konnej.

Ur. 20 października 1894 r. w Berlinie jako syn Ludwika – profesora matematyki na Uniwersytecie Berlińskim i Marii z Sęc-
kich. Pochodził ze znanej i poważanej ro-
dziny poznańskich lekarzy, spokrewnionej
z Hipolitem Cegielskim (brat stryjeczny Al-
freda Milewskiego). Uczęszczał do gimna-
zjum w Trzemesznie, a od 1911 r. do
Gimnazjum św. Marii Magdaleny w Pozna-
niu. W latach szkolnych należał do tajnej
organizacji samokształceniowej Towarzy-
stwa Tomasza Zana. Po maturze został
powołany do armii niemieckiej (1916) ja-
ko artylerzysta. Walczył na froncie zach.
i wsch. jako sierż. pchor. Kurs podchorą-
żych ukończył na froncie w Belgii. Przed
powstaniem zgłosił się ochotniczo do
kompanii Służby Straży i Bezpieczeństwa
w Poznaniu. Wraz z Alfredem Milewskim
(zob.) sformował w nocy 28 XII 1918 r.
pierwszą kompanię powstańczą w Śro-
dzie, został zastępczej dowódcy i dowód-
cą I plutonu. Brał udział w oswobodzeniu
Poznania i zajęciu Biedruska, po czym od
połowy stycznia 1919 r. do końca powsta-
nia walczył na froncie zach. pod Zbąszy-
niem. Od 1 lutego pełnił funkcję dowódcy
kompanii. W marcu zgłosił się ochotniczo
do formującego się dyonu wielkopolskiej
artylerii konnej, którego był współtwórcą.
Dekretem NRL (z 30 III) został mianowany
ppor. Jako dowódca baterii 7 Dyonu Arty-
lerii Konnej uczestniczył w działaniach wo-
jennych 1919 i 1920 r. W 1921 r. został
awansowany do stopnia kpt. W 1928 r.
ukończył Wyższą Szkołę Wojenną. Przez
kilka lat pracował w Generalnym Inspekto-
racie Sił Zbrojnych w Warszawie, po
czym w randze mjr. objął (od 1935)
funkcję dowódcy dyonu w 17 Pułku Ar-
tylerii Lekkiej w Gnieźnie. Wojnę obron-
ną w 1939 r. odbył jako oficer naczelnego
dowództwa w stopniu ppłk. dyplomo-

wanego. Przedostał się szczęśliwie naj-
pierw do Francji, potem do Wielkiej Bry-
tanii, gdzie służył w naczelnym dowódz-
twie Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie.
Po II wojnie światowej powrócił do
kraju, gdzie zmarł po ciężkiej chorobie
2 kwietnia 1964 r. w Poznaniu. Pocho-
wano go na cmentarzu przy ul. Lutyckiej.
Pojął za żonę Janinę Sicińską z Kunowa,
z którą miał dwie córki – Marię i Elżbietę
oraz dwóch synów – Witolda i Jana Do-
minika. Pozostawił obszerny, nie dokoń-
czony pamiętnik (w rękopisie), częściowo
opublikowany.

*Ludwik Gomolec, Milewski Jan Maria
(1894-1964), (w:) Słownik biograficzny po-
wstańców wielkopolskich 1918-1919, red. A.
Czubiński, B. Polak, Poznań 2002, s. 238.*

Ludwik Gomolec

MILEWSKI Michał (1875-1935), do-
wódca frontu zachodniego powstania, do-
wódca XXVII Brygady Piechoty, gen. bry-
gady WP.

Ur. 5 grudnia 1875 r. w Suwałkach,
w rodzinie mieszczańskiej Kazimierza i Jó-
zefy z Brzozowskich. Po ukończeniu szko-
ły średniej w Suwałkach (1895) wstąpił ja-
ko ochotnik do 14 Pułku Piechoty w Łom-
ży. Szkołę junkierską zaliczył w Czuguje-
wie. Od 1900 r. był oficerem. W szere-
gach Lejb-Borodyńskiego Pułku Piechoty
brał udział w wojnie rosyjsko-japońskiej
i I wojnie światowej. Czterokrotnie był
ranny i dwukrotnie kontuzjowany. 3 IX
1917 r. wstąpił do 4 Pułku Strzelców
I Korpusu gen. J. Dowbor-Muśnickiego,
gdzie pełnił funkcję zastępcy dowódcy,
a od stycznia 1918 r. dowódcy. Po roz-
wiązaniu Korpusu powołany do Wojska

Michał Milewski

Polskiego w charakterze członka komisji gen. Iwaszkiewicza przy Sztapie Głównym w Warszawie. 12 XI 1918 r. został mianowany dowódcą XII Okręgu Wojskowego Ciechanów, zorganizował m. in. 32 Pułk Piechoty. Od II 1919 r. oddelegowany do Wielkopolski. 18 stycznia mianowany dowódcą frontu zach. powstania, 24 stycznia objął powierzone mu stanowisko z kwaterą w Posadowie. A. Biskupski napisał: „Z całą energią i doświadczeniem rozwinął pułkownik Milewski pracę organizacyjną, ujął i zespolił w swoich rękach oddziały frontowe powierzonego mu odcinka, a jako prawdziwy dowódca stał się opiekunem i przyjacielem żołnierzy, i kierował nimi ku Chwale Ojczyzny”. 19 II 1919 r., rozkazem Dowództwa Głównego nr 46, mianowany został dowódcą Okręgu Zachodniego frontu wlkp., a 1 czerwca – gen. brygady. Od 11 czerwca był inspektorem piechoty I Dywizji

Strzelców Wielkopolskich i dowódcą I Brygady 1 Dywizji Strzelców Wielkopolskich, po zjednoczeniu Wojska Wielkopolskiego z armią krajową przemianowanej na XXVII Brygadę Piechoty 14 Wielkopolskiej Dywizji Piechoty. Jako dowódca XXVII Brygady walczył na froncie litewsko-białoruskim. Po wojnie 1920 r. mianowany 25 IX 1921 r. dowódcą Okręgu Wojskowego Poznań, pozostał na tym stanowisku do 7 VIII 1924 r. Następnie pełnił obowiązki zastępcy komendanta Okręgu Wojskowego (Brześć n. Bugiem), a od 14 I 1926 r. komendanta tego Okręgu. 17 III 1927 r. został przeniesiony w stan spoczynku. Zamieszkał w Kielcach. Zmarł 28 listopada 1935 r. w Warszawie. Odznaczony m. in. Orderem Virtuti Militari V kl., Krzyżem Niepodległości, Krzyżem Walecznych, Medalem Polska Swemu Obrońcy. Żonaty z Janiną z Puków, którą według rodzinnej legendy poznał jako tancerkę w przedstawieniu na dworze carskim (1905). Posiadał czworo dzieci Witolda (1908), Irenę (1905-1994), Janusza (1918-1941), Helenę (1904 - 1915).

Zdzisław Kościański, Milewski Michał (1875-1935), (w:) Powstańcy wielkopolscy. Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918-1919, t. IV, red. B. Polak, Poznań 2008, s. 122-123.

Zdzisław Kościański

MISCHKE Wincenty, ps. Henryk, Myśliwiecki, Jan Mayer (1894-1969), organizator oddziału powstańczego, dowódca kompanii 2 Pułku Strzelców Wielkopolskich (56 Pułk Piechoty), pułkownik WP.

Ur. 20 stycznia 1894 r. we wsi Mylin, w rodzinie Adolfa i Walentyny z Maciejew-

skich. Do szkoły powszechnej uczęszczał w rodzinnej wsi, gdzie w 1906 roku uczestniczył w strajku szkolnym. Za to uczestnictwo matka Wincentego została ukarana wysoką grzywną pieniężną, a on sam wyrzucony ze szkoły. Dopiero po upływie półtora roku władze niemieckie zezwoliły mu na podjęcie dalszej nauki w szkole handlowej we Wronkach. Był członkiem Stowarzyszenia Młodzieży Polskiej w Chrzypsku Wielkim. W 1911 roku wstąpił do Sokoła w Pniewach. W 1914 roku ukończył tajny kurs dla naczelników i podnaczelników Sokoła. 30 września 1914 roku został powołany do armii niemieckiej. Służbę pełnił początkowo w 48 pułku piechoty, potem w 18 pułku piechoty. Po ukończeniu kursu karabinów maszynowych został awansowany do stopnia kaprala i przydzielony do 59 pułku piechoty, gdzie zajmował się szkoleniem rekrutów. W kwietniu 1917 roku przeniesiono go do 446 pułku piechoty, w którym walczył na froncie zachodnim. W grudniu 1918 roku dostał przepustkę z frontu do domu na święta. Po przyjeździe do Poznania zdezerterował z armii niemieckiej i 26 grudnia 1918 roku zgłosił się do Biura Werbunkowego żołnierzy polskich w Poznaniu. Brał udział w walkach w oddziale Straży Ludowej w Poznaniu. W styczniu 1919 roku zorganizował w Mylinie oddział powstańczy, którym dowodził w czasie wyzwolania Mylina, Chrzypiska Wielkiego, Sierakowa i Kamionnej. 17 lutego 1919 roku odznaczył się w czasie odpierania natarcia niemieckiego na Gralewo. Wraz z oddziałem został przydzielony do I batalionu Grupy Zachodniej przeformowanego w marcu 1919 roku w 2 Pułku Strzelców Wielkopolskich, późniejszy 56 Pułk Piechoty Wielkopolskiej. W kwietniu 1919 roku został mianowany sierżantem piechoty.

Dowodził kompanią. Walczył w rejonie Zbąszynia. Po złożeniu egzaminu 20 sierpnia 1919 roku został mianowany z dniem 26 października 1919 roku podporucznikiem piechoty. Od 15 września 1919 roku dowodził nadal kompanią i walczył na froncie wojny polsko-bolszewickiej na Białorusi. Uczestniczył w walkach nad Berezyną. Został ranny 1 sierpnia 1919 roku i przebywał na leczeniu w szpitalu w Grudziądzu, potem do maja 1920 roku w Poznaniu. W czasie pobytu w szpitalach podjął naukę i zdał egzamin maturalny. Po wyleczeniu powrócił do macierzystego pułku i 1 kwietnia 1920 roku został mianowany porucznikiem piechoty. Służbę w 56 Pułku Piechoty Wielkopolskiej pełnił do końca maja 1926 roku. Wraz z tym pułkiem, jako adiutant pułku, brał udział w przewrocie majowym stając po stronie prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej. Bezpośrednio po przewrocie majowym został przeniesiony do 9 Pułku Piechoty Legionów w Zamościu (do pułku z którym walczył w maju 1926 roku) na stanowisko dowódcy kompanii, potem adiutanta. W kampanii wrześniowej 1939 brał udział od 1 września, na stanowisku dowódcy 4 batalionu strzelców w składzie Kresowej Brygady Kawalerii. Uczestniczył w walkach nad Wartą pod Wieluniem (wieś Glinno). Z resztkami zdziesiątkowanego batalionu (zwanego później batalionem śmierci) wycofał się w kierunku Warszawy, a później dalej na wschód i dołączył do 116 pułku piechoty (rezerwowego), z którym walczył nad Bugiem i na Lubelszczyźnie. Po kapitulacji dostał się do niewoli niemieckiej, z której uciekł i kierował się ku granicy próbując przedostać się na Węgry, z zamiarem dotarcia do Francji. Jednak próba przejścia przez granicę słowacką nie powiodła się. Wrócił do Warszawy, gdzie włączył się

w działalność konspiracyjną. Działal w konspiracyjnej organizacji Muszkietery, w której zajmował się organizacją, a potem wywiadem na Generalne Gubernatorstwo i Niemcy. Po powstaniu Związku Walki Zbrojnej nawiązał kontakt z gen. Rowecim i dostał od niego rozkaz podporządkowania się ZWZ. Wykonując ten rozkaz doprowadził do konspiracyjnego zebrania członków organizacji, na którym część zebranych zadeklarowała podporządkowanie się ZWZ, a część najbliższych współpracowników inżyniera Stefana Witkowskiego, założyciela organizacji, pozostała z nim poza ZWZ. Inżynier Witkowski założył kolegialne kierownictwo organizacji i wydał wyrok śmierci na Wincentego Mischke za zdradę organizacji. Wyrok nie został wykonany, bo sam Witkowski został skazany wyrokiem Wojskowego Sądu Specjalnego Armii Krajowej, na śmierć za zabójstwo dwóch podchorążych i zastrzelony 18 września 1942 roku. Po przemianowaniu Związku Walki Zbrojnej na Armię Krajową, od 1942 roku został przydzielony do Wydziału Wywiadu Piechoty Komendy Głównej AK. 11 listopada 1943 roku mianowany podpułkownikiem służby stałej piechoty. Od kwietnia 1944 roku pełnił funkcję inspektora KG AK do spraw wyszkolenia. W ramach akcji Burza był przewidywany na stanowisko dowódcy 25 Dywizji Piechoty AK w skład, której miały wejść odtwarzane 29 pp, 56 pp i 60 pp. Latem 1944 roku prowadził działania organizacyjne, ale ostatecznie nie doszło do sformowania 25 DP AK. Akcja „Burza” została anulowana i Wincenty Mischke został powołany na stanowisko Inspektora KG AK na podregion Piotrków Tryb. (dowództwo regionu mieściło się w Łodzi). Po wkroczeniu Rosjan do Piotrkowa Trybunalskiego Wincenty Mischke uzyskał wia-

domość ze swych źródeł wywiadowczych, że jest poszukiwany przez NKWD. Uciekł z Piotrkowa i piechotą przedostał się do Warszawy. Jeszcze zimą dotarł do rodziny, ukrywał się, chorował (odmrożenia). Po uzyskaniu wiadomości o rozwiązaniu AK udał się do Rejonu Uzuppełnień w Skierniewicach i ujawnił się. Zataił w dokumencie ujawnienia działalność w Piotrkowie Trybunalskim podając, że dnia 1 sierpnia 1944 został aresztowany przez Niemców jako osoba cywilna i wywieziony na roboty do Niemiec i że po odzyskaniu wolności w roku 1945 wrócił do kraju. Po kilku miesiącach od ujawnienia został wezwany do RKU Skierniewice i tam otrzymał dokument wcielenia do Ludowego Wojska Polskiego, a następnie został mianowany dowódcą 10 Oddziału Ochrony Pogranicza z siedzibą w Rybniku. Po opanowaniu sytuacji w tym regionie dostał rozkaz przeniesienia do Białegostoku na stanowisko dowódcy 6 Oddziału WOP. Pełniąc służbę w Białymstoku został awansowany do stopnia pułkownika i zaraz po tym fakcie przeniesiono go na stanowisko szefa sztabu 4 Pomorskiej Dywizji Piechoty w Kaliszu, a następnie do Łodzi na stanowisko szefa sztabu 8 Drezdeńskiej Dywizji Piechoty. W roku 1949 roku został zwolniony z wojska i przeniesiony w stan spoczynku, bez uznania inwalidztwa po ranach odniesionych w 1919 roku pod Kijowem (sztywne palce i nadgarstek ręki lewej) i z powodu częściowej utraty słuchu po kontuzji odniesionej w wyniku wybuchu pocisku w czasie walk nad Wartą w 1939 roku. Mieszkając w Łodzi pozostawał przez dłuższy czas bez pracy. W końcu znalazł pracę kierownika bazy transportu PCH w Łodzi, a po likwidacji PCH podjął pracę referenta w Zarządzie CPLiA w Łodzi, gdzie pracował do czasu przejścia na

emeryturę. Po roku 1968 przeniósł się do syna pod Warszawę. Zmarł w Szpitalu Wojewódzkim w Warszawie 20 czerwca 1969 roku. Pochowany jest na Cmentarzu Powązkowskim w Warszawie. Odznaczenia: Krzyż Złoty Orderu Wojennego Virtuti Militari (za walki nad Wartą we wrześniu 1939 roku), Krzyż Srebrny Orderu Wojennego Virtuti Militari (1921), Krzyż Niepodległości, Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski, Krzyż Walecznych (trzykrotnie), Krzyż Partyzancki, Wielkopolski Krzyż Powstańczy, Złoty Krzyż Zasługi, Srebrny Krzyż Zasługi. Żonaty z Ireną z domu Pikunas, miał syna Janusza (ur. 1936).

Eliusz Tomkowiak, Mischke Wincenty (1894-1969), (w:) Powstańcy wielkopolscy. Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918/1919, t. XIII, Poznań 2016, s. 122-125.

Eliusz Tomkowiak

MORAWSKI (Dzierżykraj-Morawski) Witold (1895-1944), oficer Dowództwa Głównego, szef sztabu VII Brygady Jazdy Wielkopolskiej, gen. brygady WP.

Ur. 27 marca 1895 r. w Oporowie, w ziemiańskiej rodzinie Ignacego i Julietty z Łubieńskich. W 1913 r. ukończył gimnazjum w Lesznie i rozpoczął studia na Wydziale Prawa UJ. Po pierwszym semestrze, w sierpniu 1914 r. zmobilizowany do armii niemieckiej z przydziałem do Pułku Huzarów Gwardii Pruskiej. 18 X 1918 r. mianowany ppor. Po wybuchu powstania, 1 I 1919 r. zgłosił się do dyspozycji mjr. S. Taczaka i otrzymał przydział do Sekcji Operacyjnej Dowództwa Głównego. Współuczestniczył w opraco-

waniu planów działań na froncie pln., pod Szubinem, Żninem i Łabiszynom. Rozkazem dziennym Dowództwa Głównego nr 21 (z 25 I 1919) przydzielony do I Pułku Ułanów w Poznaniu. Dekretem Komisarjatu NRL nr 20 (poz. 47 z 30 III) mianowany rtm. (ze starszeństwem od 1 V 1917). Od 22 VI 1919 r. przydzielony do komisji egzaminacyjnej dla podoficerów jazdy w sztabie Brygady Jazdy Wielkopolskiej. W 1920 r. był szefem sztabu 7 Brygady Jazdy Wielkopolskiej. Brał udział m. in. w bitwie pod Komarowem, w działaniach na Ukrainie i Wołyniu. W styczniu 1921 r. bez egzaminu skierowany na drugi rok studiów Szkoły Sztabu Generalnego, którą ukończył we wrześniu. W opinii szkolnej stwierdzono: „podoficer o ogromnych wartościach osobistych, bardzo inteligentny, decyzja trzeźwa, szeroki temperament. Bardzo pracowity. Posiada bardzo duże doświadczenie z wojny (...). Będzie doskonałym oficerem Sztabu Generalnego, zwłaszcza nadaje się do zagadnień operacyjnych. Awansować na majora i jak najprędzej na podpułkownika”. Po ukończeniu szkoły przydzielony najpierw do 8 Pułku Ułanów i kolejno: do Inspektoratu Armii nr II w Warszawie, na wykładowcę w Centralnej Szkole Kawalerii w Grudziądzu, 1 VII 1923 r. awansowany na mjr. Następnie attache wojskowy w Bukareszcie, dowódca I szwadronu 17 Pułku Ułanów, kierownik referatu w III Oddziale Sztabu Generalnego, attache wojskowy w Berlinie (1928-1932). W styczniu 1929 r. mianowany ppłk. Od kwietnia 1932 r. dowódca 25 Pułku Ułanów. 1 I 1935 r. mianowany płk. W latach 1935-1939 I oficer w Inspektoracie Armii we Lwowie. W 1939 r. szef sztabu Armii „Karpata”. Wzięty do niewoli, przeszedł szereg obozów jenieckich. Najdłużej prze-

bywał w Oflagu II D w Gross-Born. Zjednał sobie szacunek, będąc opiekunem obozowego życia kulturalnego i umysłowego. Równocześnie działał w konspiracji, w ZWZ/AK. Był pełnomocnikiem Komendy Głównej AK w obozie Gross-Born. Działalność Morawskiego została wykryta przez hitlerowców w lipcu 1944 r. Wydany w ręce gestapo, więziony i przesłuchiwany w Szczecinie, Szczecinku, a następnie w obozie koncentracyjnym w Mauthausen (jesień 1944). 9 listopada 1944 r. powiadomiono go, że zostanie stracony z czterema innymi oficerami polskimi. Kilka godzin oczekiwał na wykonanie wyroku. Rozstrzelany w celi śmierci, do końca wykazywał bohaterską postawę. Pod koniec 1944 r. został pośmiertnie awansowany przez Naczelne Dowództwo Polskich Sił Zbrojnych w Londynie do stopnia gen. brygady. Odznaczony był Orderem Virtuti Militari V kl., Krzyżem Niepodległości, Krzyżem Walecznych (czterokrotnie), Orderem Odrodzenia Polski V kl. oraz licznymi medalami. Rodziny nie założył.

Bogusław Polak, Morawski (Dzierżykraj-Morawski) Witold (1895-1944), (w:) Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918-1919, red. A. Czubiński, B. Polak, Poznań 2002, s. 240-241.

Bogusław Polak

MROCZKOWSKI Aleksander Jan (1893-1933), dowódca batalionu w 1 Pułku Rezerwowym Strzelców Wielkopolskich (68 Pułk Piechoty), mjr Wojska Polskiego.

Ur. 18 VI 1893 r. w Nowej Wsi Królewskiej (pow. wrzesiński), był synem kierownika szkoły w Nowej Wsi Królew-

skiej, Władysława i Marty z Paszkiewiczów. Pochodził z rodziny o tradycjach powstańczych. Najpierw uczęszczał do kierowanej przez ojca szkoły powszechnej, następnie do gimnazjum w Gnieźnie, wreszcie był uczniem seminarium nauczycielskiego w Rawiczu. Po uzyskaniu świadectwa dojrzałości, aby zachować prawo wyboru broni, w 1914 r. ochotniczo zgłosił się do wojska. Po przeszkoleniu na poznańskiej Cytadeli, jako łącznościowiec został skierowany na front rumuński, gdzie został ranny. W grudniu 1918 r. powrócił do Nowej Wsi Królewskiej w stopniu sierż. Zamierzał poświęcić się zawodowi nauczycielskiemu. Po przywróceniu polskiego języka wykładowego w szkolnictwie, w trzeciej dekadzie grudnia 1918 r. wziął udział w zjeździe nauczycieli polskich w Poznaniu. Po wybuchu walk, 27 XII 1918 r. czynnie w nich uczestniczył, następnie wstąpił do 2 Pułku Poznańskiego im. J. H. Dąbrowskiego. Po utworzeniu 1 Pułku Rezerwowego Strzelców Wielkopolskich, objął w nim funkcję adiutanta (szefa sztabu) pułku. Dekretem NRL nr 1 (poz. 31 z 7 II 1919) mianowany został ppor. (ze starszeństwem od 21 I, przesunięty następnie do 1 X 1919). Uczestniczył we wszystkich walkach pułku w 1919 r. na obszarze Wielkopolski, a od czerwca był w składzie grupy gen. D. Konarzewskiego pod Lwowem, 1 II 1920 r. 1 Pułk Rezerwy Strzelców Wielkopolskich przemianowano na 68 Pułk Piechoty Wielkopolskiej. Mroczkowski objął w nim funkcję dowódcy 3 baonu. W wojnie 1920 r. kilkakrotnie wykazał się osobistą odwagą, zimną krwią, i umiejętnością szybkiego podejmowania trafnych decyzji. W lipcu 1920 r. został ranny. W 1921 r. brał udział w III powstaniu śląskim, lecz szczegółów tego okresu jego życia nie

udało się ustalić. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości pozostał w wojsku. Najpierw, w stopniu kpt. (ze starszeństwem od 1 VI 1919), pełnił obowiązki komendanta kadry baonu zapasowego w 55 Pułku Piechoty. Podczas przewrotu majowego 1926 r. zadeklarował się po stronie rządu. Wówczas też pojawiły się pierwsze symptomy gruźlicy płuc. W 1928 r. mianowany mjr., został skierowany do 85 Pułku Strzelców Wileńskich (w Nowej Wilejce), na stanowisko komendanta szkoły podoficerskiej. Mimo kilkakrotnych prób leczenia, choroba czyniła postępy. Ze względu na stan zdrowia, na własną prośbę przeniesiony został do Nowego Sącza, do 1 Pułku Strzelców Podhalańskich, gdzie objął funkcję kwatremistrza pułku. W następnym roku przeszedł do dowództwa 14 Dywizji Piechoty w Poznaniu. 30 VIII 1932 r. dalsze pogorszenie stanu zdrowia spowodowało jego przeniesienie w stan spoczynku. Zmarł w Obornikach 11 marca 1933 r. Został pochowany z honorami wojskowymi na Cmentarzu Górczyńskim w Poznaniu. Był odznaczony Orderem Virtuti Militari V kl., Krzyżem Niepodległości, Krzyżem Walecznych (dwukrotnie), Złotym Krzyżem Zasługi, Krzyżem na Śląskiej Wstędze Waleczności i Zasługi. Gromadził materiały dotyczące walk grupy gen. Konarzewskiego pod Lwowem, lecz monografię już nie zdążył opracować. Napisał jedynie rozprawkę „Z historii ochotniczej kompanii poznańsko-lwowskiej”, opublikowaną w „Żołnierzu Wielkopolskim” nr 29/1924 (polemika w: A. Wojtkowski, „Ochotnicza kompania poznańsko-lwowska w walkach o Małopolską Wschodnią”, [w:] „Szkice i fragmenty z powstania wielkopolskiego 1918-1919”, Poznań 1933). Zebrane dokumenty, zgodnie

z ostatnią wolą Mroczkowskiego, przekazane zostały do Wojskowego Biura Historycznego. Związek małżeński zawarł z Anną z Jezierskich. Dzieci nie mieli.

Marek Rezler, Mroczkowski Aleksander (1893-1933), (w:) Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918-1919, red. A. Czubiński, B. Polak, Poznań 2002, s. 241-242.

Marek Rezler

MUSIAŁ Franciszek (1900-1973), powstaniec kompanii marynarzy Adama Białożyńskiego, bosman – szef IV Dywizjonu Flotyli Wiślanej.

Ur. się 13 września 1900 r. w Roszczkach, pow. Szamotuły w rodzinie robotnika melioracyjnego Jakuba i Marianny z domu Koput. Po ukończeniu szkoły powszechnej kontynuował naukę w Seminarium Nauczycielskim w Koźminie, a w październiku 1917 r. został przyjęty na praktykę leśną w lasach prywatnych Niegolewskich w Bytniu. 3 czerwca 1918 r. został powołany do służby wojskowej, a w lipcu tego roku skierowany do Kriegsmarine. Po ucieczce ze storpedowanego okrętu przybył do Poznania 3 grudnia 1918 r., a 5 grudnia wstąpił do IV Kompanii Służby Straży i Bezpieczeństwa (marynarze dowodzeni przed Adamem Białożyńskim). Po wybuchu Powstania Wielkopolskiego brał udział między innymi w zdobyciu Prezydium Policji, Poczty Głównej, Koszar Grenadierów na Jeżycach i Ławicy. Walczył pod Szubinem i Rynarzewem, gdzie w dniu 19 stycznia 1919 r. został ranny. Po wyleczeniu został wcielony do 12 kompanii 10 Pułku Strzelców Wielkopolskich. Pełnił służbę na linii de-

Franciszek Musiał

markacyjnej w Czarnkowie, a następnie koło Rynarzewa. W czerwcu 1919 r. został przeniesiony do organizującej się Polskiej Marynarki Wojennej w Modlinie. Od 3 października 1919 r. służył we Flotylli Pińskiej, a następnie we Flotylli Wiślanej, pełniąc funkcję szefa IV Dywizjonu Flotylli Wiślanej. W wojnie polsko-bolszewickiej, w stopniu bosmana, dowodził oddziałem motorówek pełniących zadanie wywiadowcze – rozpoznawcze na Prypeci i Dnieprze. W sierpniu 1920 r. otrzymał zadanie obrony przejścia przez Wisłę w Płocku i nie przepuszczenia oskrzydłającego Warszawę uderzenia konnicy Budionnego. W czasie natarcia kawalerii bolszewickiej ostrzeliwał nieprzyjaciela wymontowanym z motorówki i przeniesionym na most karabinem maszynowym, skutecznie broniąc przejścia. Za ten bohaterski czyn gen. Stanisław Haller odznaczył go w dniu 30 sierpnia 1920 r. Orderem

Virtuti Militari 5 kl. (nr 3862). Bohaterskie czyny Franciszka Musiała zostały także opisane przez Kornela Makuszyńskiego w wydanej w 1920 r. książce Kornela Makuszyńskiego pt. „Radosne i smutne”. W styczniu 1922 r. został przeniesiony do rezerwy i na resztę swego życia związał się z leśnictwem, kontynuując przerwana powołaniem do wojska praktykę w Nadleśnictwie Bytyń. Od kwietnia 1926 r. do sierpnia 1928 r. pełnił obowiązki pomocnika leśnego w Nadleśnictwie Boruszynek. W sierpniu 1929 r. ukończył Państwową Szkołę dla Leśniczych w Margoninie, w której to do lutego 1932 r. pracował jako wychowawca i gospodarz szkoły. Następnie został leśniczym w Leśnictwie Margonin, którą to pracę wykonywał do wybuchu II Wojny Światowej. W sierpniu 1939 r. powierzono mu zadanie wywiezienia broni i dokumentów Margonińskiej Szkoły dla Leśników. Po wykonaniu tego zadania został w połowie września, aresztowany i więziony przez Niemców. 29 października 1939 r. został zwolniony z więzienia i wywieziony na przymusowe roboty do Niemiec. Po miesięcznych robotach, z powodu ciężkiej choroby nerek, wrócił do Margonina i w dniu 8 grudnia t. r. pierwszym transportem został wraz z rodziną wywieziony do Generalnego Gubernatorstwa, do Włoszczowy w woj. kieleckim. W czasie wysiedlenia pracował jako leśniczy w lasach majątku Słupia, Raszków i Sprowa. W tym czasie brał aktywny udział w ruchu oporu używając pseudonimu „Margo”. Pełnił obowiązki łącznika i dowódcy plutonu AK, współdziałał z oddziałami AK i BCh; opiekował się nimi i zapewniał im schronienie w administrowanych lasach. W swoim domu przechowywał i leczył partyzantów. Po wyzwoleniu, 30 marca 1945 r., na własną

prośbę, został przeniesiony do Margonina na zajmowane przed wojną stanowisko leśniczego. We wrześniu 1949 r. objął stanowisko nadleśniczego w Nadleśnictwie Margonin i funkcję tę pełnił do przejścia na emeryturę w 1968 r. Pozostawił po sobie dobrze zorganizowane „gospodarstwo leśne” i piękne, czyste i zadbane lasy margonińskie, z których znaczna część była sadzona pod jego nadzorem. W latach wojennych był prześladowany przez Urząd Bezpieczeństwa Publicznego, przede wszystkim za przynależność do Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży, posiadanie *Virtuti Militari* z wojny polsko-bolszewickiej i przynależność do AK. Był więziony na przelomie 1946/47 r. oraz w 1954 r. Franciszek Musiał z niespożytą energią i ogromnym zaangażowaniem działał w różnych organizacjach społecznych, pełniąc w nich odpowiedzialne funkcje, m. in.: w Związku Bojowników o Wolność i Demokrację, Ochotniczej Straży Pożarnej, Związku Pszczelarzy Polskich, Związku Zawodowym Pracowników Leśnych i Przemysłu Drzewnego, Polskim Związku Łowieckim. W 1971 r. za udział w Powstawaniu Wielkopolskim został awansowany na stopnia podporucznika WP. Zmarł 9 listopada 1973 r. i został pochowany na cmentarzu parafialnym w Margoninie. Poza wspomnianym już *Virtuti Militari* był odznaczony: Krzyżem Walecznych (2x), Medalem Niepodległości, Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym, Złotym, Srebrnym i Brązowym Krzyżem Zasługi i wieloma innymi. W 1932 r. ożenił się z Marią Łagodą (nauczycielką języka francuskiego). Po śmierci żony w 1949 r., ponownie ożenił się w 1953 r. z Gabrielą Wesołowską. Miał czterech synów: Jerzego (ur. 1933), magi-

ster inżynier leśnik, Aleksandra (ur. 1935), doktor filozofii (nie żyje); Andrzeja (ur. 1938), magister historii (nie żyje) i Tadeusza (ur. 1947), magister historii.

Tadeusz Musiał, Musiał Franciszek (1900-1973), (w:) Powstańcy wielkopolscy. Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918/1919, t. II, Poznań 2006, s. 132-134.

Tadeusz Musiał

NAMYŚL Jan (1882-1942), dowódca powstańczej kompanii z Krzywina, dowódca 155 Pułku Piechoty (późniejszy 73 Pułk Piechoty),

Ur. 23 maja 1882 r. w Odolanowie (pow. krotoszyński), w rodzinie Jakuba, piekarza i Praksedy z Groblewiczów. Uczęszczał tam do szkoły ludowej, wstępując następnie do seminarium nauczycielskiego w Rawiczu. Po uzyskaniu dyplomu nauczyciela, od 1 kwietnia 1902 r. pracował w szkolnictwie w Racocie i Krzywiniu, a od 1909 r. w Gierłachowie (pow. kościański). Od 1 października 1904 r. do 30 września 1905 r. odbywał służbę wojskową w armii niemieckiej; w 155 Pułku Piechoty w Ostrowie Wlkp., uzyskując stopień plut. 2 sierpnia 1914 r. zmobilizowany został do 47 Pułku Piechoty, walcząc na froncie zach. ranny 9 sierpnia 1915 r., do 18 września przebywał w szpitalu polowym, skierowany następnie do baonu zapasowego 47 Pułku Piechoty. W tym czasie ukończył wojenny kurs oficerski, otrzymując (18 września 1915) stopień ppor. i przydział na dowódcę kompanii ponownie do 47 pułku Piechoty. 12 października 1916 r. przeniesiony został do sztabu 18 Dywizji Piechoty na

stanowisko oficera gazowego, które sprawował do 30 listopada 1918 r. Po opuszczeniu szeregów armii niemieckiej powrócił do Gierłachowa, włączając się w nurt pracy niepodległościowej. Po wybuchu powstania uczestniczył w rozbrajaniu Niemców i przejmowaniu władzy oraz rozpoczął organizację oddziału zbrojnego. 10 stycznia 1919 r. przejął z rąk st. sierż. A. Ciesielskiego dowództwo powstańczej kompanii z Krzywina. Tego samego dnia na jej czele wyruszył do Osiecznej, dokąd przybyła także kompania śmigielska ppor. J. Łukomskiego. Łącznie z miejscowym oddziałem siły polskie w Osiecznej liczyły ok. 350 powstańców. W godzinach rannych (11 stycznia 1919) Niemcy zaatakowali miasteczko i po zaciętej walce, m. In. na bagnety, zostali odparci. 12 stycznia przez dowódcę Grupy „Leszno”, ppor. B. Śliwińskiego mianowany został dowódca odcinka (baonu) 'Osieczna' w składzie: kompania osiecka, śmigielska i kórnicka. 14 stycznia przekazał dowództwo tego odcinka ppor. J. Łukomskiemu, pozostając do dyspozycji dowódcy Grupy „Leszno”. 7 lutego 1919 r. objął dowództwo 1 baonu garnizonowego w Kościanie, a 15 marca mianowany został komendantem powiatowego garnizonu kościańskiego. 1 maja otrzymał przydział do formowanego 7 Pułku Strzelców Wielkopolskich (późniejszy 61 Pułk Piechoty), na stanowisko dowódcy 3 baonu. W ramach tego pułku walczył na froncie zach., a od 27 sierpnia na froncie płu. Szybko awansował: 23 maja do stopnia por., a 6 czerwca - kpt. 6 października 1919 r. mianowany został dowódcą 8 Pułku Strzelców Wielkopolskich (późniejszy 62 Pułk Piechoty) i na jego czele uczestniczył w styczniu 1920 r. w rewindykacji Pomorza. 16 II 1920 r. objął z kolei dowództwo 155 Puł-

ku Piechoty (późniejszy 73 Pułk Piechoty), którym dowodził w stopniu mjr. (awans 1 czerwca 1920) do 1 września 1921 r. Na jego czele brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej. 20 września 1921 r. objął stanowisko komendanta Powiatowej Komendy Uzupelnień w Krotoszynie, a od listopada w Jarocinie. 1 stycznia 1927 r. awansował do stopnia ppłk. 1 stycznia 1929 r., wbrew swej woli, przeniesiony został przedwcześnie w stan spoczynku, osiadając z rodziną w Poznaniu. Po napaści Niemiec na Polskę we wrześniu 1939 r., bez przydziału mobilizacyjnego, zgłosił się do dyspozycji władz wojskowych w Warszawie, otrzymując przydział na stanowisko komendanta obozu wojennego dla jeńców niemieckich. Ranny, po kapitulacji stolicy leczył się jakiś czas w szpitalu, powrócił następnie do Poznania. Od pierwszych dni okupacji podjął prace konspiracyjną, wchodząc na przełomie wiosny i lata 1940 r. w skład nowo powołanej Komendy Okręgu ZWZ. Wkrótce stanął na czele utworzonej Komendy miasta Poznania, a następnie objął funkcję inspektora w Inspektoracie ZWZ w Poznaniu, w skład którego wchodziło 8 obwodów. Po aresztowaniach w pierwszych dniach września 1941 r. przejął kierownictwo nad siecią organizacyjną ZWZ w Poznańskim. 13 września 1941 r. aresztowany przez Gestapo. Po kilkudniowym ciężkim śledztwie w Domu Żołnierza osadzony został w Forcie VII w Poznaniu. Po kilkumiesięcznym listownym kontakcie, korespondencja została przerwana. Latem 1942 r. został skazany przez Policyjny Sąd Doraźny (Polizeistandgericht STAPO Posen) na karę śmierci. Rozstrzelany został w podpoznańskich lasach wieczorem 7 lipca 1942 r. Nieznane jest także miejsce jego spoczynku. Odznaczony był Orderem

Virtuti Militari V kl. (nr 4723), Krzyżem Niepodległości, Krzyżem Walecznych (2x), Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918-1921, Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości, Krzyżem AK. Związek małżeński zawarł z Magdaleną z Hanschuhów, z którego urodziło się troje dzieci-Alfred (ur. 1912), Florentyna (ur. 1914) oraz Jan Henryk (ur. 1918).

Piotr Bauer, Namysł Jan (1882-1942), (w:) Powstańcy Wielkopolscy. Biogramy uczestników Powstania Wielkopolskiego 1918-1919, t. VIII, red. B. Polak, Poznań 2011, s. 158-159.

Piotr Bauer

NAWROCKI Władysław herbu Lubicz (1891-1940), organizator i dowódca oddziałów powstańczych Frontu Południowo-Zachodniego i Północnego, organizator i dowódca 3 Batalionu Obrony Krajowej, dowódca kompani w 159 Pułku Piechoty Wielkopolskiej, major WP.

Ur. 8 maja 1891 roku w Krotoszynie w patriotycznej rodzinie Jana Kantego Nawrockiego herbu Lubicz i Michaliny z Poplewskich. Był wnukiem powstańca styczniowego Franciszka Nawrockiego ps. Jakub Nawrot (1817-1912). Po ukończeniu doksztalczącej Szkoły Zawodowej w Krotoszynie, wstąpił do Polskiego Towarzystwa Gimnastycznego Sokół w Krotoszynie. Od 1906 roku był aktywnym członkiem krotoszyńskiego gniazda Sokół, a po dwóch latach sekretarzem, a następnie wiceprzewodniczącym tej organizacji. Pomagał w organizacji amatorskiego teatru Bazar krotoszyński, w którym aktorem był między innymi jego brat Stanisław Nawrocki. Władysław zajmował się

jednak głównie wyszkoleniem fizycznym i ogólnowojskowym młodzieży krotoszyńskiej. Organizował też dla niej zawody sportowe oraz spotkania patriotyczne, które często osobiście prowadził. W 1910 roku jako sztandarowy i delegat, skierowany został przez Zarząd krotoszyńskiego gniazda Towarzystwa Gimnastycznego Sokół, na Zjazd Sokolników w Krakowie. Był to wielki Zlot Grunwaldzki Polaków z trzech zaborów. W 1912 roku wcielony został do armii pruskiej i przydzielony do 155 pułku piechoty niemieckiej w Ostrowie Wielkopolskim (7. Westpreu isches Infanterie-Regiment Nr. 155), w składzie 10 Dywizji Cesarstwa Niemieckiego. Tam przeszedł poszczególne szczeble, sprawnie opanowując wiedzę wojskową, a w tym taktykę niemieckich wojsk, co później przydało się w czasie Powstania Wielkopolskiego. Przełożeni bardzo szybko dostrzegli jego niezwykle zdolności wojskowe i organizacyjne. Cechowała go też duża odpowiedzialność za innych żołnierzy. Był dowódcą drużyny składającej się z Polaków, dbającym o swoich podwładnych. Do tego znał świetnie język niemiecki oraz francuski, co ułatwiało mu porozumiewanie się z przełożonymi. Po zakończeniu służby w stopniu kaprała, w wyniku wybuchu I wojny światowej, przymusowo pozostawiony w służbie. 10 Dywizja Cesarstwa Niemieckiego od 2 sierpnia 1914 funkcjonowała pod nazwą: 10 Dywizja Piechoty (10. Infanterie-Division (Deutsches Kaiserreich)). Wchodziła w skład V Korpusu Armii Niemieckiej. 1 marca 1917 roku został przeniesiony do 5 batalionu taborów, a potem do 586 Kolumny Taborów w Poznaniu, z jednoczesnym awansem do stopnia st. sierżanta. Z tym właśnie oddziałem armii pruskiej, wyruszył w połowie 1918

roku na Front Zachodni, gdzie toczyły się zaciekle walki. Po powrocie do Poznania jego kolumnę taborów przejęła Rada Żołnierska Straży Ludowej w Poznaniu. 24 grudnia 1918 r. powrócił z Poznania do Krotoszyna. Od razu aktywnie włączył się w organizację Powstania Wielkopolskiego w rejonie Frontu Południowo-Zachodniego. Wszedł w skład Rady Wykonawczej Powiatowej Rady Ludowej w Krotoszynie. Był jednym z najaktywniejszych dowódców powstańczych w rejonie Frontu Południowo-Zachodniego. W Powstaniu Wielkopolskim wzięli udział wszyscy bracia Władysława, ojciec Jan Kanty Nawrocki, stryj Michał Nawrocki oraz bracia stryjeczni. Mały 8. letni brat stryjeczny, Feliks Nawrocki, wraz ze starszym bratem Stanisławem, w dniu 1 stycznia 1919 roku, w godzinach popołudniowych powiadomili mężczyzn, aby pobrali broń i ruszyli do powstania. Było to w Hotelu Bazar ok. godziny 16.00. Wcześniej, bo w dniach 24-31 grudnia 1918 roku Władysław Nawrocki zorganizował oddziały Straży Ludowej w okolicznych miasteczkach i wsiach. Był jednym z kierujących działaniami powiadamiającymi powstańców z Hotelu „Bazar” w Krotoszynie. Wspierał działania powstańców w Krotoszynie. Wziął bezpośredni udział w wyzwoleniu Krotoszyna (1 I 1919) oraz w wyzwoleniu Zdun (3 I 1919). Jako jeden z dowódców drużyn bojowych Straży Ludowej brał udział w ciężkich walkach pod Borownicą i Chachalnią (29-30 I i od 5-9 II 1919). 16 lutego 1919 roku, wraz z Ludwikiem Zielezińskim oraz Stanisławem Sękowskim niszczył tory kolejowe, uniemożliwiając przejazd niemieckiemu pociągowi pancernemu, który miał zaatakować i zniszczyć Krotoszyn. Kierującym akcją był sierż. Ludwik Zieleziński, przyszły szwagier Wła-

dysława Nawrockiego (brat Władysława, Edward Nawrocki ożenił się z siostrą Ludwika Zielezińskiego – Franciszką). Władysław Nawrocki brał udział w Powstaniu Wielkopolskim od samego początku, aż do ostatniego dnia, na dwóch frontach: Południowo-Zachodnim oraz Północnym – w rejonie Czarnkowa, gdzie początkowo był szefem sztabu, a potem adiutantem dowódcy, w ramach tworzonego przez siebie w Poznaniu 3 Baonu Obrony Krajowej (potem 2 pp i 159 pp wlkp.). 1 maja 1919 roku st. sierż. Władysław Nawrocki został przeniesiony do Poznania z trudnym zadaniem zorganizowania 3 Batalionu Obrony Krajowej (Baon Obrony Krajowej), przemianowanym później na 2 pułk piechoty rezerwowej, z którym walczył potem na Froncie Północnym koło Czarnkowa, gdzie pełnił także rolę adiutanta dowódcy tego batalionu. Od 9 maja 1919 roku upoważniony został do noszenia odznak podporucznika. Prawdopodobnie w trakcie tworzenia tego Baonu Władysław Nawrocki poznał mjr. Antoniego Biskupskiego. 4 lipca 1919 roku, za zasługi w czasie Powstania Wielkopolskiego 1918/1919, oraz w wyniku znaczącego udziału w tworzeniu struktur poznańskiego 3 Batalionu Obrony Krajowej (potem 2 pp rez.), Władysław Nawrocki został awansowany do stopnia podporucznika Wojska Polskiego. Jego 3 Batalion Obrony Krajowej (2 pp. rez.) wszedł w skład 159 Pułku Piechoty Wielkopolskiej (VII Brygada Rezerwowa). 12 kwietnia 1920 roku ppor. Władysław Nawrocki został skierowany wraz ze 159 pułkiem piechoty wielkopolskiej na Front Litewsko-Białoruski. Od 20 maja 1920 roku pułk jego został w pełni rozwinięty. Wszedł w skład VII brygady rezerwowej, w pełnej gotowości do walk, po wcześniej-

szym przegrupowaniu się wojsk. Ppor. Władysław Nawrocki został dowódcą specjalnej kompanii rozpoznawczej. Po wyładowaniu całej brygady na stacji Nowe Świąciany zluwowano 3 dywizję piechoty. Następnie brał udział w boju o Redutę Żabki, gdzie jego pododdział wykazał się wyjątkowym męstwem. 1 czerwca 1920 r. jego 159 pp wielkopolskiej, należący już do VII Brygady Rezerwowej, uderzył dwoma batalionami na miejscowość Postawy, zajęta przez oddziały sowieckie. Nieprzyjaciel z trudem powstrzymał atak IV batalionu. Powodzenie uzyskał III batalion, który o godz. 8-mej zajął miasto Postawy. Był to batalion ppor. Władysława Nawrockiego. W walkach zdobyto dwa działa, karabiny maszynowe i wielu jeńców. Wielu żołnierzy polskich straciło życie w tych walkach. W miejscowości stoi pomnik poświęcony III batalionowi. Dalej ppor. Władysław Nawrocki walczył o Juszniewice k. Głębokiego (3 czerwca) oraz Gancarze (10 VI). Jego oddziały zdobywały też: Duniłowice, Osinogródek i Hańczary. W dniach 4-6 lipca 1920 roku Władysław Nawrocki walczył nad rzeką Autą. W czasie walk odwrotowych Frontu Litewsko-Białoruskiego, zachorował, ale stanowczo nie zgodził się na transport do szpitala polowego. Przełożeni wyrazili zgodę, aby dalej pozostał na służbie, ponieważ brakowało kadry dowódczej. Na swoją osobistą prośbę objął dowodzenie 11 kompanią na mocno zagrożonym odcinku – po nagłej śmierci dowódcy tej kompanii. Zebrał i zorganizował rozbitków zdeorganizowanej kompanii oraz innych oddziałów. Wraz z nimi stawiał zaciekle opór kawalerii bolszewickiej i piechocie, atakujących pozycje polskie w celu ich obejścia i okrążenia. Oddziały polskie rozpoczęły odwrót, a kompania ppor. Wła-

dysława Nawrockiego dalej stawiała opór sowieckiej kawalerii i piechocie. Stanowczo obrona pozycji przez kompanię dowodzoną przez ppor. Władysława Nawrockiego uratowała od śmierci wielu polskich żołnierzy. W wyniku niezwykle zacieklej walk, ppor. Władysław Nawrocki znalazł się z częścią swoich podwładnych na tyłach Frontu. Po czym usilnie starał się przez dwa dni przedzierać z nimi przez linie nieprzyjaciela, aby powrócić do własnych oddziałów. Nie pozostawił własnych żołnierzy na polu walki. Do końca pozostał z rannymi. Został za te czyny odznaczony Krzyżem *Virtuti Militari*. W momencie, kiedy dalej trwały walki odwrotowe w dniu 6 lipca 1920 r. Władysław Nawrocki dostał się wraz ze swoimi żołnierzami do niewoli sowieckiej. Został uwięziony w obozie jenieckim w Samarze nad Wołgą, a następnie przeniesiony do obozu w Moskwie, gdzie był przesłuchiwany. 1 czerwca 1921 roku został uwolniony, po czym powrócił do Polski. Przeszedł przez specjalny obóz odbiorczy w Baranowiczach, a potem przez obóz izolacyjny (przejściowy) w Dęblinie. Tam, wraz z ppor. Kazimierzem Sznukiem z 29 Pułku Strzelców Kaniowskich z Kalisza, skierował pismo do Naczelnego Wodza Józefa Piłsudskiego z prośbą o zwrócenie większej uwagi na umundurowanie i wyżywienie żołnierzy polskich powracających z niewoli sowieckiej. Zwracał się też z wnioskiem do późniejszego Marszałka Józefa Piłsudskiego, aby ten przybył do obozu przejściowego w Dęblinie, by podnieść morale żołnierzy, którzy nie poddali się propagandzie sowieckiej i bardzo potrzebują wsparcia moralnego przez Naczelnego Wodza (pismo tych dwóch oficerów znajduje się w Instytucie Józefa Piłsudskiego w Ameryce). W połowie 1922

roku Władysław Nawrocki został absolwentem kursu dla oficerów młodszych w Szkole dla Oficerów Młodszych w Warszawie (1921-1922). Od 1921 roku był też instruktorem w Centralnej Szkole Policji w Grudziądzu oraz dowódcą kompanii szkolnej w Szkole Podoficerów Zawodowych DOK IV w Skierniewicach. W sierpniu 1922 roku został mianowany porucznikiem Wojska Polskiego. Trafił do 74 Górnoląskiego Pułku Piechoty w Lublińcu, gdzie był organizatorem szkoleń i poligonów dla żołnierzy. Został mianowany oficerem inspekcyjnym i oficerem kontrolującym inne oddziały i jednostki wojskowe. Jego przełożonym był wtedy płk Milan Marszałek (21 X 1920–1 VI 1932). W międzyczasie, krótko był także dowódcą kursu dla Oficerów Rezerwy w Częstochowie. 15 sierpnia 1929 roku awansował do stopnia kapitana Wojska Polskiego. W drugiej połowie 1929 roku kpt. Władysław Nawrocki został przeniesiony z Lublińca do Korpusu Kadetów w Rawiczu. Pracował tam jako wykładowca korpusu. Był też oficerem inspekcyjnym Garnizonu Leszno. Dokonywał kontroli nie tylko w Korpusie Kadetów. Często był wysyłany jako inspektor kontrolujący do innych jednostek wojskowych. W 1933 roku został przeniesiony do 55 Poznańskiego Pułku Piechoty stacjonującego w Lesznie Wielkopolskim i Rawiczu (III Batalion). Na podstawie rozkazu wykonawczego MSWojsk. o wprowadzeniu organizacji na stopie pokojowej: PS 10-50 z 1930, 55 pułk zaliczony został do typu III pułków piechoty o stanach zbliżonych do wojennych, dlatego też na dowódców wyznaczano wyższych oficerów o szczególnych predyspozycjach. Na czas wojny pułk ten przewidywany był do działań osłonowych. Do służby w tej jednostce

wojskowej przyjmował go ówczesny jej dowódca płk dypl. Stefan Rowecki, późniejszy generał „Grot” – dowódca i żołnierz Armii Krajowej. Dowodził on Pułkiem w okresie od 2 lutego 1930 do 13 listopada 1935 roku. Kpt. Władysław Nawrocki dowodził 8 kompanią III Batalionu „Rawicz” 55 Poznańskiego Pułku Piechoty. Dowódcą III Batalionu i jednocześnie jego bezpośrednim przełożonym był ppłk Roman Ludwik Jabłoński. W 1936 roku, kpt. Władysław Nawrocki trafił na krótko do 56 Pułku Piechoty Wielkopolskiej w Krotoszynie, po czym przeszedł na emeryturę. Bezpośrednio po przejściu na emeryturę Władysław Nawrocki objął samodzielne stanowisko Komendanta Urzędu Przynależności Wojskowej i Wyszczolenia Fizycznego w Gostyniu. W czasie pełnienia tej funkcji, aktywnie wspierał okoliczne zrzeszenia i kluby sportowe jak: Kania Gostyń, kręglarska dziewiątka, Polskie Towarzystwo Gimnastyczne Sokół, organizacje paramilitarne, a także harcerstwo. Brał udział w patriotycznych uroczystościach z udziałem oficjeli z regionu i województwa np. w obchodach rocznicowych Święta Niepodległości, kiedy to stawał na czele pochodu oraz nadzorowanych przez siebie jednostek paramilitarnych, organizacji wychowania fizycznego (WF) oraz Przynależności Wojskowej (PW). Bardzo aktywnie współpracował z gostyńskim i krotoszyńskim Towarzystwem Gimnastycznym Sokół. Wcześniej (w latach 20.) był też pierwszym prezesem tworzącego się Klubu Piłkarskiego Kania Gostyń. W sierpniu 1939 roku zmobilizowany został do 56 Pułku Piechoty Wielkopolskiej w Krotoszynie, a 1 września 1939 roku od razu skierowany został do Ośrodka Zapasowego 25 Dywizji Piechoty w Kielcach. Podróżował tra-

są z Gostynia, poprzez Jarocin, Konin, Koło, Kutno, Warszawę. Jechał pociągiem ewakuacyjnym z zaprzyjaźnioną rodziną Hasińskich. Postój 3 września miał miejsce na boczniczy stacji Patrzyków. Tego dnia w godzinach popołudniowych mężczyźni z transportu utworzyli pod wodzą kpt. Władysława Nawrockiego Straż Ochrony Pociągu i prowadzili ciągłą obserwację otoczenia, kontrole dokumentów. Aktywnie bowiem działali dywersanci, dający znaki pilotom niemieckich samolotów, latających wzdłuż szlaków kolejowych. Co pewien czas szły transporty wojska, a postoje coraz bardziej dłużyły się. Pociąg co chwila był ostrzeliwany z działek pokładowych samolotów niemieckich, a wokół wybuchały bomby. Po przybyciu do Kielc, 4 września Władysław Nawrocki wziął udział w odprawie dowódców. Bataliony zapasowe 56 pułku piechoty, miały utworzyć 154 pułk piechoty. Znaczna część kadry i żołnierzy weszła w skład między innymi 3 batalionu. 4 września 1939 roku wieczorem, po ataku bombowym na Kielce, wraz z Ośrodkiem Zapasowym 25 Dywizji Piechoty (3 batalionem 154 pp), wyruszył w kierunku północnym, z zadaniem zorganizowania obrony przed atakującymi niemieckimi dywizjami lekkimi. W zaciętych walkach 6 i 7 września 1939 roku jednostka została zniszczona, a rozproszone grupy żołnierzy 3 Batalionu 154 pp – pod jego dowództwem, w części przedostały się na Lubelszczyznę i zostały włączone do innych jednostek wojskowych, toczących zaciekle walki z Niemcami. Jego oddział wycofał się stopniowo pod Lwów. Tam niespodziewanie spotkał brata swojego szwagra Ludwika Zielezińskiego – ułana 14 Pułku Ułanów Jazłowieckich – Stefana Zielezińskiego i kiedy ten usilnie namawiał go do przekroczenia

granicy z Rumunią, kpt. Władysław Nawrocki stanowczo odmówił, bo jak stwierdził: „Będzie jeszcze wojsku i Polsce potrzebny”. 27 września 1939 roku po kilku potyczkach został pojmany do niewoli sowieckiej i trafił do obozu w Kozielsku. Z obozu w Kozielsku został wywieziony do Urzędu NKWD w Smoleńsku dnia 22 kwietnia 1940 roku i umieszczony na liście dyspozycyjnej NKWD (Ludowy Komisariat Spraw Wewnętrznych ZSRR – nr 040/3, pod poz. 74 (lista z 20 kwietnia 1940 r.). Był to piętnasty transport z Kozielska. Oprócz Władysława Nawrockiego w transporcie tym byli między innymi: Feliks Marczyński, Mieczysław Janowski oraz Marian Piątkowski. Załadowano ich do wagonów 22 kwietnia 1940 roku po południu. Transport ten wyruszył z Kozielska tego samego dnia o godzinie 22.00, ale po krótkiej jeździe stanął na stacji w Suchniczy i stał tam do godz. 2.30 – 23 kwietnia 1940 roku. W Smoleńsku był rano lub przed południem. Następnie, w godzinach popołudniowych, 23 kwietnia 1940 roku, Władysław Nawrocki został przewieziony do Katynia k. Smoleńska i zamordowany przez oprawców z NKWD. Oficerów polskich mordowano według ściśle opracowanego planu, bezbronnych, bez sądu, strzałem w tył głowy, ze skrępowanymi rękoma, na osobiste polecenie Stalina. Ożenił się z Melanią Biskupską (wdowa po mjr. Antonim Biskupskim) i miał córkę Barbarę. Świadkiem na jego ślubie w 1931 roku, był jego brat por. mar. Stanisław Nawrocki. Cała rodzina Nawrockich była zaangażowana w działalność patriotyczną i niepodległościową. Jego ojciec Jan Kanty Nawrocki (1860–1938) i stryj Michał Nawrocki (1864–1943) byli powstańcami wielko-

polskimi, brat Leon Nawrocki (1887 – 1914) sekretarzem Wojciecha Korfante-go, Stanisław Nawrocki (1895-1932) powstańcem wielkopolskim, brat udział w wojnie 1920 roku i był oficerem Flotylli Pińskiej, a Edward Nawrocki (1893-1951) uczestnikiem wojny 1920 roku oraz handlowcem, ratującym życie wielu mieszkańcom Kępna w czasie okupacji hitlerowskiej. Jedynym, który dożył sędziwego wieku był najmłodszy z braci: Antoni Nawrocki (1904 – 1984) – regionalista krotoszyński. W Powstaniu Wielkopolskim uczestniczyli także bracia stryjeczni Władysława: Stanisław, Stefan i Feliks. Władysław Nawrocki zamieszkiwał kolejno w: Krotoszynie, Lublińcu i Rawiczu. W latach 1931 – 1936 zamieszkał w Sobiałkowie k. Rawicza, a następnie w Gostyniu w latach 1936 – 1939. Odznaczenia: Krzyż Srebrny Orderu Wojennego *Virtuti Militari* (nr 5312), Srebrny Krzyż Zasługi, Medal Niepodległości, Medal Pamiątkowy Za Wojnę 1918-1921, Medal Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości, Krzyż Kampanii Wrześniowej – zbiorowe, pośmiertne odznaczenie pamiątkowe wszystkich ofiar zbrodni katyńskiej (1 stycznia 1986). Upamiętnienie: Krzyż Katyński w Krotoszynie z nazwiskami 57 oficerów (powiat krotoszyński), Dąb Pamięci posadzony 10 kwietnia 2010 roku w Olsztynie, Tablica pamiątkowa odsłonięta 3 maja 2013 roku w Olsztynie, Rondo Władysława Nawrockiego w Krotoszynie, nazwane uchwałą Rady Miasta Krotoszyna z 25 maja 2016 roku, w 2015 roku powstała pieśń o Władysławie Nawrockim, która została opublikowana pod tytułem *On to Władysław*. Planowana jest Trasa rowerowa im. Majora Władysława Nawrockiego w Krotoszynie.

Eligiusz Tomkowiak, *Nawrocki Władysław herbu Lubicz (1891-1940), (w:) Powstańcy wielkopolscy. Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918/1919, t. XIII, Poznań 2016, s. 126-132.*

Eligiusz Tomkowiak

NIEMIRA Rudolf (1886-1952), organizator artylerii w Wojsk Wielkopolskich, dowódca dowódca 1 (15) Pułku Artylerii Polowej Wielkopolskiej, generał brygady WP.

Ur. 1 maja 1886 r. w Świecianach na Wileńszczyźnie, w ziemiańskiej rodzinie Rudolfa i Heleny z Hryniewiczów. Ukończył wileńską szkołę wojskową i studiował ekonomię w Kijowskim Instytucie Handlowym. Od 1911 r. służył w armii rosyjskiej jako artylerzysta. W listopadzie 1917 r. wstąpił do I Korpusu Polskiego w Rosji. W stopniu kapitana dowodził baterią artylerii. W Warszawie w listopadzie 1918 r. zgłosił się do Wojska Polskiego. W połowie stycznia 1919 r. skierowano go do Poznania. 20 stycznia objął dowództwo 1 dywizjonu 1 PAL. Ukończył jego organizację w marcu i wyruszył na front galicyjski, w składzie Grupy Wielkopolskiej gen. D. Konarzewskiego. 6 czerwca 1919 r. awansowano go na podpułkownika. Od października 1919 r. pełnił obowiązki dowódcy, a następnie do 1927 r. dowódcy 1 (15) PAL. 1 lipca 1923 r. awansowany na pułkownika. 1 września 1938 r. przeniesiony w stan spoczynku. We wrześniu 1939 r. dowodził Ośrodkiem Wyszkolenia Artylerii Konnej. Przedostał się do Francji, gdzie został powołany do służby czynnej. Od grudnia 1939 r. do czerwca 1940 r. był dowódcą artylerii dywizyjnej 1 Dywizji Grenadierów. 3 maja 1940 r.

mianowany generałem brygady. Od września 1940 r. do października 1945 r. dowodził artylerią 1 Korpusu Wojska Polskiego w Wielkiej Brytanii. Po demobilizacji osiadł w Szkocji. Zmarł 6 sierpnia 1952 r. w Balochmyle (Glasgow) i spoczął na cmentarzu St. Peter's. Odznaczony był m. in. Orderem Virtuti Militari V kl., Orderem Odrodzenia Polski, Krzyżem Walecznych (trzykrotnie), Złotym Krzyżem Zasługi. Rodzinę prawdopodobnie założył w Wielkiej Brytanii.

Bogusław Polak, Niemira Rudolf (1886-1952, (w:) Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918-1919, red. A. Czubiński, B. Polak, Poznań 2002, s. 247-248.

Bogusław Polak

NIEŻYCHOWSKI Kazimierz (1892-1987), organizator artylerii powstańczej, major WP.

Ur. 24 lipca 1892 r. w Granówku (pow. kościański), w rodzinie Stanisława, właściciela Granówka i Łucji z Taczanowskich. Świadectwo dojrzałości uzyskał w 1913 r. 8 listopada 1914 r. jako rekrut wcielony został do 50 Pułku Piechoty w Rawiczu. W 1917 r. awansowany do stopnia wicewachmistrza. Na telefoniczne wezwanie M. Palucha (28 XII 1918) udał się do Poznania. 29 grudnia na naradzie dowódców oddziałów powstańczych Poznania przedłożył projekt utworzenia artylerii. Propozycja została przyjęta. Tymczasowe dowództwo artylerii umieszczono w „Białych Koszarach” (przy ul. Solnej). 4 stycznia 1919 r. artyleria powstańcza liczyła już 5 półbaterii dwudziałowych (450 ludzi). Jedną półbaterię wysłał na front północny, a drugą na front zachodni. 6 stycznia wspierał atak powstańców na

bazę lotniczą na Ławicy, celnymi pociskami zmuszając Niemców do kapitulacji. 8 stycznia 1919 r. zdał dowództwo artylerii i na czele półbaterii udał się w rejon Kcyni. Brał udział w zdobyciu Szubina (11 stycznia) i Rynarzewa (13 I), Kcyni (2 II), gdzie zdobył 8 dział. 7 lutego 1919 r. mianowany został podporucznikiem. 8 marca 1919 r. został przydzielony do Grupy gen. D. Konarzewskiego jako dowódca baterii. Brał udział w walkach pod Lwowem aż do zdobycia Stryja, na krótko wrócił do Poznania i ponownie wyjechał na front galicyjski (VII 1919). W styczniu 1920 r. uczestniczył z pułkiem w rewindykacji Bydgoszczy. Na początku lutego 1920 r. wyjechał na front wschodni. 10 listopada 1921 r. awansowany na porucznika. Z powodu złego stanu zdrowia 20 grudnia zwolniono go do rezerwy. W 1921 r. wydzierżawił majątek Chlewo (pow. ostrzeszowski). Działal w organizacjach spółdziel-

Kazimierz Nieżychowski

czych i powstańczych. 8 lutego 1924 r. awansowany na kapitana rezerwy. Od 5 września 1939 r. służył ochotniczo w wojsku, jako zastępca komendanta Bąonu Wartowniczego „Kalisz”, Armii „Poznań”. Po rozbięciu batalionu pod Podzamczem przedarł się z rozbitkami do Warszawy. 26 września w Falenicy dostał się do niewoli, ale w nocy uciekł i 2 października dotarł do Chlewa. Następnego dnia został aresztowany przez żandarmerię i przeniesiony do więzienia w Ostrzeszowie, do jednej celi z pułkownikiem S. Thielem. Z powodów zdrowotnych na krótko zwolniony (28 XI 1939), jednak 5 grudnia z rodziną przewieziony do obozu w Kępie i wysiedlony do Generalnego Gubernatorstwa. W 1945 r. wrócił do Wielkopolski. W maju 1945 r. w pow. sycowskim organizował spółdzielczość rolniczą i spożywczą. Jesienią 1958 r. przeszedł na emeryturę. Mieszkał w Gliwicach. W 1973 r. otrzymał awans do stopnia majora. Zmarł 12 czerwca 1987 r. w Gliwicach, pochowany na Cmentarzu Rakowickim w Krakowie. Odznaczony był Orderem Virtuti Militari V kl., Krzyżem Niepodległości, Orderem Odrodzenia Polski IV i V kl., Krzyżem Walecznych, Złotym Krzyżem Zasługi, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym oraz szeregiem medali i odznak. Ze związku małżeńskiego z Aleksandrą Sieradzką miał dzieci – Barbarę (1921), Annę (1921) i Jacka (1924).

Bogusław Polak, Niezychowski Kazimierz (1892-1987), (w:) Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918-1919, red. A. Czubiński, B. Polak, Poznań 2002, s. 248-249.

Bogusław Polak

NOWAK Alojzy (1894-1939), organizator i dowódca oddziałów powstańczych w pow. wrzesińskim, dowódca 2 batalionu 4 Pułku Strzelców Wielkopolskich (58 Pułk Piechoty) podpułkownik WP.

Ur. 20 czerwca 1894 r. w Poznaniu, w rodzinie woźnego szkolnego Wawrzyna i Weroniki z Maciejewskich. W 1914 r. ukończył gimnazjum w Krotoszynie. W sierpniu zmobilizowano go do armii niemieckiej. W październiku 1918 r. został mianowany podporucznikiem. W połowie grudnia wraz z pułkiem przybył do Wrześni, gdzie w konspiracji brał udział w przygotowaniach do powstania. Organizował kompanie w Miłostawiu, Strzałkowie i Wrześni. Od 27 grudnia był dowódcą batalionu wrzesińskiego. Brał udział w zajęciu Witkowa (29 XII) i w potyczce pod Zdziechową (30–31 XII 1918). Od 8 stycznia 1919 r. dowodził wrzesińską kompanią karabinów maszynowych. Odznaczył się w walkach o Szubin (11 I 1919). Z 5 na 6 lutego dowodził 4 kompanią jarocińską w tzw. drugiej bitwie rawickiej. W kwietniu 1919 r. wyznaczony został na dowódcę 2 batalionu 4 Pułku Strzelców Wielkopolskich (58 Pułk Piechoty). 24 czerwca 1919 r. mianowany podporucznikiem. W styczniu 1920 r. awansowany na kapitana. W szeregach pułku walczył na froncie wschodnim. Od stycznia 1921 r. w konspiracji na Górnym Śląsku pod pseudonimem „Neugebauer”, jako jeden z czołowych organizatorów III powstania, a następnie dowódca grupy operacyjnej „Północ”. Jego nazwiskiem był nazwany jeden z powstańczych pociągów pancernych. Po ukończeniu kursu doskonalenia w Centrum Wyszkołenia Piechoty w Rembertowie (XI 1921-II 1922) ponownie objął dowództwo 2 batalionu 58 Pułku Piechoty. W styczniu

1928 r. awansowany na majora, a w styczniu 1934 r. – na podpułkownika. Od 1938 r. dowódca 13 Pułku Piechoty. W 1939 r. dowodził tym pułkiem w ciężkich walkach w rejonie Modlina. Poległ 24 września, prowadząc natarcie pułku z rejonu Kazunia na Czosnów i Palmiry. Pochowany na cmentarzu w Kazuniu Polskim, skąd 20 lutego 1952 r. ekshumowany i pochowany na Cmentarzu Powązkowskim. Był odznaczony m. in. Orderem Virtuti Militari V kl., Krzyżem Niepodległości, Krzyżem Walecznych (dwukrotnie), Złotym Krzyżem Zasługi, a pośmiertnie Wielkopolskim Krzyżem Powstańcym. Z małżeństwa z Marią Ganke miał dwóch synów: Lecha i Ludomira.

Bogusław Polak, Nowak Alojzy (1894-1939), (w:) Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918-1919, red. A. Czubiński, B. Polak, Poznań 2002, s. 250-251.

Bogusław Polak

NOWAK Ignacy (1891-1940), dowódca kompanii kruszwickiej, współorganizator 1 dowódca kompanii 5 Pułku Strzelców Wielkopolskich (59 Pułk Piechoty kpt. WP.

Ur. 25 lipca 1891 r. w Kruszwicy, w rodzinie Michała i Józefy Winięckiej. W latach 1913-1918 służył w armii niemieckiej (1915-1918 na froncie zach. – Francja). W wyniku odniesionych ran przebywał na urlopie w Kruszwicy (IX-XI 1918) i wziął wtedy udział w organizowaniu Straży Obywatelskiej. Z chwilą wybuchu powstania, na czele kompanii kruszwickiej wziął udział w wyzwoleniu miasta (3 I 1919), a następnie w walkach o Inowrocław (5-6 I). W styczniu i lutym był jednym ze

współorganizatorów 5 Pułku Strzelców Wielkopolskich (59 Pułk Piechoty) w Inowrocławiu, został dowódcą I kompanii Batalionu Nadgoplańskiego. 4 IV 1919 r. otrzymał nominację na ppor. W styczniu 1920 r. uczestniczył w przejmowaniu terenów Pomorza, przyznanych Polsce w wyniku traktatu wersalskiego. Wraz z pułkiem przeszedł cały szlak bojowy podczas wojny polsko-bolszewickiej (1920), awansował do stopnia kpt. W latach 1927-1931 pełnił służbę w 17 baonie KOP w Dawidgródku. Od 1931 do 1932 roku w 17 Pułku Piechoty w Pleszewie, a w latach 1932-1939 w Powiatowej Komendzie Uzupełnień w Rawie Ruskiej. 21 X 1939 r. aresztowany przez NKWD, zamordowany prawdopodobnie w lwowskim więzieniu. Odznaczony był Orderem Virtuti Militari V kl. i Krzyżem Zasługi. Żonaty z Janiną Nowak (także uczestniczką powstania wielkopolskiego w Inowrocławiu), miał córkę Danutę (1926).

Grzegorz Łukomski, Nowak Ignacy (1891-1949), (w:) Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918-1919, red. A. Czubiński, B. Polak, Poznań 2002, s. 252.

Grzegorz Łukomski

NOWAK Ludwik, pseudonim – „Potudniowy” (1900-1966), powstaniec frontu ptn., żołnierz 4 Pułku Strzelców Wielkopolskich.

Ur. 25 lipca 1900 r. w Żelcach (k. Wągrowca), w rodzinie rolnika Szczepana i Marii z Szulców. Uczęszczał do szkół powszechnych w Żelicach i Wągrowcu. W 1918 r. powołany do armii niemieckiej, wkrótce zdezerterował. Brał udział w rozbrajaniu Niemców w Chodzieży

i Wągrowcu. Przydzielony do baonu wągrowieckiego, a po krótkim przeszkoleniu, skierowany do kwatermistrzostwa 4 Pułku Strzelców Wielkopolskich. Brał udział w walkach pod Chodzieżą, a następnie w rejonie Kowalewa i Dąbrowki. 6 VI 1919 r. w składzie I baonu uczestniczył w zbiorce pod Nininem (k. Ryczywołu), a 1 VIII 1919 r. w składzie 1 Dywizji Piechoty Wielkopolskiej wyruszył na wojnę polsko-bolszewicką. 27 sierpnia brał udział w walkach o Bobrujsk, a następnie z 4 Pułkiem stał nad Berezyną. Wiosną 1920 r. uczestniczył w walkach o Świsłocz, a po przegrupowaniu sił polskich brał udział w natarciu na Dniepr. Był uczestnikiem ciężkich walk w rejonie Bobrujska (do VI 1920), a następnie walk odwrotowych pod Baranowiczami, Bytaniem i w okolicach Prużan. Wraz z pułkiem w lipcu wszedł w skład grupy uderzeniowej Naczelnego Wodza w bitwie warszawskiej. Po wyparciu nieprzyjaciela na kierunku Prus Wschodnich został przetrzucony z pułkiem na Polesie, w rejon Kobrynia, a następnie uczestniczył w zajęciu Baranowicz. Ostatnią bitwę stoczył 10-11 X 1920 r. pod Kojdanowem. W listopadzie, po powrocie z frontu został zdemobilizowany i skierowany na kursy dokształcające dla wojskowych oraz przyspieszony kurs podchorążych. Po zdaniu matury wstąpił do Wyższej Szkoły Handlowej. Następnie praktykował w Zarządzie Miejskim w Brodnicy i Ostrzeszowie. Od 1928 r. był zastępcą burmistrza w Krotoszynie, prowadząc całość spraw związanych z gospodarką komunalną, a jednocześnie aktywnym działaczem Związku Uczestników Powstań Narodowych i Związku Powstańców Wielkopolskich, uczestnicząc w pracach komisji historycznej powstania wielkopolskiego. Z ramienia Zarządu

Okręgowego Związku Powstańców Wielkopolskich był delegatem do pld. Wielkopolski. Od sierpnia 1939 r. działał w SDS, a z jej ramienia organizował 1 IX 1939 r. samoobronę Krotoszyna, a następnie w łączności z C. Ratajskim organizował Tajną Organizację Wojskową w pld. Wielkopolsce. Współpracował z Organizacją Jedności Narodowej w Kaliszu i NOB z Poznania. Z jego inspiracji powołane zostały komendy pow. TOW w Ostrowie Wlkp., Kępnie, Krotoszynie. Działalność przerwał jego aresztowanie w Ostrowie Wlkp. (25 VII 1940). W czasie ciężkiego śledztwa nie ujawnił tajemnic organizacyjnych. Wyrokiem Reichskriegsgericht w Berlinie został skazany na 5 lat ciężkiego więzienia. Karę odbywał w Alt Moabit, Wronkach, Lukau, a następnie w KL Gussen i Mauthausen. Internowano też żonę i dzieci. W 1945 r. wstąpił do Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie. Do kraju wrócił w 1947 r., wstępując do Związku Uczestników Walk Niepodległościowych, a następnie do ZBoWiD-u, gdzie był sekretarzem koła w Babimoście. Zmarł 24 kwietnia 1966 r. i spoczął w Ostrowie Wlkp. na cmentarzu przy ul. Limanowskiego. Był odznaczony Krzyżem Niepodległości, Srebrnym Krzyżem Zasługi, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Żonaty z Antoniną z Perskich, miał troje dzieci: Marię (1927), Henryka (1928) i Krystyna (1932).

Marian Woźniak, Nowak Ludwik pseudonim "Południowy" (1900-1966), (w:) Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918-1919, red. A. Czubiński, B. Polak, Poznań 2002, s. 252-253.

Marian Woźniak

NOWACZYŃSKI Wincenty (1883-1940), dowódca batalionu w 3 Pułku Strzelców Wielkopolskich (57 Pułku Piechoty), dowódca 68 Pułku Piechoty, pułkownik WP.

Ur. 16 marca 1883 r. w Kamionnie (w pow. międzychodzki), jako syn rolnika Jana i Nepomuceny z domu Łuka. Jego dziadek był uczestnikiem Powstania Listopadowego. W latach 1889-1897 uczęszczał do szkoły powszechnej w Kamionnie, a następnie uczył się w seminariach nauczycielskich w Paradyżu i Międzyrzeczu. W okresie 1903-1904 odbył służbę wojskową w 6 Pułku Piechoty pruskiej w Poznaniu, po czym pracował jako nauczyciel szkół ludowych. 3 sierpnia 1914 r. powołany do armii niemieckiej służył początkowo w 6 pp później 333 pp. 23 listopada 1915 roku mianowany podporucznikiem, objął funkcję adiutanta 3 baonu 333 pułku piechoty 89 Dywizji Piechoty. Walczył na froncie rosyjskim i rumuńskim. Na początku stycznia 1919 r. po powrocie z frontu zgłosił się ochotniczo do Kazimierza Zenktelea (dowódcy odcinka zachodniego) z zamiarem wzięcia udziału w powstaniu. 20 lutego 1919 r., decyzją Dowódcy Okręgu II w Poznaniu, otrzymał przydział do organizującego się 3 Pułku Strzelców Wielkopolskich (57 pp.). Początkowo dowodził sformowaną przez siebie kompanią, a od 10 marca do 1 listopada 1919 r., także przez siebie zorganizowanym 3 baonem tego pułku. Dekretem Komisarjatu NRL nr 26 z 4 kwietnia 1919 r. mianowany na stopień kapitana (z pominięciem stopnia porucznika). Od 29 lipca 1919 r. walczył na froncie polsko-bolszewickim (Front Litewsko-Białoruski). Dowodził odcinkiem operacyjnym Mińsk-Bobrujsk. Brał udział w zdobyciu Iłhumenia (11 VIII) oraz Berezyny (Biało-

ruś, obwód Miński, 19 VIII 1919). Następnie do czerwca 1920 r. dowodził 2 baonem 69 pułku piechoty. Po czym przejął dowództwo 68 Pułku Piechoty (10 Pułku Strzelców Wielkopolskich). Dowodził tym pułkiem od 21 czerwca do chwili kiedy podczas walk odwrotowych w lipcu 1920 r., osłaniając inne oddziały, został ciężko ranny 22 lipca 1920 r. (nad Niemnem w okolicach Łunna). W szpitalu wojskowym w Grodzisku Wielkopolskim przebywał do 27 września 1920 r. Po wyjściu ze szpitala wrócił na stanowiska dowódcy 68 pułku piechoty i dowodził nim do listopada 1927 r. Za swe czyny bojowe otrzymał Krzyż *Virtuti Militari* V kl. (nr 2801) oraz awanse do stopnia majora (IX 1920), podpułkownika (4 lutego 1922) i pułkownika (1 XII 1924). W latach 1927-1932 był kolejno dowódcą 3 Brygady KOP w Starej Wilejce oraz Brygady KOP w Łucku (na Wołyniu). 30 września 1932 r. przeszedł w stan spoczynku. Zamieszkał w Głazewie (pow. międzychodzki), dzierżawiąc niewielki majątek ziemski. W 1936 r. kupił gospodarstwo rolne w Iłdebnie k. Chrzypska (również w pow. międzychodzki). We wrześniu 1939 r. ochotniczo walczył w obronie Warszawy. Objął funkcję komendanta Ekspozytury Komendy Miasta Warszawa-Praga Wschód. Po kapitulacji przebywał parę tygodni w niewoli niemieckiej. Zwolniony, wrócił do Iłdebna 14 października 1939 r. 16 października 1939 r. aresztowany przez Gestapo w Chrzypsku Wielkim, został uwięziony w Międzychodzie, skąd trafił do obozu w Skwierzynie. Poddany śledztwu i torturom. 31 stycznia 1940 r. przewieziony do Fortu VII w Poznaniu i tam zamordowany o godz. 18 minut 30. Uznany za zmarłego postanowieniem Sądu Grodzkiego w Międzychodzie dnia 15

marca 1947 r. (III Zg 21/47). Za swe czyny bojowe odznaczony był także: Krzyżem Niepodległości, Krzyżem Walecznych Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918-1921, Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości, Krzyżem Latańskim (1931) oraz odznaczeniami pułkowymi. Imię Jego zostało upamiętnione na Pomniku „Tym, którzy grobu nie mają – Bohaterom 1939-1956” w Międzychodzie, na Pomniku PPP w Poznaniu i na tablicy pamiątkowej w kompleksie koszarowym w Skwierzynie. Od 1905 r. żonaty z Martą Kurek, miał dzieci: Marię (ur. 1905), Wiktora (ur. 1906), Jana (ur. 1907) i Helenę (ur. 1912).

Jarosław T. Łożyński, Nowaczyński Wincenty (1883-1940), (w:) Powstańcy wielkopolscy. Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918/1919, t. IX, Poznań 2012, s. 145.

Jarosław T. Łożyński

OBRĘBOWICZ Mieczysław (1889 - 1920), ochotnik w oddziale Andrzeja Kopy, pilot Toruńskiej Eskadry Lotniczej.

Ur. 1 czerwca 1889 r. w Słężewie, w rodzinie właściciela majątku Skórzewo Józefa i Stanisławy Odrowąż-Waligórskiej. Ukończył średnią szkołę rolniczą w Szamotułach. Należał do Polskiej Organizacji Wojskowej. Przed pierwszą wojną światową pracował w firmie samochodowej Brzeski-Auto w Poznaniu, później przez rok praktykował w Paryżu. W okresie I wojny światowej, jako podoficer-pilot, służył w niemieckim pułku lotniczym w Ławicy koło Poznania. Zdobył tam wielkie doświadczenie bojowe, biorąc udział w licznych walkach powietrznych i niebez-

Mieczysław Obrębówic

piecznych lotach bojowych. 28 grudnia 1918 r., wraz z bratem Tadeuszem, jako jeden z pierwszych wstąpił do tworzonego w Dopiewie oddziału powstańczego podporucznika Andrzeja Kopy: do dyspozycji dowództwa grupy przekazał własny samochód. Wraz z powstańcami z Dopiewa brał udział w zdobyciu lotniska niemieckiego w Ławicy, w nocy z 5 na 6 stycznia 1919 r.. Na pierwszą wieść o tworzeniu lotnictwa polskiego zgłosił się do jego szeregów, został jednym z pierwszych instruktorów-pilotów i szkolił młodych entuzjastów latania na doskonałych lotników wojskowych. Ochotniczo w szeregach Toruńskiej Eskadry Lotniczej wyruszył na front wschodni. 31 lipca 1920 r. zgłosił się aby wykonać daleki i niebezpieczny lot zwiadowczy, jednak awaria silnika w wysłużonym samolocie spowodowała, że maszyna w okolicach Hrubieszowa z wysokości 150 metrów zważyła się na ziemię.

Pilot, Mieczysław Obrębowicz poniósł śmierć na miejscu, a obserwator podporucznik Czerwiński został ciężko ranny. Za odwagę, ofiarność i pełną poświęcenia służbę odznaczony został Orderem Virtuti Militari 5 klasy (nr 8130) i Polową Odznaką Pilota. Rodziny nie założył.

Malwina Tomkowiak, Obrębowicz Mieczysław (1889-1920), (w:) Powstańcy Wielkopolscy. Biogramy uczestników Powstania Wielkopolskiego 1918-1919, t. VIII, red. B. Polak, Poznań 2011, s.163-164.

Malwina Tomkowiak

ODYNIEC Wincenty (1865-1952), dowódca 3 Dywizji Strzelców Wielkopolskich i Frontu Płd., gen. dywizji WP.

Ur. 21 marca 1865 r. w Litwinkowie (ówczesny pow. miński), w rodzinie ziemiańskiej Jana i Dominiki ze Stefanowiczów. Po ukończeniu gimnazjum w Mińsku, w 1883 r. wstąpił do armii rosyjskiej jako ochotnik. Ukończył Wileńską Szkołę Wojskową I kategorii, Wyższą Szkołę Oficerską Strzelecką (z odznaczeniem). Na front w 1914 r. wyruszył jako dowódca baonu w randze ppłk. W 1916 r. dowodził pułkiem. 30 IV 1917 r. mianowany został gen. ppor. Od 26 sierpnia był dowódcą 3 Brygady 110 Dywizji Piechoty, a od 21 października skierowany do dyspozycji Sztabu Okręgu Kijowskiego. Od 27 IV 1917 r. w I Korpusie Polskim jako dowódca brygady I Dywizji Strzelców Polskich, a od 1 maja został dowódcą tejże dywizji. W listopadzie 1918 r. zgłosił się do Wojska Polskiego, a 14 grudnia przydzielono go do Departamentu III Ministerstwa Spraw Wojskowych. Na własną prośbę (20 XII 1918) skierowany został do dywi-

zji litewsko-białoruskiej, na stanowisko pomocnika dowódcy dywizji. Od 5 IV 1919 r. dowodził w Białymstoku, 1 VI 1919 r. mianowany gen. dywizji. Na własną prośbę 3 czerwca przydzielono go do dyspozycji gen. J. Dowbor-Muśnickiego. Rozkazem dziennym Dowództwa Głównego nr 150 (z 5 VI 1919) mianowany dowódcą 3 Dywizji Strzelców Wielkopolskich i frontu płd. Dywizją dowodził nieprzerwanie do 25 V 1920 r., po przemianowaniu jej na 17 Dywizję Piechoty, a frontem płd. do 14 XI 1919 r. 25 V 1920 r. przekazany do dyspozycji Naczelnego Wodza, od 6 czerwca do dyspozycji Oddziału Ministerstwa Spraw Wojskowych. Od 11 IV 1921 r. był Przewodniczącym Komisji Rehabilitacyjnej dla oficerów sztabowych DOGen. Warszawa, 1 XI 1921 r. został przeniesiony w stan spoczynku. Zamieszkał w Milanówku, gdzie zmarł w zapomnieniu 21 czerwca 1952 r. i tam został pochowany. Zawarł związek małżeński z Wandą Witkowską. Miał czworo dzieci: Aleksandra, Joannę Grażynę, Tomirę Kazimierę i Antoninę Zuzannę.

Bogusław Polak, Odyniec Wincenty (1865-1952), (w:) Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918-1919, red. A. Czubiński, B. Polak, Poznań 2002, s. 257.

Bogusław Polak

ORŁOWSKI Zdzisław (1892-1982), dowódca IV Okręgu Wojskowego Frontu Północnego, oficer 2 Pułku Artylerii Polowej Wielkopolskiej (17 pułk artylerii polowej). oficer WP.

Ur. 10 października 1892 r. w majątku Zawory pow. Śrem. Rodzicami jego byli Leonard, właściciel ziemski i powstaniec

styczniowy i Waleria z d. Karge. W 1912 r. ukończył humanistyczne gimnazjum w Śremie. Dwa lata później wcielony został do armii niemieckiej. Walczył na froncie zachodnim i wschodnim. Od 1917 r. w randze podporucznika dowodził baterią artylerii polowej. Wezwany przez swego kuzyna Włodzimierza Raczyńskiego, wrócił z frontu w rodzinne strony. Po uzyskaniu urlopu już 3 listopada 1918 r. zjawił się w Stajkowie. Natychmiast razem przystępują do organizowania powstania. Gromadzą wszelkiego rodzaju broń, amunicję i szkołą ochotników. Dnia 30 grudnia 1918 r., z inicjatywy ks. Ignacego Czechowskiego z Chodzieży, w Pile odbył się zjazd Rad Ludowych Okręgu Nadnoteckiego. Tam Orłowskiego wybrano na dowódcę przyszłych sił powstańczych na tym terenie. 7 stycznia 1919 r. został mianowany przez głównodowodzącego Powstaniem Wielkopolskim mjr. Stanisława Taczaka dowódcą IV Okręgu Wojskowego, frontu północnego, który obejmował m. in. powiaty czarnkowski, chodzieski, szamotulski i obornicki. Tego samego dnia, ok. godz. 20.00, w lokalu Józefa Hamlinga w Budzynie odbyło się spotkanie z udziałem oficerów Zdzisława Orłowskiego i Włodzimierza Kowalskiego. Miesiąc później Orłowski zorganizował skuteczną obronę odcinka czarnkowskiego. Wielkie zasługi w organizowaniu Powstania oddali miejscowi kapłani: ks. Leon Rosenberg z Lubasza i ks. Mikołaj Świniarski z Czarnkowa. 3 stycznia 1919 r. w Czarnkowie, w obecności Orłowskiego, ochotnicy składali przed ks. M. Świniarskim pierwszą przysięgę na wierność Ojczyźnie. Orłowski zorganizował cztery kompanie po 100 powstańców w Czarnkowie i silną kompanię w Lubaszcu. Ta ostatnia liczyła 200 strzelców. Należeli do niej przede

wszystkim mieszkańcy Lubasza i Stajkowa. Pod koniec 1919 r. Orłowski w Poznaniu podjął służbę w 2 Pułku Artylerii Lekkiej, a w maju rozpoczął formowanie 3 Pułku Artylerii Lekkiej. W 1920 r. wyruszył na wojnę z bolszewikami. Na froncie awansowany został do stopnia kapitana. Od 1 stycznia do 2 września 1921 r. uczestniczył w III Powstaniu Śląskim. Pełnił służbę w Dowództwie Obrony Plebiscytu jako szef IV oddziału. O tych wydarzeniach pisał do autora tej notatki 15 maja 1975 r.: „Jestem jedynym jeszcze żyjącym członkiem Naczelnego Dowództwa III Powstania śląskiego 1921 r. Jako głównego kwatermistrza w śląskim powstaniu zadaniem moim było uzbrojenie i dostawa wszystkich materiałów do akcji militarnej potrzebnych. Na ten cel był konieczny duży centralny magazyn, możliwie blisko ówczesnej granicy niemieckiej, ale dobrze zakamuflowany, skąd mógłbym niepostrzeżenie zaopatrywać mniejsze przygraniczne magazyny, których zadaniem było podczas akcji zaopatrywanie walczących oddziałów powstańczych. Był to niemały kłopot i dość długo łamałem sobie głowę jak ten problem rozwiązać, aby znaleźć odpowiednie miejsce na taki centralny magazyn. Ale Duch Święty pomógł mi problem ten rozwiązać, bo myśli moje skierował na Jasną Górę. To też nie zastanawiałem się długo, tylko pojechałem na Jasną Górę i się zameldowałem u Przeora [o. Piotra Markiewicza], który mnie bardzo mile i życzliwie przyjął i któremu plan mój i prośbę otwarcie przedłożyłem. Wielkiej zacności i świątobliwy Przeor od razu bez wahania się zgodził i rozwiązał mi chyba najtrudniejsze moje zadanie. Niech mu Pan Bóg da za to miejsce obok Księdza Kordeckiego”. Tak więc po latach niewoli Jasnogórska Twierdza ze swoim arsenałem znowu

przysłużyła się Rzeczypospolitej. Od tego czasu kpt. Orłowski i ojciec przeor P. Markiewicz zostali przyjaciółmi. W 1939 r. Orłowski został prezesem Zarządu Głównego Związku Powstańców Wielkopolskich. W Poznaniu otrzymał nominację na majora rezerwy. W sierpniu 1939 r. został zmobilizowany, z przydziałem do Dowództwa Okręgu Korpusu VII, w charakterze kierownika Biura Cenzury Wojskowej do Warszawy, Brześcia i w kierunku Lwowa. Dnia 17 września 1939 r. przekroczył granicę węgierską. Poprzez Węgry i Francję dotarł do Anglii. Tam m. in. został dowódcą jednej z kompanii zaopatrzenia w Dywizji Pancerniej gen. Stanisława Maczka. Pod koniec wojny pracował w dziale administracji wojskowej Ministerstwa Obrony Narodowej w Londynie. W maju 1945 r. został zwolniony ze służby wojskowej. Do kraju wrócił z żoną w 1947 r., dziesięć lat później awansowany został do stopnia podpułkownika. To była jego ostanía nominacja. Mimo sędziwego wieku, do końca życia utrzymywał kontakty ze swoimi towarzyszami broni. Przyjaźnił się m. in. z ks. prof. Janem Kantym Pytlem, UAM. On też, wypełniając ostatnią wolę Orłowskiego, uczestniczył w jego ceremoniach pogrzebowych. Orłowski zm. w Poznaniu, 7 czerwca 1982 r. Pochowany został w Lubasz w grobowcu rodzinnym, razem ze swoim kuzynem Włodzimierzem Raczyńskim, starostą czarnkowskim, z którym w 1918 r. przynieśli Lubaszowi wolność. Odznaczony Krzyżem Srebrnym Orderu Wojennego *Virtuti Militari*, Krzyżem Niepodległości z Mieczami, trzykrotnie Krzyżem Walecznych, Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Złotym Krzyżem Zasługi, Śląskim i Wielkopolskim Krzyżem Powstańcym oraz Pamiątkowym Medalem

Za Wojnę 1918-1921. Miasta, które wzywał w Powstaniu – Czarnków i Lubasz przyznały mu Obywatelstwo Honorowe. Od 1 września 2003 r. Gimnazjum w Lubaszu z dumą nosi imię ppłk. Zdzisława Orłowskiego. Orłowski drogę do Niepodległości nakreślił w licznych wspomnieniach, odczytach, wywiadach i nagraniach. W 1930 r. ożenił się z Wandą Łódzia-Michalską. Ślub odbył się na Jasnej Górze przed Cudownym Obrazem Królowej Polski.

Eustachy Rakoczy, Orłowski Zdzisław (1892-1982), (w:) Powstańcy wielkopolscy. Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918/1919, t. III, Poznań 2007, s. 120-121.

Eustachy Rakoczy ZP

PAJEWSKI Aleksander (1879-1926), dowódca I Brygady Jazdy Wielkopolskiej, gen. brygady WP.

Ur. 5 stycznia 1879 r. w Suwałkach jako syn Aleksandra i Kazimierzy z Kwiatkowskich. Pochodził ze szlachty ziemi podolskiej. Po ukończeniu warszawskiej szkoły realnej wybrał karierę wojskową – kawalerię. Służbę rozpoczął w 6 Dragońskim Pułku cara Aleksandra III jako tzw. szeregowiec I kategorii (VII 1898). W sierpniu 1899 r. został odkomenderowany do Elizawietgradzkiej Wojskowej Szkoły Jazdy, a po roku otrzymał awans na podoficera pułkowego. Rozkazem z 29 X 1900 r. został ppor., pełniąc równoległe funkcję sekretarza sądu pułkowego. We wrześniu 1904 r. był już por., a po 4 latach – przenosząc się w 1907 r. z dragonów do huzarów – prtm. Krótki czas pełnił obowiązki naczelnika szkoły podofi-

cerów. Ukończył kursy dla pkpt. i krótko dowodził szwadronem Jego Cesarskiej Mości Imperatora Wszechrosji. Na froncie 1914 r. uczestniczył w akcjach osłaniających odwrót wojsk rosyjskich z Prus Wschodnich, brał udział w konnych zwiadach w rejonie Kowna i w drugiej ofensywie Rosjan na Prusy Wschodnie. Podczas niewielkiej bitwy pod wsią Żywa Woda został ranny (X 1914). W 1915 r. odbył konne zwiady, bitwy nad Bzurą i Wisłą, akcje osłonowe w Kurlandii i na Kowieńszczyźnie. 23 I 1916 r. został rtm., a w listopadzie na ponad pół roku objął dowództwo szwadronu cesarskiego. W 1917 r. uczestniczył w walkach osłaniających odwrót wojsk rosyjskich z Karpat, a także w walkach w Besarabii i na froncie rumuńskim. W sierpniu 1917 r., kiedy w Rosji zawiązał się I Korpus Polski, podjął służbę w 1 Pułku Ułanów Polskich (przemianowanym później na 1 Pułk Ułanów Krechowieckich) i przeszedł z nim wszystkie jego koleje. Był dowódcą szwadronu, pomocnikiem dowódcy pułku w dziale gospodarczym, dowódcą 2 dyonu, a także prezesem klubu oficerów korpusu. Z początkiem 1918 r. udał się, najprawdopodobniej w sprawach gospodarczych, do stacjonującego w Kijowie II Korpusu Polskiego. Po powrocie brał udział w walkach, pod dowództwem gen. J. Dowbor-Muśnickiego, z wojskami rosyjskimi. W kwietniu 1918 r. został dowódcą I dyonu, 12 czerwca awansował na ppłk. i jeszcze tego samego dnia na płk. „ze starszeństwem”. 30 czerwca, po rozwiązaniu Korpusu, pozostał poza służbą. Jesienią zgłosił się do powstającego Wojska Polskiego i wstąpił do reaktywowanego 1 Pułku Ułanów, 1 listopada został dowódcą jednego z jego dywizjonów i walczył z nim w Małopolsce Wschodniej. Na mocy reskryptu Rady Re-

gencyjnej (z 25 X) zachował szarżę płk. 25 stycznia 1919 r. poprosił o przeniesienie do Wojsk Wielkopolskich i przyjechał do Poznania. 31 stycznia objął dowództwo w nowo utworzonym 1 Pułku Ułanów Wielkopolskich. Przejawiając duży talent organizacyjny, szybko doprowadził do podwojenia stanu liczebnego pułku (pod koniec marca liczył 1036 ułanów oraz 1030 koni). Wielką wagę przywiązywał do wyszkolenia, odrabiając zaniedbania oraz szkoląc nową kadrę oficerów i żołnierzy-ochotników. Ostatecznie pułk składał się z 4 szwadronów liniowych, szwadronu karabinów maszynowych, szwadronu technicznego i plutonu sztabowego z orkiestrą. 12 lipca nastąpiła jego reorganizacja i dzielił się odtąd na dyony i szwadrony. Wraz z rozbudową i zakończeniem formowania się 3 Pułku Ułanów, z dwóch już istniejących (1 i 3) utworzono 18 kwietnia I Brygadę Jazdy Wielkopolskiej, której dowódcą został Pajewski. 23 VI 1919 r. dekretem nr 164 NRL mianowany generałem porucznikiem kawalerii. Latem 1919 r. gen. piechoty J. Dowbor-Muśnicki wydał o gen. Pajewskim opinię: „Charakter prawy, szlachetny, otwarty, stanowczy w sprawach służbowych. Doskonale kawalerzysta. Umysłowo dobrze rozwinięty (sic!), taktowny, dobrze wychowany. W armii rosyjskiej był znany jako dobry oficer frontowy. W I Polskim Korpusie bardzo dobrze prowadził dział gospodarczy w 1 Pułku Ułanów Krechowieckich (...) Nadaje się na dowódcą dywizji kawalerii”. We wrześniu 1919 r. ukończył kurs artylerii prowadzony dla generałów w Warszawie. 4 III 1920 r. został szefem Departamentu IV Koni w Ministerstwie Spraw Wojskowych. 25 XII 1921 r. objął stanowisko inspektora armii jazdy przy inspektoracie armii nr 5 we Lwowie.

W szczegółowej opinii z 1922 r., obok ocen bardzo dobrych, jako wybitne określono poczucie honoru i godności własnej, wzorowe m. in. dbałość o żołnierzy i obycie towarzyskie, jako dobre – inicjatywę i samodzielność. W tajnej opinii z grudnia 1922 r. J. Piłsudski zaliczył gen. Pajewskiego do trzech najlepszych oficerów jazdy (obok Dreszera i Rómmla), podkreślając jego „równy, spokojny sąd o sytuacji i zdolność do pracy nad sobą”. 1 VI 1924 r. wrócił do Warszawy i objął szefostwo Departamentu II Kawalerii, które piastował do końca życia. Zamach Piłsudskiego dla apolitycznego gen. Pajewskiego był dramatem. Z jednej strony pozostawał w bliskich stosunkach z W. Sikorskim, z drugiej z sympatią i uznaniem odnosił się do marszałka. Stał jednak po stronie prawa i u boku prezydenta Wojciechowskiego przebywał w Belwederze oraz Wilanowie. Wkrótce ciężko zachorował i zmarł 1 września 1926 r. Pochowany został na Powązkach. Odznaczony był m. in. Orderem Odrodzenia Polski III kl, Krzyżem Walecznych, orderem francuskiej Legii Honorowej i licznymi odznaczeniami rosyjskimi. We wspomnieniach rodzinnych wysoki, o marsowym obliczu był typem „rasowego” kawalerzysty. Wierny dewizie, że ułan kocha się zawsze, zaręcza rzadko, a żeni nigdy, rodziny nie założył. Z widoczną sympatią odnosił się do dzieci, grywał w karty i nie stronił od dobrych trunków.

Waldemar Łazuga, Pajewski Aleksander (1879-1926), (w:) *Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918-1919*, red. A. Czubiński, B. Polak, Poznań 2002, s. 265-267.

Waldemar Łazuga

PASZKIEWICZ Gustaw (1893-1955), dowódca 1 Pułku Strzelców Wielkopolskich (55 Pułk Piechoty), gen. dywizji WP.

Ur. 20 marca 1893 r. w Wasiliszkach (ówczesny pow. lidzki na Wileńszczyźnie), w rodzinie ziemiańskiej, jako syn Leonarda i Justyny z Felińskich. Po ukończeniu gimnazjum w Mińsku Litewskim w 1913 r. wstąpił do Wileńskiej Szkoły Wojskowej. W latach 1914-1917 służył w armii rosyjskiej. 8 grudnia 1917 r. w stopniu kapitana wstąpił do I Korpusu Polskiego w Rosji. Awansowany przez generała J. Dowbor-Muśnickiego na podpułkownika. Do Wojska Polskiego wstąpił 11 listopada 1918 r. i został skierowany na kurs dla oficerów w Dęblinie. Od 6 grudnia tegoż roku w Ministerstwie Spraw Wojskowych, w styczniu 1919 r. skierowany do Poznania. Od 28 lutego 1919 r. dowodził batalionem 1 Pułku Strzelców Wielkopolskich. Objął dowództwo (16 III) 1 Pułku i na jego czele wyróżnił

Gustaw Paszkiewicz

się w walkach z Ukraińcami o Lwów i pod Stryjem. Z pułkiem przeszedł szlak bojowy w latach 1919-1920 (przemianowanym na 55 Pułk Piechoty). W latach 1921-1939 kolejno dowodził: 55 Pułkiem Piechoty, Szkołą Podchorążych i Oficerską Szkołą Piechoty w Warszawie, piechotą w 24 Dywizji Piechoty i od 1935 r. 12 Dywizją Piechoty. W 1938 r. mianowany generałem brygady. W 1939 r. dowodził 12 Dywizją Piechoty w ramach Armii „Karpaty”. W 1939 r. przez Rumunię przedostał się do Francji, a następnie do Wielkiej Brytanii, gdzie m. in. dowodził 1 Brygadą Strzelców I Korpusu w Szkocji (27 VII 1940 – 31 V 1942), na Bliskim Wschodzie 4 Dywizją Strzelców, następnie 2 Samodzielną Brygadą Pancerną. Od IV 1943 r. w Wielkiej Brytanii. W 1945 r. wrócił do kraju. Od 22 I 1946 r. dowodził 18 DP i aktywnie uczestniczył w likwidacji polskich oddziałów antykomunistycznych w Białostockiem. Angażował się po stronie komunistów. Opublikował broszurę „Dlaczego kandydują z listy nr 3?”, będącą paszkwilem na kierownicze koła II Rzeczypospolitej, ostro atakował też Rząd Polski w Londynie. W 1947 r. awansowany na generała dywizji i wyznaczony dowódcą Okręgu Wojskowego Warszawa, poseł na Sejm. Od 1948 r. w dyspozycji MON. W 1952 r. przeniesiony w stan spoczynku. Zmarł w Warszawie 27 II 1955 r. i tam został pochowany. Był członkiem pierwszej Kapituły Orderu Wojennego *Virtuti Militari*, odznaczony tym orderem kl. V, IV i III oraz Krzyżem Niepodległości i Krzyżem Walecznych (4x).

Bogusław Polak, Paszkiewicz Gustaw (1893-1955), (w:) Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918-1919, red. A. Czubiński, B. Polak, Poznań 2002, s. 271.

Bogusław Polak

PIETRZAK Stanisław (1891-1938), podoficer 11 Pułku Strzelców Wielkopolskich (70 Pułku Piechoty), sierż. WP.

Ur. się 16 września 1891 r. w Bilczewie, gmina Biskupice, powiat ostrowski, w rodzinie rolników Jana i Marii z domu Stucan. Ukończył szkołę powszechną w Latawicach, następnie terminował w zakładzie malarskim w Ostrowie Wielkopolskim, równocześnie uczęszczając do zawodowej szkoły uzupełniającej. Wyjechał do Hanoweru, gdzie pracował w swoim zawodzie. Udzielał się w Ostrowie Wielkopolskim i Hanowerze w organizacjach polskich: TG „Sokół”, Towarzystwo Młodzieży Polskiej i kołach śpiewaczych. W 1911 został wcielony do armii niemieckiej. Służył w wojsku do 1913. Zmobilizowany w 1914 z przydziałem do 74 Pułku Piechoty. Z pułkiem wyjechał na Front Zachodni do Francji, potem walczył na Froncie Rosyjskim (91 Pułk Piechoty). Awansował do stopnia sierż.; dwukrotnie ranny. Po wybuchu rewolucji w Niemczech przyjechał do Ostrowa Wielkopolskiego i wstąpił do formujących się oddziałów polskich. Po ich rozwiązaniu zgłosił się jako ochotnik do Baonu Pogranicznego w Szczypiornie. Od początku stycznia 1919 walczył na froncie południowym powstania. Jego służbę w powstaniu szczegółowo przedstawiono we wniosku na nadanie VM 5 kl.: „Już w listopadzie 1918 r. wstąpił sierżant Pietrzak jako ochotnik do szeregów wlkp., tworzących się w Szczypiornie. W końcu grudnia stoczył ze swoim plutonem potyczkę pod Skalmierzycami. Brał dzielny udział przy zajmowaniu Skalmierzyc i Zdun. Na froncie ostrzeszowskim pod Rogacicami, z małą siłą – 2 sekcji, trzymał się aż nie nadeszły posiłki. Niemcy, którzy go atakowali w sile 1 kompanii i wielu ckm. zostali przez niego tak

długo wstrzymani, aż nadeszły rezerwy. Już prawie Niemcy zdolali wtargnąć do ogrodu dworskiego, gdzie załoga leżała, lecz P. z małą siłą kilku chłopca, bo mając już kilku rannych, utrzymał podwórze i przeszkadzał im dalsze poruszanie się. Dzięki temu rezerwy przyszły jeszcze na czas. Natomiast sierżant P. ruszył ze wzmocnionym plutonem do ataku, odpedził się go ze współudziałem innych oddziałów poza linię naszych posterunków. Sierżant P. trzymając się do ostatniego, uratował Ostrzeszów z krytycznego położenia, ponieważ Niemcy wtedy przeprowadzali zarazem w innym miejscu atak który jednak najsilniej był skierowany na pozycję Pietrzaka. Dzięki waleczności sierżant P., mogły rezerwy być zaalarmowane i spokojnie się rozwinąć. W czasie akcji sierżant P. okazał się bardzo odważnym i energicznym dowódcą, służąc zawsze jak najlepszym przykładem swoim podwładnym. Także i w późniejszych akcjach bojowych zgrabnie przeprowadzał akcje, dając zawsze dobry przykład żołnierzom. Sierżant Pietrzak, później jako dowódca kompanii karabinów maszynowych II baonu, na froncie wschodnim dokonał bohaterских czynów, niestety, z powodu śmierci dowódcy baonu i adiutanta nie został podany za swą waleczność do odznaczenia, przeciwnie został zwolniony (z wojska, B. P.). Powyższy czyn widzieli, co poświadczają: por. Franciszek Twardowski – były dowódca 1 kompanii ostrzeszowskiej (1 kompanii 12 Pułku Strzelców Wielkopolskich), ppor. Antoni Kostrzewa i plutonowy Jan Robakowski (1 kompania ostrzeszowska)”. S. Pietrzak odznaczony został VM 5 kl. (nr 4739). W szeregach 70 Pułku Piechoty Wielkopolskiej (11 Pułk Strzelców Wielkopolskich) walczył w wojnie polsko-bolszewickiej. W paź-

dzierniku 1920 zwolniony do rezerwy w stopniu sierż. sztabowego. W listopadzie 1920 przyjęty został do pracy w Urzędzie Celnym w Zbąszyniu, gdzie pracował do śmierci. Miał żonę Izabelę; małżeństwo było bezdzietne. Był także odznaczony Krzyżem Walecznych, Medalem Niepodległości i medalami pamiątkowymi. Zmarł 8 maja 1938 r. Pochowany na cmentarzu w Zbąszyniu.

Bogusław Polak, Pietrzak Stanisław (1891-1938), (w:) Powstańcy wielkopolscy. Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918/1919, t. XIV, Poznań 2017, s. 126.

Bogusław Polak

PINIECKI Bolesław Wiktor ppłk (1892–1940), organizator oddziałów Służby Straży i Bezpieczeństwa, dowódca batalionu w czasie powstania, dowódca 5 baterii w 15 Pułku Artylerii Ciężkiej, ppłk WP.

Ur. 16 września 1892 r. w Karczewie, w rodzinie nauczyciela Bronisława i Bronisławy de Elimer. Uczęszczał do gimnazjum w Poznaniu, a następnie we Wschowie, gdzie w 1914 r. uzyskał świadectwo dojrzałości. Od 1906 r. należał do Towarzystwa Tomasza Zana. W latach 1912-1914 był prezesem organizacji we Wschowie. Stworzył wtedy tajną Drużynę Strzelecką. Pełnił funkcje zastępcy komendanta, prowadząc ćwiczenia wojskowe w lasach wschowskich. 3 sierpnia 1914 r. został powołany do wojska niemieckiego z przydziałem do dyonu zapasowego 2 pułku artylerii ciężkiej w Poznaniu. Od 20 października na froncie zachodnim, dowódca plutonu. 24 sierpnia 1917 r. mianowany ppor.

Bolesław Wiktor Piniński

Do 23 stycznia 1918 r. pełnił funkcję oficera obserwacyjnego 2 dyonu. Od 24 stycznia tegoż roku przeniesiony do dyonu zapasowego. Od 16 października w dyonie zapasowym 23 Pułku Artylerii Ciężkiej w Poznaniu. W listopadzie 1918 r. nawiązał kontakt z Mieczysławem Paluchem, wstąpił do Polskiej Organizacji Wojskowej zaboru pruskiego i na jego rozkaz włączył się w organizację oddziałów Służby Straży i Bezpieczeństwa, kierując tajnym biurem informacyjnym na Wildzie. 27 grudnia brał udział w zajęciu magazynów uzbrojenia przy Wielkich Garbarach. W ostatnich dniach grudnia 1918 r. przystąpił do organizowania batalionu powstańczego. Na jego czele zajmował Stację Lotniczą na Ławicy (z 5 na 6 I 1919 r.). Baon wcielony został do 10 Pułku Strzelców Wielkopolskich; od 23 stycznia do 14 kwietnia 1919 r. pełnił funkcje adiutanta. Dekretem Komisariatu Naczelnej Rady

Ludowej nr 41 (poz. 117 z 13 kwietnia 1919) mianowany został por. (ze starszeństwem od 1 XI 1917). 14 kwietnia 1919 r. przeniesiony do 2 dyonu 1 Pułku Artylerii Ciężkiej Wielkopolskiej jako dowódca baterii. 26 maja mianowany dowódcą III baonu 1 Pułku Rezerwowego. Od 1 do 20 września przydzielony do szkoły podoficerskiej 1 Pułku Strzelców Wielkopolskich. 16 kwietnia 1920 r. objął dowództwo baterii w 14 Pułku Artylerii Lekkiej, a od 20 lipca dowództwo 5 baterii w 15 Pułku Artylerii Ciężkiej. Jako dowódca baterii: W walce o Płock w dniach 18-19 sierpnia 1920 dowodził 5 baterią 15 pułku artylerii ciężkiej. Przyczynił się do tego, że bolszewicy nie zdobyli Płocka. Do ostatniej chwili, kiedy 5 bateria dostała się pod silny ogień artylerii nieprzyjaciela, pozostał na posterunku obserwacyjnym, aby uratować przyrządy optyczne, miernicze i telefoniczne – co mu się udało, ale został odcięty od oddziału. Wtedy przepłynął w pław Wisłę pod ogniem nieprzyjaciela. Za czyn ten odznaczony został VM 5 kl. (nr 4122). 20 października mianowany kapitanem. Od 1 grudnia przydzielony do 15 DP, a od 20 lutego 1921 r. do Dowództwa Okręgu Generalnego Pomorze, od 1 sierpnia był tymczasowym dowódcą 30 Dywizjonu Artylerii Ciężkiej, a następnie dowódcą kadry zapasowej 7 Pułku Artylerii Ciężkiej. Od 17 października przeniesiony do DOK nr VII, 2 grudnia objął dowództwo kadry zapasowej 7 PAC, od 19 czerwca 1922 r. był dowódcą 2 dyonu 7 PAC, później kadry zapasowej. Od 24 października 1923 r. był dowódcą 1 dyonu 7 Pułku Artylerii Ciężkiej. Od 26 lipca 1924 r. kwatermistrzem. 25 kwietnia 1927 r. mianowany majorem. Od 1 sierpnia 1929 r. był dowódcą III dyonu 7 PAC, a od 15 II 1932 dowódcą II dyonu 19 Puł-

ku Artylerii Ciężkiej. 1 stycznia 1934 r. mianowany podpułkownikiem i przesunięty 27 kwietnia t. r. do 17 Pułku Artylerii Lekkiej na stanowisko zastępcy dowódcy pułku. Od 1936 r. był zastępcą dowódcy 10 Pułku Artylerii Ciężkiej. We wrześniu 1939 r. dowodził artylerią dywizyjną w 36 Rezerwowej Dywizji Piechoty wchodzącej w skład Armii „Prusy”. Po 17 września 1939 r. w nieustalonych okolicznościach dostał się do niewoli sowieckiej i osadzony w obozie w Kozielsku. Znajduje się na liście wywozowej nr 032/1 z 14 kwietnia 1940 r. Zamordowany został w Katyniu. Odznaczony był także Krzyżem Niepodległości z mieczami, Krzyżem Walecznych, Złotym Krzyżem Zasługi oraz licznymi medalami i odznaczeniami. Ze związku małżeńskiego z Marią z Pędzińskich, miał trzech synów: Ryszarda Jana (1926), Jerzego Bronisława (1931) i Andrzeja.

Bogusław Polak, Piniński Bolesław Wiktor (1892-1940), (w:) Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918-1919, red. A. Czubiński, B. Polak, Poznań 2002, s. 277-278.

Bogusław Polak

PLÓCIENIAK Bolesław Teofil (1886-1932), komendant i komisarz Straży Ludowej na miasto i pow. śmigieński, dowódca dywizjonu pociągów pancernych.

Ur. 10 marca 1886 r. się w Łubnicy, w rodzinie rolnika Józefa i Stanisławy z Leśniaków. Po ukończeniu seminarium i zdaniu egzaminów nauczycielskich, uzyskał cenzus nauczyciela. Następnie pracował w szkole powszechnej w Boguszynie (pow. leszczyński). 1 października 1907 r.

został powołany do odbycia obowiązkowej, jednorocznej służby wojskowej w 20 Pułku Artylerii Polowej w Poznaniu, w trakcie której 1 kwietnia 1908 r. mianowany został st. żołnierzem, a 25 lipca kapralem. Po zwolnieniu z wojska był nauczycielem w Górcie Duchownej (pow. śmigieński), w tamtejszej szkole powszechnej. W 1909 i 1911 odbył dwukrotnie ośmiodniowe ćwiczenia na stanowisku działonowego w 56 Pułku Artylerii Polowej w Lesznie, do którego wrócił podczas I wojny światowej. Zmobilizowany 7 kwietnia 1915 r., do 15 listopada był instruktorem w dyonie saperów, otrzymał stopień sierż. liniowego i pełnił służbę oficera odpowiedzialnego za wyszkolenie oddziału rekrutów, będąc jednocześnie jego dowódcą. Od 2-18 lutego 1916 r. odbył w Berlinie kurs gazowy, obejmując po jego ukończeniu funkcje oficera gazowego w dyonie zapasowym 56 Pułku Artylerii Polowej. W latach 1916 i 1917 uczestniczył w dwóch 14-dniowych kursach granatów ręcznych w Poznaniu. 15 września 1917 r. został odkomenderowany do Rembertowa (k. Warszawy) na kurs ostrego strzelania dla oficerów artylerii. Przebywał tam do 10 grudnia 1917 r. Po powrocie do Leszna został instruktorem artylerii w oddziale aspirantów oficerskich. Funkcję tę pełnił już do końca wojny. 14 listopada 1918 r. na posiedzeniu Powiatowej Rady Ludowej w Śmiglu wybrany został jej członkiem. 5 grudnia, na mocy rozkazu demobilizacyjnego, zwolniony z armii niemieckiej. 18 grudnia został mianowany przez Naczelną Radę Ludową w Poznaniu komendantem i komisarzem Straży Ludowej na miasto i pow. śmigieński. Po wybuchu powstania, z racji pełnionego urzędu był m. in. głównym organizatorem Straży Ludowej, kierował akcją werbun-

kową ochotników i ich uzbrojenia. Brał udział w organizowaniu przejmowania władzy od Niemców, czuwając jednocześnie nad bezpieczeństwem, ładem i porządkiem miasta oraz powiatu. Utworzył więc sieć konnych patroli powstańczych, rozlokowanych i działających na najbardziej zagrożonych odcinkach miasta oraz okolicy. 6 stycznia 1919 r. wysłał ze Śmigła oddział powstańców, pod dowództwem sierż. W. Bromki, do Starego Bojanowa w celu obsadzenia tamtejszej stacji kolejowej. W związku z zajęciem przez Niemców Krzycka Małego i ostrzeliwaniu pociskami artyleryjskimi okolicznych wiosek, powstańcy z Bukówca Górnego zwrócili się o pomoc do śmigielskiej Straży Ludowej. W odpowiedzi, 11 stycznia, podwodami konnymi dostarczonymi przez polskie majątki ziemskie w Czachu, Przysieci i Splawiu, udał się tam na czele oddziału złożonego z kilkuset ochotników. Nazajutrz połączone siły powstańcze ze Śmigła i Bukówca Górnego, pod dowództwem Płócieniaka, wyruszyły zajęć Krzycko Małe. Po przybyciu okazało się, że Niemcy już w nocy wycofali się w kierunku Wschowy. W tej sytuacji Płócieniak, biorąc pod uwagę zapal i wołę walki podległych mu ludzi, zdecydował się zaatakować dworzec w Lipnie Nowym, opanowany uprzednio przez oddział Grenzschtzu. Dobrze zaplanowany atak zakończył się powodzeniem. Około połowy stycznia, z powodu aresztowania (7 I 1919) przez Niemców w Lesznie obywateli Polskich, Płócieniak w porozumieniu ze śmigielską Radą Ludową internował kilkunastu obywateli niemieckich, w tym właścicieli okolicznych majątków ziemskich, m. in. Bojanowa Starego, Bucza, Koszanowa, Morownicy, Witostawia i Wonieścia, których uwolnił dopiero pod ko-

niec stycznia 1919 r., po zwolnieniu z aresztu w Lesznie Polaków. 5 lutego 1919 r. złożył stanowisko komendanta i komisarza Straży Ludowej, a wstąpił do 1 kompanii powstańców wielkopolskich w Grupie „Leszno”, której (10 lutego) został mianowany dowódcą. 28 lutego otrzymał przydział na drugiego oficera bateryjnego w 1 Pułku Artylerii Polowej, w 9 baterii (później 9 Pułk Artylerii Polowej). 25 kwietnia 1919 r. mianowany ppor. (ze starszeństwem od 1 XII 1917). 15 lipca został pierwszym oficerem 7 baterii, a od 5 listopada pierwszym oficerem 1 baterii wspomnianego pułku. 14 grudnia odkomenderowano go do 15 Dywizji Piechoty w celu zorganizowania dyonu pociągów pancernych „Danuta” i „Rzepicha”, którym od 5 stycznia 1920 r. dowodził podczas wojny polsko-bolszewickiej. 5 maja po zlikwidowaniu pociągu Rzepicha dowodził pociągiem Danuta i w sierpniowej bitwie warszawskiej (1920), podczas odwrotu grupy poleskiej Wojska Polskiego, niezwykle śmiała i szybka interwencja „Danuty” na stacji Żabinka (Polesie Brzeskie) uratowała grupę przed odcięciem odwrotu i rozbiciem przez oddziały Armii Czerwonej. Po utracie Brześcia i ucieczce z pola bitwy ochotniczego baonu 20 Pułku Piechoty Wojska Polskiego, Płócieniak brawurowym wjazdem na most kolejowy na Bugu (od strony Terepola) i celnym ogniem z dział oraz karabinów maszynowych pociągu „Danuta”, spowodował niezwykle zamieszanie i duże straty przeciwnika, umożliwiając polskiej piechocie zwycięski kontratak, którego rezultatem było nie tylko wyparcie bolszewików na drugi brzeg Bugu, ale i odzyskanie twierdzy brzeskiej. Pociąg pancerny „Danuta” zdobył baterię 24 dział i 14 ckm. Za te czyny poświadczone przez

gen. ppor. W. Sikorskiego, ówczesnego dowódcę 3 Armii Wojska Polskiego, Płócieniak otrzymał Order Virtuti Militari V klasy. 17 sierpnia nagle zachorował na tyfus i przebywał w szpitalu w Równem, skąd 12 listopada powrócił do baonu zapasowego 3 Pułku Wojsk Kolejowych WP, dowodząc nadal pociągiem pancernym. 19 stycznia 1921 r. otrzymał przydział do baonu zapasowego 17 Pułku Artylerii Ciężkiej, gdzie od 15 lutego objął funkcję pierwszego oficera 1 baonu, a w dniach 1-15 marca był czasowo jego dowódcą. 22 stycznia 1921 r. awansowany do stopnia por., 4 kwietnia został zwolniony do rezerwy, poświęcając się pracy gospodarczej i społecznej. Płócieniak wydzierżawił folwark Grzybowo (obecnie w granicach Leszna), a następnie wziął w użytkowanie (od 1922 r.) państwowy folwark w Dąbczu (k. Rydzyny, pow. leszczyński). Od 1929 r. zarządzał majątkiem hr. J. Dunin-Karwickiego Długie Stare (k. Leszna). Był znanym działaczem społecznym, od 1923 r. aktywnie działał w Powiatowym Komitecie Przysposobienia Wojskowego i Wychowania Fizycznego w Lesznie i w gminie Rydzyna. Był również członkiem Rady leszczyńskiego oddziału Wielkopolskiego Towarzystwa Kółek Rolniczych oraz zapalonym myśliwym. W 1929 r. z myśliwymi pow. leszczyńskiego uczestniczył w Powszechnej Wystawie Krajowej w Poznaniu, gdzie za prezentację swojej kolekcji trofeów myśliwskich otrzymał brązowy medal. Zmarł 4 kwietnia 1932 r. w Lesznie. Pochowany na miejscowym cmentarzu (obecnie ul. Estkowskiego), na skutek jego likwidacji został ekshumowany w 1964 r. do grobu rodzinnego na cmentarzu parafialnym przy ul. Kąkolewskiej. Odznaczony m. in. Orderem Virtuti Militari V klasy (1921),

Krzyżem Walecznych (1920), Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918-1921 (1928). Związek małżeński zawarł ze Stefanią Anną z Dykiertów, z którego pozostało czworo dzieci: Halina (ur. 1912), Lucyna (ur. 1915), Danuta (ur. 1928), Zbigniew (1930-1957).

Witold Omieczynski, Płócieniak Bolesław Teofil (1886-1932), (w:) Powstańcy Wielkopolscy. Biogramy uczestników Powstania Wielkopolskiego 1918-1919, t. VIII, red. B. Polak, Poznań 2011, s. 167-169.

Witold Omieczynski

PNIEWSKI Wiktor (1891-1974), współorganizator lotnictwa powstańczego, dowódca 1 Lotniczej Eskadry Wielkopolskiej i Zapasowego Dywizjonu Lotniczego.

Ur. 5 grudnia 1891 r. w Klecku (powiat gnieźnieński), w rodzinie urzędnika pocztowego Stanisława i Anny z Chrzanowskich. Do szkoły uczęszczał w Poznaniu. W trakcie nauki w Szkole Handlowej, od 1906 r. należał do Towarzystwa Tomasza Zana. Od 1910 pracował w Poznaniu jako drogerzysta. W październiku 1911 r. powołany został do odbycia służby wojskowej w armii niemieckiej – w 9 pułku huzarów w Strasburgu, skąd w grudniu 1913 r. przeniesiono go do 4 baonu lotniczego jako pomocnika mechanika. Od 2 X 1916 r. do 1 VI 1917 r. przebywał na kursie w Szkole Lotniczej w Koszalinie, którą ukończył w stopniu sierż. pilota. W sierpniu 1918 r. kontuzjowany na froncie zachodnim, w październiku ze szpitala skierowany do stacji lotniczej na Ławicy. Od listopada 1918 r. był członkiem Polskiej Organizacji Wojskowej Żabom Pru-

Wiktor Pniewski

skiego i organizatorem jej komórki wśród Polaków, pilotów i żołnierzy obsługi stacji. Wybrany został także do Rady Robotniczej i Żołnierskiej, jej Wydziału Wykonawczego w Poznaniu. Jak wynika z wniosku odznaczeniowego, przez swoje zarządzenia uniemożliwił Niemcom wywiezienie ze stacji sprzętu lotniczego, który dostał się później w ręce powstańców. Od 27 XII 1918 r. uczestniczył w walkach, min. przyczynił się do opanowania Ławicy (z 5 na 6 I 1919). Był pierwszym komendantem stacji. Dekretem Komisarjatu NRL nr 2 (poz. 31 z 21 I 1919) mianowany został ppor. Na przełomie stycznia i lutego formował 1 Lotniczą Eskadrę Wielkopolską. 15 lutego objął jej dowództwo. Za czyny te odznaczony został VM 5 kl. (nr 1136). 13 marca wyruszył na front wspierając z powietrza Grupę Wielkopolską walczącą pod Lwowem. 7 czerwca wrócił z eskadrą do Poznania. Od 16

czerwca na Froncie Wielkopolskim, operując z lotniska Wojnowice pod Bukiem. 6 września tego roku eskadra skierowana została na Front Litewsko-Białoruski. W styczniu 1920 r. powrócił z frontu (z powodu choroby) do Poznania, obejmując stanowisko dowódcy Stacji Lotniczej Ławica. W lutym sformował Zapasowy Dywizjon Lotniczy, obejmując jego dowództwo. 1 czerwca mianowany kapitanem. W działaniach wojennych 1920 r. dowodził Dywizjonem Zapasowym. 6 III 1922 r. wyznaczony został na stanowisko zastępcy dowódcy Centralnej Składnicy Lotniczej j w Warszawie. Od 13 II do 10 VI 1925 r. odbył kurs doskonalenia dla oficerów sztabowych w Rembertowie i kurs kwatermistrzowski przy Wyższej Szkole Wojennej. 11 I 1927 r. awansowany do stopnia mjr., w 1936 r. – ppłk. W latach 1925-1939 był kolejno: oficerem taktycznym pułku, dowódcą dyonu, kwatermistrzem 3 pułku lotniczego w Poznaniu, komendantem bazy 6 pułku lotniczego we Lwowie (1932-1935) i Centrum Wyszczolenia Lotnictwa nr 1 w Dęblinie (1935-1936), zastępcą w Warszawie Szeffa Kierownictwa Zaopatrzenia Lotnictwa (1936-1939). We wrześniu 1939 r. przez Rumunię dotarł do Francji, gdzie dowodził eskadrą oficerską. W czerwcu 1940 organizował ewakuację lotniska do Wielkiej Brytanii. Został tam mianowany komendantem obozu żołnierskiego Polskich Sił Powietrznych (Dunholme-Lodge, 1940-1947). W 1947 r. wrócił do Polski i 27 lipca został zweryfikowany w stopniu płk. Do przejścia na emeryturę (18 VII 1952) był m. in. dowódcą pułku lotniczego, szefem Wydziału Wojskowego w Państwowym Instytucie Hydrologiczno-Meteorologicznym. Od 1952 r. do 1968 r. był cywilnym pracownikiem tego Insty-

tutu, jak również członkiem Klubu Seniorów Lotnictwa przy Aeroklubie PRL. Zmarł w Koźminie (koło Maciejewa), pochowany na cmentarzu w Rozdrażewie. Odznaczony był także Krzyżem Niepodległości, Orderem Odrodzenia Polski 5 i 4 kl., Złotym Krzyżem Zasługi, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym, orderem Korony Rumunii oraz licznymi medalami i odznakami. Ze związku małżeńskiego Jadwigą z Drygasów pozostawił syna Zbigniewa (1920).

Bogusław Polak, Pniewski Wiktor (1891-1974), (w:) Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918-1919, red. A. Czubiński, B. Polak, Poznań 2002, s. 282-283.

Bogusław Polak

PODHORSKI Włodzimierz, Zygmunt, Benedykt, Piotr (1884-1941), dowódca I dywizjonu, zastępca dowódcy i dowódca 17 Pułku Ułanów Wielkopolskich, pułkownik WP.

Ur. 6 marca (wg. kalendarza rosyjskiego 22 lutego) 1884 r. w majątku rodzinnym Konęta (pow. lipowiecki w guberni kijowskiej) jako syn Piotra, inż. architekta i Klementyny z Lipkowskich, właścicieli ziemskich. Miał braci: Wacława (ur. 1885) i Zygmunta (ur. 1891). Do dwunastego r. życia wychowywał się w majątku rodziców. W 1896 r. odesłano go do Odessy, gdzie w 1903 r. ukończył szkołę średnią im. Św. Pawła. Po zdaniu matury odbywał, jako ochotnik, służbę wojskową (27 IX 1903-17 VIII 1904), w 26 pułku dragonów w Białej Cerkwi. 4 października 1904 r. został mianowany chorążym rezerwy kawalerii. W latach 1904-1907 studiował na Studium Rolniczym Uniwersyte-

tu Jagiellońskiego, uzyskując tytuł inż. rolnika. Po ukończeniu studiów, pojechał do krewnych w Wielkopolsce, gdzie w majątku ziemskim Teodora Mańkowskiego w Słupi k. Kępna, odbywał praktykę rolniczą w latach 1907-1909. Następnie powrócił w rodzinne strony. W 1910 r. ojciec zakupił majątek Chinocze na Wołyniu, na którym Włodzimierz zaczął gospodarować samodzielnie. Dwukrotnie odbywał ćwiczenia wojskowe: od 18 kwietnia do 29 maja 1911 r. w 9 pułku dragonów w Żytomierzu, od 3 maja do 28 czerwca 1914 r. w 11 Pułku Dragonów w Krzemieńcu. Po wybuchu I wojny światowej został zmobilizowany (30 VIII 1914) do 9 Korpusu armii rosyjskiej jako dowódca plutonu transportu korpusowego; służył tam do 30 października 1917 r. Odkomenderowany został do I Korpusu Polskiego gen. J. Dowbora-Muśnickiego, gdzie służył do 20 lipca 1918 r. jako młodszy oficer przy kompanii sztabowej dowództwa korpusu. W wyniku zagrożenia przez oddziały bolszewickie sztab korpusu wyjechał z Mińska (Białoruskiego) do Bobrujska. W. Podhorskiego pozostawiono z półkompanią z zadaniem ochraniać składów i archiwów, które w miarę możliwości miały być ewakuowane. Aresztowany przez bolszewików i odesłany pod eskortą w kierunku Moskwy. Udało mu się zbiec i drogą okrężną przedostał się do Bobrujska, gdzie stał I Korpus Polski. Po jego kapitulacji w maju 1918 r. i rozwiązaniu, chorąży W. Podhorski przedostał się do Humania a następnie do Warszawy, gdzie zbierała się cała rodzina. W Warszawie w lutym 1919 r. spotkał znajomego plk. Aleksandra Pajewskiego (z I Korpusu Polskiego), który obecnie organizował w Poznaniu 1 Pułk Ułanów Wielkopolskich. Ten zabrał go do Poznania i 1 mar-

ca W. Podhorski wstąpił do 1 Pułku Ułanów Wielkopolskich jako oficer ordynansowy dowódcy. 13 marca awansował na ppor. 1 maja 1919 r. został adiutantem w 1 Brygadzie Jazdy Wielkopolskiej (d-ca płk A. Pajewski). 29 maja awansowany na por. i tego samego dnia na rotmistrza. Od 22 maja do 1 sierpnia 1919 r. wraz z 1 Brygadą Jazdy, przebywał na froncie północnym powstania wielkopolskiego, potem w garnizonie Poznań. Brygada brała udział w rewindykacji pfn. Wielkopolski i Pomorza, przyznanych Polsce traktatem wersalskim (od 17 do 31 I 1920 r.). 23 marca wyruszył z brygadą na front wschodni. 1 maja został przeniesiony do 17 Pułku Ułanów Wielkopolskich na dowódcę I dywizjonu. Działając w składzie 7 Brygady Jazdy brał udział w zagonie na Malin i 7 maja 1920 r. wkroczył na czele dywizjonu do Kijowa jako pierwszy zwarty oddział WP. W następnych tygodniach 17 p. uł. obsadzał odcinek na północ od Kijowa. Od 31 maja w ciągłych walkach odwrotowych. Współdziałał z 6 Dywizją Ukraińską. Za udany wypad na tyły wroga pod Rudnię-Kowanę (1-4 VII) został odznaczony VM. 29 sierpnia otrzymał nominację na stopień majora, ze starszeństwem od 1 kwietnia. Od 5 września do 5 października 1920 r. zastępował d-cę 17 Pułku Ułanów. 10 września pułk został odtransportowany spod Lwowa do koszar w Gnieźnie celem reorganizacji. Od 5 października objął ponownie dowództwo I dywizjonu. Rozpoczął się okres pokojowej służby. Od 16 maja – 1 lipca 1921 r. odbył kurs dla oficerów sztabowych jazdy przy Centrum Szkolenia. Kawalerii w Grudziądzu. Powróciwszy, objął obowiązki d-cy 17 p. uł. (jako p. o.). Pułk w listopadzie 1921 r. został przeniesiony do Leszna. 3 maja 1922 r. zweryfikowany w stopniu

podpułkownika. Od 1 września do 28 grudnia 1922 r. był na kursie dowódców pułków w Rembertowie. Od 14 października 1922 r. do 14 lutego 1929 r. był dowódcą 17 Pułku Ułanów. Od 11 maja do 1 sierpnia 1924 r. na kursie w Szkole Kawalerii w Saumur we Francji. Od 23 grudnia 1924 r. do 23 stycznia 1925 r. zastępował d-cę 7 Brygady Kawalerii. Kurs doszkalający oficerów sztabowych odbył (od 11 kwietnia do 19 lipca 1926) w Ośrodku Szkolenia Kawalerii w Grudziądzu. 1 stycznia 1927 r. awansował na stopień pułkownika. Od 14 lutego 1929 r. do 15 listopada 1932 r. był członkiem Oficerskiego Trybunału Orzekającego w Modlinie, dokąd dojeżdżał z Poznania, gdzie osiadł z rodziną. Od 15 listopada 1932 r. do 30 kwietnia 1933 r. w dyspozycji D. O. K. I w Warszawie. 30 kwietnia 1933 r. przeniesiony w stan spoczynku. Przez pewien czas pracował w towarzystwie ubezpieczeniowym jako rzeczoznawca od klęsk żywiołowych w rolnictwie. We wrześniu 1939 r. zgłosił się jako ochotnik do WP i dostał się wkrótce do niewoli niemieckiej. Osadzono go w obozie jenieckim Oflag VII A Murnau. Tam zachorował na gruźlicę i został na początku 1941 r. przewieziony do Warszawy, gdzie mieszkała już jego rodzina. Umieszczono go w Szpitalu Ujazdowskim, tam zmarł 30 lipca 1941 r. Pochowany na cmentarzu wojskowym na Powązkach. Był odznaczony m. in.: VM 5 kl. Nr 4060 (nadany 30 VI 1921), Medal Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości, Medal Pamiątkowy Za Wojnę 1918-1921, Medal Interalle (nadany 3 V 1925). Związek małżeński z Marią z Rusieckich zawarł w 1912 r. Miał dzieci: Romana (ur. 4 I 1914), oficera WP, Piotra (ur. 17 V 1916), inżyniera, Stanisławę (ur. 25 VII 1919).

Eugeniusz Śliwiński, Podhorski Włodzimierz, Zygmunt, Benedykt, Piotr (1884-1941), (w:) Powstańcy wielkopolscy. Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918/1919, t. XI, Poznań 2014, s. 149-151.

Eugeniusz Śliwiński

POŁCZYŃSKI Marcei Stanisław (1894-1940), dowódca kompanii witkowskiej, dowódca kompanii 12 Pułku Strzelców Wielkopolskich (70 Pułk Piechoty), mjr WP.

Ur. 26 kwietnia 1894 r. w Witkowie, jako syn kupca Józefa i Marii z domu Ogórkiewicz. Od 1914 r. w armii niemieckiej (49 PP), na froncie wschodnim, potem francuskim. 27 XI 1918 r. powrócił do Witkowa, angażując się w przygotowania do wystąpienia zbrojnego. Został członkiem Powiatowej Rady Ludowej w Witkowie, wybrano go delegatem na Polski Sejm Dzielnicowy w Poznaniu (3-5 XII 1918). Należał do organizatorów ochotniczej kompanii witkowskiej. Początkowo dowodził tym pododdziałem wraz z Ignacym Jezierskim. 1 I 1919 r. przybył z kompanią do Gniezna, uczestnicząc w walkach o Strzelno, Kruszwicę i Inowrocław. Od II 1919 r. był w stopniu ppor. dowódcą kompanii 12 Pułku Strzelców Wielkopolskich. Udział w rewindykacji Pomorza. Od końca I 1920 r. na froncie litewsko-białoruskim, potem z pułkiem w działaniach odwrotowych i ofensywnych tej wojny. W 1921 r. przeniesiony do 59 PP w Inowrocławiu, gdzie zorganizował izbę pamięci oddziału. 15 VII 1924 r. Po trzech latach przeniesiony komendy Obozu Ćwiczebnego Biedrusko, następnie do 8 Pułku Legionów w Lublinie. Oddelegowany do Przy-

sposobienia Wojskowego. Od 1934 r. był oficerem Referatu Mobilizacyjnego DOK II w Lublinie. 14 IX 1939 r. opuścił Lublin ze sztabem okręgu, organizując punkt dowodzenia w Kowlu. Na wiadomość o wkroczeniu Armii Czerwonej (17 IX) usiłował się przedostać ze sztabem gen. Mieczysława Smorawińskiego na Węgry. W okolicy Włodzimierza Wołyńskiego został internowany. Osadzony w obozie w Kozielsku. 4 IV 1940 r. odjechał transportem do Katynia, gdzie został zamordowany. Awansowany pośmiertnie na stopień majora (2007). Odznaczony Orderem VM 5 kl., Krzyżem Walecznych, Srebrnym Krzyżem Zasługi. Żonaty z Marią z Rosińskich, z którą miał córkę Halinę i syna Zdzisława. W 2016 r. odsłonięto tablicę upamiętniającą P. przy ul. Poznańskiej w Witkowie.

Marcei Stanisław Polczyński

J. Karwat, *Półczyński Marcei Stanisław (1894-1940)*, (w:) J. Karwat, *Ziemia Gnieźnieńska w Powstaniu Wielkopolskim 1918/1919. Wybrane aspekty z perspektywy 100 lat, Gniezno 2018*, s. 248.

Janusz Karwat

PRANDOTA-TRZCIŃSKI Kazimierz Zdzisław Tadeusz (1891-1979), oficer łączności Dowództwa Głównego w Poznaniu, dowódca szwadronu w 4 Pułku Ułanów Wielkopolskich (późniejszy 18 pułk Ułanów Pomorskich) rtm. Wojska Polskiego.

Ur. 21 lipca 1891 r. w Popowie nad Gopłem (ówczesny pow. strzeliński), w rodzinie ziemiańskiej Tadeusza i Jadwigi z Lniskich. Ukończył gimnazjum i 3 semestry studiów rolniczych, uzyskując kwalifikacje agronoma. W sierpniu 1915 r. wcielony do armii niemieckiej, z przydziałem do artylerii. 16 I 1917 r. mianowany ppor. Od 30 XII 1918 r. w Dowództwie Głównym w Poznaniu, gdzie objął stanowisko oficera łączności telefonicznej, telegraficznej, spraw kolei, samochodów i ordynansów. Dekretem Komisarjatu NRL nr 13 (poz. 26 z 2 III 1919) mianowany por. (ze starszeństwem od 1 IV 1918). 23 IX 1919 r. przydzielony do 4 Pułku Ułanów (późniejszy 18 Pułk Ułanów) jako dowódca szwadronu. Od 28 V 1920 r. z pułkiem przeszedł szlak bojowy. Wyróżnił się szczególnym męstwem w walce pod wsią Nowe Kruki. 25 czerwca obejmuje dowództwo dywizjonu złożonego z 1. i 2. szwadronu pułku. Odznaczył się także w walkach 2 października 1920 pod Gorodyszczem, gdzie wraz z 1. szwadronem 18 pułku wykonując rozkaz ścigania nieprzyjaciela „rozproszył napotkany oddział

piechoty bolszewickiej, wyparł piechotę z okopów, otwierając w silnym ogniu drogę do miasteczka Połoneczki”. W opinii przełożonych „w każdym boju odznaczał się zimną krwią i wielką samodzielnością”. Za tą postawę odznaczony Orderem Virtuti Militari. 3 maja 1922 został zweryfikowany w stopniu rotmistrza ze starszeństwem z 1 czerwca 1919 r. i 334 lokatą w korpusie oficerów jazdy (od 1924 roku - kawalerii). W 1924 r. pełnił obowiązki instruktora jazdy w macierzystym pułku w Grudziądzu, a w następnym roku pełnił obowiązki dowódcy szwadronu zapasowego 18 p. uł. w Toruniu. W 1927 służył w Obozie Szkolnym Kawalerii w Grudziądzu. 18 lutego 1928 został mianowany majorem ze starszeństwem z 1 stycznia 1928 r. i 41. lokatą w korpusie oficerów kawalerii. W kwietniu tego roku został przeniesiony do 4 Pułku Ułanów Zaniemańskich w Wilnie na stanowisko dowódcy szwadronu zapasowego w Wołkowysku. Wyróżnił się szczególnym męstwem w walce pod wsią Nowe Kruki. 25 czerwca obejmuje dowództwo dywizjonu złożonego z 1. i 2. szwadronu pułku. Odznaczył się także w walkach 2 października 1920 pod Gorodyszczem, gdzie wraz z 1. szwadronem 18 pułku wykonując rozkaz ścigania nieprzyjaciela „rozproszył napotkany oddział piechoty bolszewickiej, wyparł piechotę z okopów, otwierając w silnym ogniu drogę do miasteczka Połoneczki”. W opinii przełożonych „w każdym boju odznaczał się zimną krwią i wielką samodzielnością”. Za tą postawę odznaczony Orderem Virtuti Militari. W lipcu 1929 r. został przeniesiony do 3 Pułku Strzelców Konnych w Wołkowysku na stanowisko kwatermistrza. W marcu 1930 został przeniesiony do 17 Dywizji Piechoty w Gnieźnie na stanowisko szefa taborów.

Z dniem 31 maja 1939 r. został przeniesiony w stan spoczynku. W czasie kampanii wrześniowej przedostał się na Węgry, gdzie został internowany. Po wyzwoleniu pracował w różnych zakładach, a ostatnio w Miejskim Przedsiębiorstwie Instalacyjnym. W 1958 został przeniesiony na emeryturę. W 1973 roku mianowany na stopień podpułkownika za udział w powstaniu wielkopolskim. Zmarł 27 września 1979 we Wrocławiu. Został pochowany w rodzinnym grobowcu na cmentarzu w Ostrowie nad Gopłem. Odznaczony m. in. Orderem Virtuti Militari i Krzyżem Walecznych. z Marią Różycką, bezdzietny.

Bogusław Polak. Prandota-Trzciniński Kazimierz Zdzisław Tadeusz (1891-?). (w:) Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918-1919, red. A. Czubiński, B. Polak, Poznań 2002, s. 291.

Bogusław Polak

PRAUZINSKI Leon (1895-1940), uczestnik konspiracji przedpowstaniowej i walk w Poznaniu oraz na frontach zachodnim i południowym, artylerzysta w wojnie polski-bolszewickiej, malarz i ilustrator.

Ur. 15 maja 1895 r. w Poznaniu, w rodzinie nauczyciela Kazimierza i Ewy z Małeckich. Do gimnazjum uczęszczał w Ostrowie Wlkp., które ukończył jednak po wojnie. W 1915 r. powołany do armii niemieckiej, walczył na froncie zach., m. in. pod Verdun i w Lasach Argońskich. Od listopada 1918 r. włączył się w Poznaniu do przygotowań powstańczych w ramach POW ZP. 27 grudnia

uczestniczył w zajęciu Urzędu Umundurowania i w starciu w okolicach mostu Chwaliszewskiego. Walczył potem na froncie zach., pod Wolsztynem i Zbąszynem, a od lutego 1919 r. na froncie pld., w rejonie Miejskiej Górki. Jako artylerzysta brał udział w walkach na froncie litewsko-białoruskim (1919-1920). W końcu 1920 r. uzyskał świadectwo dojrzałości w Gimnazjum św. Marii Magdaleny, następnie ukończył Szkołę Podchorążych Artylerii i mianowany został ppor. W latach 1923-1924 podjął studia na Wydziale Rolniczym UP, które jednak przerwał, poświęcając się twórczości plastycznej. W latach 1927-1928 studiował w ASP w Monachium. Twórczość Prauzińskiego wiąże się przede wszystkim z powstaniem wielkopolskim, co upamiętniają liczne szkice i rysunki, które wykonał przebywając w szeregach wojska wielkopolskiego. Największy rozgłos wywołały ilustracje

Leon Prauziński

do książki A. Ulricha „W marszu i bitwie” (Poznań 1938). Zilustrował także wiersze R. Wilkanowicza „Jak dzieci wypędziły Niemców z Poznania” (Poznań 1924) oraz głośniejszą książkę J. Kisielewskiego „Ziemia gromadzi prochy” (Poznań 1939). Współpracował też m. in. z „Kurierem Poznańskim”, „Ilustracją Wielkopolską” (późniejszą „Ilustracją Polską”), publikując na ich łamach wiele rysunków, tematycznie związanych z powstaniem 1918-1919. Wybuch II wojny światowej przerwał mu pracę nad „Teką Wojska Polskiego”. We wrześniu 1939 r. nie otrzymał karty mobilizacyjnej. W poszukiwaniu przydziału do walczących oddziałów udał się w kierunku Warszawy, docierając w rejon Sochaczewa. W październiku wrócił do Poznania, gdzie poszukiwany przez Niemców został aresztowany (1 XI 1939). Przewieziono go do Fortu VII. 6 I 1940 r. po zainscenizowanej rozprawie sądowej, w trakcie której jako materiał dowodowy wrogiej postawy wobec Niemców przedstawiono jego rysunki, został skazany na śmierć i 6 stycznia 1940 r. rozstrzelany w grupie 19 intelektualistów z Poznania. W akcie zgonu jako przyczynę śmierci Niemcy podali: „zastrzelony przy próbie ucieczki 6 I 1940 r.”. Odznaczony był Krzyżem Niepodległości i medalami. Ze związku małżeńskiego z Ireną Masuth pozostali dwaj synowie: Maciej (1928) i Wojciech.

Bogusław Polak, Prauziński Leon (1895-1940), (w:) Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918-1919, red. A. Czubiński, B. Polak, Poznań 2002, s. 291-292

Bogusław Polak

PRZEŹDZIECKI **Wacław Jan (1883 - 1964)**, inspektor piechoty 2 Dywizji Strzelców Wielkopolskich, dowódca kolejno XXIX i XXIV Brygady Piechoty, gen. brygady WP.

Ur. 15 lipca 1883 r. w Leśmierzu (pow. łęczycki), w rodzinie ziemianina Jana i Martyldy z Kleinschmit-Zarzyckich. Ukończył Wyższą Szkołę Rzemieślniczą, uzyskując w 1903 r. świadectwo dojrzałości. Przez rok studiował w instytucie Technologicznym w Charkowie, skąd został wydalony za działalność w organizacji niepodległościowej. W sierpniu 1904 r. wstąpił do szkoły wojskowej w Kazaniu. W kwietniu 1906 r. mianowany ppor., przydzielony został do 260 Pułku Piechoty w Batunie. Do stopnia por. awansował w 1909 r. a pkpt. w 1913 r. W 1914 r. wyruszył z pułkiem na front, dowodząc najpierw kompanią, potem baonem. W następstwie ciężkiej kontuzji uznany został za niezdolnego do służby frontowej i w maju 1915 r. przydzielony do pracy w Komisji Wojskowej w Warszawie. W 1917 r. mianowany został kpt. W marcu 1917 r. zorganizował Związek Wojskowych Polaków w Niżnym Nowgorodzie. Na Zjeździe Wojskowych Polaków w Piotrogradzie (7-22 VI 1917) wybrany został wiceprezesem Polskiego Wojskowego Komitetu Wykonawczego. Organizował polskie formacje wojskowe w Rosji. Od 1 października 1917 r. służył w I Korpusie Polskim. Aresztowany w styczniu 1918 r. w Mińsku, przedostał się do Korpusu, a 4 lutego został szefem sztabu twierdzy Bobrujsk, pełniąc jednocześnie od 1 marca funkcję szefa sztabu 2 Dywizji Strzelców Polskich. W 1918 r. mianowany w I Korpusie pptk. i ptk. Po demobilizacji Korpusu wrócił do kraju i przebywał w Warszawie.

23 października 1918 r. został powołany przez gen. Rozwadowskiego do pracy w Sztapie Generalnym, jako szef Oddziału I, a od 18 grudnia – Oddziału VII. W listopadzie 1918 r. przebywający w Warszawie W. Korfanly zaproponował mu „wybitne stanowisko wśród władz wojskowych Poznańskiego”. Przeździecki nie przyjął propozycji: „z powodu nieznamośności warunków miejscowych”, jednakże zreferował sprawę gen. Rozwadowskiemu. Otrzymał polecenie ściągnięcia z Poznańskiego do Warszawy kilku wojskowych dla utrzymania kontaktów i współdziałania organizacyjnego, a przy sekcji zach. Sztabu Generalnego utworzono referat ds. Wielkopolski i Pomorza. 14 stycznia 1919 r. Przeździecki skierowany został do dyspozycji Dowództwa Głównego w Poznaniu. Był kolejno: oficerem do zleceń przy głównodowodzącym, od 6 marca dowódcą 5 Pułku Strzelców Wielkopolskich w Inowrocławiu. 23 marca 1919 r. został inspektorem piechoty 2 Dywizji Strzelców Wielkopolskich, a od 9 lipca dowódcą I Brygady tej dywizji, którą dowodził na froncie wkp. podczas operacji rewindykacyjnej w styczniu 1920 r. Dekretem Komisariatu NRL nr 135 (poz. 14 z 6 IV 1919) został formalnie przyjęty do Sił Zbrojnych w b. zaborze pruskim, z zatwierdzeniem stopnia płk. Od marca 1920 r. walczył na czele swej brygady (przemianowanej na 29) na froncie wsch. 15 września objął dowództwo 24 Brygady Piechoty, wchodzącej w skład 12 Dywizji Piechoty. Brygadą dowodził do końca wojny. W latach 1921-1922 ukończył roczny kurs w Wyższej Szkole Wojennej, po czym zajmował stanowisko I oficera w Inspektoracie Armii nr 2 w Warszawie. 21 sierpnia 1926 r. objął dowództwo 21

Dywizji Piechoty Górskiej w Bielsku Białej, 1 stycznia 1927 r. mianowany został gen. brygady. W czerwcu 1936 r. przeszedł w stan spoczynku i zamieszkał na stałe w Natalinie (pow. wołkowyski). We wrześniu 1939 r. ochotniczo wstąpił do wojska, m. in. dowodząc ośrodkami zapasowymi Suwalskiej i Podlaskiej Brygady Kawalerii oraz obroną Wołkowyska. Internowany na Litwie, w lipcu 1940 r. przewieziony do obozu w Kozielsku, a w październiku do więzienia w Moskwie, gdzie NKWD usiłowało skłonić go do zorganizowania polskiej dywizji. Od początku zajął stanowisko negatywne. W sierpniu 1941 r. został dowódcą Bazy Armii Polskiej w ZSRR. Od maja 1942 do sierpnia 1947 r. przebywał w Palestynie. Wielokrotnie, bezskutecznie składał wnioski o umożliwienie mu służby czynnej, nawet przy rezygnacji z funkcji generalskiej. W sierpniu 1947 r. wyjechał do Wielkiej Brytanii, gdzie zamieszkał na stałe. Pracował początkowo jako stolarz, potem monter-radiotechnik. Zmarł 29 czerwca 1964 r. w Penley, pochowany na cmentarzu w Pwllheli (pln. Walia). Odznaczony Orderem Virtuti Militari V kl., Orderem Odrodzenia Polski III kl., Krzyżem Niepodległości, Krzyżem Walecznych (trzykrotnie) oraz licznymi medalami. Ze związku małżeńskiego z Marią Wandą Lesisz miał dwóch synów – Janusza (1912-1943) i Jerzego (ur. 1914).

Bogusław Polak, Przeździecki Wacław Jan (1883-1964), (w:) Powstańcy wielkopolscy. Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918/1919, t. V, Poznań 2008, s. 148-150.

Bogusław Polak

PRZYBYŁ Bolesław (1900-1988), ochotnik oddziału posadowskiego, st. ułan 16 Pułku Ułanów Wielkopolskich.

Ur. się 2 maja 1900 roku w Brodach, w ówczesnym powiecie nowotomyskim, w rodzinie rzeźnika Franciszka i Tekli ze Spychałów. Jak wspominał: „Ojciec mój Franciszek Przybył i matka z domu Spychała posyłała mnie do trzy klasowej szkoły powszechnej w Brodach, od szóstego do czternastego roku życia. Po ukończeniu obowiązku szkolnego byłem terminatorem rzeźnickim, aż do wybuchu wojny światowej. Z chwilą, gdy ojciec i dwaj starsi bracia zostali zabrani do wojska w roku 1914, utrzymanie całej rodziny spoczęło na moich barkach. Została matka, ja, najmłodszy brat i siostra. W roku 1918 zostałem zaciągnięty do wojska niemieckiego do Bojanowa, gdzie po trzymiesięcznym wyszkoleniu rekruckim (14 VI 1918 – 1 X 1918) wysłano mnie na front do 84 dywizji 47 pułku piechoty we Francji. Z zawieszeniem broni wycofano nas do Lutzenburgu, skąd zabrano mnie do Grentzschutzu. Jednakże dowiedziałem się, że jest to formacja mająca zgnieść ruch niepodległościowy powstańców wielkopolskich. Uciekłem więc i w pełnym umundurowaniu przyjechałem do domu. Wstąpiłem więc zaraz jako ochotnik do powstańczej kompanii lwóweckiej. Aż do dnia 3 lutego 1919 r. byłem w kompanii lwóweckiej, po czym wstąpiłem do oddziału jazdy w Pakosławiu”. Brał udział w walkach i działaniach 16 Pułku Ułanów Wielkopolskich, a następnie do lipca 1920 r., w wojnie polsko – bolszewickiej. 27 września 1920 r., odznaczył się tym, iż jako sekcyjny karabinu maszynowego. widząc, że bolszewicy oskrzydłają szwadron w okolicy wsi Raduń i grozi mu odcięcie drogi odwrotu podprowadził taczankę do

nieprzyjaciela i pomimo „silnych ataków trzymał się tak długo, aż szwadron zdążył się całkowicie wycofać. Zimnej rozwadze i żelaznej odwadze ułana Przybyła szwadron zawdzięcza swoje istnienie”. Odznaczony orderem *Virtuti Militari* 5 kl. nr 3471 za uratowanie szwadronu. od rozbięcia przez bolszewików. W życiu cywilnym pracował przez wiele lat jako rzeźnik. Przed wojną był komendantem oddziału Związku Strzeleckiego i Koła Gimnastycznego Sokół w Brodach (pow. nowotomyski). Ponadto działał w BBWR i Towarzystwie Śpiewaczym „Lutnia”, gdzie pełnił funkcję sztandarowego. Brał aktywny udział w życiu kombatanckim na terenie powiatu nowotomyskiego. Zmarł 27 października 1988 r. w Nowym Tomysłu, a pochowany został na cmentarzu parafialnym w Brodach. W 1958 r. otrzymał Wielkopolski Krzyż Powstańczy. Od 1927 r. żonaty z Zofią Zmelką. Dzieci: Ireneusz (ur. 1929), Bolesława i Maria (ur. 1930), Stanisława (ur. 1937), Andrzej (ur. 1939). Po śmierci żony w 1947 r. ożenił się z Felicją z Szymankiewiczów.

Zdzisław Kościński, Przybył Bolesław (1900-1988), (w:) Powstańcy wielkopolscy. Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918/1919, t. II, Poznań 2006, s. 166-167.

Zdzisław Kościński

RADECKI - Mikulicz (Radecki) Witold Marian herbu Gozdawa (1891-1979), powstaniec wielkopolski, uczestnik wojny 1920 i II wojny światowej, pułkownik dyplomowany WP, w 1964 r. mianowany na stopień generała brygady przez gen. Władysława Andersa.

Ur. 4 czerwca 1891 r. w majątku Lipki (powiat Równe, woj. wołyńskie) w rodzinie ziemianina Marcelego i Heleny z Krasickich. Egzamin dojrzałości uzyskał w Cesarskiej Szkole Prawa w Petersburgu w 1909 roku. Wykształcenie (prawno-dyplomatyczne) uzyskał w Cesarskim Aleksandrowskim Liceum w Petersburgu, gdzie zdał egzamin państwowy (26 V 1912 r. dyplom I stopnia). Od 30 IX 1912 r. do 18 IX 1913 r. odbył jednoroczną służbę wojskową w rosyjskim elitarnym Lejb- Gwardyjskim Pułku Ułanów Jego Wysokości, w maju 1913 r. zdał egzamin podoficerski, a we wrześniu t. r. egzamin oficerski (przy Komisji XXIII Korpusu). Przeniesiony do rezerwy w stopniu chorążego pracował w rodzinnym majątku Lipki. Odbył praktykę rolniczą w gospodarstwie nasiennym Stefana Buszczyńskiego na Podolu. Od lipca 1914 r. służył w sztabie 2 armii rosyjskiego Oddz. I Generalnego Kwaternistrza, z okresowymi przydziałami do różnych korpusów i dywizji, m. in.: brał udział w bitwach pod Pabianicami i Rzgowem w październiku 1914 r. (w składzie 1 dyw. strzelców syberyjskich), w bitwie pod Zgierzem w listopadzie 1914 r. (w składzie IV korpusu). Wielokrotnie towarzyszył wojskowym attachés państw sprzymierzonych na poszczególne odcinki frontu, gdyż znał biegle języki: francuski, angielski, rosyjski, niemiecki i ukraiński. W latach 1917-18 był członkiem Związku Wojskowych Polaków w 2 Armii. Od 12 do 28 lutego 1918 r. brał udział w walkach z bolszewikami i rozbrajaniu grup chłopskich. 28 lutego 1918 sformował samodzielny 26. osobowy polski oddział konny i przyprowadził go do I Polskiego Korpusu gen. Józefa Dowbor-Muśnickiego, którego został adiutantem. Po rozwiązaniu I Korpusu przebywał od

Witold Marian Radecki Mikulicz

lipca 1918 do stycznia 1919 na Wołyniu i w Kijowie. W dniu 12 lutego 1919 r. wstąpił do formacji wielkopolskich i został we wrześniu t. r. adiutantem dowódcy Sił Zbrojnych b. Zaboru Pruskiego, gen. J. Dowbor-Muśnickiego. W maju 1919 r. został mianowany rotmistrzem. Od 15 września 1919 r. do 1 kwietnia 1920 r. adiutant dowódcy Frontu Wielkopolskiego. W kwietniu 1920 r. został członkiem polsko-niemieckiej komisji granicznej. Od 15 lipca 1920 r. do 25 lipca 1920 r. był dowódcą szwadronu zapasowego 15 Pułku Ułanów Poznańskich, a od 26 lipca t. r. – I szwadronu ochotniczego 115 Pułku Ułanów Wielkopolskich, z kolei od 20 sierpnia 1920 r. do 20 listopada 1920 r. dowódcą tegoż pułku, razem z którym walczył na froncie polsko-bolszewickim. W dniu 12 sierpnia 1920 r. podczas walki pod Świerczynem pod naporem przewa-

żających sił nieprzyjaciela rtm. Radecki Mikulicz dzięki swojej zimnej krwi i odwadze – szwadrony wykonały odwrót spokojnie i w porządku. Następnie od 20 XI 1920 r. do 15 IV 1921 r. był zastępcą dowódcy tegoż pułku, który od marca 1921 r. otrzymał nazwę 25 Pułku Ułanów Wielkopolskich. Od 15 IV 1921 r. do 3 XI 1922 r. dowodził kadrą Pułku Ułanów Wielkopolskich. W maju 1922 r. został awansowany do stopnia majora. Od 3 listopada 1922 r. do 1 października 1924 r. kształcił się w Wyższej Szkole Wojennej (WSW). Od 1 X 1924 r. do 22 stycznia 1927 r. był tam asystentem, a następnie wykładowcą taktyki kawalerii (22 I 1927-1 II 1928). W kwietniu 1927 r. został mianowany podpułkownikiem dyplomowanym. Od 28 stycznia 1928 r. do 25 października 1930 r. był dowódcą 6 Pułku Ułanów Kaniowskich. Od 26 października 1930 r. do 1935 r. był wykładowcą historii wojskowości w Wyższej Szkole Wojennej. Od 8 listopada 1935 r. do 1937 r. zajmował stanowisko dowódcy 2 Pułku Szwoleżerów Rokitniańskich. 19 marca 1937 r. mianowany pułkownikiem dyplomowanym. W latach 1937-1939 ponownie wykładał historię wojskowości w WSW. W okresie od 3 września do 30 września 1939 r. wchodził w skład Polskiej Misji Wojskowej gen. Stanisława Burhardt-Bukackiego we Francji. Od 30 IX 1939 r. do 1 VII 1940 r. sprawował funkcje oficera do zleceń szefa Sztabu Naczelnego Wodza w Paryżu i Londynie. Od lipca 1940 r. do lutego 1941 r. był szefem gabinetu ministra spraw wojskowych i Naczelnego Wodza w Londynie. Od lutego 1941 do listopada 1942 pracował jako attache wojskowy przy rządach Belgii i Holandii w Londynie. Od listopada 1942 do 1946 r. był oficerem łącznikowym przy

Dowództwie Wojsk Wolnych Francuzów. Następnie z ramienia tzw. rządu emigracyjnego – attache wojskowym w Paryżu. Po demobilizacji osiedlił się w Londynie i pracował jako nauczyciel języków. W dn. 11 1964 r. został mianowany na emigracji generałem brygady. Znaczący rodowodowy koni pełnej krwi. Zm. 29 stycznia 1979 r. w Londynie; pochowany na cmentarzu North Sheen. Żonaty z Elżbietą z d. Wata-Skrzydlewską miał dzieci: Krystynę (ur. 13 03 1922 r.-zm. 1948 r., żonata z Konstantym Belina-Brzozowskim) i syna Aleksandra Karola Mariana (ur. 6 07 1929 – zm. 1979). Odznaczony m. in. Orderem Św. Stanisława 2 i 3 kl., Orderem Św. Anny 3 kl, francuskim Orderem Legii Honorowej (Dz. Pers. 4/26), Krzyżem Orderu Virtuti Militari 5 kl.(Dz. Pers. 39/21), Krzyżem Walecznych sześciokrotnie, Złotym Krzyżem Zasługi (Dz. Pers. 6/30), krzyżem oficerskim belgijskiego Orderu Leopolda.

Zdzisław Kościański, Radecki-Mikulicz (Radecki) Witold Marian herbu Gozdawa (1891-1979) (w:) Powstańcy wielkopolscy. Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918/1919, t. XVII (w druku).

Zdzisław Kościański

RAKOWSKI Seweryn (1880-1955), organizator służby sanitarnej w pow. śmigiełskim w okresie powstania, lekarz naczelny 3 Pułku Strzelców Wielkopolskich (późniejszego 57 Pułku Piechoty)

Ur. 11 grudnia 1880 r. w Poznaniu, w rodzinie Marcina i Marii z Garszczyńskich. Po ukończeniu Szkoły Obywatelskiej w Poznaniu, uczęszczał do Szkoły Wydziałowej, a następnie do Gimnazjum

Seweryn Rakowski

im. Bergera w Poznaniu. W latach 1903-1905 studiował medycynę na uniwersytecie w Berlinie, a później w Greifswaldzie na Pomorzu, gdzie w 1908 r. złożył egzamin lekarski. W Berlinie prowadził działalność niepodległościową wśród Polonii, wygłaszał wykłady o tematyce patriotycznej w polskim towarzystwie oraz udzielał lekcji języka polskiego. W latach 1908 i 1909 był asystentem na uniwersytecie w Greifswaldzie oraz w szpitalu miejskim w Jeleniej Górze. W końcu 1909 r. osiedlił się w Śmigłku, pracując jako lekarz. Tam prowadził dalej działalność niepodległościową jako członek polskich organizacji społecznych: Towarzystwa Śpiwaków Polskich „Harmonia” (prezes w latach 1910-1920), Towarzystwa Przemysłowców Katolickich, Kółka Rolniczego, Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” i Bractwa Kurkowego. Po wybuchu I wojny światowej, we wrześniu 1914 r. został powołany

do armii niemieckiej. Do maja 1915 r. był szefem szpitala wojskowego 37 Zapasowego Pułku Piechoty w Śmigłku, z którym następnie wyjechał na front zach. do Francji, gdzie pełnił funkcję ordynatora szpitala polowego. Od stycznia 1916 r. był lekarzem baonowym i pułkowym w 80 Pułku Piechoty, a od września w 417 Pułku Piechoty. W październiku 1916 r. został ranny pod Verdun. Od maja 1917 r. był lekarzem dyonu i pułkowym 92 Pułku Artylerii Polowej, a od lipca 1918 r. zdetaszowanego [w myśl „Przepisów karnych dla Armji Polskiej” z 1919 roku: „Za detaszowane należy uważać te oddziały, które tak są oddalone od bezpośrednio wyższego przełożonego, że nie mogą bezpośrednio otrzymywać jego rozkazów dziennych, o ile nie weszły pod rozkazy innego zastępującego jego miejsce przełożonego” – red.] dyonu przy 20 Pułku Artylerii Polowej. Służbę w armii niemieckiej zakończył w stopniu por. lekarza. Po zawieszeniu broni na froncie zach. powrócił do Śmigłku. Wstąpił do POW ZP. 14 XI 1918 r. brał udział w utworzeniu PRL w Śmigłku, której został członkiem. Na przełomie listopada i grudnia prowadził kursy sanitarne dla członków polskich organizacji młodzieżowych (tajnej drużyny „Pogotowia” im. J. Kilińskiego, drużyny skautowej im. ks. J. Poniatowskiego, katolickiego Towarzystwa Młodzieży Żeńskiej „Promień”). Po wybuchu powstania mianowany przez NRL komisarzem, a później lekarzem powiatowym, organizował służbę medyczną i akcję sanitarną na obszarze pow. śmigielskiego oraz na odcinku Włoszakowice-Bukowiec-Lipno-Osieczna. Współtworzył i kierował polskim oddziałem sanitarnym w niemieckim Szpitalu Sióstr Diakonisek w Śmigłku, w którym przebywali powstańcy ranni w okolicznych potyczkach

z Grenzschutzem. Mianowany kpt. lekarzem, brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej. We wrześniu 1919 r. został szefem szpitala polowego nr 2 w grupie wojsk wielkopolskich gen. D. Konarzewskiego na froncie galicyjsko-wołyńskim. Od stycznia 1920 r. pełnił funkcję szefa szpitala polowego nr 5 w Mińsku, a od lutego 1920 r., jako lekarz naczelny, był przydzielony do 3 Pułku Strzelców Wielkopolskich (późniejszego 57 Pułku Piechoty), z którym brał udział w walkach m. in. nad rzeką Szczarą (Rosja). W 1920 r. został mianowany mjr. lekarzem. 30 IV 1921 r. wyreklamowany z wojska z powodu braku lekarzy, został bezterminowo zwolniony ze służby. Powrócił do Śmigła i od 1 czerwca objął ponownie stanowisko lekarza powiatowego. Kontynuował również działalność społeczną w stowarzyszeniach, do których już wcześniej należał, a w 1922 r. był współzałożycielem Towarzystwa Powstańców i Wojaków oraz jego pierwszym prezesem (do 1932), w 1923 r. współorganizatorem Powiatowej Rady Wychowania Fizycznego i Przyzposobienia Wojskowego. 24 V 1927 r. uczestniczył w założeniu Koła Powiatowego dla Badań nad Historią Powstania Wielkopolskiego 1918-1919, którego został radnym. Związany również z organizacją harcerską, pełnił obowiązki lekarza hufca męskiego ZHP w Śmigłku. Do 1932 r. był członkiem Magistratu. Wielokrotnie jako członek komitetów honorowych uczestniczył w lokalnych i ogólnopolskich obchodach jubileuszowych. Po likwidacji pow. śmigieckiego, w 1932 r. przeniósł się do Śremu. Pracował tam jako lekarz powiatowy aż do wybuchu II wojny światowej. Po wojnie zamieszkał w Mogilnie (woj. bydgoskie), gdzie zmarł 6 sierpnia 1955 r. Odznaczony m. in. Krzyżem Wa-

lecznych (1921) i Medalem Niepodległości (1932). Był dwukrotnie żonaty. Potomstwa nie pozostawił.

Witold Omieczynski, Rakowski Seweryn (1880-1955) (w:) Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918-1919, red. A. Czubiński, B. Polak, Poznań 2002, s. 298-299.

Witold Omieczynski

RASZEWSKI Kazimierz (1864-1941), kierownik Wydziału Wojskowego Komisarjatu NRL, dowódca II Armii na froncie białoruskim i ukraińskim, gen. broni WP.

Ur. 29 lutego 1864 r. w Jasieniu (k. Kościana). Był synem Ignacego herbu Grzymała, właściciela dóbr ziemskich, generalnego radcy Ziemstwa Kredytowego w Poznaniu i Józefy z Kaczorowskich herbu Rogala. Od 1872 r. uczęszczał w Poznaniu najpierw do gimnazjum realnego, a następnie do Gimnazjum św. Marii Magdaleny. Z powodu doznanych szykan przeniósł się do Pedagogium we Wleni (pow. lwówecki) nad Bobrem, niedaleko Jeleniej Góry, a po półrocznym pobycie złożył tam egzamin do gimnazjum w Bolesławcu na Dolnym Śląsku, które ukończył w 1884 r. Rok później, pomimo sprzeciwu rodziny, wstąpił do armii pruskiej, do 6 Pułku Huzarów w Nowym Mieście (k. Prudnika). Jak pisał w życiorysie (1921), był przekonany, że „... kiedyś w przyszłości Polska wyrwie się z ucisku niewoli i będzie potrzebowała fachowych oficerów”. Po ukończeniu rocznej szkoły wojskowej w Nysie, 27 IX 1887 r. mianowany został ppor. i powrócił do pułku, w którym był najpierw dowódcą plutonu, a następnie przejściowo szwadronu. Z pułkiem prze-

Kazimierz Raszewski

mieszczą się kolejno do: Głubczyc, Głucholaz i Głogówka. 3 IX 1895 r. awansował na por. i przeniesiony został do Raciborza. W 1896 r. otrzymał przydział do 4 Pułku Huzarów w Oławie (k. Wrocławia). W 1901 r. został rtm., a 27 I 1913 r., jako dowódca szwadronu – mjr. W armii z powodu przyznawania się do polskości, spotykały go przykrości ze strony oficerów pruskich. Mimo to, w rozmowach z ludem śląskim starał się podnosić ich ducha polskiego. Jesienią 1913 r. został przeniesiony do sztabu 16 Pułku Huzarów w Szlezwicku. Udział w I wojnie światowej rozpoczął w charakterze zastępcy dowódcy 16 Pułku Huzarów, 1 VIII 1914 r. wyruszył do Akwizgranu, a następnie wkroczył do Belgii, gdzie podczas walk 25 VIII 1914 r. został ranny. W połowie grudnia jego pułk przerzucono na front wsch. 24 XII 1914 r. został mianowany dowódcą 16 Pułku Huzarów. Jesienią

1917 r. dowodził spieszoną brygadą strzelców konnych pod Dźwińskiem. Po awansie na ppłk., 27 I 1918 r. powrócił w kwietniu na front zach., gdzie był zastępcą dowódcy pułku piechoty i dowódcą samodzielnej brygady piechoty. Zakończenie wojny i rewolucja w Niemczech zastały go w Lotaryngii. Odprowadziwszy powierzone mu oddziały do Badenii, przybył do likwidującego się garnizonu w Szlezwicku. Na wiadomość o wybuchu powstania wielkopolskiego podał się do dymisji i w połowie stycznia 1919 r. dotarł do Poznania. Zameldował się u głównodowodzącego sił zbrojnych w b. zaborze pruskim, gen. J. Dowbor-Muśnickiego. Po dwutygodniowym urlopie przyjęty w stopniu płk., otrzymał polecenie formowania 3 Pułku Ułanów (później 17 Pułk Ułanów) w Gnieźnie i objęcia dowództwa tegoż pułku. 20 III 1919 r. wyznaczony został szefem Wydziału Wojskowego (decerentem) Komisariatu NRL. 4 kwietnia dekretem Komisariatu NRL mianowany gen. ppor. (brygady). Zorganizował wówczas komórki wywiadowcze, których działalność była skierowana na Śląsk i Pomorze. Cieszył się poważaniem konspiratorów przygotowujących I powstanie śląskie, a po jego upadku zamierzał udzielać pomocy materialnej i kadrowej. Wielokrotnie zatargi z gen. Dowbor-Muśnickim spowodowały, że w trakcie likwidacji Wydziału Wojskowego Komisariatu NRL, 19 VIII 1919 r. naznaczony został gen. do zleceń przy głównodowodzącym. 10 września mianowany został dowódcą nie istniejącego jeszcze wówczas DOGen. Pomorze, dla przygotowania sztabu do objęcia tej dzielnicy. Po jego sformowaniu, mianowany był przez J. Piłsudskiego dowódcą 6 Dywizji Piechoty w Wilnie. 8 V 1920 r. otrzymał awans na gen. por. (dywizji). 2 czerw-

ca pod jego dowództwem sformowano z 6 Dywizji Piechoty i 17 Dywizji Piechoty Wielkopolskiej Grupę Operacyjną. Miesiąc później został dowódcą II Armii, która walczyła na froncie białoruskim i ukraińskim. Po odwróceniu armii polskich ze wsch. Raszewskiemu przydzielono odcinek frontu w obronie Warszawy, pod Garwolinem, gdzie miał utworzyć nową armię. Wskutek zagrożenia Wielkopolski i Pomorza, 10 sierpnia mianowano go dowódcą DO-Gen. w Poznaniu, a w dwa dni później podporządkowano czasowo dowództwo DO-Gen. Pomorze w sprawach obrony granic na linii Wisły. W końcu 1920 r. z polecenia ministra spraw wojskowych gen. K. Sosnkowskiego objął całą akcję wojskową obrony plebiscytu na Górnym Śląsku. Wiosną 1921 r., na rozkaz Sosnkowskiego, współdziałał przy organizowaniu III powstania śląskiego, wspierał środkami materialnymi i kadrami teren przyszłego powstania. 25 września został dowódcą OK nr VII w Poznaniu. Marszałek Piłsudski, opiniując w 1922 r. generalicję polską, tak pisał o Raszewskim: „Jedyny u nas generał ze służby niemieckiej. Z dobrej szkoły niemieckiej wyniósł zdrową, prostą i rozsądną logikę żołnierską oraz energią dla trzymania w porządku wszystkich drobniaków administracji i dyscypliny. Umysł i wykształcenie dobre w dziedzinie taktyki, zupełnie słabe w dziedzinie strategii, do której go w Niemczech nieprzygotowana. Na komendanta armii niezdatny. Na wojnie pod tym względem zawiódł. Dobry byłby na kwatermistrza przy Naczelnym Wodzu, na zarząd kraju okupowanego u nieprzyjaciela”. Stanowisko dowódcy OK zajmował do 4 IV 1925 r., po czym awansowany na gen. broni. 28 maja, ze względu na wiek, przeszedł w stan spoczynku. Podczas zamachu stanu (V 1926),

wspólnie z gen. J. Dowbor-Muśnickim i J. Hallerem, zamierzał tworzyć w Wielkopolsce Armię Ochotniczą. Pozostając poza służbą czynną, brał aktywny udział w życiu społecznym. Był prezesem różnych stowarzyszeń politycznych, wychowawczych, towarzyskich. W 1928 r. został prezesem organizacji monarchistycznych. Przez 5 lat był prezesem oddziału poznańskiego Stowarzyszenia Oficerów w Stanie Spoczynku. Po częściowym zjednoczeniu środowiska b. powstańców wielkopolskich został prezesem Zarządu Głównego Związku Powstańców Wielkopolskich. W 1936 r. napisał wstęp do zarysu historii wojennej 16 Pułku Huzarów Holsztyńskich, a w 1938 r. ogłosił wspomnienia z własnych przeżyć do końca 1920 r., które wywołały ostry atak ze strony prasy kombatanckiej, a w konsekwencji 11 XII 1938 r. usunięcie go z szeregów Związku Powstańców Wielkopolskich. Raszewski zmarł w styczniu 1941 r. i pochowany został na cmentarzu górczyńskim w Poznaniu. Odznaczony był Orderem Virtuti Militari V kl., Orderem Odrodzenia Polski III kl., Krzyżem Walecznych (dwukrotnie), Złotym Krzyżem Zasługi, Krzyżem na Śląskiej Wstędze Waleczności i Zasługi, Medalem Dziesięciolecia, francuską Legią Honorową IV i III kl. oraz in. odznaczeniami zagranicznymi. Ożeniony z Olgą Luchs miał syna Lamberta (1893) i córkę Izabellę (1894).

Piotr Stawecki Raszewski Kazimierz (1864-1941) (w:) Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918-1919, red. A. Czubiński, B. Polak, Poznań 2002, s. 299-301.

Piotr Stawecki

RATAJ Franciszek pseudonim „Paweł” (1894-1958), dowódca batalionu w 1 Pułku Strzelców Wielkopolskich, następnie 55 Pułku Piechoty, podpułkownik WP, NOW i AK.

Ur. 9 października 1894 r. w Łaszkwie, jako syn Jana i Antoniny z Gościńiaków. W 1914 r. zdał maturę i powołany do Szkoły Podchorążych we Flensburgu. Brał udział w I wojnie światowej na froncie zach. jako pchor., a następnie ppor. armii niemieckiej. Na skutek ciężkiego zranienia przebywał w szpitalu polowym, a okres rekonwalescencji odbył w Poznaniu. W grudniu 1918 r. przystąpił do oddziałów powstańczych, z których utworzono 1 Pułk Strzelców Wielkopolskich. 14 marca 1919 r. z pułkiem dowodzonym przez płk. D. Konarzewskiego, jako dowódca 3 baonu, został skierowany w rejon Lwowa, skąd wrócił do Poznania 8 czerwca. Po krótkotrwałych walkach na froncie pd. ponownie przerzucony na front wsch. W 1920 r. dowodził 3 baonem 55 Pułku Piechoty. Brał udział w obronie Warszawy, awansując do stopnia kpt. W następnych latach w stopniu mjr. pełnił służbę w 55 Pułku Piechoty, a następnie w sztabie DOK VII. Po ukończeniu kursu dla dowódców został przeniesiony do Dębina na stanowisko zastępcy dowódcy 15 Pułku Piechoty. W 1931 r. na skutek poważnej choroby serca wycofany ze służby liniowej. Był komendantem Powiatowej Komendy Uzupelnień w Toruniu, a od 1934 r. w Poznaniu. Po wybuchu wojny w 1939 r. organizował ewakuację PKU Poznań-Miasto i PKU Poznań-Powiat do Gródka Jagiellońskiego. Wiosną 1940 r. nielegalnie przedostał się do Warszawy, wstąpił do ZWZ i zgłosił do dyspozycji płk. S. Roweckiego. Od kwietnia 1940 r. był w dyspozycji szefa I Oddziału sztabu

Komendy Głównej ZWZ, jako ekspert ds. konspiracji na Ziemiach Zachodnich i z tej racji uczestniczył w odprawach sztabu Komendy Głównej ZWZ. Jednocześnie wstąpił do organizacji „Ojczyzna”, utrzymując rozliczne kontakty wśród wysiedleńców z Poznańskiego i Pomorza. Był współautorem koncepcji utworzenia Korpusu Zachodniego. Przez płk. Z. Łęgowskiego został mianowany zastępcą komendanta oraz szefem sztabu Korpusu Zachodniego. Jednocześnie płk S. Rowecki desygnował go na stanowisko komendanta Okręgu ZWZ Berlin, czemu przeszkodził jednak nawrót choroby serca. Nawiązał wówczas kontakty z Wojennym Zarządem Głównym Stronnictwa Narodowego i Komendy Głównej NÓW, stając na czele Stołecznego Okręgu NÓW. Jednocześnie działał w sztabie Korpusu Zachodniego, a po jego wcieleniu do terytorialnych struktur AK i rozwiązaniu w 1943 r. był inspektorem I Oddziału Sztabu Komendy Głównej AK. W czasie rozmów scaleniovych NÓW z AK opowiedział się za scaleniem. Kontaktów politycznych ze Stronnictwem Narodowym nie zerwał. Po wyzwoleniu wrócił do Poznania. Przez wiele miesięcy poszukiwał bezskutecznie pracy. Ostatecznie został zatrudniony jako magazynier. W 1950 r., ze względu na pogarszający się stan zdrowia, przeszedł na rentę inwalidzką. Zmarł nagle w Poznaniu 30 listopada 1958 r. Został pochowany na cmentarzu górczyńskim. Odznaczony m. in. Orderem Virtuti Militari V kl., Krzyżem Niepodległości, Złotym Krzyżem Zasługi i Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Związek małżeński zawarł z Kazimiera z Kosińskich, z którą miał troje dzieci: Marię (ur. 1926), Stanisława (ur. 1928), Annę (ur. 1932).

Marian Woźniak, Rataj Franciszek pseudonim „Paweł” (1894-1958), (w:) Powstańcy wielkopolscy. Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918/1919, t. VIII, Poznań 2011, s. 173-174.

Marian Woźniak

RATAJCZAK Józef (1897-1942), współorganizator konspiracji przedpowstaniowej, dowódca kompanii w 1 Pułku Strzelców Wielkopolskich, następnie 55 Pułku Piechoty, mjr WP.

Ur. 28 marca 1897 r. w Poznaniu, w rodzinie robotnika magistrackiego Jana i Franciszki z Karolczaków. Od wczesnego dzieciństwa uczestniczył w ruchu patriotycznym. Za udział w strajku szkolnym (1905) został usunięty ze Szkoły Elementarnej im. Komeńskiego w Poznaniu. Od 1911 r. był członkiem tajnych grup niepodległościowych: „Biały Orzeł” i „Wolni Strzelcy”. W 1912 r. organizował drużynę skautową im. J. H. Dąbrowskiego, obejmując zastęp „Orłów”. W roku następnym został komendantem drużyny. Był blisko związany z W. Wierzejewskim, wszedł w skład komendy skautowej jako kierownik grona technicznego (wyszkolenia). Współtwórca Głównej Kwatery Skautowej na Rzeszę Niemiecką. W 1916 r. zorganizował zlot skautów w lasach pod Wierzenicą, podczas którego prowadził kilkudniowe ćwiczenia wojskowe. Podał także, że brał udział w akcjach w celu uwolnienia z więzień niemieckich aresztowanych spiskowców polskich (m. in. W. Wierzejewskiego). Do 1917 r. ukończył 8 klas gimnazjum matematyczno-przyrodniczego i Szkołę Rzemiosł, uzyskując patent elektromechanika. 26 marca 1917 r. został wcielony do armii niemieckiej,

z przydziałem do 7 Oddziału Zapasowego Wojsk Technicznych. Skierowany na front zach. jako kierowca samochodu w 5 Dywizji Obrony Krajowej, a od 17 września 1917 r. do 20 listopada 1918 r. jako technik specjalista w 144 Oddziale Telefonicznym (5 Pułk Budowlany). W wojsku prowadził akcję polityczną wśród żołnierzy Polaków. W listopadzie 1918 r. wrócił do Poznania, gdzie objął dowództwo kompanii wartowniczej. 28 grudnia brał udział w zajęciu Fortu Grollmana, a 5-6 stycznia 1919 r. stacji lotniczej na Ławicy. W stopniu sierż., jako zastępca W. Wierzejewskiego współorganizował 1 kompanię skautową, przemianowaną na 1 kompanię Strzelców Wielkopolskich. Od 14 marca objął dowództwo plutonu w tejże kompanii. Walczył w Grupie Wielkopolskiej w czasie odsieczy Lwowa. 21 marca mianowany chor. Powierzono mu dowództwo 3 kompanii 1 Pułku Strzelców Wielkopolskich. W czasie walk został ranny i odesłany do szpitala we Lwowie. Dekretem Komisarjatu NRL nr 101 (poz. 2 z 22 V 1919) mianowany ppor. 4 czerwca po powrocie do pułku służył w 1 i 4 kompanii I Pułku Strzelców Wielkopolskich, był w zastępstwie dowódcą 7 kompanii, a dowództwo objął 12 lipca. 30 lipca wyjechał z kompanią na front zach. pod Leszno, skąd 8 października skierowany został na front wsch. W wojnie 1920 r. dowodził 7 kompanią i w zastępstwie II baonem 55 Pułku Piechoty. 17 marca 1922 r. został przeniesiony do rezerwy, ale już 24 maja ponownie powołany do wojska, z przydziałem do Pułku Piechoty w Lesznie. Odbił czteromiesięczny kurs wychowania fizycznego, zdał maturę i zaliczył dwa lata studiów na UP. W czerwcu 1922 r. awansowany do stopnia por. i jako oficer instrukcyjny prowa-

dził kursy przysposobienia wojskowego, był kierownikiem huftców szkolnych, 19 marca 1926 r. przeniesiony został do 58 PP w Poznaniu, na stanowisko oficera instruktoryjnego na pow. czarnkowski i obornicki, z siedzibą w Wieleniu. 1 stycznia 1928 r. został referentem praw WF i PW DOK nr VII. 21 marca 1933 r. przeniesiono go do 84 Pułku Piechoty w Pińsku, gdzie objął dowództwo kompanii. Po ukończeniu kursu oficerów sztabowych w Centrum Wyszkożenia Piechoty w Rembertowie awansował do stopnia mjr. W Centrum, po krótkim pobycie w pułku, powołany został na stanowisko wykładowcy taktyki piechoty. W okresie międzywojennym związany był nadal z działalnością w ZHP. W 1921 r. został instruktorem, w roku następnym zastępcą Naczelnika Naczelnej Rady Harcerskiej. Od 1930 r. był członkiem chorągwi męskiej ZHP w Poznaniu, a od 1933, po przeniesieniu do Pińska, komendantem Chorągwi Poleskiej. W 1930 r. był komendantem I Międzynarodowego Zlotu Skautów Wodnych na Pomorzu. 24 sierpnia 1939 r. objął dowództwo 1 baonu 15 Pułku Piechoty „Wilki” w Dęblinie, wchodzącego w skład 28 Dywizji Piechoty Armii „Łódź”. Przeszedł szlak bojowy pułku od Wielunia do Modlina. 5 września objął dowództwo pułku. Uczestniczył w obronie twierdzy do jej kapitulacji 2 października. Zwolniony z jenieckiego obozu przejściowego w Działdowie, wrócił do Rembertowa. W Warszawie nawiązał kontakt ze SZP-ZWZ. Płk S. Rowecki mianował go komendantem Pomorskiego Okręgu ZWZ. Używał pseudonimów „Karol”, „Karolczak”, „Kranze”. Dowodził Okręgiem z Warszawy, rzadko udając się do Torunia, Bydgoszczy, Grudziądza i Cieclocinka. Aresztowany przez gestapo 24

listopada 1940 r., uwięziony został na Pawiaku. Mimo tortur gestapo nie wydobyło z niego zeznań. Za radą dra Z. Sliwickiego, lekarza na Pawiaku, symulował utratę mowy i pamięci. 24 maja 1942 r. został rozstrzelany w Lasach Sękocińskich na Magdalence. Odznaczony m. in. Orderem Virtuti Militari V i IV kl., Krzyżem Niepodległości, Krzyżem Walecznych (czterokrotnie), Srebrnym Krzyżem Zasługi, medalami i odznakami. Ożenił się z Ewą Aliną Hubczek, z którą miał dzieci: Różę (ur. 1928), Marię Ewę (ur. 1929) i Janusza Jana (ur. 1930).

Irmína Polak, Bogusław Polak, Ratajczak Józef (1897-1942) (w:) Powstańcy wielkopolscy. Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918/1919, t. IX, Poznań 2012, s. 304-305.

Irmína Polak, Bogusław Polak

REMBOWSKI Stanisław Emil (1885-1920), ochotnik 1 Pułku Ułanów Wielkopolskich, (przemianowanego na 15 Pułk Ułanów Poznańskich).

Ur. 26 października 1885 r. w Skotnikach k. Wrześni jako syn ziemian, Stanisława i Jadwigi Ciszewskiej. Starszy brat Klemensa. Ukończył gimnazjum w Śremie, po czym odbył jednoroczną służbę wojskową w Gwardii Strzelców Saskich w Dreźnie. Następnie podjął trzyletnie studia rolnicze na uniwersytetach w Berlinie i Lipsku. Cztery rok poświęcił studiowaniu literatury na uniwersytecie we Lwowie. W wakacje podróżował po Belgii, Włoszech i Szwajcarii. Po ukończeniu studiów odbył praktyki rolne we wzorowych majątkach w Grabonogu Lossovów i Goli Potworowskich. Potem przez

trzy lata administrował majątkiem Więckowice (gmina Dopiewo) Brezów. Został Członkiem Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. W roku 1916 przejął po ojcu majątek Wyszaków (koło Środy). Z chwilą wybuchu Powstania Wielkopolskiego, wraz z Alfredem Milewskim, sformował w powiecie średzkim kompanię ochotniczą, którą jeszcze w ostatnich dniach grudnia doprowadził do Poznania. 11 stycznia 1919 r. wstąpił ochotniczo do 1 Pułku Ułanów Wielkopolskich, (przemianowanego później na 15 Pułk Ułanów Poznańskich) i w randze podporucznika odbył z nim kampanię bolszewicką pod Bobrujskiem i nad Berezyną. Oddelegowany do formowanej przez Ignacego hr. Mielżyńskiego z Iwna Ochotniczej Jazdy Wielkopolskiej (215 p. ul., a później 26 Pułk Ułanów), w sierpniu 1920 r. mianowany podporucznikiem, wyruszył jako dowódca 2 szwadronu na front pomorski. 18 sierpnia 1920 roku w godzinach rannych, w przeciwnatarciu, przechodząc eksponowaną szosę Brodnica-Jabłonowo, padł przeszyty 5 kulami. Prowadzone przez niego uderzenie przełamało obronę przeciwnika. Pochowany został w grobowcu rodzinnym na cmentarzu parafialnym w Mądrych, gdzie umieszczono jego tablicę pamiątkową. Pośmiertnie odznaczony został Krzyżem Orderu wojennego *Virtuti Militari* V kl. (nr 4603) oraz Krzyżem Walecznych. W roku 1916 ożenił się z Zofią z Lubrańca Dąbską z Ludzisk (na Kujawach). Miał z nią córkę Elżbietę zamężną Sokolnicką (1916-1944), poległa w Powstaniu Warszawskim i syna Macieja (1920-2010), oficera AK, powstańca warszawskiego.

Jarostaw T. Łożyński, Rembowski Stanisław Emil (1885-1920), (w:) Powstańcy wiel-

kopolscy. Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918/1919, t. IX, Poznań 2012, s. 184.

Jarostaw T. Łożyński

ROGALSKI Edmund (1891-1961), organizator i dowódca kompanii kleckiej, dowódca batalionu w 5 Pułku Strzelców Wielkopolskich (59 Pułk Piechoty), kpt. WP, pamiętnikarz.

Ur. 22 października 1891 r. w Klecku (pow. gnieźnieński), w rodzinie mistrza rzeźnickiego i handlarza bydłem Wincetego i Walentyny Imbierowicz. Po zakończeniu szkoły ludowej w Klecku, uczęszczał do gimnazjum w Gnieźnie. Za przynależność do Towarzystwa Tomasza Zana został relegowany w czasie strajku szkolnego (1906). Dwie ostatnie klasy ukończył w Oberlahnstein pod Koblencją, a maturę zdał eksternistycznie w Gimnazjum św. Marii Magdaleny w Poznaniu (1914). W latach 1912-1914 był najpierw wolnym słuchaczem uniwersytetu w Berlinie (Wydział Filozoficzny – kierunek ekonomia), a po maturze studentem stałym. 2 VIII 1914 r. powołany został do armii niemieckiej. Walczył w szeregach 49 i 210 Pułku Piechoty na froncie niemiecko-belgijskim. Po ukończeniu kursu oficerskiego (1915) awansowano go do stopnia ppor. (22 III 1915). 21 VIII 1915 r. został ranny i do 28 II 1916 r. przebywał w szpitalu. W latach 1916–1918 dowodził kompanią na froncie niemieckim i rumuńskim. W końcu 1918 r. przebywał na urlopie w Klecku. Z 27 na 28 XII 1918 r. został dowódcą kompanii kleckiej, liczącej początkowo 27 ochotników. Następnego dnia na ich czele zajął miasto. Kompania rozrosła się do około 70 ludzi. 30 grudnia

wraz z jej częścią zdobył dworzec kolejowy w Łopiennie, odcinając odwrót znacznym oddziałom niemieckim zgrupowanym w Zdziechowie i usiłującym zdobyć Gniezno. Jego akcja przyspieszyła kapitulację Niemców. Od 6 do 10 I 1919 r. sformował z ochotników, rekrutujących się z Gniezna, Kłecka i Janowca, oddział liczący 127 osób, wcielony następnie do baonu gnieźnieńskiego jego 3 kompanii. Na czele oddziału walczył w zwycięskiej bitwie o Szubin (11 I), potem pod Rynarzewem nad Notecią (13 I), a 1 lutego w potyczce pod Szczepicami (Suchoręcz-Słonawy) – dowodząc atakiem od strony Zalesia (szosa Kcynia-Szubin) – w znacznym stopniu przyczynił się do zwycięstwa. Formacje, którymi dowodził weszły od 6 marca w skład 4 Pułku Strzelców Wielkopolskich (58 Pułk Piechoty). 4 kwietnia przeniesiono go do 5 Pułku Strzelców Wielkopolskich (59 Pułk Piechoty) jako dowódcę 2 baonu. Walczył na froncie polsko-bolszewickim. 29 września został dowódcą baonu zapasowego 67 Pułku Piechoty (9 Pułk Strzelców Wielkopolskich). Otrzymał kolejne awanse: do stopnia por. (23 V 1919) i kpt. (1 IV 1920). W styczniu 1921 r. ukończył kurs dowódców baonów w Biedrusku i 19 listopada został mianowany dowódcą I baonu 67 Pułku Piechoty. 31 XII 1922 r. na własną prośbę przeniesiono go do rezerwy. Został dyrektorem Powszechnej Kasy Chorych w Gnieźnie; od 11 V 1925 r. był wybrany burmistrzem Jarocina na lat 10, a w 1936 r. ponownie na lat 15. Działal w tym czasie także społecznie, był m. in. prezesem Związku Oficerów Rezerwy (koło w Jarocinie), Członkiem Zarządu Oddziału Ligi Morskiej i Kolonialnej w mieście, członkiem Zarządu PCK. 7 X 1939 r. aresztowany przez Niemców, 18 listopada został prze-

niesiony z rodziną do obozu przejściowego w Cerekwicy pod Jarocinem. 9 grudnia wysiedlono go do Opoczna (Kieleckie). Podjął tam pracę w zarządzie miejskim. Pełnił społecznie funkcję Przewodniczącego Delegatury Rady Głównej i Opiekuńczej, organizował pomoc żywnościową dla ubogich i wysiedlonych, także dla uchodźców z powstania warszawskiego. W czasie wykonywania pracy społecznej został ranny (16 I 1945) odłamkiem bomby podczas nalotu sowieckiego. Pomimo 75% inwalidztwa renty jednak nie otrzymał. Po wojnie nauczył się pisać lewą ręką i aby utrzymać rodzinę podjął pracę jako delegat krakowskiego Przedsiębiorstwa Zbożowego w Poznaniu (1945-1947), następnie jako planista pod Śremem oraz do 1955 r. w dziale płac Spółdzielni Inwalidów w Jarocinie. Zmarł 3 lipca 1961 r., pochowany został na cmentarzu jarocińskim. Odznaczony był m. in.: Orderem Virtuti Militari V kl. (1921), Krzyżem Niepodległości, Medalem X-lecia Odzyskania Niepodległości, odznakami pułkowymi 58, 59, 67 Pułku Piechoty. Był żonaty z Kazimierą Wrzyszczyńską, z którą miał dzieci: Otylię (1920), Bogumiłą (1926) i Teresę (1927). Swój udział w powstaniu wielkopolskim zawarł we wspomnieniach „Kompania kłeckowska” (Jarocin 1936). W 1985 r. staraniem ZBoWiD-u w Kłecku odsłonięte tablicę pamiątkową na budynku, w którym odbyło się pierwsze zebranie powstańców.

Grzegorz Łukomski, Rogalski Edmund (1891-1961), (w:) *Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918-1919*, red. A. Czubiński, B. Polak, Poznań 2002, s. 305-306

Grzegorz Łukomski

ROST Franciszek (1890-1940), lekarz kompanii wielichowskiej, następnie 8 i 10 Pułku Strzelców Wielkopolskich (68 Pułku Piechoty), kpt. WP.

Ur. 9 listopada 1890 r. w Wielichowie, w rodzinie Hieronima i Józefy z Góreckich. Szkołę podstawową ukończył w rodzinnym mieście. W latach 1902-1911 uczęszczał do gimnazjum humanistycznego w Gnieźnie. Związał się tam z Towarzystwem Tomasza Zana. Był także członkiem tajnej trójzaborowej organizacji „Pet”. W lipcu 1910 r. odbył podróż do Królestwa celem nawiązania łączności z tamtejszymi organizacjami. W latach 1911-1914 studiował medycynę, kolejno na uniwersytetach: w Berlinie, Strasburgu i Lipsku, gdzie pracował w organizacjach robotniczych. Był członkiem tajnego związku akademickiego – Grupa Narodowa (GN), komisarzem Towarzystwa Tomasza Zana na okręg płn. b. prowincji poznańskiej, członkiem dyrekcji GN na Rzeszę Niemiecką. Pod jego kontrolą znajdowały się gimnazja w Nakle, Rogoźnie, Wągrowcu, Bydgoszczy i Inowrocławiu. Jako delegat dyrekcji GN, w czerwcu 1914 r. na zjeździe akademickim we Lwowie wziął czynny udział w manifestacji antyniemieckiej, zorganizowanej w pobliżu konsulatu niemieckiego, 1 lipca stanął na czele grupy Pomorzaków i Poznaniaków, którzy wyjechali na kurs do Galicji. Podczas I wojny światowej, od sierpnia 1914 do 1918 r. służył w armii niemieckiej. Pełnił służbę lekarza frontowego na stacji chirurgicznej szpitala polowego. Od 5 stycznia 1919 r. służył w szeregach powstańczej kompanii wielichowskiej. Był przedstawicielem polskiej strony w rokowaniach dotyczących oddania Wolsztyna przez Niemców. Po 29 stycznia 1919 r. brał udział w walkach na froncie płn., gdzie

opatrywał rannych na polu bitwy m. in. pod Szubinem, Rynarzewem, Kcynią i Żninem. Jako lekarz baonu 8 Pułku Strzelców Wielkopolskich, walczył na froncie pod Rawiczem, Miejską Górką, Jutrosinem. 11 listopada 1919 r. przesunięty został do 10 Pułku Strzelców Wielkopolskich (późniejszy 68 Pułk Piechoty p), z którym od stycznia 1920 r. przebywał na froncie litewsko-białoruskim, w okolicach Mołdeczna. W lutym zachorował na tyfus plamisty, 1 kwietnia otrzymał awans na kpt. lekarza. Od maja 1920 r. ponownie służył w szeregach 10 Pułku Strzelców Wielkopolskich – brał udział w walkach m. in. pod Wilejką, Parafianowem, Głębokiem. W listopadzie został skierowany jako dowódca do szpitala polowego 708 w ramach 17 Dywizji Piechoty. Od grudnia do przeniesienia do rezerwy (1 maja 1921) był zastępcą szefa sanitarnego 17 Dywizji Piechoty. Następnie pracował w klinice w Po-

Franciszek Rost

znaniu. Od 1 kwietnia 1922 r. do wybuchu II wojny światowej był dyrektorem szpitala powiatowego w Nowym Tomysłu. Aktywnie działał w kilkunastu towarzystwach i organizacjach społecznych, m. in. jako delegat powiatowy Związku Weteranów Powstań Narodowych. Podczas wojny obronnej 1939 r. służył w szeregach Wojska Polskiego. Internowany w ZSRR, został zamordowany w Katyniu wiosną 1940 r. Był odznaczony m. in. Krzyżem Niepodległości i Krzyżem Walecznych.

Zdzisław Kościański, Rost Franciszek (1890-1940), (w:) Powstańcy wielkopolscy. Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918/1919, t. IV, Poznań 2008, s. 151-152.

Zdzisław Kościański

RUCHALSKI Kazimierz (1898-1973), powstaniec kompanii grodziskiej, żołnierz 5 kompanii 2 Pułku Strzelców Wielkopolskich (56 Pułku Piechoty).

Ur. się 28 stycznia 1898 r. w Sielcu w powiecie żnińskim, jako syn Michała i Pelagii z domu Nowak. W latach 1904 – 1912 uczęszczał on do szkoły powszechnej w Ludwikowie, a potem w Gnieźnie, gdzie uczył się zawodu rzeźnika. Podczas I wojny światowej w listopadzie 1916 r. został powołany do armii niemieckiej. Służbę odbywał w 29 Fortecznym Batalionie Saperów w Poznaniu (Posensches Pionier Bataillon Nr. 29). 24 grudnia 1918 r. udał się na urlop do Grodziska Wielkopolskiego i tutaj zastał go wybuch Powstania. 27 XII 1918 r. trafił do tworzącej się Kompanii Powstańczej w Grodzisku Wielkopolskim. Następnie brał udział w walkach

przy oczyszczaniu Grodziska z Niemców, później pod Nowym Tomysłem, Wolsztynem, Zbąszyniem, Kargową, Kopanicą, Międzyrzeczem i Sierakowem. Następnie wcielony do Wojska Polskiego. Wziął udział w walkach pod Zbąszyniem, Nowym Tomysłem, Wolsztynem, Międzychodem, Wolsztynem i Kopanicą. Gdy powstał 2 Pułk Strzelców Wielkopolskich został żołnierzem 5 kompanii tegoż pułku. W 1920 r. razem z pułkiem trafił na front wschodni wojny polsko-bolszewickiej. Przeszedł cały szlak 2 Pułku Strzelców Wielkopolskich, który został następnie przemianowany na 56 Pułk Piechoty Wielkopolskiej. Brał udział w walkach o Żłobin, Jakimowską Słobodą, Szaciłkami, Szczdryniem, Stopłpiszczami, Leśną, Słoninem i dalej w walkach odwrotowych w kierunku stolicy, Swisłoczą, Gnojnem i dalej w trakcie bitwy warszawskiej. 16 sierpnia 1920 r. II batalion bił nieprzyjaciela, cofającego się pod naporem 15 Pułku Ułanów – co opisał w monografii o pułku płk Stanisław Siuda. W batalionie tym K. Ruchalski był dowódcą jednego z plutonów, który zdobył baterię bolszewicką. Za to został odznaczony 18 II 1922 Krzyżem Wojennym *Virtuti Militari* 5 kl. (Dz. P. nr 2/1922). Po zakończeniu walk razem z pułkiem trafił do Krotoszyna, gdzie w stopniu starszego sierż. służył w 3 kompanii tej jednostki. W 1939 r. wziął udział w kampanii wrześniowej i razem z jednostką przeszedł szlak od Krotoszyna, przez Prosnę, walki nad Bzurą i w Kampinosie, aż do Warszawy. Został wzięty do niewoli, jednak wypuszczono go i trafił do Krotoszyna. Pracował jako pracownik fizyczny, jednak przez to, że utrzymywał kontakty z konspiracją został aresztowany i przetrzymywany na Forcie VII w Poznaniu. Stąd został przeniesiony do obozu

koncentracyjnego Mauthausen (numer obozowy 107-665-M). Po zakończeniu II wojny światowej wrócił do Krotoszyna i pracował jako urzędnik. Zweryfikowany jako powstaniec wielkopolski przez b. Główny Zarząd Powstańców Wlkp. w Poznaniu (nr 8914 w dniu 30.03.1949) Zm. 21 stycznia 1973 r., spoczął na krotoszyńskim cmentarzu. W 1923 r. wziął ślub z Pelagią z domu Bąkowską, z którą miał dzieci: Urszulę, Jadwigę oraz Włodzimierza. Odznaczony Krzyżem Wojennym VM 5 kl. nr 4634 (1920), Krzyżem Walecznych (4 x), Krzyżem Orderu Odrodzenia Polski V kl. (1969), Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1958), Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości (1928 r.), Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918 – 1921 (1928), odznaką pułkową 56 Pułku Piechoty Wielkopolskiej oraz Odznaką Pamiątkową Wojsk Wielkopolskich.

Zdzisław Kościański, Ruchalski Franciszek (1898-1973), (w:) Powstańcy wielkopolscy. Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918/1919, t. XIV, Poznań 2017, s. 141-142.

Zdzisław Kościański

RYNKOWSKI Wawrzyniec (1900-1979), powstaniec-ochotnik 1 kompanii 1 Pułku Strzelców Wielkopolskich (55 Pułk Piechoty), następnie w 58 Pułku Piechoty.

Ur. 7 sierpnia 1900 r. w Twardowie (pow. poznański), w rodzinie robotnika fabrycznego Michała i Marii z Podeśzwów. Po ukończeniu szkoły podstawowej w Strykowie (pow. poznański) rozpoczął naukę w Gimnazjum św. Marii

Magdaleny w Poznaniu (1911). Z powodu braku środków materialnych prze-rwał naukę w 1915 r. i dorywczo zarobkował. W 1917 r. zorganizował Stowarzyszenie Młodzieży Polskiej w Modrzu. Po z powrocie ojca z pracy w Nadrenii i uzyskaniu zezwolenia od rodziców, ochotniczo (rocznik niepoborowy) zgłosił się do powstania (4 I 1919). Wcielony do 1 kompanii 1 Pułku Strzelców Wielkopolskich (późniejszy 55 Pułk Piechoty), w marcu wyruszył na odsiecz Lwowa, a po powrocie skierowano go pod Leszno, na odcinek graniczny Pawłowice-Kąkolewo. W październiku przerzucono go na front wsch., gdzie 18 maja 1920 r. pod Bobrujskiem n. Berezyną został ranny. Po opuszczeniu szpitala (lipiec 1920) otrzymał przydział do 58 pp. Po zakończeniu działań wojennych pozostał w wojsku; przydzielony do kancelarii b. onu, pracował jako kierownik w Spółdzielni Żołnierskiej. Brał udział w obronie legalnego rządu w maju 1926 r. Od 1927 r. przebywał w 60 Pułku Piechoty w Ostrowie Wlkp. 29 lutego 1928 r. przeniesiony został do rezerwy w stopniu plut. Podjął pracę w warsztatach wagonowych w Ostrowie Wlkp., na stanowisku kierownika referatu księgowości. Pełnił funkcję komendanta Kolejowego Przystosobienia Wojskowego na węzeł ostrowski. Podczas wojny obronnej 1939 r. był konwojentem rodzin pracowniczych węzła na tereny wsch. Powrócił do Ostrowa 19 października 1939 r. i ponownie pracował w d. warsztatach wagonowych. 15 stycznia 1941 r. został zaprzysiężony jako członek ZWZ „Wawrzynów”, z przydziałem do V placówki w Ostrowie Wlkp., na stanowisko zastępcy komendanta placówki. Od 7 marca 1943 r. do oswobodzenia mia-

sta (23 I 1945) był dowódcą placówki AK – kompania „Metal”. 2 lutego 1945 r. został oddelegowany przez burmistrza do zorganizowana Spółdzielni Spożywców na terenie miasta. Potem ponownie zatrudniono go w warsztatach kolejowych. 2 sierpnia został aresztowany za przynależność do AK i skazany wyrokiem Wojskowego Sądu Okręgowego w Poznaniu (z 8 listopada 1945) na karę siedmiu lat pozbawienia wolności, z utratą praw publicznych i obywatelskich na lat pięć. Na mocy amnestii zwolniony 12 marca 1947 r. Podjął pracę w Ostrowie Wlkp., od 1 listopada 1957 r. aż do przejścia na emeryturę w 1965 r. pracował w Odolanowie. Był członkiem Stronnictwa Demokratycznego, Frontu Jedności Narodowej (w 1956 r. reprezentował powiat na Kongresie w Warszawie), ZBoWiD-u. Zm. 12 października 1979 r. w Ostrowie Wlkp. Odznaczony był m. in.: Orderem Virtuti Militari V kl., Orderem Odrodzenia Polski V kl., Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym, Brązowym Krzyżem Zasługi, Krzyżem Wsch., Odznaką Orłęta, Odznaką Wojsk Wielkopolskich. Związek małżeński zawarł z Jadwigą Seidel i miał dzieci: Mariana Józefa (ur. 1931), Tadeusza Alfonsa (ur. 1933), Edmunda Stanisława (ur. 1935), Barbarę Łucję (ur. 1937), Elżbietę Marię (ur. 1940) i Czesława Kazimierza (ur. 1944).

Zdzisław Kościański, Rynkowski Wawrzyniec (1900-1979), (w:) *Powstańcy wielkopolscy. Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918/1919 t. IV, Poznań 2008, s. 156-157.*

Zdzisław Kościański

SCHOENER Franciszek Ksawery (1899-1959), powstaniec kompanii miast Oborniki, celowniczy w 5 baterii 3 Pułku Artylerii Polowej Wielkopolskiej (14 Pułk Artylerii Polowej Wielkopolskiej), major dyplomowany WP.

Ur. 28 listopada 1899 r. w Starczanowie pow. Oborniki w rodzinie Franciszka i Anny Schonerów. Miał dwanaścioro rodzeństwa. Ojciec początkowo pracował jako robotnik leśny, a następnie nabył 14-hektarowe gospodarstwo rolne. Uczęszczał do szkoły powszechnej w Rożnowie, a po zdaniu egzaminu gimnazjalnego uczył się w Gimnazjum w Rogoźnie, które ukończył w 1917 r. 20 czerwca 1917 r. powołany został do armii pruskiej i wcielony jako kanonier do 20 Poznańskiego Pułku Artylerii Polowej. Po ukończeniu szkolenia został wysłany na front zachodni. Brał udział w walkach we Flandrii, w rejonie Sommy. 6 stycznia 1919 r. Franciszek

Franciszek Ksawery Schoener

uciekł z armii pruskiej i „przedostał się na tereny kontrolowane przez Powstańców, a następnego dnia wstąpił do Ochotniczej Kompanii miasta Oborniki, wchodząc w szeregi Armii Wielkopolskiej. 8 stycznia brał udział w walkach pod Chodzieżą, którą powstańcom udało się odbić, a także pod Czarnkowem, który również wyzwolono. Dnia 3 lutego został wcielony do 5 baterii 3 Pułku Artylerii Polowej Wielkopolskiej, w którym służył na stanowisku celowniczego. Właściwie od razu, bo 5 lutego został wysłany na kurs w Szkole Podoficerskiej Artylerii na Solaczu w Poznaniu, który pomyślnie ukończył 24 marca, a z dniem 14 maja otrzymał awans na stopień kaprała i stanowisko działonowego.” Brał udział w wojnie polsko – bolszewickiej. Uczestniczył w zdobyciu Mińska, w walkach pod Iłhumentem, awansował na ogniomistrza. Walczył pod Michalewem i Bobrujskiem. Za waleczność w bitwie pod Szacilkami został 12 października 1920 r. odznaczony Krzyżem Walecznych, a 21 listopada 1920 r. został mianowany na podchorążego. 6 grudnia 1920 r. został odznaczony Krzyżem Srebrnym Orderu Wojennego Virtuti Militari V klasy. 1 września 1922 r. otrzymał awans na stopień podporucznika artylerii, a 17 listopada tego samego r. awansował na stopień porucznika. 19 listopada ukończył Oficerski Kurs Gimnastyczno – Sportowy. W r. 1926 brał czynny udział w walce przeciwko zbuntowanym oddziałom Piłsudskiego. 19 maja 1927 r. zdał egzamin dojrzałości i od lipca sprawował funkcje czasowego dowódcy II dywizjonu. Na początku r. 1928 rozkazem dowódcy 14 Dywizji Piechoty Nr 15/28, a także Nr 17/28 został odznaczony Medalem Pamiątkowym Za wojnę 1918-1921 oraz Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Nie-

podległości. 30 stycznia 1930 r. został awansowany na stopień kapitana i do 17 czerwca pełnił funkcję dowódcy 6 baterii, następnie został przeniesiony do Sztabu Dowódcy Okręgu Korpusu nr VII na stanowisko dowódcy Oddziału Sztabowego, gdzie służył do 9 kwietnia 1931 r. Dalej pełnił obowiązki oficera mobilizacyjnego w 20 Pułku Artylerii Polowej w Prużanie, w ówczesnym województwie poleskim (obecnie na terenie Białorusi). 11 października 1931 r. w wyniku wypadku podczas pełnienia służby złamał lewą kość udową i trafił do 9 Szpitala Okręgowego w Brześciu n/Bugiem, gdzie przebywał do 23 marca 1932 r. Po powrocie z leczenia objął dowództwo nad 5 baterią w II dywizjonie, ale 21 kwietnia 1932 r. ponownie został wysłany na leczenie do 7 Szpitala Okręgowego w Poznaniu. Po wypisaniu ze szpitala 28 sierpnia 1932 r. wrócił na swoje stanowisko dowódcy 5 baterii. 19 września 1932 r. został odkomenderowany na kurs szyfrowy przy Sztabie Głównym w Warszawie, po ukończeniu którego ponownie trafił do szpitala. 20 grudnia 1932 r. został odznaczony Medalem Niepodległości „Za pracę narodową przed 1918 rokiem oraz za zasługi bojowe podczas Powstania Poznańskiego”. 1 lutego 1933 r. został ponownie mianowany dowódcą 5 baterii, a po dwóch miesiącach przydzielono go na Kurs Doskonalący dla kapitanów w Szkole Strzelania Artylerii w Toruniu, który pomyślnie ukończył po 5 miesiącach. Po jego ukończeniu wrócił na swoje stanowisko do Prużan i jednocześnie od 16 grudnia objął drugą funkcję – pełniąc obowiązki dowódcy II dywizjonu. W sierpniu 1934 r. odbył Kurs Unifikacyjny – Doskonalący dla kapitanów w Centrum Wyszkołenia Piechoty w Rembertowie. W 1935 r. ukończył trzymiesięczny

Kurs Dowódców Dywizjonów w Szkole Strzelania Artylerii w Toruniu. W następnym r. otrzymał stanowisko pełniącego obowiązki dowódcy III dywizjonu 20 Pułku Artylerii Lekkiej i wysłany został do Torunia na Kurs Oficerów Sztabów Artylerii. 19 marca 1937 r. otrzymał nominację na stopień majora i mianowany dowódcą III dywizjonu, którym dowodził jako pełniący obowiązki. W tym samym r., 28 czerwca zawarł w Wilnie związek małżeński z Aleksandrą z Rożów. Ślub był różnowyznaniowy – major był katolikiem, a młoda żona wyznania ewangelicko – reformowanego była rozwiedziona. W 20 Pułku Artylerii Lekkiej służył do połowy lutego 1938 r., kiedy został przeniesiony do Szkoły Podchorążych Artylerii na Podgórzu w Toruniu. Otrzymał posadę wykładowcy zajmującego się czołgami rozpoznawczymi. Stanowisko to zajmował do czasu rozpoczęcia II wojny światowej. Z chwilą mobilizacji otrzymał przydział do swojej dawnej jednostki – 20 Pułku Artylerii Lekkiej, wchodzącego w skład 20 Dywizji Piechoty, a następnie skierowany do Ośrodka Zapasowego 20 Dywizji Piechoty w Stonimiu na terenie Okręgu Korpusu nr IX. Walczył z Dywizją „Kobryń” pod dowództwem pułkownika Eplera, mianowany szefem sztabu. Dalej z Grupą Operacyjną „Polesie” do ostatniego boju 5 października 1939 r. Po złożeniu broni major Franciszek Schoener trafił do oflagu VII A w Murnau otrzymując numer jeńca 16111. W czasie wojny jego żona przez rok przebywała w obozie koncentracyjnym, a następnie została skierowana do pracy w fabryce porcelany. Przez cały czas II wojny światowej F. Schoener przebywał w niewoli, aż do wyzwolenia obozu 29 kwietnia 1945 r. przez oddziały amerykańskiej

12 Dywizji Pancерnej. Franciszek „w porozumieniu z oficerem łącznikowym Ludowego Wojska Polskiego, przez okres blisko roku zajmował się tam repatriacją ludności polskiej z Bawarii do Polski”. Po powrocie do kraju w lipcu 1946 r. złożył wniosek o przeniesienie w stan spoczynku, co nastąpiło w 1948 r. Zamieszkał z żoną w Sopocie i pracował w Państwowym Zakładzie Ubezpieczeń. W drugiej połowie lat pięćdziesiątych dzięki doskonałej znajomości języka niemieckiego, a także wszelkich zagadnień wojskowych, pracował wraz z Leonem Kocem nad tłumaczeniem dzieła pruskiego teoretyka wojny Carla von Clausewitza „O wojnie”, które zostało wydane w 1958 r., a także nad tłumaczeniem „wojny totalnej” niemieckiego generała z czasów I wojny światowej, Ericha Ludendorffa, wydanej w r. następnym.” Zmarł 23 listopada 1959 r. w Sopocie i został pochowany na miejscowym cmentarzu. Małżeństwo było bezdzietne. Żona Aleksandra zmarła 26 sierpnia 1982 r. i pochowana została obok męża. 5 listopada 2016 r. decyzją rodziny, prochy małżonków przeniesione zostały na Cmentarz Parafialny w Budziniu.

Ewa Kabat, Schoener Franciszek Ksawery (1899-1959), (w:) Powstańcy wielkopolscy. Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918/1919, t. XV, Poznań 2018, s. 158-160.

Ewa Kabat

SCZANIECKI Władysław (1869-1942), decernent wojskowy przy NRL, dowódca 3 Pułku Artylerii Polowej, pułkownik WP.

Władysław Szczaniecki

Ur. 24 kwietnia 1869 r. w Łaszczynie (ówczesny powiat rawicki), w rodzinie ziemianina Michała i Bogusławy z Kruszyńskich. Uczył się w gimnazjum w Chełmnie i Poznaniu, gdzie w 1890 r. uzyskał świadectwo dojrzałości. W Berlinie ukończył ekonomię i rolnictwo. Należał do Towarzystwa Tomasza Zana i Bratniej Pomocy. W 1894 r. mianowany został podporucznikiem, a w 1904 r. awansowany na porucznika. Do 1914 r. gospodarował w Łaszczynie, udzielał się społecznie. 1 sierpnia 1914 r. został zmobilizowany do wojska niemieckiego. Od 15 stycznia 1915 r. kapitan. W listopadzie 1918 r. wrócił do Łaszczyna. Na wiecu ludności polskiej w Miejskiej Górcie (29 XI 1918) wybrano go Komisarzem Straży Ludowej na powiat rawicki i członkiem Wydziału Wykonawczego Powiatowej Rady Ludowej. Był delegatem na Sejm Dzielnicowy w Poznaniu. 26 grudnia wyjechał do Po-

znania na powitanie Ignacego Paderewskiego i tam zastał go wybuch powstania. Zgłosił się do dyspozycji Komisarzatu Naczelnej Rady Ludowej i 28 grudnia wysłano go do Gniezna, w celu wstrzymania walk pod Zdziechową. Następnego dnia został decernentem wojskowym przy NRL. Dekretem Komisarzatu NRL nr 6 (poz. 6 z 1 III 1919) został mianowany majorem. Na podstawie rozkazu Dowództwa Głównego od 5 marca objął dowództwo 1 (15) PAL Wlkp. 1 czerwca 1919 r. został awansowany na podpułkownika. Od 2 października dowodził 3 Brygadą Artylerii, późniejszą 17 Brygadą Artylerii, z którą przeszedł szlak bitewny w latach 1919-1920. 9 czerwca 1920 r. awansowano go na pułkownika. Po zakończeniu działań wojennych (20 I 1921) przeniesiony na stanowisko dowódcy 14 Brygady Artylerii Wielkopolskiej, a do rezerwy 22 lutego 1922 r. Do 1939 r. poświęcał się działalności gospodarczej. Na początku okupacji (1939) był uwięziony wraz z żoną w Rawiczu, a po zwolnieniu udał się do Warszawy, gdzie zmarł 6 kwietnia 1942 r. Pochowano go na Cmentarzu Powązkowskim. Odznaczony był Orderem Virtuti Militari V kl., dwukrotnie Krzyżem Walecznych, Orderem Odrodzenia Polski IV kl. Zawarł związek małżeński z Jadwigą Plucińską i miał dzieci: Marię (1904), Józefa (1907), Andrzeja (1908) i Michała (1910).

Bogusław Polak, Szczaniecki Władysław (1869-1942), (w:) Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918-1919, red. A. Czubiński, B. Polak, Poznań 2002, s. 318-319.

Bogusław Polak

SIMIŃSKI Tadeusz (1899-1950), członek kościańskiej Rezerwy Skautowej, żołnierz 3 Pułku Strzelców Wielkopolskich, ppor. rez. WP

Ur. 17 stycznia 1899 r. w Kościanie, syn Kazimierza i Teodozji z domu Rolińska. Pochodził z rodziny restauratora oraz wytwórcy wódek i likierów. W latach 1908-1917 uczył się w leszczyńskim gimnazjum. Posiadał świadectwo maturalne. Podczas I wojny światowej w wojsku niemieckim, walczył w piechocie. Członek 1 kompanii kościańskiej Rezerwy Skautowej. Restauracja Teodozji Simińskiej przy kościańskim rynku była miejscem spotkań skautów, z niej też w nocy 29/30 grudnia 1918 r. wyruszyli oni przejąć niemiecki zasób broni w Kościanie. Uczestniczył także w rozbrojeniu oficerów niemieckich w hotelu Gesellschaftshaus „Wiktoria”. Brał udział w walkach pod Pawłowicami (teren Grupy „Leszno”). Dalej wstąpił do 3 Pułku Strzelców Wielkopolskich (później również w 57 Pułk Piechoty). Walczył w wojnie polsko-rosyjskiej 1920 r. Przeniesiony do rezerwy 30 kwietnia 1921 r. Przydzielony do 30 Pułku Strzelców Kaniowskich. Ukończył studia na Wydziale Prawno-Ekonomicznym Uniwersytetu Poznańskiego, otrzymując 29 lutego 1924 r. dyplom nauk prawnych. Aplikacje odbywał w Kościanie, Lesznie i Poznaniu. Od 1928 r. do 1939 r. sędzia okręgowy w Lesznie, z roczną przerwą na pracę sędziowską w Poznaniu. Na początku II wojny światowej znalazł się z rodziną we Lwowie, od czerwca 1940 r. przebywał na terenie GG. Najpierw w Radomiu pracował jako sędzia sądu okręgowego oraz był tłumaczem przysięgłym przy sądzie, następnie od listopada 1942 r. był adwokatem w Kielcach. Po wojnie wrócił do Leszna, gdzie dalej pracował w zawodzie adwoka-

ta. Członek Korporacji Akademickiej Chrobria (wiceprezes 1922-1923, semester zimowy). Zmarł 20 października 1950 r. w Poznaniu, pochowany na Cmentarzu Jeżyckim. Obecnie jego grób znajduje się w Lesznie. Miał brata Romana (ur. 1891), powstańca wielkopolskiego 1918/1919, oraz siostrę Bolesławę. Od 1935 r. żonaty z Anastazją z Kiserów (zm. 1980), mieli dwójkę dzieci – córkę Izabelę (ur. 1937) i syna Jacka (ur. 1944).

Tomasz Kościański, Simiński Tadeusz (1899-1950), (w:) Powstańcy wielkopolscy. Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918-1919, t. XV, red. B. Polak, Poznań 2018, s. 161-162.

Tomasz Kościański

SIKORA Stanisław (1896-1920), członek kościańskiej Rezerwy Skautowej, dowódca batalionu 6. Pułku Strzelców Wielkopolskich (późniejszy 60 Pułk Piechoty).

Ur. 20 sierpnia 1896 r. w Sierakowie (pow. kościański), w rodzinie rolnika Jana i Stanisławy z Bąków. Podczas I wojny światowej został zmobilizowany na front zach.; po ukończeniu wojennego kursu oficerskiego awansowano go do stopnia ppor. W połowie listopada 1918 r. przybył do Kościana, zgłaszając się ochotniczo do szeregów kościańskiej „Rezerwy Skautowej”, formowanej z harcerzy i b. żołnierzy frontowych. Jako dowódca plutonu brał udział z 29 na 30 grudnia 1918 r. w zdobyciu broni z magazynów niemieckich rezerwy 37 Pułku Piechoty w Kościanie. W dniu następnym zajmował ze swoim plutonem dworzec kolejowy oraz ubezpieczał go na wypadek przybycia oddziały. Na początku stycznia 1919 r. sta-

nał na czele kompanii ochotników z Kościana i okolicy, udając się z nią do Górki Duchownej, skąd wysyłał patrole do Żakowa, Klonówca i Lipna Nowego. Po wyparciu niemieckich placówek miejscowości te zostały opanowane. 1 lutego objął dowództwo odcinka „Osieczna”, który od marca wszedł jako 3 baon w skład formowanego w tym rejonie 6 Pułku Strzelców Wielkopolskich. Na początku marca 1919 r. zgłosił się ochotniczo do formowanej w Poznaniu kompanii poznańskolwowskiej, którą udał się na odsiecz Lwowa. Po powrocie ponownie dowodził baonem 6 Pułku Strzelców Wielkopolskich (późniejszy 60 Pułk Piechoty), na czele którego uczestniczył w wojnie polsko-bolszewickiej, biorąc udział w wyprawie kijowskiej i walkach nad Berezyną. Podczas odwrotu został ciężko ranny. Jak napisał we wniosku o nadanie mu Orderu Virtuti Militari mjr F. Szyszka: „Po zaciętych walkach na rzeką Szczarą wycofał się 60 Pułk Piechoty Wlkp. 22 lipca 1920 na linię Wielkie Ozierki – Ostrowo. II baon 60 Pułku Piechoty Wlkp., którym dowodził por. Sikora, stanął na linii Wielkie Ozierno-Tomasze. Po kilkugodzinnym pobycie na tejże linii rozpoczęto odwrót na linię rzeki Sechojanka. W chwili rozpoczęcia odwrotu 60 Pułk Piechoty Wlkp., rozpoczął się atak bolszewików: od kolonii Wielkie Ozierki i Małe Ozierki, na pozycje II/60 Pułku Piechoty Wlkp. Chodziło o to, ażeby tak długo powstrzymać nieprzyjaciela, aż oddziały znajdujące się na południowy-wschód od II/60 Pułku Piechoty i okolicy Ostrowa wycofają się na jedyną drogę odwrotu Dereczyn-Szamarowice. Ponieważ żołnierz wskutek bezustannych walk strasznie był przemęczony, przeprowadzenie kontrataków zależało od brauwrowego zachowania się swych dowód-

ców. Toteż S. Sikora znając dobrze sytuację, stanął na czele tych żołnierzy, wstrzymał nie tylko ataki nieprzyjaciela, lecz sam prowadził swych podkomendnych do kontrataków, udaremniając w ten sposób plan bolszewików, odcięcia naszym wojskom drogi odwrotu przez błota nad rz. Szamarowice. W walkach tych por. Sikora został ciężko ranny”. Ewakuowany został do wojskowego szpitala okręgowego w Poznaniu, gdzie zmarł 8 grudnia 1920 r. Po śmierci awansowany do stopnia kpt. Rodziny nie założył. Odznaczony Orderem Virtuti Militari 5 kl. (nr 1142) i Krzyżem Walecznych.

Piotr Bauer, Sikora Stanisław (1896-1920), (w:) Powstańcy Wielkopolscy. Biogramy uczestników Powstania Wielkopolskiego 1918-1919, t. VIII, red. B. Polak, Poznań 2011, s. 181-182.

Piotr Bauer

SIUDA Stanisław (1880-1945), dowódca odcinka wolsztyńskiego powstania, dowódca 3 batalionu 2 Pułku Strzelców Wielkopolskich (późniejszy 56 Pułk Piechoty), płk WP.

Ur. 4 kwietnia 1880 r. w Błotnicy (pow. wolsztyński), w rodzinie rolnika Józefa i Elżbiety z Piotrowskich. Po ukończeniu 4-oddziałowej szkoły powszechnej w Błotnicy został przyjęty do 3 klasy gimnazjum w Śremie. W 1907 r. wydalono go za próbę zorganizowania strajku szkolnego w rodzinnej wiosce. Był członkiem Towarzystwa Tomasza Zana oraz Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”. Podjął pracę w rolnictwie i mleczarstwie, 1 X 1913 r. jako jednoroczny powołany został do armii niemieckiej; służył w 50 Puł-

Stanisław Siuda

ku Piechoty w Lesznie, z którym wyruszył na wojnę w pierwszych dniach sierpnia 1914 r., na front zach. 14 V 1915 r. został mianowany ppor. Był dwukrotnie ranny. Po zwolnieniu ze szpitala (18 XI 1918) przedostał się do Błotnicy, gdzie zorganizował oddział powstańczy, z którym 1 I 1919 r. wyruszył do walki; zorganizował także oddział w Błotnicy i Rakoniewicach. 2 stycznia na rozkaz K. Zenktelera zajął Rakoniewice. Kierował, jako dowódca odcinka wolsztyńskiego, zdobywaniem Wolsztyna (5 I 1919), Kopanicy i Chobienic (11 I 1919). 25 stycznia brał udział w zdobyciu Kargowy i Babimostu, 27 stycznia został mianowany dowódcą 4 baonu Grupy Zachodniej, a 2-3 lutego walczył o Nowe Kramsko. Od 12 do 18 lutego odpierał silne ataki niemieckie na Kargowę i Babimost. Od 6 marca po sformowaniu 2 Pułku Strzel-

ców Wielkopolskich, dowodził 3 baonem. 5 maja mianowano go kpt. (ze starszeństwem od I X 1918). Następnie z 3 baonem 2 Pułku Strzelców Wielkopolskich (późniejszy 56 Pułk Piechoty Wielkopolskiej) przebywał na froncie wsch. i brał udział we wszystkich walkach tego pułku (m. in. pod Połockiem, Bobrujskiem, Szaciłkami i Swobodą). Po zakończeniu wojny pełnił szereg funkcji: dowódcy 3 baonu, dowódcy baonu sztabowego, kwatermistrza, oficera PW – 56 Pułku Piechoty, zastępcy dowódcy 8 Pułku Piechoty Legionów, dowódcy 17 Pułku Piechoty. 3 V 1922 r. mianowany został mjr., w 1934 r. ppłk., a przed wybuchem wojny – płk. W sierpniu 1939 r. otrzymał dowództwo Brygady Obrony Narodowej „Poznań” i podczas wojny obronnej osłaniał działania Armii „Poznań” w rejonie Krośniewice-Kutno oraz Ślesin-Koło-Dębie, następnie 11 września zorganizował obronę płn. skrzydła armii. Po klęsce wrześniowej przebywał w Oflagu VII A Murnau (Bawaria). Zmarł na niewydolność nerek 25 lutego 1945 r. w lazarecie we Freising, gdzie został pochowany na przyszpitalnym cmentarzu. Po likwidacji cmentarza w 1985 r. szczątki płk. S. Siudy zostały przeniesione na cmentarz wojenny w Neumarkt in der Oberpfalz koło Norymbergii. Żonaty z Ludwiką Forecką, z którą miał troje dzieci: Jerzego (1922-2005), Barbarę (1924-2007, po mężu Niskisch) i Ludomirę (1927-2010, po mężu Popowicz). Był odznaczony m. in. Orderem Virtuti Militari IV kl., Krzyżem Niepodległości z Mieczami, Krzyżem Walecznych (czterokrotnie), Złotym Krzyżem Zasługi.

Zdzisław Kościński, Siuda Stanisław, (1880-1945), (w:) Powstańcy wielkopolscy.

Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918-1919, t. IV, red. B. Polak, Poznań 2008, s. 159-160.

Zdzisław Kościański

SIWEK Jan (1891-1972), powstaniec kompanii kórnickiej, następnie w 2 Pułku Ułanów Wielkopolskich (późniejszy 16 Pułk Ułanów Wielkopolskich).

Ur. 1 marca 1898 r. w Błażejewie (gmina Bnin, powiat śremski) w rodzinie mistrza murarskiego Józefa i Józefy z domu Konieczna. Wychowany w duchu patriotycznym, marzył ażeby zostać ułanem. W młodości oddany przez ojca na naukę krawiecką u krawca w Swarzędzu. Członek TG „Sokół” i drużyny skautowej w Swarzędzu. 11 października 1916 r. powołany do armii niemieckiej – 10 Pułk Ułanów w Celichowie. Skierowany do Szkoły obsługi Karabinów Maszynowych w Legnicy. Następnie przydzielony do 3 szwadronu 1 Pułku Ułanów (107 DP) i wysłany na fr. wschodni do Brzuchowick. Stodochu (powiat lwowski). Następnie przerzucony wraz z pułkiem na fr. francuski. W listopadzie 1918 r. pułk został skierowany przez Berlin i Poznań do Milicza. Siwek jednak wysiadł w Kórniku i z pełnym uzbrojeniem zgłosił się w Radzie Żołnierskiej w Kórniku. Wszedł w skład tworzącej się kompanii kórnickiej – samodzielny oddział ckm plutonu bnińskiego. Brał czynny udział w Powstaniu Wlkp. z bronią w ręku od 27 grudnia 1918 do 20 lutego 1919 w składzie kompanii kórnickiej pod dowództwem por. Stanisława Celichowskiego, późniejszej 4 komp. baonu śremskiego 11 Pułku Piechoty Wlkp. (69 Pułk Piechoty). Od 27 grudnia 1918 do 30 grudnia 1918 z Kompanią Kórnicką walki

w Poznaniu. Od 6 stycznia 1919 do 18 stycznia 1919 walki pod Zbąszyniem jako celowniczy c. k. m.. Dnia 11 stycznia 1919 z kompanią tą brał udział w ataku na Strzyżewo – jako dowódca drużyny c. k. m. 17 stycznia 1919 uczestniczył w obronie Łomnicy. Z kolei od 7 lutego do 23 czerwca 1919 udział w walkach pod Rawiczem: 10 lutego 1919 atak na wieś Władawy, Zieloną Wieś, Strzelno, Ugodę (jako d-ca drużyny c.k.m). Brał udział w obronie przed atakiem Niemców na wieś Jagodowo, a 19 lutego 1919 przed atakiem od strony wsi Karolinek i Annopole. Od czerwca 1919 r. przeniesiony został do 2 Pułku Ułanów Wlkp. późniejszy 16 Pułku Ułanów Wielkopolskich im. Gen. Gustawa Orlicz-Dreszera – jako d-ca plutonu. 1 maja 1921 r. otrzymał stopień chorążego. W 1922 r. został przeniesiony do 3 Pułku Strzelców Konnych w Wołkowysku. W 1924 r. zdał w Wołkowysku maturę. W 1939 r. walczył wraz z pułkiem w ramach Suwalskiej BK: od Prus Wschodnich po walki zgrupowania SGO „Polesie” gen. bryg. Franciszka Kleeberga. Nie dostał się do niewoli. Dotarł do granicy litewskiej, gdzie został internowany. Od 1941 roku w Tatiszczewie koło Saratowa (ZSRR) – miejscu formowania 5 Dywizji Piechoty. Następnie od 1942 r. służył w 5 pułku Artylerii Przeciwpancernej w składzie 5 Kresowej Dywizji Piechoty. Poprzez Iran, Irak dotarł do Włoch, gdzie uczestniczył w walkach 2 Korpusu w kampanii włoskiej 1944-1945. 5 września 1944 r. przeniesiony do 1 P. Uł. Krechowieckich i pozostał w służbie czynnej w Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie do 1947 r. Po powrocie do kraju aktywny w środowisku kombatanckim. Zmarł w 1972 r. pochowany na cmentarzu junikowskim w Poznaniu. Posiadał odznaczenia: Krzyż Kawalerski Orderu

Odrodzenia Polski (1956), Medal Niepodległości (1933), BKZ (1933), Krzyż Walecznych (1921), Krzyż Walecznych (1945), BKZ z Mieczami (1945), Srebrny Medal Za długoletnią służbę (23 grudnia 1938), Brązowy Medal za długoletnią służbę (28 stycznia 1938), Wielkopolski Krzyż Powstańczy (1957), Medal Pamiątkowy Za Wojnę 1918/21, Pamiątkowy Krzyż Za waleczność (1919), Pamiątkowy Krzyż Monte Cassino (1945), Medal za Wojnę, Gwiazda Za Wojnę, Odznaka honorowa za rany i kontuzje (1921), Odznaka Pamiątkowa Wojsk Wielkopolskich (1921), Państwowa Odznaka Sportowa (1938), Odznaka Pamiątkowa 69 pp (1935), Odznaka Pamiątkowa 16/2 pułku ul. wlkp. (1938), Odznaka Pamiątkowa 3 psk (1927), Odznaka Pamiątkowa 1 p. ul. Krechowieckich (1946), Odznaka Honorowa miasta Poznania (1963), Odznaka Honorowa za Zasługi w Rozwoju Woj. Poznańskiego (1965), Odznaka Tysiąclecia (1964), Złota Odznaka za Zasługi w Pracy społecznej i związkowej (1963), Odznaka Honorowa Ruchu Przyjaciół Harcerstwa, Odznaka Honorowa Rady Ochrony Pomników (1966).

Jarostaw Łuczak, Siwek Jan (1891-1972)
(w:) *Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918-1919*, red. A. Czubiński, B. Polak, Poznań 2002, s. 326-327.

Jarostaw Łuczak

SKIBIŃSKI Maksymilian pseudonim – „Żelazny” (1894-1945), współorganizator kompanii gołanieckiej, następnie w 4 Pułku Strzelców Wielkopolskich (58 Pułku Piechoty), mjr WP.

Ur. 8 października 1894 r. w Żoniu (k. Bugaju), w rodzinie rolnika Jakuba i Ma-

rianny Nowak. Szkołę powszechną ukończył w Bugaju, a następnie wstąpił do szkoły rolniczo-leśnej w Margoninie. 20 X 1914 r. został powołany do armii pruskiej. Po przeszkoleniu w pułku Landwehry w Bydgoszczy, skierowano go na front zach. Awansowany był do stopnia sierż. W czasie walk pod Verdun ciężko ranny. 18 XII 1918 r. zdezerterował, by nawiązać (29 XII) współpracę z ppor. W. Kowalewskim. Brał udział w rozbrajaniu Niemców w Gołańczy, Kcyni i Bydgoszczy, za co został przez pruski sąd polowy skazany na karę śmierci. Był wówczas poszukiwany listami gończymi, 1 I 1919 r. przystąpił do oddziałów powstańczych jako współorganizator kompanii gołanieckiej, która później przyjęła nazwę 12 kompanii 4 Pułku Strzelców Wielkopolskich. Brał udział w walkach pod Chodzieżą i Szubinem (do 16 IV 1919), w rejonie Gniezna organizował służbę materiałową 4 Pułku Strzelców Wielkopolskich, a następnie dzielił jego los pod Kowalem i Ryczywołem. 1 VIII 1919 r. wraz z pułkiem wyruszył z Gniezna na front litewsko-białoruski. 8 sierpnia brał udział w walkach pod Mińskiem Litewskim, a 27 sierpnia uczestniczył w walkach pod Bobrujskiem. Od 13 września stał nad Berezyną, na odcinku od Jakuszyc do Hołynki. W walkach pod Żarnówką wykazał się męstwem, dowodząc 12 kompanią w stopniu st. sierż. Uczestniczył w walkach odwrotowych oraz w zwrocie zaczepnym pod Koziborem, Prużanami i Słonimem. Zawieszenie broni zastało go w Dereczynie. 21 XII 1920 r. wrócił z 58 Pułkiem Piechoty do macierzystego garnizonu w Poznaniu. Po odbyciu kursów dokształcających dla byłych żołnierzy i oficerów, zdał egzamin dojrzałości i został awansowany do stopnia ppor. W 1922 r. był ofi-

cerem materiałowym 58 Pułku Piechoty, a w 1924 r. (rozkazem nr 32/1924) awansowano go do stopnia st. kpt. Brał czynny udział w życiu społecznym. W 1937 r. postanowił przejść w stan spoczynku. Bezpośrednim powodem tej decyzji było niesłuszne oskarżenie (1935) o nadużycia finansowe (po 2 latach procesów został całkowicie uniewinniony). Zajął się wówczas prowadzeniem majątków ziemskich w Gościejewie (k. Rogoźna) – zamieszkał w Rogoźnie, poświęcając się rodzinie. W kwietniu 1939 r. telegraficznie wezwany do sztabu DOK nr VII, otrzymał rozkaz ponownego powołania do służby. W ramach „Służby specjalnej” został wyznaczony do zorganizowania samoobrony w „Rejonie Gniezno”, jednocześnie awansowany na mjr. Brał następnie udział w tajnych przygotowaniach obronnych w Gnieźnie, Żninie i Mogilnie, w ramach Dywizji Specjalnej (przygotowanie zawiązków samoobrony ludności cywilnej i grup bojowych). 4 IX 1939 r. obok ks. M. Zabłockiego był faktycznym organizatorem oddziałów bojowych Straży Obywatelskiej, które z chwilą wejścia w kontakt bojowy z nieprzyjacielem miały się przekształcić w Obronę Narodową. Po zajęciu Kiecka i nieskuteczności rozmów kapitulacyjnych dotyczących Gniezna, 5 XII 1939 r. z rodziną został wysiedlony do Sokołowa Podlaskiego, gdzie wstąpił do ZWZ, pod pseudonimem „Żelazny”. Gestapo zdobyło jego adres, został aresztowany i z początkiem 1943 r. osadzony w więzieniu policyjnym na Pawiaku w Warszawie. Po śledztwie (połowa 1943) został skierowany do KL Gross Rosen, a później do Sachsenhausen i Bergen Belsen, gdzie na skutek wycieńczenia i tyfusu zmarł z 15 na 16 kwietnia 1945 r. Był odznaczony m. in. Orderem Virtuti Milita-

ri V kl., Krzyżem Niepodległości, Krzyżem Walecznych. Był żonaty z Zofią z Sobkowiaków, z którą miał troje dzieci: Urszulę (1924), Włodzimierza (1926) i Halinę (1928).

Marian Woźniak, Skibiński Maksymilian pseudonim „Żelazny” (1894-1945), (w:) Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918-1919, red. A. Czubiński, B. Polak, Poznań 2002, s. 327-328.

Marian Woźniak

SKORUPKA - PADLEWSKI Juliusz Zygmunt (1884-1940), dowódca 9 Pułku Strzelców Wielkopolskich (67 Pułku Piechoty), następnie XXXIII Brygady Piechoty, płk w st. sp.

Ur. 2 marca 1884 r. w Brzeżanach, (woj. lwowskie). Był trzecim, najmłodszym synem Juliusza Ludwika Ferdynanda Skorupka-Padlewskiego (herbu Ślepowron) i Izabeli z Czerwińskich herbu Lubicz. Miał dwóch starszych braci: Grzegorza i Mieczysława Apolinarego oraz przyrodnią siostrę Karolinę Józefę Marie. Dzieciństwo, lata młodości i czas edukacji spędził w rodzinnych Brzeżanach. Wkraczając w samodzielne życie zdecydował się na podtrzymanie tradycji rodzinnej, dokonując wyboru przyszłej drogi zawodowej postanowił pójść w ślady ojca, oficera austriackiej armii, który służbę wojskową zakończył w stopniu pułkownika. Po ukończeniu 4 letniej (1900-1904) Szkoły Kadetów we Lwowie został zawodowym oficerem armii austriackiej. Przydzielony do 1 p. bośniacko-hercegowińskiego, z którym przeszedł I wojnę światową. W Wiedniu należał do Klubu Polskiego, zaś w Sarajewie do Ogniska Polskiego.

Juliusz Zygmunt Skorupka-Padlewski

W armii tej dosłużył się stopnia kapitana (mianowany 25 VI 1915). W 1917 r. został przydzielony do Polskiej Siły Zbrojnej („Polnische Wehrmacht”), pełniąc funkcję doradcy w 5 pp Legionów, a następnie wykładowcy w Szkole Podchorążych w Ostrowie Łomżyńskim – obecnie Ostrowi Mazowieckiej (podlegał Komendantowi szkoły mjr. Marianowi Kukielowi). Na wiosnę 1918 r. wysłany został na front zachodni (belgijsko-francusko-niemiecki). Jesienią 1918 r. deklaruje swoją gotowość do pełnienia służby w odradzającym się polskim wojsku (od 29 IX 1918 r.). W listopadzie 1918 r. przywrócił zerwaną przez Niemców łączność z Ostrowi Łomżyńskiej z Warszawą. 1 IV 1919 r. powierzono mu zadanie sformowania 9 Pułku Strzelców Wielkopolskich i 12 kwietnia mianowano jego d-cą. Jak zapisał: „Pułk w czasie walk poszczególnych jednostek z Niemcami w przeciągu niespełna

jednego miesiąca sformowałem i północny front nad Notecią od Ujścia do Inowrocława obsadziłem”. Za co zapisał się złotymi zgłoskami m. in. w „Księdze Chwały Piechoty” (1937-1939). 23 maja 1919 r. ze starszeństwem od 1 VI 1919 r. mianowany został na stopień ppłk.. W styczniu 1920 r. odbiera od Niemców wraz pułkiem Leszno i Rawicz. Z kolei z końcem stycznia 1920 r. wyruszył na front bolszewicki. Obowiązki d-cy 9 Pułku Strzelców Wielkopolskich pełnił do 3 czerwca 1920 r. Następnie został przydzielony do RKU Kraków - Miasto na stan oficerskiej Kadry OK nr V. 25 maja 1920 r. został d-cą XXXIII Brygady Piechoty, funkcję tę pełnił do 10 lipca 1920 r. Major Jan Klein poświadczył w 1924 r., iż: „Niejednokrotnie podczas walk odwrotowych 1920 r. pułkownik Padlewski dzięki swej nadzwyczajnej osobistej odwadze i energii podtrzymywał ducha żołnierzy XXXIII bryg. piech., czym umożliwiał wykonanie zadań nakładanych przez D-two 17 Dyw. P. na XXXIII brygadę.”. Po tym czasie, w okresie od 10 IX 1920 r. do 11 VI 1921 r., pełnił obowiązki oficera sztabu dowództwa 3 Armii. Po wojnie nadal pozostawał w czynnej służbie wojskowej. Od 16 listopada 1921 r. do 1927 r. pracował na stanowisku Komendanta Powiatowej Komendy Uzupelnień w Nowym Targu. W 1928 r. został przeniesiony w stan spoczynku – według Rocznica Oficerskiego Rezerwy z 1934 r. – ppłk w st. sp. z przydziałem do kadry DOK nr. V. W 1939 r. zmobilizowany i wraz ze swoją jednostką wojskową uczestniczył w kampanii wrześniowej. Wzięty do niewoli przez Rosjan. Jako jeńiec wojenny przetrzymywany był w obozie w Kozielsku. Rozstrzelany został w kwietniu 1940 r. w Katyniu. Pośmiertnie, rozkazem personalnym Ministra

Obrony Narodowej z dnia 5 października 2007 r., awansowany został do stopnia płk.. Za zasługi wojenne był odznaczony Krzyżem. Walecznych. Uczczony Dębem Pamięci na 70. Rocznicę Zbrodni Katyńskiej na terenie Zespołu Szkół im. Korpusu Ochrony Pogranicza w Szydłowcu (13 IV 2010 r.). Żonaty z Teresą z Rosmanarów, miał dwie córki – bliźniaczki urodzone 15 kwietnia 1920 r. – Teresę Marię i Julię Marię.

Zdzisław Kościański, Skorupka-Padlewski Juliusz Zygmunt (1884-1940), (w:) Powstańcy wielkopolscy. Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918-1919, t. IV, red. B. Polak, Poznań 2008, s. 150-152.

Zdzisław Kościański

SKORYNA Jan (1888-1961), inspektor Wojsk Technicznych Armii Wielkopolskiej, płk WP.

Ur. w Andruszówce (pow. żytomierski), w rodzinie ziemiańskiej Edmunda i Heleny z Chmurzyńskich. Ukończył Korpus Kadetów w Kijowie i Aleksandrowską Szkołę Wojskową. Był zawodowym oficerem armii rosyjskiej. Po rewolucji 1917 r. w Rosji był organizatorem i prezesem Związku Wojskowych Polaków w Rosji w III Korpusie Rosyjskim, w maju tego roku był delegatem na zjazd Związku Wojskowych Polaków w Petersburgu. W I Korpusie Polskim gen. J. Dowbor-Muśnickiego był zastępcą dowódcy, następnie dowódcą pułku inżynieryjnego w stopniu ppłk., a po zajęciu twierdzy w Bobrujsku naczelnym inż. tej twierdzy. Po demobilizacji Korpusu był twórcą i komendantem tajnej organizacji żołnierzy swojego pułku w Warszawie. W listopadzie 1918 r. brał

udział w rozbrajaniu Niemców; wstąpił do Wojska Polskiego. Na podstawie rozkazu Ministerstwa Spraw Wojskowych przystąpił do organizowania 1 Pułku Inżynieryjnego w Warszawie. 13 I 1919 r. zgłosił się w Poznaniu do dyspozycji gen. J. Dowbor-Muśnickiego. Na podstawie Rozkazu dziennego Dowództwa Głównego nr 7 (z 22 I 1919) objął funkcję Inspektora Wojsk Technicznych, był też przewodniczącym komisji kwalifikacyjnej dla oficerów, zatwierdzony Rozkazem dziennym Dowództwa Głównego nr 82 (z 28 III 1919). Od 12 maja był członkiem Sądu Honorowego dla oficerów Dowództwa Głównego. Dekretem Komisarjatu NRL (nr 55 pozycja 49) awansowany został do stopnia płk. W opinii gen. J. Dowbor-Muśnickiego: „Bardzo lubiany przez podwładnych i społeczeństwo. Wybitny oficer. W I Korpusie Polskim dowodził baonem [pułkiem – BP] saperów. W formacjach wielkopolskich sformował baon saperów, a później zorganizował wszystkie wojska techniczne jako inspektor tychże”. W marcu 1920 r. jako zastępca Komisarza Rządu RP przydzielony został do Międzynarodowej Komisji dla ustalenia granic między Polską a Niemcami. 14 VII 1923 r. po zakończeniu prac Komisji wyznaczony został Szefem Inżynieryjno-Saperskim DOK nr V, a 1 IV 1927 r. – Komendantem Szkoły Podchorążych Inżynieryjnych. Kolejno był: Szefem Departamentu Inżynieryjnego Ministerstwa Spraw Wojskowych (od 14 XII 1927), dowódcą 2 Brygady Saperów (od 28 IV 1929), słuchaczem Studium Wyszkożenia i Studiów Wojskowych (od 23 I 1930), ponownie dowódcą 2 Brygady Saperów (od 13 IV 1930), dowódcą I Brygady Saperów (od 1 IV 1934). 30 XI 1934 r. przeniesiony został w stan spoczynku. W 1928 r. był prezesem Rady

Administracyjnej Państwowych Zakładów Inżynieryjnych i członkiem Rady Administracyjnej Państwowej Wytwórni Aparatów Telegraficznych i Telefonicznych. Ogłosił szereg artykułów fachowych. W 1919 r. założył miesięcznik „Wiedza Techniczna”. W 1939 r. wyjechał do Meksyku w misji rządowej. Zmarł tam 11 lipca 1961 r. i tam został pochowany. Był odznaczony m. in. Orderem Virtuti Militari V kl., Krzyżem Niepodległości, Krzyżem Walecznych, medalami i odznakami, odznaczeniami zagranicznymi. Ze związku małżeńskiego z Konstancją Lipską miał dwoje dzieci – Jerzego (1926) i Marię (1929).

Irmína Polak, Bogusław Polak, Skoryna Jan (1888-1961), (w:) Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918-1919, red. A. Czubiński, B. Polak, Poznań 2002, s. 328-329.

Irmína Polak, Bogusław Polak

SKOTARCZAK Antoni (1888-1932), współorganizator powstania w Rogoźnie, dowódca 4 kompanii 4 Pułku Strzelców Wielkopolskich (58 Pułku Piechoty), porucznik WP.

Ur. 13 kwietnia 1888 r. w miejscowości Pławno (k. Rogoźna, ówczesny pow. obornicki), w rodzinie rzemieślnika Antoniego i Antoniny z Kamińskich. Uczył się w szkole budowlanej w Poznaniu. W latach 1908-1910 odbył służbę wojskową w armii niemieckiej. Od 1910 r. pracował w Dortmundzie jako kierownik budowy, a 1 września 1914 r. został zmobilizowany do 20 pułku piechoty. W maju 1918 r. awansowano go do stopnia sierżanta. Po wybuchu powstania, od końca grudnia

1918 r. z bratem Wiktorem, A. Biskupskim i A. Dykiem organizował oddział ochotników. M. in. z 5 na 6 stycznia dowodził plutonem w zajęciu Budzynia przez kompanię rogozińską, następnie zorganizował oddział z miejscowych ochotników. Brał udział w zajęciu Chodzieży (8 stycznia). Z bratem Wiktorem 16 stycznia wyruszył do zagrożonego Czarnkowa i odparł ataki Niemców. Został komendantem załogi Romanowa, przez dwa tygodnie odpierając ataki Niemców. 3 lutego obaj bracia wrócili na krótko do Rogoźna, gdzie sformowali nową 1 kompanię, liczącą 260 ludzi. Do 27 lutego był sierżantem, szefem kompanii, organizując równocześnie 2 kompanię rogozińską, która od 5 lutego stanowiła załogę Budzynia. Walki na tym odcinku trwały do końca marca 1919 r. Według S. Grochowskiego: (Skotarczakowie) „Przewodząc swoim kompanom w niezliczonej ilości wypraw, nie tylko okazali się dowódcami wydającymi rozkazy; byli przede wszystkim najwyższym wcieleniem najlepszych cnót rycerskich i bojowych. Nieustraszonym męstwem pociągali za sobą innych”. 15 lutego awansowany na sierżanta sztabowego, a 24 czerwca 1919 r. mianowany podporucznikiem. Od 14 kwietnia objął dowództwo 6 kompanii 4 Pułku Strzelców Wielkopolskich. Od 31 lipca walczył na froncie litewsko-białoruskim jako dowódca 4 kompanii. W szeregach pułku, przemianowanego na 58 Pułk Piechoty, przeszedł cały szlak bojowy. Od 12 listopada 1920 r. do 14 stycznia 1921 r. objął dowództwo 1 baonu 58 Pułku Piechoty. 25 listopada 1920 r. awansowany na porucznika. Od 2 sierpnia 1921 r. dowodził 2 baonem 58 Pułku Piechoty. W 1922 r. przeniesiony został do rezerwy. Zamieszkał w Poznaniu, gdzie otworzył własną firmę budowlaną.

Zmarł 30 kwietnia 1932 r. w Poznaniu i tam został pochowany. Był odznaczony: Orderem Virtuti Militari V kl., Krzyżem Niepodległości, Krzyżem Walecznych, medalami i odznakami. Rodziny nie założył.

Bogusław Polak, Skotarczak Antoni (1888-1932), (w:) Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918-1919, red. A. Czubiński, B. Polak, Poznań 2002, s. 329-330.

Bogusław Polak

SKOTARCZAK WIKTOR (1891-1974), dowódca plutonu w 1 kompanii rogozińskiej, dowódca 10 kompanii 58 Pułku Piechoty, następnie podgrupy „Strakowice”, porucznik WP.

Ur. 11 października 1891 r. w Kamińskich Olędрах (pow. obornicki), w rodzinie rzemieślnika Antoniego i Antoniny z Kamińskich. Ukończył trzyletni kurs handlowy i podjął pracę w Rogoźnie. Od 8 października 1911 r. do 22 września 1913 r. odbył służbę wojskową w 3 Pułku Gwardii w Berlinie. 3 sierpnia 1914 r. w stopniu szeregowca zmobilizowany do 2 Pułku Gwardii. Walczył na froncie zachodnim, a od 5 kwietnia 1915 r. na froncie wschodnim. 5 lutego 1918 r. awansował na sierżanta. Po zdemobilizowaniu (XII 1918), od 1 stycznia 1919 r. był współorganizatorem oddziałów powstańczych w Rogoźnie. 2 stycznia objął dowództwo plutonu w 1 kompanii rogozińskiej. Z 5 na 6 stycznia dowodził akcją zajęcia Budzunia, Sokołowa i Ryczowołu, w walkach o Chodzież, zwieńczonych zdobyciem stacji kolejowej (8 I), gdzie zdobył ciężki karabin maszynowy, z któ-

rego otworzył ogień do Niemców. Zdaniem T. Fenrycha: „Tacy ludzie jak Skotarczakowie nie zrażali się nawet osaczeniem i umieli tylko zwyciężać”. Dowodził powstańcami rogozińskimi w walkach pod Czarnkowem (16-22 I 1919) i podczas ponownych walk pod Chodzieżą (19-22 II 1919). W lutym tego roku objął dowództwo 1 kompanii rogozińskiej, przemianowanej w marcu na 5 kompanię 4 Pułku Strzelców Wielkopolskich. 7 lutego uczestniczył w zdobyciu niemieckiego samochodu pancernego. Dowództwo niemieckie wyznaczyło nagrodę 50 tys. marek za jego ujęcie lub zlikwidowanie. 24 czerwca 1919 r. mianowany został podporucznikiem. Od końca lipca 1919 r. walczył na froncie litewsko-białoruskim. 10 lutego 1920 r. objął dowództwo 10 kompanii 58 Pułku Piechoty, a od 10 kwietnia dowodził podgrupą Strakowice, mając pod komendą trzy kompanie piechoty, 1 baterię artylerii i pociąg pancerny. 26 września trzykrotnie ranny. 25 listopada 1920 r. awansowany na porucznika. 8 marca 1923 r. przeniesiony do rezerwy. Udzielał się w Związku Weteranów Powstań Narodowych RP 1914/1919, był też radnym miasta Poznania. 24 sierpnia 1939 r. zmobilizowany do Armii „Poznań”. Brał udział w bitwie nad Bzurą. Przebił się do Warszawy, gdzie walczył jako oficer sztabu odcinka Praga. Awansowano go do stopnia kapitana. Po kapitulacji stolicy wrócił do Poznania, ale poszukiwany przez gestapo, opuścił Poznań i pod przybranym nazwiskiem w Warszawie działał w Związku Walki Zbrojnej. Aresztowany, więziony był na Pawiaku, ale gestapo go nie rozpoznało. Uczestniczył w Powstaniu Warszawskim i jako inwalida wojenny wrócił w 1945 r. do Poznania. Zmarł w 1974 r., pochowany został na

Cmentarzu Jjunikowskim. Był odznaczony: Orderem Virtuti Militari V kl., Krzyżem Niepodległości, dwukrotnie Krzyżem Walecznych, medalami i odznakami. Rodziny nie założył.

Bogusław Polak, Skotarczak Wiktor (1891-1974), (w:) Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918-1919, red. A. Czubiński, B. Polak, Poznań 2002, s. 401-402.

Bogusław Polak

SKRZYDLEWSKI Józef (1896-1952), organizator kompanii powstańczych w Grodzisku Wlkp., dowódca 4 kompanii karabinów maszynowych w 2 pułk Strzelców Wielkopolskich (56 Pułk Piechoty), ppłk WP.

Ur. 21 lutego 1896 r. w Grodzisku Wlkp., w rodzinie budowniczego mieszkającego Franciszka i Wiktorii ze Strońskich. Podczas nauki w szkole powszechnej uczestniczył w strajku szkolnym 1906/1907. W gimnazjum grodzkim zaliczył 5 klas, pozostałe w Gimnazjum św. Marii Magdaleny w Poznaniu. Przeszedł trzy stopnie wtajemniczenia Towarzystwa Tomasza Zana, prowadząc tajne kółka i ucząc młodszych kolegów języka polskiego, literatury i historii. Od 1912 r. należał do drużyny wojskowej tejże organizacji, a następnie do Tajnej Organizacji Niepodległościowej w Poznaniu (1914). Brał udział w 4-tygodniowym kursie wojskowym w Krakowie (1914). 28 X 1915 r. zmobilizowany jako piechur do armii niemieckiej, po przeszkoleniu w baonie zapasowym 6 Pułku Grenadierów we Wschowie wcielony został na początku 1916 r. do 82 Pułku Piechoty i skierowany na

front wsch. (Wołyń). W lecie 1917 r. przerzucono go na front zach. (Verdun, Szampania). Odbił 4-miesięczny kurs oficerski (pocz. 1918), po ukończeniu którego awansowano go do stopnia ppor. Uczestniczył w walkach odwrotowych armii niemieckiej w Belgii. W końcu listopada zdezerterował i dotarł do Poznańskiego. Po nawiązaniu kontaktu z organizacjami ruchu niepodległościowego w rodzinnym Grodzisku Wlkp. przystąpił (11 XII 1918) do zorganizowania polskiej Służby Straży i Bezpieczeństwa, z którą 27 grudnia usunął dotychczasowe władze z miasta i okolic. Pod jego dowództwem z Grodziska Wlkp. wyszło uderzenie na Rakoniewice, Wolsztyn, Nowy Tomysł i Zbąszyń, a po ustabilizowaniu się linii frontu stanowił zaplecze organizacyjne i zaopatrzeniowe. Około 20 I 1919 r. zakończył formowanie drugiej z kolei grodziskiej kompanii powstańczej. W końcu stycznia przystąpił

Józef Skrzydlewski

do formowania trzeciej kompanii, na czele której na początku marca przeprowadzał operację zabezpieczenia obszaru na płd. od Zbąszynia. W marcu z kompanią wszedł w skład 2 Pułku Strzelców Wielkopolskich. Zorganizował pierwszą szkołę podoficerską tegoż pułku we Lwówku i 4 kompanię karabinów maszynowych. Jako dowódca 4 kompanii karabinów maszynowych wyruszył w sierpniu 1919 r. na front wsch., gdzie przebywał do marca 1920 r. Następnie przeniesiony został rozkazem Naczelnego Dowództwa na stanowisko instruktora – wykładowcy Szkoły Oficerskiej w Bydgoszczy, gdzie przebywał do 1926 r. Po odbyciu studiów w Wyższej Szkole Wojennej przeniesiono go (1928) do Ministerstwa Spraw Wojskowych, potem do Sztabu Głównego (w międzyczasie – 1934-1936 – przebywał na stażu liniowym w 81 Pułku Piechoty w Grodnie, jako dowódca baonu). W 1937 r. został mianowany ppłk. Był aktywnym członkiem organizacji powstańczych, m. in. przez szereg lat przewodniczącym Koła Powstańców Wielkopolskich w Warszawie. Po przekroczeniu granicy rumuńskiej (18 IX 1939) został internowany. Od 1940 r. przebywał we Francji, gdzie pełnił funkcję szefa sztabu I Dywizji Grenadierów Armii Polskiej. Po upadku Francji więziony przez Niemców w obozach jenieckich Soest i Münster (1940-1945), po powrocie do kraju brał aktywny udział w pracach organizacji zrzeszających powstańców wielkopolskich, m. in. był częstym gościem Związku Powstańców Wielkopolskich w Grodzisku Wlkp. W latach 50. był represjonowany. Zmarł 7 maja 1952 r. w Warszawie. Staraniem Komisji Środowiskowej Powstańców Wielkopolskich przy ZBoWiD-zie ekshumowano jego zwłoki w Warszawie i prze-

wieziono do Grodziska Wlkp., gdzie 13 X 1957 r. złożono je w mogile pierwszych poległych powstańców wielkopolskich na cmentarzu parafialnym. Był odznaczony m. in. Krzyżem Niepodległości, Krzyżem Walecznych (czterokrotnie), Srebrnym Krzyżem Zasługi, Krzyżem Kawalerskim Legii Honorowej, Krzyżem Oficerskim Lwa Białego, Croix de Guerre.

Zdzisław Kościański, Skrzydlewski Józef (1896-1952), (w:) Powstańcy wielkopolscy. Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918-1919, t. IV, red. B. Polak, Poznań 2008, s. 160.

Zdzisław Kościański

ŚLABĘCKI Mieczysław (1896-1939), działacz niepodległościowy, dowódca ochotniczej kompanii w Gnieźnie, dowódca batalionu w 64 Pułku Piechoty, kpt. WP.

Ur. 18 października 1896 r. w Łojewie (pow. inowrocławski), w rodzinie robotnika rolnego Wojciecha i Franciszki z Halegierów, miał dziewięcioro rodzeństwa. Uczestniczył w strajku szkolnym 1906 r. Od 1907 r. był uczniem gimnazjum w Inowrocławiu, nast. w Gnieźnie, gdzie należał do koła TTZ i drużyny skautowej. Od VI 1915 r. służył w 1 Pułku Strzelców Konnych w Poznaniu. Po kursie aspirantów oficerskich w Biedrusku (15 I 1917), walczył ze 133 Pułkiem Piechoty na terenie Francji i Belgii. Na froncie wschodnim dostał się do niewoli rosyjskiej (VII 1917 – II 1918). Od V 1918 r. w 37 Pułku Piechoty w Krotoszynie. Od poł. XII 1918 r. przebywał w Gnieźnie, odnawiając kontakty gimnazjalne z konspiratorami gnieźnieńskimi (m. in. P. Cymsem, B. Kasprowi-

czem, S. Szalińskim i S. Żakiem). Przygotowywano się do powstania, nawiązując kontakt z POW ZP w Poznaniu, głównie ppor. M. Paluchem. Wieczorem 27 XII bezskutecznie naciskano na Z. Kittla (komendant wojskowy „Sokoła”) na rozkaz o rozpoczęcie walki. Dopiero nast. dnia, po przybyciu z P. emisariusza RRiŻ, M. Słabęcki i Stanisław Szaliński na czele tłumu ruszyli do koszar piechoty. Sławiński rozbroił posterunki wartownicze wraz z odwachem. Po opanowaniu koszar kierował zajęciem dworca kolejowego, koszar 12 Pułku Dragonów (wraz z Z. Kitlem). Stał na czele zorganizowanej 4 kp gnieźn. W bitwie pod Zdziechową dowodził (30 XII) prawym skrzydłem powstańców. 1 I 1919 r. wyruszył z ppor. P. Cymsem na czele wzmocnionej kompanii w kier. Trzemeszna, Mogilna i Kruszwicy. Kierował walkami o Strzelno (2 I), na czele kompanii gnieźnieńsko-wrzesińskiej dotarł do Inowrocławia. 4 I 1919 r. stanął na czele ochotn. kompanii, prowadząc natarcie na l. od strony ptn.-zach. Na czele swojej kompanii zdobył po walce Złotniki Kujawskie (11 I). Nalegał na dalszą akcję w stronę Bydgoszczy i Torunia. Od 19 I w składzie 1 Pułku Grenadierów Kujawskich dowodzonego przez ppor. P. Cymśa. W okresie 15 I – 23 II 1919 r. był oficerem operacyjnym pułku. Kolejno: w sztabie 5 PSW (VI-VII), instruktorem w Szkole Oficerów Piechoty w P. (VII-X 1919). 18 III mianowany ppor., a 14 X 1920 r. por. Udział w wojnie polsko-bolszewickiej, ranny pod Drohiczyńem jako dowódca bat. 64 Pułku Piechoty. Na czele brawurowych akcji walkach pod Mińskiem, Łomżą (17-22 VII). Po zak. działań wojennych był d-cą kompanii 84 Pułku Piechoty. W 1925. w Centralnej Szkole Strzelców w Toruniu, następnie referent w DOK VII (16 I-24 VIII 1926), potem komendant szkoły podoficerskiej do I 1930 r. Po przej-

ściu do rezerwy prowadził własne gospodarstwo rolne pod Świeciem, a od 1933 r. był urzędnikiem Starostwa Pow. w Toruniu. W latach 1936-1939 był burmistrzem Świecia. W końcu sierpnia 1939 r. zgłosił się ochotniczo do wojska, następnie w niewoli niemieckiej, po ucieczce ukrywał się u rodziny w In. Poszukiwany przez gestapo. Na ulicy w Bydgoszczy rozpoznany przez volksdeutscha i aresztowany. Przechowywany w areszcie Selbstschutzu, w XI 1939 r. zamordowany w lesie k. Mniszka. Od 1923 r. żonaty z Heleną Grobelską, z którą miał troje dzieci: Alicję (1926), Jacka (1927) i Wojciecha (1930). Jego imieniem nazwano jedną z ulic Świecia. Odznaczony m. in. OVM V kl. I KW.

Janusz Karwat, Słabędzki Mieczysław (1896-1939), (w:) Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918-1919, red. A. Czubiński, B. Polak, Poznań 2002, s. 334-335.

Janusz Karwat

SŁAWIŃSKI Jan Nepomucen (1895-1981), organizator i dowódca Kcyńskiego Baonu Powstańczego, dowódca II batalionu 8 Pułku Strzelców Wielkopolskich (62 Pułku Piechoty), podpułkownik WP

Ur. 3 maja 1895 r. w miejscowości Ujazd k. Szubina, w rodzinie dzierżawcy probostwa parafii kcyńskiej, Michała i Wiktorii z d. Szwed. Ukończył gimnazjum humanistyczne w Nakle; przez dwa lata praktykował w rolnictwie. W 1915 został powołany do a. niemieckiej; do 1 XII 1918 r. walczył na froncie wschodnim, później zachodnim. Ukończył kurs aspirantów oficerskich w Biedrusku k. Poznania; 24 IX 1918 r. awansowany na stopień ppor.

W styczniu 1919 r. zorganizował i został d-cą Kcyńskiego Baonu Powstańczego. Na czele tego oddziału walczył pod Szubinem, Nakłem, Szczepicami, Gromadnem, Paterkiem i Kcynią. Po zawarciu rozejmu z Niemcami bronił odcinka frontu na linii Noteci od Paterka do Zamczyska włącznie. Po wcieleniu baonu do 9 Pułku Strzelców Wielkopolskich w kwietniu 1919 r. został przeniesiony do 8 Pułku Strzelców Wielkopolskich (62 Pułku Piechoty), na stanowisko d-cy II baonu. Z pułkiem tym brał udział w wojnie bolszewickiej. Za wzorowo przeprowadzoną kontratakę nad Bugiem, w okolicach Mielnika (1 VII 1920), gdzie wraz ze swoim baonem przez 6 godzin trwał na stanowisku pod silnym ogniem artylerii i karabinów maszynowych wroga, a wycofując się zabrał wszystkich swych rannych i zabitych, odznaczony został Krzyżem VM 5 kl. nr 297. Po przejściu do rezerwy (1 I 1924), prowadził gospodarstwo rolne i młyn gospodarczy w Białośliwiu k. Wyrzyska. W 1939 był dowódcą 82 baonu wartowniczego piechoty w Bydgoszczy, ranny pod Sochaczewem, dostał się do niewoli niemieckiej. 6 II 1945 r. wrócił do Białośliwia i pracował we własnym młynie. Po upaństwowieniu młyna, od 1953 r. pozostawał bez pracy, utrzymywał się ze skromnej zapomogi, później z emerytury wyjątkowej. 22 XII awansowany na stopień ppłk. Zm. w Poznaniu 28 września 1981 r., spoczywa na Cmentarzu Junikowskim. Odznaczony był m. in.: Orderem Odrodzenia Polski 5 kl., Krzyżem Niepodległości, Krzyżem Walecznych, Złotym i Srebrnym Krzyżem Zasługi. Od 1921 żonaty z Heleną Reysowską miał dzieci: Janusza (ur. 1923 – zm. 1984), Danutę (ur. 1925), Marię (ur. 1927) i Andrzeja (ur. 1929).

Eligiusz Tomkowiak, Stawiński Jan Nepomucen (1895-1981), (w:) Powstańcy Wielkopolscy. Biogramy uczestników Powstania Wielkopolskiego 1918-1919, red. B. Polak, T. I, Poznań 2005, s. 171.

Eligiusz Tomkowiak

STACHECKI Stanisław (1898 -1928), ochotnik oddziału chrośnickiego, żołnierz 2 Pułku Strzelców Wielkopolskich (56 Pułku Piechoty)

Ur. 27 kwietnia 1898 r. w Chrośnicy pod Zbąszynem. Syn rolnika Mikołaj i Ewa z domu Kierzek, wychowywał się w wielodzietnej rodzinie – trzynaścioro rodzeństwa. W 1916 r. powołany do armii pruskiej. Brał udział w I wojnie światowej. 2 stycznia 1919 r. wstąpił do oddziału powstańczego zorganizowanego w rodzinnej wiosce. Uczestniczył między innymi w walkach o Zbąszyń, Babimost i Nowe Kramsko. Jego oddział wszedł w skład Grupy Zachodniej. Po utworzeniu regularnej Armii Wielkopolskiej został wcielony do 2 Pułku Strzelców Wielkopolskich. Po zakończeniu działań wojennych na froncie wielkopolskim we wrześniu 1919 r. jego pułk został skierowany na front wschodni, gdzie walczył z bolszewikami. W walkach pod Bobrujskiem Stanisław Stachecki zdobył sam jeden samochód. Odznaczony Krzyżem Srebrnym Orderu Virtuti Militari. Przebył cały szlak bojowy wojny polsko-bolszewickiej w składzie 56 Pułku Piechoty. Po zakończeniu działań wojennych na froncie wschodnim nie złożył broni lecz dalej walczył w Powstaniu Śląskim. Służbę wojskową zakończył w stopniu plutonowego. Osiadł w swojej rodzinnej wsi. Pracował społecznie w Towarzystwie Powstańców i Wojaków, został kometantem oddziału w Chrośnicy. Z trudów

wojennych nabawił się gruźlicy, zmarł 19 października 1928 r. i został pochowany na cmentarzu w Zbąszyniu. Jego pogrzeb stał się okazją do patriotycznej manifestacji miejscowego społeczeństwa. Osierocił żonę Agnieszkę z domu Bittcher i córkę Mariannę (ur. 1923). Obecnie mało kto w tej okolicy pamięta tego powstańca, a z miejscowego cmentarza zniknął nawet jego grób.

Piotr Stachecki, Stachecki Stanisław (1898-1928), (w:) Powstańcy wielkopolscy. Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918/1919, t. II, Poznań 2006, s. 187-188.

Piotr Stachecki

STACHIEWICZ Julian (1890-1934), szef Sztabu Dowództwa Głównego, historyk, gen. brygady Wojska Polskiego.

Ur. 26 lipca 1890 r. we Lwowie, w rodzinie lekarza Teofila i Anieli z Kirchmajerów. We Lwowie ukończył szkołę powszechną, gimnazjum (z odznaczeniem) i w 1908 r. zapisał się na Wydział Filozoficzny Uniwersytetu im. Jana Kazimierza, na kierunek geologiczny. Należał do organizacji niepodległościowej „Promień”. Na studiach wstąpił do Związku Walki Czynnej (jesień 1909). Ukończył kurs podoficerski i niższy kurs oficerski. W kwietniu 1911 r. przez J. Piłsudskiego przeniesiony został do Krakowa na stanowisko zastępcy komendanta, a w czerwcu mianowany ppor. W styczniu 1912 r. został komendantem miejscowym Związku i komendantem wyższego kursu oficerskiego we Lwowie. Do wybuchu wojny był m. in. członkiem sztabu Związku Walki Czynnej 2 w Krakowie, członkiem komisji wydawniczej Związków i Drużyn Strzeleckich,

członkiem Komendy Głównej Związku Strzeleckiego, instruktorem Związku Walki Czynnej na Królestwo i Rosję. W Krakowie studiował na UJ, gdzie uzyskał absolutorium. Zaabsorbowany pracą niepodległościową, nie ukończył rozprawy doktorskiej o bazaltach. 7 VIII 1914 r. wyruszył w pole jako dowódca kompanii Legionów Polskich; 17 sierpnia przeszedł do Komendy Legionów jako adiutant. Od 22 III 1915 r. objął referat spraw organizacyjno-wojskowych w Departamencie Wojskowym Naczelnego Komitetu Narodowego w Piotrkowie. 5 maja mianowany został kpt., a od sierpnia służył w sztabie jako oficer operacyjny. W 1917 r. przeszedł do 1 Pułku Piechoty Legionów, w którego szeregach walczył do kryzysu przysięgowego jako dowódca baonu. Zwolnił się ze służby, unikając internowania. Przeszedł do pracy w POW. W styczniu 1918 r. objął komendę w Galicji

Julian Stachiewicz

Wschodniej (Lwów), a niebawem został szefem Sztabu Komendy Głównej w Krakowie. W październiku mianowany został szefem sztabu gen. Roją, dowódcy Wojsk Polskich. Od 1 listopada został mjr. Organizował i dowodził z 3 na 4 XI 1918 r. odsieczą dla Przemyśla. Za wyparcie Ukraińców z Przemyśla mianowany został ppłk. (18 XI 1918). Podczas kuracji w Zakopanem został odwołany przez Piłsudskiego i powierzono mu misję w Poznaniu. 1 I 1919 r. od gen. J. Szeptyckiego, szefa Sztabu Generalnego otrzymał pismo: „Legitymacja dla podpułkownika Juliana Stachiewicza, który wysłany zostaje do Rady Naczelnej jako szef sztabu dla byłego całego zaboru pruskiego”. 3 stycznia zameldował się do dyspozycji mjr. S. Taczaka. Od kpt. S. Nilskiego-Łapińskiego przejął szefostwo sztabu Dowództwa Głównego, współpracując z głównodowodzącym. Opracował założenia operacyjne powstania, uczestniczył w przygotowaniu działań powstańczych pod Zbąszyniem, Szubinem i Łabiszynem, o czym raportował do Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego w Warszawie. Opracował też zasady organizacyjne piechoty, artylerii ciężkich karabinów maszynowych i łączności. Po objęciu stanowiska głównodowodzącego przez gen. J. Dowbor-Muśnickiego, z racji powiązań z J. Piłsudskim, zmuszony był do odejścia z Wojska Wielkopolskiego (9 II 1919). Rozkazem dziennym Dowództwa Głównego (nr 36) gen. J. Dowbor-Muśnicki zwolnił podpułkownika Stachiewicza na jego prośbę z obowiązków szefa sztabu Dowództwa Głównego. W Warszawie został szefem sekcji organizacyjnej w Oddziale I Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego, a po kilku tygodniach – szefem tego Oddziału, 1 IV 1920 r. mianowany

został płk. i szefem sztabu ścisłego Naczelnego Wodza. W sierpniu objął szefostwo Oddziału Operacyjnego NDWP, a we wrześniu – funkcję szefa sztabu 6 Armii. Od maja 1921 r. przeszedł do Inspektoratu Armii nr III. W kwietniu 1923 r. objął funkcję szefa Wojskowego Biura Historycznego (WBH), którą pełnił do śmierci. Przyczynił się do zorganizowania polskich archiwów wojskowych, opracował wskazówki metodologiczne do badań historyczno-wojskowych, opracował i realizował plany badawcze dziejów Wojska Polskiego w latach 1914-1921, jak też polskich organizacji wojskowych z lat 1908-1914. Był członkiem Komisji Historii Wojskowości Akademii Umiejętności oraz członkiem Polskiego Towarzystwa Historycznego. 2 V 1924 r. awansowany został do stopnia gen. brygady. Na stanowisku szefa Wojskowego Biura Historycznego wspomagał finansowo i organizacyjnie poczynania poznańskiego Towarzystwa dla Badań Historii Powstania Wielkopolskiego i Referatu Historycznego DOK nr VII, utrzymując kontakty z gen. S. Taczakiem i kpt. T. Fenrychem. Zmarł 20 marca 1934 r. w Warszawie i tam został pochowany. Odznaczony był Orderem Virtuti Militari V kl., Krzyżem Niepodległości z Mieczami, Orderem Odrodzenia Polski III i V kl., Krzyżem Walecznych (trzykrotnie), orderami zagranicznymi, medalami i odznakami. Opublikował szereg artykułów historyczno-wojskowych.

Bogusław Polak, Stachiewicz Julian (1890-1934), (w:) Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918-1919, red. A. Czubiński, B. Polak, Poznań 2002, s. 341-342.

Bogusław Polak

STREHL Władysław (1857-1928), organizator piechoty powstańczej, ppłk WP.

Ur. 10 kwietnia 1857 r. w Czamicach (ówczesny pow. człuchowski), w rodzinie ziemianina Franciszka i Kazimiery z Czarlińskich. Uczęszczał do gimnazjum w Chojnicach, a następnie w Poznaniu, gdzie w 1878 r. uzyskał świadectwo dojrzałości. Od 1 kwietnia 1879 r. do 1 kwietnia 1880 r. odbył służbę wojskową. W 1881 r. mianowany został ppor. Od 1880 do 1898 r. prowadził rodzinny majątek ziemski, następnie przeniósł się do Poznania, gdzie pracował jako urzędnik w firmie ubezpieczeniowej. Był akcjonariuszem Zakładów Cegielskiego. Od 3 sierpnia 1914 do 30 listopada 1918 r. służył w wojsku niemieckim w garnizonie w Poznaniu i obozie jeńców k. Kalisza. Kolejno mianowany był por. i kpt. Po wybuchu powstania zgłosił się do dyspozycji Dowództwa Głównego, obejmując 4 stycznia 1919 r. dowództwo piechoty Okręgu Wojskowego I w Poznaniu. 9 stycznia wystawił baon piechoty, który skierowany został do Gniezna i wziął udział w bitwie szubińskiej. 27 stycznia 1919 r. wszedł w skład komisji dla „przeegzaminowania i określenia kwalifikacji oficerskich kandydatów na oficerów”, powołanej przez Dowództwo Główne (24 I 1919); członkiem tej komisji pozostał do 15 maja, równocześnie od 15 marca do 30 maja pełniąc funkcję szefa Powiatowej Komendy Uzupelnień Gniezno. 1 lipca objął szefostwo Urzędu Rent Wojskowych. Dekretem Komisariatu NRL nr 104 (z 3 VI 1919) został mianowany mjr., a dekretem nr 164 (z 23 czerwca 1919) – ppłk. Od 15 marca był też instruktorem Naczelnej Komendy Straży Ludowej – Inspekcji Obrony Krajowej. Od 15 listopada 1919 do 28 maja 1921 r. był oficerem DOGen. w Pozna-

niu. 28 maja 1921 r. przeszedł do rezerwy. Pracował w Poznaniu w Zakładzie Ubezpieczeń. Od 1927 r. po przejściu na emeryturę zamieszkał w Ostrowie n. Gopłem. Zmarł tam prawdopodobnie w 1928 r. i został pochowany. Odznaczony był m. in. Orderem Virtuti Militari V kl. i Krzyżem Walecznych. Zawarł związek małżeński z Kazimierą Czarlińską, z którą miał dzieci: Mieczysława (1886) – również uczestnik powstania wielkopolskiego i III powstania śląskiego, Marię (1888-1969), Leona (1891-1960) – także uczestnik powstania wielkopolskiego, Adama (1897-1972) – uczestnik powstania wielkopolskiego, Tadeusza (1898-1925) – uczestnik powstania wielkopolskiego, Kazimierę, Antoniego i Bronisława.

Jan Basiński, Strehl Władysław (1857-1928), (w:) Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918-1919, red. A. Czubiński, B. Polak, Poznań 2002, s. 347.

Jan Basiński

SZCZEPANOWSKI Tadeusz (1894-1922), dowódca kompanii I (XIV) Baonu Saperów Wlkp., porucznik WP.

Ur. 22 października 1894 r. w Inowrocławiu, gdzie ukończył 9 klas gimnazjum. 1 października 1916 r. powołany do armii niemieckiej i wcielony do 29 batalionu saperów w Poznaniu, skąd po przeszkoleniu na 8 tygodniowym kursie jednorocznych został przeniesiony do 2 batalionu saperów w Berlinie. Po ukończeniu 8 tygodniowego kursu jednorocznych w specjalności ogniomiotaczy w lipcu 1916 r. został skierowany na Front Zachodni we Francji. W marcu 1918 r. awansowany na st. sa-

pera, a w maju t. r. na podoficera. 3 października 1918 r. ranny trafił do szpitala. Po zakończeniu leczenia otrzymał urlop i wstąpił do tajnej organizacji wojskowej, brał udział w rozbrajaniu Niemców. Włączył się w formowanie I Baonu Saperów Wlkp. Do Wojska Polskiego wstąpił 21 stycznia 1919 r. 7 lutego 1919 r. awansowany na podporucznika, został przeniesiony do I Baonu Saperów Wlkp. (później przemianowanego na XV Batalion Saperów Wlkp.), gdzie pełnił czasowo funkcję dowódcy 2 kompanii. W kwietniu 1919 r. przydzielony do tworzącego się II Baonu Saperów Wlkp. (później przemianowanego na XIV Batalion Saperów Wlkp.) jako adiutant d-cy batalionu kpt. Szymańskiego, na tym stanowisku pozostał do końca lipca t. r. Następnie wraca do I Baonu na stanowisko młodszego oficera w 1 kompanii, z którym brał udział w walkach na froncie wielkopolskim. 2 marca 1920 r. mianowany d-cą 1 kompanii wyjechał na front ukraiński, brał udział min. w walkach o Kijów, gdzie wykazał się wielką odwagą i poświęceniem dla dobra służby. Następnie został skierowany na front litewsko – białoruski. O jego wielkiej odwadze napisano we wniosku na odznaczenie Orderem Virtuti Militari: „Idąc z saperami w pierwszej linii z piechotą dnia 19.8.1920 wszedł do Łomży gdzie natychmiast udał się do gaszenia podpalonych przez nieprzyjaciela mostów. Pod silnym ogniem nieprzyjacielskim w odległości 800 metrów z narażeniem własnego życia zdołał pożar zlokalizować, tak że? mostu została ocalona. Jednocześnie nie bacząc na silny ogień nieprzyjacielski zdołał zbudować w przeciagu 35-ciu minut kładkę przez rzekę Narew dla piechoty, której ułatwił przeprawę na drugą stronę i wyreperował most żelazny”. Po zakończeniu wojny wrócił do Po-

znania i objął stanowisko d-cy szpitala koni przy 7 Pułku Saperów Wlkp., po likwidacji szpitala ponownie został dowódcą 1 kompanii XV Baonu Saperów Wlkp. 30 kwietnia 1921 r. awansowany na stopień porucznika. 1 marca 1922 r. będąc uczestnikiem kursu uzupełniającego dla oficerów saperów w Bydgoszczy podczas ćwiczeń w rzucaniu granatem ręcznym, został ciężko ranny odłamkiem granatu w głowę. W wyniku odniesionej rany zmarł w szpitalu garnizonowym 30 marca 1922 r. i 4 kwietnia t. r. został pochowany w Bydgoszczy. Odznaczony: Srebrnym Krzyżem Orderu Wojennego Virtuti Militari i Krzyżem Walecznych.

Włodzimierz Becker, Szczepanowski Tadeusz (1894-1922), (w:) Powstańcy Wielkopolscy. Biogramy uczestników Powstania Wielkopolskiego 1918-1919, t. X, red. B. Polak, Poznań 2013, s. 171-172.

Włodzimierz Becker

SZCZEŚNIAK Kazimierz (1885-1945), dowódca odcinka frontu powstania wielkopolskiego, organizator i dowódca kompanii wielichowskiej, dowódca batalionu w 62 Pułku Piechoty Wielkopolskiej, ppłk WP.

Ur. 20 lutego 1885 r. w Gałęziewie (pow. wrzesiński), w rodzinie rolnika Wawrzyńca i Stanisławy z Klikamrów. W latach 1889-1906 uczęszczał do szkoły rolniczej w Bojanowie. Po jej ukończeniu (1904-1906) był uczniem seminarium nauczycielskiego w Rawiczu, gdzie złożył egzamin dojrzałości. Był nauczycielem w Wiosce (pow. grodziski). Podczas I wojny światowej zmobilizowany do armii niemieckiej (od 11 X 1914), walczył na fron-

Kazimierz Szcześniak

cie wsch. i zach., m. in. n. Kamienną, Wisłą i Bugiem, a od 24 I 1917 r. n. Sommą. Był dwukrotnie ranny oraz ciężko zatruty gazem. Za udział w walkach otrzymał Krzyż Żelazny I i II kl. oraz plakietkę pułku za zdobycie angielskiej baterii (IV 1918). Po rekonwalescencji wrócił do baonu zapasowego do Berlina, gdzie od 25 IX 1918 r. organizował polskie zespoły bojowe. Z 8 na 9 grudnia otrzymał polecenie powrotu do Wielichowa, w którym przystąpił do konspiracyjnej pracy niepodległościowej. Po powrocie ze szpitala śmigielskiego (5 I 1919) czynnie włączył się w wir powstania: objął dowództwo nad kompanią wielichowską oraz wilkowską, z którymi przeprowadził ćwiczenia bojowe. 10 stycznia zdobył z kompanią wielichowską Kopanicę. Od 14 stycznia przystąpił do organizacji drużyny kopanickiej. Brał udział w obronie Kargowy (11 i 12 II 1919), a od 15 lutego obsadził kompanią odcinek

w Widzimie, następnie 18 lutego w Wielkim Grójcu. Dekretem NRL nr 104 (z 3 VI 1919) od 1 czerwca (ze starszeństwem od 1 VI 1914) został mianowany por. 4 II -30 VI 1919 r. pełnił funkcję dowódcy 7 Pułku Strzelców Wielkopolskich (późniejszy 61 Pułk Piechoty). Od lipca do 1 listopada był wykładowcą w Szkole Podchorążych w Poznaniu. Następnie znalazł się w szeregach 62 Pułku Piechoty Wielkopolskiej, gdzie pełnił funkcję dowódcy baonu oraz obowiązki dowódcy pułku. Podczas ofensywy ukraińskiej w kwietniu 1920 r. odznaczył się męstwem, a po powrocie z frontu pełnił szereg funkcji w 62 Pułku Piechoty: dowódcy pułku, referenta wyszkoleniowego, dowódcy baonu, pełniącego obowiązki dowódcy pułku, kwartermistrza. Od 30 XI 1927 do marca 1929 r. przebywał w Słonimie, gdzie był dowódcą 3 baonu 79 Pułku Piechoty. W marcu 1929 r. został przeniesiony na stanowisko Oficera Placu do Brześcia n. Bugiem. Od 31 III 1930 do 28 II 1933 r. pełnił funkcję komendanta Powiatowej Komisji Uzupelnień w Szamotułach, w stopniu ppłk., następnie przeniesiony w stan spoczynku. Przygotował i opublikował wartościowe wspomnienia, oparte na archiwaliach, notatkach własnych oraz relacjach. Podczas II wojny światowej początkowo brał udział w walkach w ramach 14 Dywizji Piechoty; ciężko ranny pod Garwolinem został ewakuowany do Lublina, a następnie do Rumunii. Po podleczeniu przebywał w obozach Calimanesti i Targoviste. W 1940 r. przedostał się przez Turcję, Syrię do Palestyny, gdzie wstąpił ochotniczo do oddziałów polskich. Wskutek odnowienia ran ciężko chorował. Zmarł 22 października 1945 r. w szpitalu w Tel-Awiwie. Pochowany został na cmentarzu wojskowym w Ramleh.

Był odznaczony m. in. Orderem Virtuti Militari V kl., Krzyżem Walecznych (trzykrotnie), Krzyżem Niepodległości, Krzyżem Zasługi, Medalem Niepodległości, Medalem X-lecia Odzyskania Niepodległości. Żonaty ze Stanisławą z Jankowskich, miał córkę Zofię (1913).

Zdzisław Kościański, Szcześniak Kazimierz (1885-1945), (w:) Powstańcy wielkopolscy. Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918-1919, t. IV, red. B. Polak, Poznań 2008, s. 188-189.

Zdzisław Kościański

SZMATUŁA Piotr (1892 -1959), powstaniec kompanii opalenickiej, żołnierz 155 Pułku Piechoty Wielkopolskiej, plutonowy WP.

Ur. czerwca 1892 r. w Kurowie, w rodzinie Michała i Konstancji z Zalewskich. W młodości pracował jako górnik. Podczas I wojny światowej odbywał służbę w armii niemieckiej. 10 stycznia 1919 r. wstąpił do kompanii opalenickiej i brał udział w walkach na froncie zachodnim, m. in. pod Zbąszyniem, Grójcem i Łomnicą, gdzie 9 lutego 1919 r. został ranny. Następnie służył w 155 Pułku piechoty Wielkopolskiej, wchodzącym w skład VII Brygady Rezerwowej. W 1920 r. znalazł się razem ze swoim pułkiem na froncie północno-wschodnim. Jak napisano na wniosku odznaczeniowym orderu Virtuti Militari V klasy: „Plutonowy Szmatuła okazał się na froncie litewsko-białoruskim, dowodząc z braku oficerów 5-tą, a przejściowo 14-tą kompanią 155 Pułku Piechoty Wielkopolskiej, bardzo dzielny i odważny żołnierzem. Wśród wielu innych dowodów odwagi zasłużył się szczególnie w dniu 20 VII

1920 r. pod Grodnem, gdy wystany z kompanią swą dla zabezpieczenia lewego skrzydła, rozbija tamże śmiałym atakiem przeważającego nieprzyjaciela, zdobywając 2 karabiny maszynowe i kilkunastu jeńców. Wstrzymuje wszystkie kontrataki nieprzyjaciela, posuwa się pod samo Grodno, od którego dzieli go tylko Niemen. Tutaj zajmuje pozycję i trwa na niej, gdy zupełnie stracił już łączność z sąsiednią kompanią z powodu, iż nie dotarł do niego rozkaz odwrotu, który cały pułk otrzymał. Oczony skutek tego ze wszech stron przez nieprzyjaciela dostaje się dnia następnego mimo stawianego oporu, do niewoli, z której przez Litwę i Niemcy ucieka, zgłaszając się znów w oddziale”. Podobny charakter opisu czynów mają wnioski o odznaczenie go Krzyżem Walecznych, którego kawalerem był trzykrotnie. W sierpniu 1920 r. brał udział w ciężkich bojach z oddziałami sowieckiej 6 dywizji strzelców w obronie

Piotr Szmatuła

Warszawy na odcinku Zegrze. Na początku 1921 r. został zdemobilizowany. Miał trudności ze znalezieniem pracy, był uznany w 15% za inwalidę wojennego. Po wielu staraniach uzyskał pracę w odcinku drogowym na stacji kolejowej w Opalenicy. Mieszkał na ulicy Zamkowej 32. W czasie II Wojny światowej służył w Polskich Siłach Zbrojnych na Zachodzie. Zmarł 4 lutego 1959 r., pochowany na cmentarzu w Opalenicy.

Zdzisław Kościański, Szmatuła Piotr (1892-1959), (w:) Powstańcy wielkopolscy. Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918/1919, t. V, Poznań 2008, s. 166.

Zdzisław Kościański

SZULC Franciszek (1893-1940), organizator powstania w Dakowach Mokrych i Uścięcicach, dowódca kompanii bukowskiej wcielonej do 1 pułku rezerwowego (późniejszy 155 Pułk Piechoty).

Ur. 16 IX 1893 r. w Dobrej (pow. grodziski) w rodzinie Józefa i Józefy z domu Rybarczyk. Dzieciństwo spędził w Dakowach Suchych gdzie uczęszczał do szkoły powszechnej. Z domu rodzinnego wyniósł rozbudzone uczucia patriotyczne, które nie uległy osłabieniu przez całe jego życie. W dwunastym roku życia oddany został do małego seminarium księży Misjonarzy w Nowej Wsi pod Krakowem, po czym wstąpił do Seminarium nauczycielskiego w Rogoźnie, gdzie w roku 1915 zdał małą maturę. W czerwcu 1915 r. został powołany do czynnej służby wojskowej (7 Pułk Grenadierów) następnie wyjechał na front zachodni w składzie 52 Pułku Piechoty. Dnia 23 V 1918 r. został ranny w nogę i przekazany do lazaretu polowego. Od 28

IX 1918 r. służył w garnizonie Cottbus, skąd wyjechał na urlop do domu. Jak napisał w swoich nie opublikowanych wspomnieniach: „Przybywszy do domu na urlop dowiedziałem się od brata mego Stanisława, że w Wielkopolsce przygotowuje się powstanie przeciw Niemcom. Po porozumieniu się z przywódcami tegoż ruchu na powiat grodziski, udałem się z powrotem do mego garnizonu, aby tutaj przez wysyłkę broni i amunicji przygotować oddziały polskie w mych stronach ojczystych do walki z wrogiem. Wysyłkę wszelkiego materiału wojennego skutecznie aż do dnia przyłączenia się do ruchu powstańczego tj. do wybuchu powstania w Poznaniu. W dniu 28 XII brałem udział w walkach ulicznych w Poznaniu, lecz już następnego dnia powróciłem do Buku i tutaj z Antonin Mula zacząłem organizować oddziały powstańcze. Ja zająłem się organizowaniem oddziałów

Franciszek Szulc

w Dakowach Mokrych, Dakowach Suchych, Uścięcicach, Dobrej i Piekarach". Dnia 6 I 1919 r. objął dowództwo kompanii bukowskiej. Wyróżnił się jako dowódca w walkach o dworzec kolejowy w Zbąszyniu, a następnie pod Nowym Dworem, Łomnicą i Chrośnicą, Za czyny bojowe w Powstaniu Wielkopolskim odznaczony został Krzyżem Srebrnym Orderu Virtuti Militari (nr 4755). Od 1 IV 1919 r. wraz ze swoją kompanią w składzie 2 Pułku Strzelców Wlkp. 28 IV 1919 r. mianowany został podporucznikiem. Od października 1919 r. wcielony został ze swoją kompanią do 1 pułku rezerwowego (późniejszy 155 Pułk Piechoty, a następnie 73 Pułk Piechoty). W ramach tego pułku brał udział w walkach na froncie polsko – bolszewickim (za czyny męstwa na froncie bolszewickim odznaczony Krzyżem Walecznych. W lipcu 1921 r. zdemobilizowany, wstąpił do Straży Celnej (późniejszej Straży Granicznej). Pełnił m. in. funkcję Komisarza Straży Granicznej w Zbąszyniu. W 1939 r. ewakuowany na wschód, w niewyjaśnionych okolicznościach dostał się do niewoli sowieckiej. Zamordowany w lasku katyńskim 30 IV 1940 r. przez NKWD. Żonaty z Eleonorą z Walewskich, dzieci nie miał. Odznaczony m. in. Krzyżem Niepodległości, Virtuti Militari 5 kl., Krzyżem Walecznych, Medalem Dziesięciolecia, Medalem za Wojnę 1918/1921.

Zdzisław Kościański, Szulc Franciszek (1893-1940), (w:) Powstańcy wielkopolscy. Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918/1919, tom I, Poznań 2005, s. 196-197.

Zdzisław Kościański

SZUMIŃSKI Franciszek (1899-1944), dowódca plutonu w kompanii opalenickiej, dowódca plutonu w 2 Pułku Artylerii Polowej Wielkopolskiej (17 Pułku Artylerii Polowej).

Ur. 1 grudnia 1889 r. w Opalenicy (ówczesny pow. grodziski) w rodzinie Józefa i Marii. W armii niemieckiej od 10 X 1911 r. do 21 IX 1913 r. oraz w czasie I wojny światowej (od 1 VIII 1914 r. do 21 XI 1918). W dniu 28 grudnia 1918 r. wstąpił jako ochotnik do kompanii opalenickiej. Brał udział w walkach jako d-ca plutonu pod Zbąszyniem i Międzychodem, od początku powstania do 9 lutego 1919 r. Następnie został przeniesiony jako instruktor i wykładowca do szkoły podoficerskiej piechoty przy 7 Pułku Strzelców Wielkopolskich. 10 VI 1919 r. został przeniesiony na własną prośbę do nowo tworzącej się 6 baterii (2) 17 Pułku Artylerii Polowej z którą brał udział w walkach jako d-ca plutonu w 9 baterii. Po wojnie 1920 r. w stopniu ogniomistrza został przeniesiony został jako szef instruktor i wykładowca do szkoły podoficerskiej 17 Bryg. Art. 19 listopada 1921 r. otrzymał awans na chorążego i został nadany mu order VM – 5 kl. r 2161 z dnia 31 V 1921 r.. Znalazł się wśród 19 żołnierzy pułku wyróżnionych tym odznaczeniem za czyny szczególnego męstwa od 1919 do 1921 r.. Po ukończonym kursie szkoły podoficerskiej wrócił do pułku i pełnił funkcję młodszego oficera 7 baterii 17 pap w Gnieźnie, gdzie służył do 1937 r.. Pod koniec tegoż roku przeszedł na emeryturę i wyjechał z żoną do Równego (Wołyń), gdzie został zatrudniony przy budowie banku gospodarstwa krajowego. Po wkroczeniu Sowietów w 1939 r. przedostał się do Warszawy. Zginął w powstaniu warszawskim 14 września 1944 r. wraz

z córką Reginą – sanitariuszką powstań-
czą. Żona pochowała ich po wojnie na
cmentarzu wojskowym na Powązkach
(kwatery A23- rząd 8, grób 26). Żonaty
w 1921 r. z Marią Szumińską (ur. 28 XI
1893), miał córkę Reginę (ur. 7 VIII
1922). Odznaczony m. in. VM 5 kl.

*Zdzisław Kościański, Szumiński Franciszek
(1899-1944), (w:) Powstańcy wielkopolscy.
Biogramy uczestników powstania wielkopol-
skiego 1918/1919, t. XIV, Poznań 2017, s.
164-165.*

Zdzisław Kościański

SZYFTER Paweł (1893-1940), ochot-
nik 1 Pułku Strzelców Wielkopolskich (55
Pułku Piechoty), kapitan WP.

Ur. 13 kwietnia 1893 roku w Stęszewie, w rodzinie dzierżawcy majątku ziemskiego Pawła i Stanisławy z Kopów. Siostrzeniec podpułkownika Andrzeja Kopy. W Poznaniu ukończył gimnazjum i podjął studia ekonomiczne i rolnicze. 2 sierpnia 1914 roku został wcielony do armii pruskiej. Po przeszkoleniu rekruckim 2 stycznia 1915 roku został skierowany na front wschodni, a 6 lutego 1916 r. na front zachodni do 5 Pułku Artylerii Ciężkiej. Od 1 stycznia 1917 roku był urlopowany, aby administrować majątkiem, 1 października 1918 roku został członkiem Polskiej Organizacji Wojskowej Zaboru Pruskiego, od 27 grudnia przydzielony do dowództwa Okręgu Wojskowego w Poznaniu, przemianowanego na Okręg Wojskowy I (Poznań Twierdza). 24 stycznia 1919 r. jako kierownik szkoły podoficerskiej został skierowany do formowanego 1 Pułku Strzelców Wielkopolskich. Od 14 marca do 24 czerwca 1919 r. wraz z pułkiem przebywał na froncie galicyjskim, następ-

nie od 26 czerwca do 30 września 1919 r. przydzielony został do 1 Pułku Ułanów. Od 1 grudnia służył w dowództwie frontu wielkopolskiego. Od 15 kwietnia 1920 r. był urlopowany (na okres 6 miesięcy) do administrowania majątkiem. 15 sierpnia przerwał urlop i ochotniczo zgłosił się do 214 Pułku Artylerii Polowej. 6 września został przydzielony do Dowództwa Okręgu Generalnego Pomorze, a 13 stycznia 1922 r. został zwolniony do rezerwy. W 1919 roku był mianowany podporucznikiem. 28 lutego 1924 roku zweryfikowano go na stopień porucznika, a następnie awansowany do stopnia kapitana (1930). Po zwolnieniu do rezerwy dzierżawił majątek Młynkowe (powiat szamotulski), następnie był dyrektorem Wielkopolskich Kółek Rolniczych w Poznaniu. Aktywnie działał w organizacjach kombatanckich: Związku Powstańców Wielkopolskich i Polskim Związku Zachodnim. Był instruktorem Przysposobienia Wojskowego, częściowo własnym sumptem umundurował oddział PW w Szamotulach. Zmobilizowany w 1939 roku do oddziałów zapasowych 14 Pułku Artylerii Lekkiej, po 17 września został wzięty do niewoli przez oddziały wojsk sowieckich. Zamordowany w Katyniu w 1940 roku. Odznaczony był Krzyżem Niepodległości, Krzyżem Walecznych (dwukrotnie), Złotym Krzyżem Zasługi i innymi. Był żonaty z Haliną Cynka i miał dzieci: Krystynę (ur. 1923), Aleksandrę (ur. 1925) i Zygmunta (ur. 1927).

Bogusław Polak, Szyfter Paweł (1893-1940), (w:) Powstańcy wielkopolscy. Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918/1919, t. VI, Poznań 2009, s. 192.

Bogusław Polak

SZYMANOWSKI Stefan Ludwik (1896-1969), dowódca kompanii miksstackiej, żołnierz 70 Pułku Piechoty.

Ur. 7 sierpnia w Sławinie, był synem Wincentego i Zofii z Krzemienieckich. Ukończył szkołę powszechną, w latach 1916-1918 w armii niemieckiej, na froncie zachodnim. Jesienią 1918 uciekł z niemieckiego szpitala wojskowego i wrócił do Mikstatu, gdzie w styczniu nast. roku stanął na czele formowanej tu kompanii powstańczej. W składzie 70 Pułku Piechoty uczestniczył w wojnie polsko – bolszewickiej, nast. pozostał w wojsku, w służbie czynnej. Był kolejno: kursantem Szkoły Podchorążych w Warszawie (1920), instruktorem bronioznawstwa w Szkole Podchorążych Piechoty w Warszawie (w stopniu porucznika, 1921-1925), w 62 pp (1926-1932), instruktorem w szkole dla podoficerów w Bydgoszczy (w stopniu kapitana, 1932-1935), w Sztapie Głównym (1935-1939); równocześnie w latach 1927-1932 był komendantem Przysposobienia Wojskowego na powiat bydgoski. Kampanię wrześniową 1939 odbył w Sztapie Naczelnego Wodza. Potem kolejno: w kampanii francuskiej 1940, przedostał się do Anglii, awansowany na majora, nast. skierowano go do Francji, do ruchu oporu. W latach 1943-1945 dowodził batalionem w Anglii. Odznaczony m. in. Krzyżem Niepodległości, Krzyżem Walecznych, Złotym Krzyżem Zasługi z Mieczami (dwukrotnie), Srebrnym Krzyżem Zasługi z Mieczami, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Pozostał na emigracji, zmarł w Londynie 17 maja 1969 r., prochy przewieziono do kraju i pochowano na cmentarzu w Mikstacie. Był autorem pamiętnika – relacji z walk dowodzonej przez siebie kompanii w powstaniu wlkp. W lipcu 1921 ożenił się z Józefą

Wdowicką; dzieci: Piotr (ur. 1924) i Wojciech (ur. 1926).

Marek Rezler, Szymanowski Stefan Ludwik (1896-1969), (w:) Powstańcy wielkopolscy. Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918/1919, t. I, Poznań 2005, s. 198.

Marek Rezler

SZYMAŃSKI Wacław (1896-1965), organizator skautingu i członek POW w Poznaniu, dowódca kompanii zwiadowców w 28 Pułku Piechoty, rotmistrz WP.

Ur. 23 sierpnia 1896 r. w Komorzu, pow. Jarociński. Uzyskał maturę w gimnazjum Augusty-Wiktorii (1913). Od 1911 r. należał do Towarzystwa Tomasza Zana, w 1912 r. organizował Skauting w Poznaniu, 11 X 1913 r. powołany do odbycia jednorocznej służby w a. niemieckiej. Na froncie do listopada 1918 r., mianowany ppor. 12 XI 1918 r. w Poznaniu wstąpił do POW. Od 27 XII t. r. uczestnik powstania wielkopolskiego. W 1920 r. d-ca kompanii skierowanej z Ławicy na front bolszewicki i przydzielony do baonu lotniczego. Awansował na por. Następnie d-ca kompanii zwiadowców 28 Pułku Strzelców Kaniowskich. 12 IX 1920 r. pod Sokalem powstrzymał wycofujący się baon 30 Pułku Strzelców Kaniowskich: „zebrał, uporządkował i zmusił do powrotu do linii bojowej, przez co zamknął lukę i nie pozwolił nieprzyjacielowi przerwać się”. 19 IX t. r. na czele oddziału konnych zwiadowców 28 i 29 Pułków Strzelców Kaniowskich. w kierunku na Krzemieniec (Wołyń), z kilkoma zwiadowcami uniemożliwił oddziałowi bolszewików zniszczenie mostu na Ikwie. W potyczce tej zo-

stał ciężko ranny. Za czyny te odznaczony VM 5 kl. (nr 621). Jako 50 % inwalida zwolniony z wojska w końcu 1921 r. Objął dzierżawę majątku państwowego Dąbrówka-Ludomska w pow. obornickim. Działał w org. kombatanckich, w Przysposobieniu Wojskowym (d-ca kompanii, z-ca d-cy baonu, d-ca 5 p. rez.), prezes Zw. Oficerów Rezerwy RP i in. Awansował do stopnia rtm. Ukończył studia rolnicze na UP. W latach okupacji Generalnym Gubernatorstwie. Po wojnie osiadł w Bydgoszczy. Zmarł 17 kwietnia 1965 r. w Bydgoszczy i tam pochowany. Odznaczony także Medalem Niepodległości, Srebrnym Krzyżem Zasługi i in. Żonaty z Anną Jaranowską. Dzieci: Mirosław (ur. 27 II 1930); Juliusz (17 II 1932); Hanna, zamężna Sielachowicz (21 VIII 1932).

Bogusław Polak, Szymański Wacław (1896-1965), (w:) Powstańcy wielkopolscy... Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918/1919, tom I, Poznań 2005, s. 199.

Bogusław Polak

SZYLLING Arnold (1894-1920), dowódca 3 Pułku Strzelców Wielkopolskich (57 Pułku Piechoty), płk WP.

Ur. 7 września 1894 r. na Mazowszu, w rodzinie ziemiańskiej Stanisława i Kazimierzy z Olszewskich. Po ukończeniu gimnazjum w Warszawie, od 19 IX 1905 r. służył w armii rosyjskiej. W 1909 r. mianowany został ppor., w 1912 r. – por. W latach wojny (1 I 1917) mianowano go kpt. Od 17 V 1917 r. służył w I Korpusie Polskim, gdzie objął dowództwo 2 baonu 4 Pułku Strzelców Polskich. 6 XI 1918 r. przyjęty został do Wojska Polskiego w stopniu mjr., z przydziałem do Wydzia-

łu Personalnego Sztabu Generalnego. 20 listopada mianowano go ppłk. Na początku lutego 1919 r. przybył do Poznania, oddając się do dyspozycji gen. J. Dowbor-Muśnickiego. 7 lutego Rozkazem dziennym Dowództwa Głównego (nr 44) rozkazano mu przystąpić do formowania w Biedrusku 3 Pułku Strzelców Wielkopolskich, naznaczając go dowódcą pułku, a 14 lutego Rozkazem (nr 41) został przydzielony do komisji weryfikacyjnej stopni oficerskich. Zaprzysiężenie 3 Pułku Strzelców Wielkopolskich odbyło się 29 V 1919 r., natomiast 6 czerwca na rozkaz Dowództwa Głównego pułk oddany został do dyspozycji dowódcy frontu płd. i pozostawał w odwodzie w Ostrowie Wlkp., uzupełniając wyszkolenie, zaś 29 lipca wyjechał na front litewsko-białoruski. 21 września mianowany został płk. Po zdobyciu i zajęciu twierdzy w Bobrujsku (57 Pułk Piechoty), obsadził jej przedmie-

Arnold Szylling

ście do 19 V 1920 r. W walkach odwrotowych walczył m. in. w rejonie Berezki Kartuskiej i Sielc. W trakcie bitwy nad Niemnem (16 IX 1920), powstrzymując cofającą się 10 kompanię, został ciężko ranny. Nie zgodził się na przewiezienie do szpitala i zmarł 17 września w Kobryniu, do końca informowany o sytuacji na polu walki. 14 października 1920 r., „w uznaniu nadzwyczajnych zasług dla dobra Ojczyzny położonych i okupionych bohaterską śmiercią na froncie”, został pośmiertnie mianowany pułkownikiem WP. Przybyły niebawem do Kobrynia dowódca armii gen. L. Skierski, własnym Krzyżem *Virtuti Militari* udekorował poległego. Pochowany został w Warszawie na Cmentarzu Powązkowskim. Był odznaczony Orderem *Virtuti Militari* V kl., Krzyżem *Walecznych*. Zawarł związek małżeński z Marią Dremińską i miał córkę Halinę.

Bogusław Polak, Szyling Antoni (1894-1920), (w:) Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918-1919, red. A. Czubiński, B. Polak, Poznań 2002, s. 357

Bogusław Polak

SZYMKOWIAK Jan (1900-1959), ochotnik kompanii opalenickiej, następnie w 5 kompanii 7 Pułku Strzelców Wielkopolskich (przemianowanym na 61 Pułk Piechoty).

Ur. 5 lutego 1900 r. w Dakowach Mokrych, w rodzinie chłopskiej Piotra i Marianny zd. Kaczmarkiewicz. Szkołę podstawową ukończył w rodzinnej wsi, po czym kontynuował naukę w szkole zawodowej uzyskując zawód ślusarza. Obok patriotycznej atmosfery domu rodzinnego (ojciec był aktywnym członkiem kółka rol-

niczego w Dakowach Mokrych) niewątpliwie wpływ na jego postawę życiową wywarła nauczycielka miejscowej szkoły, Kazimiera Paszkowska-Jeżowa (1884-1957, w niepodległej Polsce pedagog, geograf i historyk), która powierzone sobie dzieci nie tylko uczyła ale i wychowywała w duchu polskim. Jan Szymkowiak wziął udział w Powstaniu Wielkopolskim – wraz z czterdziestoma ochotnikami z Daków Mokrych – zachęcony patriotycznym kazaniem i apelem miejscowego proboszcza, ks. Wojciecha Grostego. Chrzest bojowy otrzymał w drugiej bitwie o Zbąszyń, w grupie kilkunastu powstańców-ochotników z Daków Mokrych, przydzielonych czasowo do kompanii bukowskiej, dowodzonej przez Franciszka Szulca. Znaczącą rolę odegrał 13 stycznia 1919 r. w starciu o rozdzielnię kolejową oznaczoną numerem 47-A (tzw. „budka”), ostatni przed Zbąszyniem punkt zajmowany przez od-

Jan Szymkowiak

działy powstańcze. Nieprzyjaciel – oddział Grenzschtzu, liczący łącznie 50 dobrze uzbrojonych żołnierzy – został otoczony i następnie wywiązała się zacięta walka wręcz. Wydarzeniem przesądzającym o polskim zwycięstwie w tym starciu było wyeliminowanie niemieckiego dowódcy przez Jana Szymkowiaka, który, jak zanotował uczestnik wydarzeń, „prał Niemców kolbą i bagnietem i odznaczył się męstwem i siłą”. Straty wśród Niemców były bardzo duże – poległo ich około trzydziestu, a jednego rannego zabrano do niewoli. Kolejny raz wykazał się szczególnym bohaterstwem 12 lutego 1919 r., w bitwie pod Nową Wsią Zbąską, kiedy to na czele 6 powstańców przełamał pozycję niemiecką i zdobył dwa karabiny maszynowe. Następnie służył w 5 kompanii (utworzonej na bazie powstańczej kompanii opalenickiej) 7 Pułku Strzelców wielkopolskich (przemianowanym następnie na 61 Pułk Piechoty 15 DP) i brał udział w operacji rewindykacyjnej ziem pomorskich. Przeszedł szlak bojowy pułku w wojnie bolszewickiej, początkowo w wyprawie kijowskiej (do 22 V 1920 r.), następnie na froncie litewsko-białoruskim. Po demobilizacji zakupił samochód osobowy i początkowo w Grodzisku Wlkp., a następnie (od roku 1935) w Opalenicy prowadził działalność prywatnego taksówkarza (pierwsza taksówka w Opalenicy). Posiadając prawo jazdy, przez wiele lat, służył pomocą w środowisku jako kierowca i mechanik samochodowy, m. in. wspomagał w tym zakresie opalenicką Ochotniczą Straż Pożarną. Do początków lat 50. XX stulecia pracował jako kierowca i mechanik samochodowy w PGR w Michorzewie oraz, jako rencista, w opalenickiej cukrowni. Jan Szymkowiak należał do Związku Powstańców Wielko-

polskich 1918/19, po roku 1956 czynnie uczestniczył w pracach opalenickiego ZBO-WiDu, m. in. nawiązał współpracę z powstańcami ze Zbąszynia, uczestnicząc w wielu spotkaniach i uroczystości poświęconej upamiętnieniu wydarzeń z 1918/19 roku. Odwiedzał miejsca walk, angażował się we wszelkie przejawy ożywienia pamięci związanej z powstaniem. Zatrzaszczył się też m. in. o zniszczony przedwojenny sztandar opalenickiego TUPW. Z jego inicjatywy i kilku jeszcze innych aktywnych społeczników, zorganizowana została 3 stycznia 1959 r. uroczystość poświęcona 40 rocznicy wybuchu Powstania Wielkopolskiego. Było to znaczące wydarzenie w lokalnym środowisku, bowiem wystawiona została sztuka teatralna nawiązująca do wydarzeń powstańczych. Wkrótce potem, 25 stycznia 1959 r. zmarł na zawał serca w poznańskim szpitalu przy ul. Długiej. Pochowany został na cmentarzu w Opalenicy. Odznaczony był Krzyżem Walecznych, Medalem Niepodległości, Krzyżem za Waleczność Rady Ludowej m. Poznania, Medalem za Wojnę 1918/21 i Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. W małżeństwie z Anną Skalecką miał troje dzieci: Bronisława (ur. 1936), Jerzego (ur. 1939) i Marię (ur. 1947).

Bogumił Wojcieszak, Szymkowiak Jan (1900-1959), (w:) Powstańcy wielkopolscy. Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918/1919, t. II, Poznań 2006, s. 200-202.

Bogumił Wojcieszak

SZYSZKA Franciszek (1888-1940), dowódca pododdziału „Boguszyn” w składzie Grupy Leszno, dowódca 60 Pułku Piechoty, ppłk WP.

Ur. 30 listopada 1888 r. w Donatowie (pow. kościański), w rodzinie właściciela ziemskiego Stanisława i Zofii ze Stachowiaków. Do szkoły ludowej, a następnie do Wyższej Szkoły dla Chłopców uczęszczał w Kościanie. W latach 1901-1905 kontynuował naukę w gimnazjum humanistycznym w Śremie, a po uzyskaniu matury podjął pracę w miejscowym banku. W latach 1908-1909 odbył jednoroczną służbę wojskową w armii niemieckiej (w 47 Pułku Piechoty), otrzymując stopień kpr., potem (1910-1912) ćwiczenia wojskowe. 2 sierpnia 1914 r. zmobilizowany został do 37 Pułku Piechoty i skierowany na front do Francji. Od 9 lutego do 20 marca 1915 r. ukończył oficerski kurs wojenny, w stopniu ppor. Do 29 kwietnia nadal pełnił służbę w 37 Pułku Piechoty, otrzymując następnie przydział do 50 Pułku Piechoty (we Francji). Ciężko ranny pod Verdun, od kwietnia do września 1915 r. przebywał w szpitalu (Freiberg), powracając następnie do pułku. 26 czerwca 1916 r. otrzymał kolejny przydział do 404 Pułku Piechoty na froncie rosyjskim, a 11 grudnia do Komendy Wyszkozenia Wojsk Polskich (Legiony) w Warszawie, w charakterze instruktora. 11 października 1918 r. skierowany do 36 Pułku piechoty w Belgii, gdzie ponownie został ranny. Po powrocie (31 XII 1918) do Kościana jako rekonwalescent, przystąpił w styczniu 1919 r. do formowania kompanii powstańczej, z którą (19 I) udał się na front leszczyński, zajmując Radomicko, Boguszyn i Smyczynę oraz ubezpieczając w rejonie Starego Bojanowa tor kolejowy Leszno-Poznań. Następnie ściągnął z Kościana posiłki i pod porządkował sobie kompanię powstańczą Bukówca. Tocząc walki, jego oddziały zajęły (24 I) Murkowo, Krzycko, Gołanice, Jezierzycy i Wło-

szakowice; wieczorem otrzymał rozkazy por. B. Śliwińskiego o utworzeniu Grupy „Leszno”, a w jej ramach, pod rozkazami Szyszki, odcinka „Boguszyn”. Do zawarcia rozejmu (16 II) rozszerzył dowodzony przez siebie odcinek do Kanatu Obry, zajmując Zaborowo, Brenno, Wijewo, Wieleń, Kaszczor i Mochy, podporządkowując miejscowe oddziały, 1 lutego pod jego rozkazami znajdowało się 9 kompanii powstańczych, a opanowany odcinek frontu wynosił 35 km. Od początku marca, w trakcie formowania 6 Pułku Strzelców Wielkopolskich (późniejszy 60 Pułk Piechoty), mianowany został dowódcą baonu zapasowego, szybko awansując: 26 maja na por. (starszeństwo 1 VIII 1917) i 20 czerwca na kpt. (starszeństwo od 1 IV 1919), przejmując dowództwo 3 baonu, na czele którego brał udział w styczniu 1920 r. w rewindykacji Pomorza (przejęcie Bydgoszczy). 15 kwietnia awansowany został do stopnia mjr., biorąc udział w wyprawie kijowskiej i ofensywie na Berezynę (1920). 18 lipca mianowany został dowódcą 60 Pułku Piechoty. Podczas odwrotu spod Mińska, w czasie przeprawy przez Bug został ranny (31 VII) i ewakuowany do szpitala w Żyrardowie. Powrócił do pułku (27 X) na stanowisko dowódcy 3 baonu, obejmując (1 III 1921) funkcję zastępcy dowódcy pułku, którym był do 1927 r. W 1921 r. ukończył kurs wyższych dowódców w Poznaniu, a w 1925 r.- kwatermistrzowski w Warszawie. 5 maja 1927 r. otrzymał przydział na stanowisko dowódcy 39 Pułku Piechoty. 1 I 1928 r. awansowany został do stopnia ppłk., a 30 listopada 1932 r. przeniesiony w stan spoczynku, zamieszkując do wybuchu wojny w Śremie. W okresie okupacji hitlerowskiej wysiedlony został do GG i zamieszkał w Częstochowie, gdzie zmarł

4 kwietnia 1940 r. Był odznaczony m. in.: Orderem Virtuti Militari V kl. (nr 287), Krzyżem Niepodległości, Krzyżem Walecznych, Srebrnym Krzyżem Zasługi i Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918-1921. Związek małżeński zawarł z Cecylią z Muślewskich, z którego urodziła się córka (ur. 1923).

Piotr Bauer, Szyszka Franciszek (1888-1940), (w:) Powstańcy wielkopolscy. Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918/1919, t. VIII, Poznań 2011, s. 209-210.

Piotr Bauer

ŚLEDZIKOWSKI Franciszek (1901-1962), powstaniec kompanii opalenickiej, żołnierz batalionu marszowego 142 Pułku Piechoty.

Ur. 20 I 1901 r. w Kwieciszewie (pow. mogileński) w rodzinie Mieczysława i Marty z domu Zamek – Gliszczyńskiej. Dzieciństwo spędził w Kwieciszewie i Pobiedziskach. Śledzikowscy dali synowi nie tylko solidne wykształcenie średnie – 6 klas wyższej szkoły realnej, ale również solidne wychowanie patriotyczne. W 1914 r. przybył z rodzicami do Opalenicy. Najgorętszym pragnieniem Franciszka Śledzikowskiego było włączenie się do nadchodzącej walki o niepodległość. Nic go też zatrzymać nie mogło, gdy rozpoczęło się Powstanie Wielkopolskie. Od 9 I 1919 r. do 20 IV 1919 r. jako ochotnik, w składzie kompanii opalenickiej, brał udział we wszystkich jej walkach i potyczkach. Odznaczył się w tych działaniach jako żołnierz odważny i pełen poświęcenia. Za zasługi w powstaniu odznaczony został Srebrnym Krzyżem Zasługi (24 XII

1926). Nie było mu jednak sądzone wziąć czynnego udziału w walkach 5 Pułku Strzelców Wielkopolskich. Odkomenderowany jako kadet i starszy kadet do Wielkopolskiej Szkoły Podoficerów Piechoty. Dnia 4 VII 1920 r. został mianowany rozkazem Dowództwa Okręgu Generalnego w Poznaniu podchorążym piechoty i trafił do Batalionu Marszowego przy Doświadczalnym Centrum Wyszkolenia Armii w Rembertowie. W trudnych dniach sierpnia 1920 r., kiedy to armia czerwona dotarła do Łomży, Ostrołęki, a tzw. grupa mozyrska armii Tuchaczewskiego osiągnęła Radzymin i znalazła się na przedpolach Warszawy, znalazł się wraz z batalionem marszowym 142 Pułku Piechoty w akcji bojowej (1 VIII–30 VIII 1920). Awans na podporucznika otrzymał 1 XI 1920 r. W styczniu 1920 r. został przeniesiony do 57 Pułku Piechoty Wielkopolskiej w Poznaniu, gdzie pełnił funk-

Franciszek Śledzikowski

cje, oficera personalnego. W liście kwalifikacyjnej z 1925 r, napisano o nim „... jest oficerem bardzo sumiennym i pracowitym. Zdolności fizyczna zwłaszcza po przejściu bardzo ciężkiej choroby – słabe (w 1921 przeszedł ciężką żółtaczkę), jednak wystarczające do pracy kancelaryjnej”. W międzyczasie podjął studia na Wydziale Prawnym, Sekcji Ekonomiczno-Politycznej Uniwersytetu Poznańskiego. W 1923 r. otrzymał dyplom ukończenia studiów wyższych i tytuł magistra praw. Jako inwalida wojskowy przeniesiony w 1927 r. w stan spoczynku. Od 16 IV 1930 r. do 31 XII 1938 r. wójt gminy Opalenica. Następnie prowadził przedsiębiorstwo handlowe. W chwili wybuchu II wojny światowej zgłosił się ochotniczo do szeregów Wojska Polskiego. Nie otrzymał ze względu na orzeczone inwalidztwo wojskowe przydziału mobilizacyjnego. Po wkroczeniu Niemców do Opalenicy był wzięty jako zakładnik. W 1943 r. – bez narkozy – amputowano mu lewą nogę. Mieszkał w tym czasie w Opalenicy, a następnie wyrzucony przez okupanta – wraz z rodziną – do pobliskich Rudnik. Mimo kalectwa zmuszony był do regularnego meldowania się u władz okupacyjnych. Po wyzwoleniu w 1945 r. bez środków do życia, szykanowany przez ówczesne władze. W latach pięćdziesiątych na skutek interwencji u marszałka Michała Roli-Żymierskiego otrzymał posesję w Gminnej Spółdzielni w Opalenicy. Żonaty z Heleną Ritthammer miał córkę Krystynę. Zmarł 20 II 1962 r., pochowany na cmentarzu w Opalenicy. Odznaczony był Srebrnym Krzyżem Zasługi, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym, Medalem Pamiątkowym za Wojnę 1918-1921 r., Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległość.

Zdzisław Kościański, Śledzikowski Franciszek (1901-1962), (w:) *Powstańcy wielkopolscy. Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918/1919, t. 1, Poznań 2005, s. 199-200.*

Zdzisław Kościański

ŚLIWIŃSKI Bernard (1883-1941), prawnik, organizator i dowódca Grupy „Leszno”, dowódca 6 Pułk Strzelców Wielkopolskich (60 Pułku Piechoty), ppłk WP

Ur. 5 lipca 1883 r. w Poniecu, w rodzinie mistrza rzeźnickiego Romana i Antoniny z Obecnych. W rodzinnym mieście ukończył szkołę powszechną, gimnazjum we Wschowie. Studiował prawo na uniwersytecie w Berlinie (2 semestry) i we Wrocławiu (5 semestrów), gdzie 1 II 1911 r. uzyskał doktorat. Był czynnym

Bernard Śliwiński

członkiem Towarzystwa Tomasza Zana i in. organizacji. Od 1911 r. do 1914 r. pracował w sądownictwie jako referendarz. W latach 1907-1908 odbył roczną służbę wojskową i ponownie wezwany, przesłużył dalsze 7 miesięcy (2 III – 30 IX 1909). 20 IV 1910 r. awansowany został do stopnia sierż., a patent oficerski ppor. otrzymał 22 III 1912 r. 1 VIII 1914 r. zmobilizowany został do armii niemieckiej. 15 VI 1917 r. awansował do stopnia por. W listopadzie 1918 r. był świadkiem wydarzeń w Berlinie. Zrzucił mundur i wyjechał do Wielkopolski. Na początku grudnia 1918 r., za pośrednictwem dr. B. L. Marchlewskiego, zgłosił się do dyspozycji NRL i „zapisał się na listę oficerów, chcących się wdać w bój powstańczy”. W Poniecu utrzymywał kontakty z tamtejszą polsko-niemiecką Radą Robotniczą i Żołnierską, jak i z PRL (na pow. gostyński), z której 6 I 1919 r. otrzymał rozkaz „natychmiastowego stawienia się w Gostyniu, celem rozpoczęcia akcji zbrojnej”. Zgłosił się w Gostyniu, gdzie powierzono mu „kierownictwo powstania w powiecie”. We wspomnieniach napisał: „Zastrzegłem się, że akcja wojskowa należy odtąd tylko do mnie i że za nią biorę całą odpowiedzialność pod każdym względem, albowiem taką akcję może tylko prowadzić jeden dowódca, inaczej bowiem nie rozumiem działania powstańczego”. Spowodował ogłoszenie pospolitego ruszenia na terenie powiatu i 7 stycznia zgłosiło się 415 ochotników, których podzielił na trzy kompanie, zapoczątkowując baon gostyński. Wyruszył w kierunku Ponieca, z zadaniem obsadzenia linii Sowiny-Zawada-Wieszkowa-Janiszewa, osłaniając Poniec – najbardziej zagrożony przez załogi niemieckie w Lesznie i Rawiczu. Zapoczątkowało to tworzenie odcinka pld-

zach. frontu wlkp. Rozesłano kurierów, równocześnie wysyłając patrole w kierunku Kąkolewa i Pawłowic. 8 stycznia wyjechał do Poznania po instrukcje i asygnaty na broń. Spowodował korektę w podziale Okręgów Wojskowych. Rozkazem dziennym z 13 I 1919 r. zatwierdzono go jako dowódcę odcinka Leszno. Do połowy stycznia 1919 r. w ciągłych potyczkach powstały grupy: Poniec, Pawłowice, Osieczna i Boguszyn. Podział ten usankcjonowany został Rozkazem Operacyjnym nr I Dowództwa Głównego z 18 I 1919 r. Na początku lutego z oddziałów grupy uformował 6 Pułk Strzelców Wielkopolskich, który wszedł w skład 2 Dywizji Strzelców Wielkopolskich. 3 marca Śliwiński zatwierdzony został dowódcą pułku. Na odcinku pld.-zach. pułk pozostał do 30 lipca. Dekretem Komisariatu NRL nr 102 (z 3 VI 1919) mianowany został kpt, a dekretem nr 104 – mjr. (ze starszeństwem od 1 XII 1917). 1 września przeszedł z pułkiem na odcinek zbąszyński, przygotowując się do operacji rewindykacyjnej. 18 grudnia został przesunięty pod Bydgoszcz, do rejonu Żnina. 20 I 1920 r. na czele 6 Pułku Strzelców Wielkopolskich wkroczył do Bydgoszczy i zajął Świecie, Koronowo oraz Tucholę. Na początku lutego skoncentrował pułk pod Koronowem, a następnie przeszedł do Bydgoszczy, skąd 8 marca wyruszył do Brodów w Małopolsce wsch. Uczestniczył w działaniach zaczepnych na Ukrainie (IV-V), w ofensywie na froncie litewsko-białoruskim, w walkach odwrotowych. 11 czerwca awansował do stopnia ppłk., a od lipca do października leczył się w szpitalu w Poznaniu. Po powrocie do pułku otrzymał opinię: „Dowódca pułku bardzo dobry. Dbą o żołnierzy i opiekuje się nimi”. Do czasu przejścia do rezer-

wy (1922) nadal dowodził 60 Pułkiem Piechoty, a następnie 29 Brygadą Piechoty w Inowrocławiu. Od 7 II 1921 r. był komendantem wojewódzkim Policji Państwowej w Poznaniu, w latach 1922-1927 prezydentem Bydgoszczy, a następnie przeniósł się do Poznania, gdzie prowadził praktykę adwokacką. Współorganizował Związek Powstańców i Bojowników w Poznaniu, pełniąc funkcję prezesa. 23 I 1938 r. jako wiceprezes wszedł do Zarządu Głównego Związku Powstańców Wielkopolskich. W 1939 r. powołany został na dowódcę Pułku Obrony Narodowej w Poznaniu, Brygady Obrony Narodowej. We wrześniu brał udział w walkach odwrotowych i osłonowych nad Bzurą. Wzięty do niewoli zmarł 17 grudnia 1941 r. w obozie jenieckim Neubrandenburg. Był odznaczony: Orderem Virtuti Militari V kl., Krzyżem Niepodległości z Mieczami, Krzyżem Walecznych, Złotym Krzyżem Zasługi, Legią Honorową oraz wieloma in. medalami i odznakami. Związek małżeński zawarł z Marią z Cichowiczów i miał dwóch synów – Romana Mariana (1928) oraz Tomasza Augustyna (1930). W latach 1930-1939 opublikował szereg artykułów i wspomnień o powstaniu wielkopolskim.

Bogusław Polak, Śliwiński Bernard (1883-1941), (w:) Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918-1919, red. A. Czubiński, B. Polak, Poznań 2002, s. 360-361.

Bogusław Polak

ŚWIERCZYK Wojciech (1898-1987), organizator patroli posadowskich i 16 Pułku Ułanów.

Ur. 21 kwietnia 1898 r. w Obłoku (pow. ostrowski), w rodzinie rolnika Józefa i Marianny z Banasiaków. Po ukończeniu szkoły podstawowej pracował na roli. W 1906 r. wyjechał do Nadrenii, gdzie brał aktywny udział w pracach Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”. W 1911 r. powołany został do czynnej służby wojskowej w armii niemieckiej. Podczas I wojny światowej walczył na froncie zach., wsch. i bałkańskim. 4 IV 1918 r. mianowano go plut. 30 XI 1918 r. powrócił w strony rodzinne i zameldował się we Lwówku, u hr. S. Łąckiego – organizatora powstania w pow. nowotomyskim. Brał udział w sprowadzeniu broni z Poznania. W styczniu 1919 r. sformował oddział kawalerii, składający się z 22 (33) koni otrzymanych od hr. Łąckiego. 29 stycznia oddział otrzymał nazwę Szwadronu Jazdy II Okręgu, a jego dowódcą został podchorąży T. Bobrownicki, zaś szefem szwadronu plut. Świerczyk. Brał udział w walkach m. in. pod Lewicami, Zębowem, Kupferhammer, Mnichami, Miałą, Grolewem. 29 maja jego szwadron wszedł w skład 2 Pułku Ułanów Wielkopolskich (późniejszy 16 Pułk Ułanów), a sam otrzymał awans na wchm. Był pierwszym sztandarowym pułku. Od 10 do 29 VII 1920 r. przebywał na froncie bolszewickim, 1 I 1922 r. mianowano go wachm. sztabowym. W 16 Pułku Ułanów Wielkopolskich służył aż do przejścia na emeryturę (1939). Podczas II wojny światowej otrzymał przydział, jako szef szwadronu, do szwadronu zapasowego w Garwolinie. Walczył w rejonie Zyszyna, a następnie Chelмна Lubelskiego. 27 września podjął decyzję o rozwiązaniu swojej grupy. Przedarł się do Bydgoszczy i wrócił na wieś, gdzie się ukrywał. Po wojnie za zasługi bojowe i udział w powstaniu wielkopolskim awansowano go do stopnia

por. rezerwy. Zmarł 1 sierpnia 1987 r. w Bydgoszczy. Był odznaczony Krzyżem Walecznych, Orderem Odrodzenia Polski V kl., Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym, Brązowym Krzyżem Zasługi, Medalem za Wojnę 1918-1921, Odznaką Wojsk Wielkopolskich. Był żonaty, miał cztery córki.

Zdzisław Kościański, Świerczyk Wojciech (1898-1987), (w:) (1898-1987), (W:) Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918-1919, red. A. Czubiński, B. Polak, Poznań 2002, s. 364.

Zdzisław Kościański

ŚWIĘCICKI Roman (1898-1940), organizator oddziału powstańczego w Janowcu, ppor. obserwator 1 Wielkopolskiej Eskadry Polowej, w 1920 r. 12 Eskadry Wywiadowczej

Ur. 15 lipca 1898 roku w Żernikach w pow. żnińskim, w rodzinie miejscowego rolnika, Jana i Wiktorii z Błaszczkowskich. Ukończył sześć klas szkoły ludowej, w czerwcu 1915 rozpoczął praktykę w urzędzie pocztowym w Janowicach. 18 listopada 1916 roku powołany do armii, od stycznia 1917 roku na froncie zachodnim, dwukrotnie ranny, odznaczony Krzyżem Żelaznym II kl. Od listopada 1918 członek Polskiej Organizacji Wojskowej Zaboru Pruskiego w Poznaniu; od grudnia tego roku brał udział w organizowaniu oddziału powstańczego w Janowcu, złożonego z członków Straży Ludowej i Służby Straży i Bezpieczeństwa. Miasto zostało wyzwolone 31 grudnia, a 1 stycznia 1919 roku kompania z Janowca uczestniczyła w wyparciu oddziałów niemieckich ze Żnina, zatrzymała na stacji w Damasławku

transport niemiecki, zdążający na pomoc oddziałom niemieckim, walczącym pod Zdziechową; następnie na froncie północnym od 1 do 7 lutego pod Rynarzewem, Kcynią i Szubinem. 11 lutego przeniesiony do 1 Batalionu Telegrafistów Wielkopolskich w Poznaniu, następnie do stacji lotniczej w Ławicy. Od marca do czerwca w Szkole Obserwatorów i Strzelców Lotniczych; 14 lipca wcielony do 1 Wielkopolskiej Eskadry Polowej (od stycznia 1920 roku, 12 Eskadra Lotnicza Wywiadowcza) na froncie zachodnim; eskadra prowadziła rozpoznania z lotniska w Wojnowicach w kierunku Chodzieży, Pity i Babimostu. Od września 1919 na froncie litewsko-białoruskim, wykonał tam 72 loty bojowe; odznaczyl się 17 kwietnia 1920, atakując z małej wysokości rosyjską piechotę i artylerię. Za te czyny odznaczony VM kl. 5 (nr 8110). Na froncie przebywał do rozejmu w październiku 1920 roku;

Roman Święcicki

2 października 1920 roku mianowany podporucznikiem obserwatorem; w lutym 1921 w Wielkopolskiej Szkole Podchorążych Piechoty w Bydgoszczy, 11 października wrócił do eskadry, a 26 października przeniesiony do rezerwy i wcielony do 3 Pułku Lotniczego. W 1927 roku i 1929 roku odbył ćwiczenia w 1 Pułku Lotniczym, wcielony do 4 Pułku Lotniczego w Toruniu. Pracował w Zakładach Elektrycznych Strzała, własności inż. Witolda Pińskiego w Poznaniu przy al. Marcinkowskiego 20. Od maja 1933 roku był urzędnikiem w Wydziale Przemysłowym Urzędu Wojewódzkiego; od 1936 roku w Starostwie Powiatowym, jako kierownik Referatu Bezpieczeństwa, a od 5 stycznia 1933 roku jako kierownik Referatu Wojskowego. Był sekretarzem generalnym Związku Lotników Polskich, prezesem Wielkopolskiego Klubu Lotników i wiceprezesem Aeroklubu Poznańskiego. Był żonaty, miał córkę. Odznaczony także Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918-1921 i Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości. Posiadał też Odznakę Frontu Litewsko-Białoruskiego i Krzyż Wołyński I kl. z Mieczami. W końcu sierpnia 1939 roku zmobilizowany przez 3 Pułk Lotniczy i skierowany do bazy lotniczej nr 3, z którą wycofywał się do Lublina i dalej do Łucka i Tarnopola. 17 września dostał się do niewoli sowieckiej między Tarnopolem a Trembowlą. Był przetrzymywany w obozie w Kozielsku, z którego do rodziny dotarł jeden list. Wywieziony na podstawie listy NKWD nr 017/1 poz. 48 z kwietnia 1940 roku i zastrzelony w lesie katyńskim. Wiosną 1943 komisja techniczna PCK wydobyła jego zwłoki ze zbiorowego dołu, zidentyfikowała je, oznaczyła nr. AM 550a i pochowała w bratniej mogile na zbudowanym

cmentarzu. Przy zwłokach znaleziono legitymację Krzyża Srebrnego Orderu Virtuti Militari, fotografię, list, metrykę chrztu i świadectwo szczerzenia w obozie.

Wojciech Śmigieński, Świącicki Roman (1898-1940), (w:) Powstańcy wielkopolscy. Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918/1919, t. IX, Poznań 2012, s. 212-213.

Wojciech Śmigieński

TACZAK Stanisław (1874-1960), inżynier hutnik, dowódca powstania wielkopolskiego, generał brygady WP.

Ur. 8 kwietnia 1874 r. w osadzie Mieszkowo koło Jarocina, był synem Andrzeja (1840-1900), właściciela zajazdu w Mieszkowie, i Balbiny z Warasieckich (1843-1900). Uczył się w Gimnazjum w Ostrowie, gdzie od 1885 r. uczestniczył w działalności tajnego kółka Tow. Tomasza Zana. Po zdaniu 21 marca 1893 r. matury podjął studia na Akademii Górniczej we Freibergu w Saksonii; działał tam w Związku Młodzieży Polskiej „ZET” i Tow. „Sarmacja”. W tym okresie wstąpił do PPS. W 1897 r. uzyskał stopień inżyniera hutnika, a w 1898 r. inżyniera dyplomowanego. W okresie 1 kwietnia 1898 r. – 26 marca 1899 r. odbył służbę wojskową w 155. Pułku Piechoty w Ostrowie, podczas której ukończył kurs aspirantów oficerskich. Mianowany podporucznikiem piechoty (15 X 1904) i awansowany na porucznika (14 X 1913). Praktykę zawodową odbył w Westfalii, po czym został zatrudniony jako asystent w Instytucie Doświadczalnym Königl. Technische Hochschule w Berlinie. Pracował tam pod kierunkiem prof. Friedricha W. Hinrichse-

Stanisław Taczak

na, z którym opublikował pracę „Die Chemie der Kohle” (Leipzig 1916, wyd. 3, Leipzig 1919). Był też redaktorem pisma fachowego „Der Ingenieur”, w którym zamieszczał artykuły o tematyce górniczej. Po wybuchu w 1914 r. pierwszej wojny światowej zmobilizowany do armii niemieckiej, służył w 46. pp Obrony Krajo-
wej. Awansował na kapitana. 11 grudnia 1916 r. został na własną prośbę przydzielony jako główny instruktor do 2. baonu 6. pp III Brygady Legionów Polskich stacjonującego w Nałęczowie, a później w Dęblinie. W kwietniu 1917 r. skierowano go do Inspektoratu Wyszko-
lenia formującej się Polskiej Siły Zbrojnej (Polnische Wehrmacht). W listopadzie 1918 zgłosił się w Warszawie do MSWojsk. i 15 listopada otrzymał przydział do Oddziału VII (Naukowego) Sztabu Generalnego WP. 17 listopada 1918 r. współorganizował w Warszawie manifestację Polaków, by-

tych żołnierzy armii niemieckiej. W drugiej połowie grudnia przebywał na urlopie w Berlinie, skąd wracając do Warszawy, zatrzymał się 28 grudnia w Poznaniu, gdzie jeszcze tego samego dnia, przez brata Teodora, nawiązał kontakt z członkiem Komisariatu Naczelnej Rady Ludowej (NRL) W. Korfantym i objął stanowisko tymczasowego głównodowodzącego powstania wielkopolskiego. Po uzyskaniu 2 stycznia 1919 r. aprobaty Sztabu Generalnego i Józefa Piłsudskiego awansował na majora i został naczelnym wodzem wojsk polskich w zaborze pruskim. 5 stycznia 1919 r. podporządkowano mu wszystkie formacje polskie w zaborze pruskim: Straż Ludową oraz Służbę Straży i Bezpieczeństwa, a polsko-niemiecką komendę m. Poznania rozwiązano. Z kpt. Stanisławem Łapińskim, rtm. Bronisławem Wzacnym i ppłk. Julianem Stachiewiczem zorganizował wydziały Dowództwa Głównego, którym podporządkował komendy powiatowe oraz sformował dowództwa frontowe jako ruchome dowództwa operacyjne. Tworząc podwaliny organizacyjne regularnego Wojska Wielkopolskiego podzielił w dniach 7-8 stycznia obszar Wielkopolski na dziewięć okręgów wojskowych; następnie 13 stycznia utworzono trzynaście obwodów uzupełnień i przygotowano pobór do wojska. Na rozkaz Taczaka opanowano 6 stycznia 1919 r. lotnisko na Ławicy, przygotowano zwycięską bitwę szubińską (8-13 I) oraz zakończoną niepowodzeniem akcję pod Zbąszyniem. Taczak utrzymywał kontakt ze Sztabem Generalnym w Warszawie, a dowodzone przez niego siły powstańcze liczyły 16 stycznia ok. 14 tys. ludzi. Dn. 16 stycznia 1919 r. przekazał stanowisko głównodowodzącego Wojska Wielkopolskiego generałowi J. Dowbor-Muśnickie-

mu, a sam objął funkcję II kwatermistrza Dowództwa Głównego. 14 lutego 1919 r. wszedł w skład powołanej przez generała Dowbora-Muśnickiego Komisji generała F. Dubiskiego, która ustalała zasady awansowania oficerów pochodzących z różnych armii zaborczych. 5 maja 1919 r. został członkiem Sądu i Rady Honorowej dla oficerów sztabowych. Powołany 16 maja na zastępcę szefa sztabu Dowództwa Głównego, awansował 3 czerwca 1919 r. na podpułkownika. Podczas wojny polsko-sowieckiej 20 kwietnia 1920 r. wyznaczony na dowódcę 69 Pułku Piechoty, wchodzącego w skład 34. Brygady Piechoty (w składzie 17 DP). W trakcie bitwy nad Berezyną objął 21 maja 1920 r. dowództwo całej Brygady (w składzie 69 i 70 pp) i nazajutrz został awansowany na pułkownika. Z kolei podczas walk odwrotowych dowodził okresowo 17 DP w składzie I Armii. Zarówno u podkomendnych, jak i u dowódców jednostek sąsiednich (m. in. generała Aleksandra Osieńskiego) miał opinię mężnego, walecznego, wyróżniającego się dużymi walorami taktycznymi oraz szczególnym poczuciem odpowiedzialności za los podległych mu oddziałów. Po zakończeniu działań wojennych został 22 stycznia 1921 r. dowódcą 17 DP w Poznaniu (od jesieni 1921 r. w Gnieźnie). W okresie 15 listopada 1923 r. – 15 sierpnia 1924 r. był słuchaczem I Kursu Centrum, Wyższych Studiów Wojskowych w Warszawie, w trakcie którego 31 marca 1924 r. został mianowany na generała brygady. W tym okresie współinicjował wzniesienie w Gnieźnie pomnika króla Bolesława Chrobrego. Na Uniwersytecie Poznańskim był członkiem wspierającym, potem honorowym, studenckiej korporacji „Lechia”. W 1925 r. włączył się w organizo-

wanie Centralnego Komitetu dla Badań nad Historią Powstania Wielkopolskiego 1918-1919. Pełnił funkcję przewodniczącego Komisji Naukowo Finansowej Komitetu. Po przemianowaniu w 1927 r. Komitetu na Towarzystwo dla Badań nad Historią Powstania Wielkopolskiego 1918-1919 stanął na czele jego Zarządu Głównego. Opatrzył przedmowami wydawnictwa „Problem ujęcia historii Powstania Wielkopolskiego 1918-1919” (P. 1926) i „Towarzystwo badań nad Historią Powstania Wielkopolskiego...” (P. 1928). Podczas przewrotu majowego 1926 r. opowiedział się po stronie rządowej i ze swoją dywizją dotarł 14 maja 1926 r. pod Warszawę; nie wzięła ona jednak udziału w walkach i w dniach 18-19 maja wróciła do garnizonów. We wrześniu 1927 r. dowodził w zastępstwie Okręgiem Korpusu nr VII w Poznaniu. 19 października 1928 r. zakończył dowodzenie 17 DP i objął dowództwo Okręgu Korpusu nr II w Lublinie. 28 lutego 1930 r. został przeniesiony w stan spoczynku. Zatrudnił się jako inspektor techniczny w Ubezpieczalni Krajowej w Gdyni, lecz po sześciu miesiącach wrócił do Poznania i jeszcze w r. 1930 został prezesem Wielkopolskiego Związku Straży Pożarnych. W 1934 r. został wiceprezesem Zarządu Głównego Związku Straży Pożarnych RP, rezygnując równocześnie z prezesury Towarzystwa dla Badań nad Historią Powstania Wielkopolskiego 1918-1919. W 1935 r. złożył też rezygnację z prezesury Związku Weteranów Powstań Narodowych RP 1914-1919, motywując swą decyzję chorobą, ale faktyczną przyczyną był brak reakcji władz na trudne warunki życia dawnych powstańców, pomijanie ich w rozdziale odznaczeń i stanowisk. Utrzymywał kontakty ze środowiskiem kombatanckim, m.

in. uczestniczył w uroczystościach powstańczych w wielu miejscowościach Wielkopolski. Po wybuchu drugiej wojny światowej, podczas poszukiwania dowództwa Armii „Poznań”, 9 września 1939 r. dostał się w Łowiczu do niewoli niemieckiej. 13 września 1939 r. został osadzony w Oflagu II A w Prenzlau. Kolejno przebywał w Oflagu IV C Colditz, twierdzy Konigstein, twierdzy Hohenstein, Oflagu VIII E Johannisbrunn w Oflagu VII A Murnau, skąd 29 kwietnia 1945 r. został oswobodzony przez wojska amerykańskie. 10 maja 1945 r. wstąpił w Paryżu do Polskich Sił Zbrojnych, po czym został skierowany na rekonwalescencję do Nicei. W maju 1947 r. wrócił do Polski i zamieszkał z żoną w Janikowie na Kujawach u córki, Aleksandry (od 1948 r. już tylko z żoną, po wyprowadzeniu się córki z rodziną do Sztumu). W 1947 r. uczestniczył w zorganizowaniu Koła Związku Powstańców Wielkopolskich Gdańsk-Śródmieście. Był inwigilowany przez kontrwywiad wojskowy. Dopiero po przełomie politycznym 1956 r. minister obrony narodowej przyznał mu 14 lutego 1959 r. emeryturę specjalną. W 1959 r., obecnego w Poznaniu Taczaka nie dopuszczono na centralne obchody 40-lecia powstania wielkopolskiego; na zaproszenia kombatantów uczestniczył natomiast w uroczystościach lokalnych w Janikowie, Inowrocławiu i Gostyniu. Od 1959 r. mieszkał w Malborku u córki. Nagrał w tym czasie wspomnienia dla Polskiego Radia. Zmarł 2 marca 1960 r. w Malborku, został pochowany 6 marca na cmentarzu w Malborku – Kałdowie; władze państwowe odmówiły wojskowego pogrzebu na Cmentarzu Zasłużonych w Poznaniu. Ekshumowany w 1988 r., został pochowany uroczystie 30 listopada 1988 r. na Cmentarzu Zasłużonych Wielkopolan na Wzgórzu św. Wojciecha w Po-

znaniu. Był odznaczony m. in. Krzyżem Virtuti Militari V kl. (1921), Krzyżem Niepodległości, Krzyżem Walecznych (dwukrotnie), Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski (1928), Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1957), francuskim Krzyżem Kawalerskim Orderu Legii Honorowej oraz niemieckim Krzyżem Żelaznym I kl. i II kl. Z okazji 80-lecia powstania wielkopolskiego przyznano mu pośmiertnie w 1998 r. Krzyż Wielki Orderu Odrodzenia Polski. Z kolei w dniu 27 grudnia 2019 roku pośmiertnie odznaczony – najwyższym odznaczeniem państwowym – Orderem Orła Białego nadanym przez Prezydenta RP Andrzeja Dudę na wniosek Zarządu Głównego Towarzystwa Pamięci Powstania Wielkopolskiego. W zawartym 22 września 1904 r. małżeństwie z Ewą z domu Wichmann (zm. 1953 r.), absolwentką studiów plastycznych, miał syna Stanisława Kazimierza i córkę Aleksandrę, zamężną za Czesławem Gogołkiewiczem. 16 stycznia 2009 r. w Mieszkowie odsłonięto pomnik generała S. Taczaka, autorstwa Rafała Nowaka oraz tablicę pamiątkową. Jego imię nosi Oddział Wojewódzki Związku Ochotniczych Straży Pożarnych RP woj. wielkopolskiego w Poznaniu (od 2005 r.), 16. Batalion Remontu Lotnisk z Jarocina (od 25 kwietnia 2010 r.), a także szkoły podstawowe m. in. w Mieszkowie, Poznaniu i Wąsowie oraz ulice m. in. w Bydgoszczy, Gorzowie Wlkp., Mogilnie, Ostrowie Wlkp., Poznaniu, Zbąszyniu i Szczecinie. Jego nazwisko widnieje na tablicy pamiątkowej poświęconej korporantom powstańcom wielkopolskim odsłoniętej 25 stycznia 2009 r. na gmachu Księgarni św. Wojciecha w Poznaniu. Zjednoczenie Kurkowych Bractw Strzeleckich RP organizuje Memoriał Generała Stanisława Taczaka.

Bogusław Polak, General Stanisław Taczak (1874-1960), Poznań 1997 (tamże źródła i literatura); Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918-1919, red. A. Czubiński, B. Polak, Poznań 2002, s. 365-369; B. Polak, M. Polak, General Stanisław Taczak (1874-1960), Poznań-Warszawa 2019.

Bogusław Polak

THIEL Stanisław Lucjan (1881-1943), konspirator niepodległościowy, twórca i dowódca batalionu ostrzeszowskiego, dowódca 11 Pułku Strzelców Wielkopolskich (69 Pułk Piechoty) i XXXIII Brygady Piechoty, pułkownik WP.

Urodzony 20 października 1881 r. we Wrocławiu, był synem radcy sądowego i ziemianina Kazimierza T. i Józefy z Frezerów. W rodzinnym mieście ukończył gimnazjum, następnie od 1 kwietnia 1902 r. do 30 września 1903 r. odbywał praktyki rolnicze na Śląsku i Pomorzu. Od 1 października 1903 r. do 31 marca 1906 r. studiował na Wydziale Rolniczym Uniwersytetu we Wrocławiu. W międzyczasie od 1 listopada 1905 r. objął rodzinny majątek w Doruchowie k. Ostrzeszowa. Od 1 kwietnia 1901 r. do 31 marca 1902 r. służył w 6 p. artylerii polowej we Wrocławiu, w latach 1903-1905 odbywał ćwiczenia wojskowe, we wrześniu 1905 r. zdał egzamin na oficera. 3 sierpnia 1914 r. został zmobilizowany do zapasowego szwadronu trenów (taborów) w Poznaniu. Od 11 września 1914 r. do 16 lutego 1916 r. służył w 5 baonie pionierów, jako dowódca oddziału pontonowego. Następnie do 12 listopada 1918 r. był w sztabie 119 Dywizji Piechoty, na stanowisku oficera do zleceń, później szefa wydziału

I b. 4 grudnia 1914 r. mianowany podporucznikiem. Był na froncie we Francji i w Rosji. Od 16 października 1918 r. urlopowany, powrócił do Ostrzeszowa. 6 stycznia 1919 r. Powiatowa Rada Ludowa w Ostrzeszowie wyznaczyła T. na stanowisko dowódcy oddziałów powstańczych na tym terenie; formalnie rozkazem dowództwa okręgu wojskowego w Ostrowie Wlkp. został mianowany dowódcą powiatu ostrzeszowskiego, od 9 stycznia 1919 r. Wkrótce stanął na czele utworzonego przez siebie batalionu ostrzeszowskiego, z którym ubezpieczał odcinek od Wieruszowa – Podzamcza do Czarnego Lasu k. Odolanowa. Organizacyjnie T. podlegał wówczas dowództwu frontu południowego, ale zachował dużą swobodę działania. Wkrótce ujawnił swe uzdolnienia taktyczne i doświadczenie sztabowe. Stał się znany także po przeciwnej stronie frontu: 9 stycznia żołnierze

Stanisław Lucjan Thiel

Grenzschutzu dokonali odwetowej, rabunkowej wyprawy na Doruchów. 14 – 15 stycznia 1919 r., podczas walk o Ligołę T. był w Ostrzeszowie, wraz z szefem sztabu frontu, Zygmuntem Wieliczką, ale w boju wtedy nie dowodził. 17 stycznia, w imieniu Komendy Ostrzeszowskiej żegnał powracających do Pleszewa żołnierzy kompanii Feliksa Pamina. Ponadto żołnierze batalionu brali udział w walkach o Rogaszyce, Parzynów (19 I) i Torzeniec (29 I). W czasie tzw. ofensywy kępińskiej 18 stycznia 1919 dowodził w potyczce pod Korzeniem k. Kępna. Działania, którymi wówczas kierował, cechowały systematyczność i brak ryzykownych decyzji, co wydaje się uzasadnione wobec przewagi liczebnej przeciwnika i ważności powierzono odcinka. Gdy 30 stycznia 1919 r. przystąpiono do tworzenia 12 Pułku Strzelców Wielkopolskich, Thiel objął dowództwo III batalionu w tym oddziale. 2 sierpnia 1919 r. mianowany dowódcą 11 Pułku Strzelców Wielkopolskich (późn. 69 pp. wilkp), dowodził tym oddziałem do 10 kwietnia 1920 r., a 17 stycznia t. r. na jego czele uroczyście wkroczył do rewindykowanego Kępna. 13 kwietnia 1919 r. mianowany porucznikiem, tegoż dnia kapitanem, ze starszeństwem od 1 marca 1916 r. (6 VI 1919 przesunięto na 1 VII 1914). 6 czerwca 1919 r. dekretem Komisariatu Naczelnej Rady Ludowej nr 134 mianowany majorem, ze starszeństwem od 1 marca 1918 r. 10 kwietnia 1920 r. przeniesiony do Ministerstwa Spraw Wojskowych, na stanowisko zastępcy szefa Departamentu I. Tegoż dnia dekretem Naczelnego Wodza nr 2140 mianowany pułkownikiem (z pominięciem stopnia podpułkownika). 3 czerwca 1920 r. na własną prośbę przeszedł do służby liniowej, powrócił na sta-

nowisko dowódcy 69 Pułku Piechoty, a od 10 lipca 1920 do 18 lutego 1921 r. dowodził 33 Brygadą Piechoty. Na czele tej jednostki (67 i 68 pp, w składzie 17 Dywizji Piechoty) uczestniczył w walkach frontowych; był wielokrotnie wyróżniany przez przełożonych, lubiany i szanowany przez żołnierzy. Od 28 lutego 1921 r. do 15 maja t. r. odbył przeszkolenie na kursie wyższych dowódców w Poznaniu. Od 14 lipca do 11 sierpnia 1921 r. pełnił funkcję dowódcy 17 DP, następnie powrócił na stanowisko dowódcy 33 BP. 1 października 1921 r. objął stanowisko zastępcy dowódcy piechoty dywizyjnej 17 DP. 13 grudnia t. r. został przewodniczącym komisji weryfikacyjnej dla oficerów z b. armii niemieckiej. Został zwolniony do rezerwy na własną prośbę, 13 maja 1922 r. Czynnie w wojsku odtąd już nie służył, choć jako oficer rezerwy miał przydział mobilizacyjny do 69 Pułk Piechoty 22 lutego 1932 r. przeniesiony do pospolitego ruszenia, 21 marca 1933 r. został włączony w skład oficerskiej kadry Okręgu Korpusu nr VII. Po zwolnieniu z wojska, aż do września 1939 r. zarządzał swym majątkiem w Doruchowie. Bardzo aktywny społecznie, pełnił funkcje prezesa: Związku Towarzystw Powstańców i Wojaków, Kótek Rolniczych, Mleczarni Spółdzielczej w Kępnie, rad nadzorczych: Polskiej Spółki Nasionnej w Poznaniu, Zjednoczonych Cukrowni Witaszyce – Zduny, wchodził w skład Rady Koła Związku Inwalidów Wojennych RP w Ostrzeszowie. W 1929 r. był współorganizatorem ostrzeszowskiej Wystawy Przemysłowej. Pełnił też funkcję radcy Poznańskiego Ziemstwa Kredytowego. 17 czerwca 1923 r. mianowany Honorowym Obywatel Miasta Ostrzeszowa. We wrześniu 1939 r. został aresztowany i osadzony w więzieniu w Ostrzeszowie.

Według rodzinnej tradycji uniknął nieuchronnego wyr. śmierci i egzekucji wskutek interwencji dawnego przełożonego z I wojny światowej, Waltera von Reichenau. Następnie został przewieziony do więzienia w Forcie VII w Poznaniu. Zwolniony w 1940 r. pod zmienionym nazwiskiem wyjechał do Warszawy, a potem pracował jako kierownik cegielni Dąbrówka koło Pyr. Należał do Narodowej Organizacji Wojskowej, był dowódcą Inspektoratu Ziemi Zachodnich z siedzibą w Warszawie, używał pseudonimu „Przemysław”. Zmarł w Warszawie 9 października 1943 r., w wyniku szoku spowodowanego widokiem zmarłej córki Katarzyny i choroby nabytej w Forcie VII. Pochowany na Cmentarzu Powązkowskim. Pośmiertnie 1 stycznia 1944 r. (rozkazem Dowódcy Narodowych Sił Zbrojnych nr L. 1/44) mianowany generałem brygady; jednak awans ten dotąd nie został zweryfikowany. Staraniem syna T. został ekshumowany i 18 listopada 1965 r. złożony w grobowcu rodzinnym w Doruchowie. Był odznaczony Orderem Virtuti Militari 5 kl., Krzyżem Walecznych (czterokrotnie), francuskim Orderem Legii Honorowej, Złotym Krzyżem Zasługi, Krzyżem Za Waleczność NRL, Pruskim Krzyżem Żelaznym 1 kl. oraz szeregiem medali. W 1918 r. zawarł związek małżeński z kuzynką, Marią Thiel (1886-1940). Dzieci: Stanisław (1920-1945, żołnierz AK, zginął przypuszczalnie w Radogoszczu), Katarzyna (1920-1943), Krystyna (1922-1944, sanitariuszka, poległa w powstaniu warszawskim), Kazimierz (ur. 1924, profesor budownictwa lądowego). Żona Maria, aresztowana podczas próby nielegalnego przekroczenia granicy Rzeszy i GG, zmarła w szpitalu więziennym w Łodzi. Tablice pamiątkowe: na budynku

w Ostrzeszowie, z którego wyruszyła do walki kompania powstańcza dowodzona przez T., epitafium na grobie rodzinnym w Doruchowie.

Marek Rezler, Thiel Stanisław Lucjan (1881-1943), (w:) Powstańcy Wielkopolscy. Biogramy uczestników Powstania Wielkopolskiego 1918-1919, t. X, red. B. Polak, Poznań 2013, s. 178-181.

Marek Rezler

THOMAS Paweł Bartłomiej (1891-1969), dowódca odcinka na Froncie Zachodnim dowódca batalionu w 6 Pułku Strzelców Wielkopolskich (60 Pułk Piechoty), ppłk WP.

Ur. 25 września 1891 r. w Walentynowie (pow. wyrzyski), w rodzinie rolnika Bartłomieja i Anny z Piszczków. Po ukończeniu seminarium nauczycielskiego w Kcyni pracował (od 15 II 1912 do 30 IX 1912) jako kierownik szkoły ludowej w Poznańskim. Odbił jednoroczną służbę wojskową w Poznaniu (1 X 1912-30 IX 1913). Od 1 X 1913 r. pełnił funkcję kierownika szkoły ludowej w pow. kościańskim. Następnie (1 IV 1915-12 XII 1918) służył w armii niemieckiej i walczył kolejno w 37, 345 i 68 Pułku Piechoty. W czasie walk na froncie zach. został ranny. Od 27 XII 1918 r. służył w oddziałach powstańczych; był dowódcą odcinka na froncie zach. 20 II 1919 r. przeniesiono go do Grupy „Leszno” na stanowisko dowódcy oddziałów ciężkich karabinów maszynowych (1 kompania zapasowa). Na początku kwietnia 1919 r. został mianowany dowódcą 4 baonu 6 Pułku Strzelców Wielkopolskich (późniejszy 60 Pułk Piechoty). Dekretem NRL nr 54 (poz.

181 z 23 V 1919, ze starszeństwem od 1 IV 1914) został mianowany por. Od września 1919 r. dowodził I baonem 6 Pułku Strzelców Wielkopolskich. We wrześniu 1921 r. mianowano go kierownikiem wyszkolenia 74 Pułku Piechoty w Biedrusku, a w czerwcu 1922 r. szefem sztabu Grupy Północnej na Górnym Śląsku. Od września 1922 r. do stycznia 1928 r. pełnił w 74 Pułku Piechoty kolejno stanowiska: dowódcy I baonu i oficera PW. Awansował 15 VIII 1924 r. do stopnia mjr. Od I IX do 31 X 1925 r. odbył kurs kwatermistrzostwa przy Ministerstwie Spraw Wojskowych, a w 1928 r. – w Toruniu. W styczniu 1929 r. mianowany został dowódcą 3 baonu w mieście Lidą. 1 I 1930 r. awansował do stopnia ppłk. i został zastępcą dowódcy pułku w 85 Pułku Strzelców Wileńskich (Nowa Wilejka). Po ukończeniu (1933) kursu dowódców pułków w Rembertowie, od 30 VII 1933

Paweł Bartłomiej Thomas

do 4 II 1934 r. pełnił obowiązki dowódcy 85 Pułku Strzelców Wileńskich, następnie przeniesiony został (4 II) na stanowisko komendanta Rejonowej Komisji Uzupelnień w Szamotułach. W wojnie obronnej 1939r. dowodził grupą ewakuacyjną. Po przekroczeniu granicy (20 IX) został internowany w Rumunii. Przebywał w obozach w Calimanesti i Targoviste. Od 8 II 1941 do 1 IV 1945 r. przebywał w niewoli niemieckiej – początkowo w oflagu VI E Dorsten (Westfalia), a następnie VI B Dossel. Po wyzwoleniu przebywał zaś (IV-XI 1945) w Polskim Obozie Oficerskim–Zgrupowanie Pohelsheim. Po powrocie do kraju (1945) pracował w: Oficerskiej Szkole Samochodowej w Bydgoszczy (1945), Oficerskiej Szkole Samochodowej w Koszalinie (1947), DOW w Bydgoszczy (1947-1949), sanatorium wojskowym w Ciechocinku (1949-1952). 25 VIII 1952 r. zwolniony od powszechnego obowiązku wojskowego, pracował w Wojewódzkim Zarządzie Przemysłu Gastronomicznego i do 1958 r. działał społecznie, m. in. jako opiekun społeczny. Zmarł 14 listopada 1969 r. w Bydgoszczy i spoczął na cmentarzu na Bielawkach. Był odznaczony: Orderem Virtuti Militari V kl., Krzyżem Niepodległości, Orderem Odrodzenia Polski V kl., Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym, Odznaką „Bydgoszcz Zasłużonemu Obywatelowi”. Związek małżeński zawarł z Zofią z Menclewskich i miał córkę Irenę (1919).

Zdzisław Kościański, Thomas Paweł Bartłomiej (1891-1969), (w:) Powstańcy wielkopolscy. Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918-1919, t. IV, red. B. Polak, Poznań 2008, s. 204-205.

Zdzisław Kościański

TOMIAK Stanisław (1894-1975), dowódca kompanii wolsztyńskiej, dowódca kompanii w 2 Pułku Strzelców Wielkopolskich (późniejszy 56 Pułk Piechoty) pamietnikarz powstania, ppłk WP.

Ur. 15 września 1894 r. w Wolsztynie, w rodzinie ogrodnika Walentego i Weroniki z Masznerów. Uczęszczał do gimnazjum w Wolsztynie, a następnie w Poznaniu, Fryburgu, Wrocławiu, Bydgoszczy, jako że z gimnazjum wolsztyńskiego usunięto go za udział w strajku szkolnym. Brał udział w pracach Towarzystwa Tomasza Zana. 13 stycznia 1915 r. powołany do służby czynnej w 6 Pułku Piechoty armii niemieckiej, od marca przebywał na kursie oficerskim. Na front zach. powrócił w czerwcu, do 98 Pułku Piechoty. Nad rzeką Sommą (13 XI 1916) został ciężko ranny. Po wyleczeniu walczył w 5 baonie minomiotów na froncie francuskim, włoskim i macedońskim. Następnie przydzielony został do górskiej kompanii minomiotów na front w Serbii, Rumunii i na Kaukazie, 1 stycznia 1919 r. powrócił z armii niemieckiej, przez Wiedeń i Niemcy, do Wolsztyna. 5 stycznia przystąpił jako ochotnik do oddziału powstańczego, pełniąc funkcję dowódcy i organizatora kompanii wolsztyńskiej. Kierował zdobyciem przedmieścia i dworca kolejowego w Kopanicy – zdobył w tej akcji m. in. 6 ciężkich karabinów maszynowych, 30 karabinów, 16 000 amunicji paskowej, 4000 amunicji luźnej i ok. 20 jeńców. 25 stycznia otrzymał dowództwo nad odcinkiem babimoj-skim i podczas obrony miasta (31 I) z sukcesem odparł nieprzyjaciela. Sukcesem także zakończył się wypad na Nowe Kramsko i Goltzen (z 2 na 3 II). Zdobyć powstańczą stanowiło: 7 ciężkich karabinów maszynowych, 2 lekkie, 6 koni, 1 kuchnia polowa, 1 wóz amunicyjny, prze-

szło 40 karabinów, 15 000 amunicji paskowej i 25 jeńców. W ciężkich walkach zgrupowanie jego zmuszone zostało do odejścia (12 II) z Babimostu do Wielkiego Grójca. Podczas odwrotu sam został ciężko ranny. Za walki te odznaczono go Orderem *Virtuti Militari* V kl., a dekretem NRL nr 16 (poz. 1 z 28 III 1919) mianowany został ppor. (ze starszeństwem od 21 I 1919). Po wyzdrowieniu wcielony do 2 Pułku Strzelców Wielkopolskich (późniejszy 56 Pułk Piechoty), walczył jako dowódca kompanii na froncie wsch. w wojnie polsko-bolszewickiej, aż do zawieszenia broni, 1 IV 1920 r. otrzymał awans na por. i w 56 Pułku Piechoty pełnił funkcję dowódcy kompanii szkolnej oraz dowódcy baonu. W 1922 r. otrzymał awans na kpt. (ze starszeństwem od 21 I 1919). W latach 1922-1929 przebywał w 86 Pułku Piechoty, a od 1929 do 1931 r. w 24 Pułku Piechoty, gdzie pełnił funkcję kwatermistrza. 1 I 1929 r. mianowany został mjr. W latach 1931-1934 był dowódcą baonu unitarnego Szkoły Podchorążych Piechoty w Różanie (n. Narwią). Awansował na ppłk. (od 1 I 1934). W 1934 r. mianowany został zastępcą dowódcy 3 Pułku Strzelców Podhalańskich w Bielsku Śląskim. Od listopada 1938 r. był ostatnim dowódcą 58 Pułku Piechoty i z nim w wojnie obronnej 1939 r. brał udział m. in. w bitwie n. Bzurą. Po klęsce wrześniowej przebywał jako jeńiec w oflagach niemieckich: Hohnstein, Arnswalde i Dóssel. Był organizatorem konspiracji obozowej. Po zakończeniu wojny pozostał na emigracji; osiadł z rodziną w Londynie, resztę życia spędzając aktywnie, m. in. spisywał dzieje swojej kompanii. Był autorem wspomnień zamieszczonych w londyńskim „Przeglądzie Zachodnim”, a także w wydawnictwach krajowych. Zmarł

8 maja 1975 r. w Londynie, a prochy, zgodnie z jego wolą, zostały sprowadzone do kraju i złożone w ziemi rodzinnej – w Wolsztynie. Był odznaczony: Orderem *Virtuti Militari* V kl., Krzyżem Walecznych (czterokrotnie), Krzyżem Niepodległości, Złotym Krzyżem Zasługi, medalem za Wojnę, Medalem X-lecia Odzyskania Niepodległości. Związek małżeński zawarł z Zofią Chyłkowską i miał dzieci: Janusza Józefa (1924), Andrzeja (1927) oraz Marię Teresę (1930).

Zdzisław Kościański, Tomiak Stanisław (1894-1975), (w:) Powstańcy wielkopolscy. Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918-1919, t. IV, red. B. Polak, Poznań 2008, s. 205-206.

Zdzisław Kościański

TRAEGER Albert (1892-1953), pułkownik, oficer 1 Pułku Ułanów Wielkopolskich.

Ur. 3 lutego 1892 r. w Łodzi w rodzinie przemysłowca Gustawa Adolfa i Anny z domu Czapiewskiej. W 1912 roku ukończył w Moskwie gimnazjum, uzyskując maturę. W 1912 r. wstąpił do Oficerskiej Szkoły Jazdy w Elizawetgradzie. Szkołę ukończył w 1914 r.. W czasie wojny służył w 4 pułku ułanów charkowskich. Awansował do stopnia sztabsrotmistrza. Od 26 XII 1917 r. do 1 II 1918 r. w I Korpusie gen. J. Dowbor-Muśnickiego jako organizator pułku, d-ca szwadronu zap. w 3 Pułku Ułanów. Krótko więziony przez bolszewików na moskiewskich Butyrkach, po zwolnieniu pracował w przedstawicielstwie Rady Regencyjnej w Moskwie (Wydział Konsularny), ułatwiając oficerom – Polakom, ściganym przez bol-

szewików, wydostanie się z Rosji do Polski. 15 I 1919 r. przybył do Warszawy i wstąpił do WP. Skierowany do Poznania uczestniczył w formowaniu 1 Pułku Ułanów Wielkopolskich. (późniejszy 15 p. uł. Poznańskich). W stopniu rtm. objął dowództwo szwadronu, a nast. dyonu (I i II szwadron). W lipcu został z-cą d-cy pułku i p. o. oficera sztabowego. 24 V 1920 r. podczas ofensywy bolszewickiej na Mińsk, na rozkaz ppłk. W. Andersa objął dowództwo wydzielonego oddziału 15 p. uł. i zaatakował brygadę dońskich kozaków, zagrażającym tyłom 6 DP. Mając 200 ułanów rozbił poszczególne oddziały brygady, zepchnął na błota i zmusił do złożenia broni. Wzięto 500 jeńców, tyleż koni, 8 ckm i tabory. Za czyn ten odznaczony został VM 5 kl. (nr 3901). 26 III 1921 r. awansował na majora. Na stanowisku z-cy d-cy 15 Pułku Ułanów Pozn. pozostał do 28 I 1928 r. 22 IV 1927 r. awansował do stopnia ppłk. 28 I 1928 r. objął do-

Albert Traeger

wództwo 18 Pułku Ułanów. Od 27 I 1932 r. do wybuchu wojny na stanowisku rejonowego inspektora koni DOK Lublin, 1 IX 1939 r. bez przydziału zgłosił się do 2 p. uł. 25 t. m. kontuzjowany dostał się do niewoli niemieckiej. W 1945 r. powołany do WP i 21 XII t. r. awansowany do stopnia pułkownika. W 1946 r. przeszedł w stan spoczynku. Zm. 1 listopada 1953 r.. Pochowany w Poznaniu na Cmentarzu Junikowskim – pole R-6, kwatery 8, nr grobu 10. Odznaczony: VM 5 kl, KW 3x, ZKZ, odznaczeniami zagranicznymi i medalami. Ożenił się z Zofią Semoff. Dzieci: Jerzy Janusz (ur. 31 VII 1924, dr. nauk weterynaryjnych).

Bogusław Polak, Traeger Albert (1892-1953), (w:) Powstańcy wielkopolscy... Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918/1919, t. XIII, Poznań 2016, s. 177-178.

Bogusław Polak

URBANEK Roman (1899-1987), ochotnik kompanii lwóweckiej i oddziału posadowskiego, ułan 16 Pułku Ułanów Wielkopolskich.

Ur. 22 lipca 1899 roku we Lwówku jako syn Jana i Franciszki z domu Ozorkiewicz. Weteran I wojny światowej (1916-1918). Ochotnik oddziału konnego kompanii lwóweckiej od 3 stycznia do końca marca 1919 roku. Pełnił służbę łącznikową i patrołowo-wartowniczą. Brał udział w walkach pod Miedzichowem, Łomnicą, Krzyżkówkiem, Kaliskami i Lewicami. Później został wcielony do 2 Pułku Ułanów Wielkopolskich (późniejszy 16 Pułk Ułanów Wielkopolskich) i w jego szeregach brał udział w wojnie

polsko-bolszewickiej. Zwolniony z wojska w 1922 roku. Po wojnie powrócił do rodzinnego Lwówka. W okresie międzywojennym pracował w Rozlewni Piwa Jana Bukiewicza, rozwożąc zaprzęgiem konnym towar po okolicy. 23 sierpnia 1939 roku został ponownie zmobilizowany do wojska. Brał udział w kampanii wrześniowej jako żołnierz 16 pułku ułanów wielkopolskich. Brał udział w walkach pod Kutnem, Sochaczewem, Radnem, Gostyninem, Łęczycą, Sobótką nad Bzurą i Żychlinem. Po bitwie nad Bzurą dostał się do niewoli niemieckiej w Rumiance koło Żabiej Woli. Osadzony w obozie jenieckim w Bocholt w Nadrenii Westfalii (Niemcy). W listopadzie 1939 roku został zwolniony z obozu i skierowany do lekkiej pracy w majątku Michorzewo. Później wywieziony do Niemiec na roboty. W wyniku bombardowania lotnictwa angielskiego został ranny w lewą rękę. Uznany za niezdol-

Roman Urbanek

nego do pracy i zwolniony w 1944 roku do domu. Powróciwszy po raz kolejny z wojennej zawieruchy, Roman Urbanek pracował przez krótki czas u swojego przedwojennego pracodawcy, J. Bukiewicza. Odniesiona rana podczas II wojny światowej nie pozwalała mu jednak wykonywać swojej pracy. W 1965 roku przeszedł na rentę. Pracował później także w kościele parafialnym we Lwówku, jako kościelny. W latach 1923–1939 należał do Towarzystwa Powstańców i Wojaków we Lwówku, gdzie zweryfikowany został jako powstaniec wielkopolski. W 1937 roku w czasie pogrzebu Stanisława hr. Łąckiego wraz z towarzyszami broni asystował przy jego trumnie. Wstąpił do Związku Bojowników o Wolność i Demokrację 24 lipca 1965 r., będąc jego zwykłym członkiem, zweryfikowanym jako powstaniec wielkopolski. 22 grudnia 1966 roku otrzymał Wielkopolski Krzyż Powstańczy (nr 37352), a 23 kwietnia 1978 roku Order Odrodzenia Polski (nr 323-78-64). W roku 1971 został awansowany na podporucznika Wojska Polskiego. W 1965 roku przeszedł na emeryturę. Ożenił się w 1926 roku z Marią z domu Dłużewska, z którą miał dwójkę dzieci: Zygmunt (ur. 1927) i Zofia (ur. 1932). Zmarł 3 czerwca 1987 roku we Lwówku. Pochowany został na cmentarzu św. Krzyża we Lwówku.

Szymon Konieczny, Urbanek Roman (1899-1987), (w:) Powstańcy wielkopolscy. Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918-1919, t. XVII, red. B. Polak, w druku.

Szymon Konieczny

VOGEL Dionizy (1896-1986), komendant powstania na pow. nowotomyski, ppłk WP.

Ur. 21 marca 1896 r. we wsi Troszczyń (pow. nowotomyski), w rodzinie rolnika Romana i Michaliny z Wojtkowiaków. Na przełomie 1906 i 1907 r. wziął udział w strajku szkolnym. W 1910 r. rozpoczął naukę w szkole średniej w Międzyrzeczu, a następnie we Wschowie. Po zdaniu matury, 15 VII 1915 r. zaciągnięty do armii niemieckiej, początkowo służył w 41 Pułku Artylerii Lekkiej w Głogowie, a od 15 października w Bojanowie – 19 Pułk Piechoty Rezerwowej. Skierowany na front zach. (3 III 1916, Francja), od marca do czerwca 1917 r. uczestniczył w kursie oficerskim w Biedrusku, po czym wrócił na front i walczył w 18 Pułku Piechoty Rezerwowej. 29 listopada awansowano go na ppor. Ranny 16 X 1918 r., leczyl się w szpitalu, ale 13 grudnia odesłany został do baonu aspirantów 19 Pułku Piechoty Rezerwowej w Bojanowie, gdzie pełnił funkcję dowódcy plutonu oraz kompanii (do 2 I 1919). Na wiadomość o wybuchu powstania wielkopolskiego stawil się do dyspozycji dowódcy frontu, gdzie otrzymał przydział na odcinek Lwówek-Trzciel. Brał udział w zdobyciu Nowego Tomyśla, a następnie jako dowódca zdobył pod Trzcielem samolot bombowy, biorąc do niewoli jego załogę. Wskutek dawnych ran musiał opuścić front i objął stanowisko komendanta na pow. nowotomyski (3 X-5 IX 1919). K. Zenkteler (zob.) napisał o nim: Doświadczony i bardzo odważny żołnierz, doskonale orientował się w powierzonych mu zadaniach. Skromny i nie narzucający się, miłym jest towarzyszem. Wyszkolony piechur i kulmiocista. Kompanie utrzymuje w bardzo dobrym stanie. Płk dyplomowany J. Skrzydlewski stwier-

Dionizy Vogel

dził natomiast: Współpracując razem ze starostą przyczynił się do spolszczenia administracji powiatu, wyszkolenia kilku tur-nusów ochotników oraz sformowania ba-onu piechoty, który wszedł w skład armii polskiej, 1 VII 1919 r. mianowany został por. Jako dowódca 2 baonu I Pułku Pie-choty Rezerwowej (późniejszy 155 Pułk Piechoty, a następnie 73 Pułk Piechoty) dowodził na froncie litewsko-białoruskim. Był ranny w akcji pod Grodnem (20 VII 1920). Następnie jako ochotnik uczestni-czył w III powstaniu śląskim. 31 V 1923 r. przeszedł do rezerwy. W życiu zawodo-wym od 1926 r. kierował Spółdzielnią Rolniczo-Handlową „Rolnik” w Buku. W grudniu 1939 r. został wysiedlony z ro-dziną do GG. Od maja 1940 r. do końca II wojny światowej był kierownikiem młyna; pełnił jednocześnie w konspiracji funkcję komendanta AK na pow. Radomsko, (pseudonim „Gryf”). W 1945 r. powrócił

do Buku i dalej kierował „Rolnikiem”. 29 listopada aresztowany za działalność wo-jenną w szeregach AK, został zdegrado-wany i skazany. Na mocy amnestii zwol-niony, powrócił na dawną posesję. W 1948 r. otworzył w Poznaniu firmę „Juta”, którą przemienił w 1950 r. na spółdzielnię. Z powodu choroby w 1954 r. przeszedł na rentę inwalidzką. Mieszkał w Poznaniu, aktywnie uczestniczył w pra-cach koła ZBoWiD-u na Solaczu. Zmarł 19 lutego 1986 r. Był odznaczony in. Or-derem Virtuti Militari V kl., Orderem Od-rodzenia Polski V kl., Krzyżem Powstań-ców Wielkopolskich. Żonaty z Czesławą Mańczak, miał dzieci: Teresę (1930), Ma-rię (1932-1939) oraz Marka (1941).

Zdzisław Kościański, Vogel Dionizy (1896-1986), (w:) Powstańcy wielkopolscy. Biograpy uczestników powstania wielkopolskiego 1918-1919, t. IV, red. B. Polak, Poznań 2008, s. 208-210.

Zdzisław Kościański

WAWRZYNIAK Władysław Jan Ne-pomucen (1890-1940), dowódca frontu południowego powstania, płk WP.

Ur. 15 maja 1890 r. w Antoninie koło Ostrowa Wielkopolskiego, w rodzinie Lu-dwika, gajowego w Tokarzewie i Józefy z Rosińskich. Studiował prawo w Mona-chium i we Wrocławiu. Prezes Towarzy-stwa Tomasza Zana i działacz Związku Młodzieży Polskiej (ZET). Po studiach pra-cował na stanowisku referendarza w są-dzie w Ostrowie Wielkopolskim. W 1914 zmobilizowany do armii niemieckiej. W 1915 mianowany ppor. 16 XI 1918 przyjechał na urlop do Ostrowa Wielko-polskiego. Tamtejsza Powiatowa Rada Lu-

Władysław Jan Nepomucen Wawrzyniak

dowa powierzyła mu dowództwo 2 kompanii tzw. ostrowskiego pułku piechoty. Od 25 XI tegoż roku dowódca Baonu Pogranicznego w Szczypiornie. W powstaniu wielkopolskim dowódca odcinka południowego Frontu Wielkopolskiego, brał udział w oswobodzeniu Skalmieczyca, Ostrowa Wielkopolskiego, sformował 12 Pułk Strzelców Wielkopolskich (70 Pułk Piechoty Wielkopolskiej). We wniosku na VM podkreślono, że W. Wawrzyniak: wraz z zorganizowanym przez siebie baonem przeszedł do Kalisza i tam zorganizował oddział powstańczy. W nocy z 30/31 grudnia 1918 na czele baonu zdobył Skalmieczyce i stanowczym i stanowczym wystąpieniem zdecydował o wybuchu powstania w Ostrowie. Zdobył Krotoszyn i Zduny. W styczniu 1919 został dowódcą powstańczego Południowego Okręgu Wojskowego. Na przeło-

mie stycznia i lutego zorganizował 12 Pułk Strzelców Wielkopolskich (przemianowany na 70 Pułk Piechoty Wielkopolskiej). Za czyny te odznaczony został VM 5 kl. (nr 4719). W 1919 awansowany przez Naczelną Radę Ludową na por. 5 V 1919 i kpt. 1 VI 1919. na froncie zachorował. 1 IV 1920 awansował na mjr. Od 7 VIII 1920 był komendantem Grudziądza. Od 1 VII 1921 w DOK nr VII w P-niu (do 1 I 1925) na stanowisku szefa poboru, potem I i V oddziału. Następnie dowodził baonami w 58, 57 i 35 pułku piechoty. 30 IX 1929 przeniesiony w stan spoczynku. Osiadł w Baku, pracując zarobkowo jako sekretarz Stowarzyszenia Kupców. W roku 1937 pełnił obowiązki komisarycznego burmistrza Opalenicy. W październiku 1939 zgłosił się ochotniczo do wojska. Przydzielony do jednostki zapasowej w nieznanych okolicznościach dostał się do niewoli sowieckiej. Osadzony w Kozielsku, skąd przysłał list do żony. Zamordowany w Katyniu. Odznaczony był także Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski, Krzyżem Niepodległości i medalami pamiątkowymi. Żonaty dwukrotnie; z Romaną Łukanowską z Mayów (rozwód) i Martą z Matuszewskich (zmarła około 1941). Bezdzietny.

Zenon Dykciak, *Wawrzyniak Władysław (1890-1940)*, (w:) *Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918-1919*, red. A. Czubiński, B. Polak, Poznań 2002, s. 386-388.

Zenon Dykciak

WEGNER Witold Józef (1894-1920), komendant Buku w okresie powstania, dowódca batalionu w 74 pułku piechoty.

Ur. 6 sierpnia 1894 r. w Kaliszankach (k. Wągrowca), w rodzinie właściciela resztówki w Kaliszankach (później gospodarstwa w Bartodziejach), Józefa i Katarzyny ze Słomińskich. Wychowany na tradycjach patriotycznych, uczył się najpierw w ewangelickiej szkole elementarnej, w domu dodatkowo pobierając prywatne lekcje historii i języka polskiego. Do gimnazjum uczęszczał najpierw w Wągrowcu, kontynuując naukę w gimnazjum humanistycznym w Międzyrzeczu. Szkołę opuścił po otrzymaniu promocji do niższej primy i rozpoczął w Poznaniu naukę zawodu aptekarza. 3 sierpnia 1914 r. został zmobilizowany do 3 szwadronu trenów (taborów) w Poznaniu. 24 września skierowano go do Prus Wschodnich w składzie kolumny amunicyjnej. Po krótkiej chorobie (II/III 1916) i pobycie w lazarecie, prowadził (26 marca-20 czerwca 1916) szkolenie żołnierzy trenów w Hanowerze. Od czerwca 1916 r. do lipca 1918 r. służył w 101 Kolumnie Taborów, później w I Szpitalu Gwardii. 11 lipca przydzielony do 392 Kolumny Amunicyjnej we Flandrii, pozostał tam do końca służby w armii niemieckiej. W 1914 r. brał udział w walkach m. in. pod Włocławkiem, Kutnem, Łodzią i Brzezinią, w 1915 r. – w okolicach Warszawy i Słomimia, w 1916 i 1917 r. – w Kurlandii i na Litwie. W 1918 r. był na froncie zachodnim. Od 4 kwietnia do 12 czerwca 1918 r. przebywał na kursie aspirantów oficerskich. 13 września mianowany został podporucznikiem i wyznaczony na stanowisko dowódcy plutonu. Po wybuchu rewolucji w Niemczech powrócił do Wielkopolski, do Buku. Jako jeden z nielicznych w okolicy oficerów, w grudniu 1918 r. został przez K. Zenktelea zaan-

gażowany do tworzenia polskich oddziałów. Z chwilą wybuchu powstania w Wielkopolsce, 5 stycznia 1919 r. objął funkcję komendanta Buku i dowódcy kompanii bukowskiej (brat Ludwik w tym czasie pełnił funkcję komendanta placu). Zajmował się werbowaniem ochotników i kierowaniem utworzonych pododdziałów na front zbąszyński. 2 stycznia skierowano go z oddziałem do Opalenicy, następnie brał udział w zajęciu Wolsztyna. Od 20 lutego do 31 lipca był komendantem wojskowym na powiat grodziski, z zadaniem tworzenia kompanii garnizonowej na tenże powiat, z siedzibą w Opalenicy. Od 1 sierpnia do 30 grudnia 1919 r. stał na czele tego pododdziału, już jako 1 kompanii 1 Pułku Rezerwowego. Od 1 stycznia 1920 r. był dowódcą 2 baonu 159 Pułku Piechoty (późniejszego 74 Pułku Piechoty), brał udział w walkach o Zbąszyń, Wolsztyn, pod Wielkim Grójcem i Kopanicą. 1 kwietnia zatwierdzony został w stopniu por. (w Wielkopolsce już 23 maja 1919 r. Dekretem Komisariatu NRL nr 54 p. 201 nadano mu starszeństwo w stopniu ppor. od 1 lutego 1916 r.). Był bardzo popularny, troszczył się o żołnierzy. Uczestniczył w wojnie 1920 r. Jak sugeruje zachowana dokumentacja, latem podczas odwrotu próbował w cywilnym ubraniu przedrzeć się do linii polskich. Schwytyany, za uchylanie się od rejestracji i próbę ucieczki z fałszywymi dokumentami, został skazany na śmierć i rozstrzelany w Wilnie 10 sierpnia 1920 r. Oficjalnie zaginiony jako dowódca batalionu w 74 pułku piechoty, w 1929 r. został uznany za zmarłego (z dniem 31 XII 1920). Pośmiertnie mianowany kapitanem (1937). Był odznaczony Żelaznym Krzyżem II kl. (1917) i odznaką pamiątkową 74 pp. Rodziny nie założył.

Marek Rezler, Wegner Witold Józef (1894-1920), (w:) Powstańcy wielkopolscy. Biogramy uczestników, t. V, Poznań 2008, s. 182.

Marek Rezler

WĘCLAŚ Stanisław Marcin (1885-1941), uczestnik walk o Rawicz, dowódca 2 kompanii 168 Pułku Piechoty.

Ur. 12 listopada 1885 r. w Słupi Kapitulnej (k. Rawicza), w rodzinie rolnika Tomasza i Franciszki z Kempów. Ukończył tam szkołę powszechną, a w 1899 r. rozpoczął naukę zawodu w warsztacie stolarskim swojego brata. Do 22 roku życia, już jako mistrz, pracował w różnych warsztatach. Od 5 X 1907 do 3 X 1910 r. odbywał służbę wojskową w 10 Pułku Ułanów w Sulechowie. W latach 1912-1913 powołany został do odbycia ćwiczeń wojskowych. 2 VIII 1914 r. zmobilizowany do 1 Pułku Ułanów (Milicz), uczestniczył w walkach na froncie wsch. i we Francji. W 1916 r. przeniesiono go do 1 Pułku Strzelców Konnych. 30 III 1918 r. pod Hamern był ranny. Po wybuchu rewolucji w Niemczech przeniesiony został do macierzystych koszar pułku w Poznaniu, a następnie zwolniony z wojska w stopniu sierż. 27 grudnia ochotniczo uczestniczył w walkach na ulicach Poznania, następnego dnia wyjechał w Rawickie. Był współpracownikiem S. Kamińskiego; 31 grudnia pośredniczył, w sprawie planowanych walk o Rawicz, między Kamińskim i prezesem Powiatowej Rady Ludowej, ks. Zakrzewskim, lecz do zbrojnego wyzwolenia Rawicza nie doszło. Jako dowódca kompanii słupskiej (od Słupi Kapitulnej) uczestniczył w obydwu bitwach rawickich. 3 I 1919 r. ofiarnie walczył w rejonie Siko-

rzyna i Szymanowa. Niemcy zajęli i ograbiali (15 I) rodzinną wieś Węcłasia, lecz zostali wyparci. Został wtedy dowódcą kompanii w 2 baonie słupskim (późniejszej 5 kompanii 1 Pułku Piechoty pow. rawickiego). 5 lutego brał udział w drugiej bitwie rawickiej. Wskutek sporu kompetencyjnego z Kamińskim, działali samodzielnie – Węcłaś na pld. od szosy Słupia-Rawicz. W trakcie akcji S. Kamiński poległ, jego oddział się wycofał, w rezultacie Węcłaś, mimo korzystnej sytuacji dla zdobycia Rawicza, musiał ze swoją kompanią powrócić do Słupi. Walczył również 9 lutego, zyskując wysoką opinię dowództwa: „Węcłaś okazał się nieustraszonym żołnierzem i swym spokojem wpłynął na podniesienie ducha żołnierzy” -Z. Wieliczka). 5 kompanią 2 baonu słupskiego 1 Pułku Piechoty pow. rawickiego dowodził od 5 I do 22 II 1919 r. Po utworzeniu 11 Pułku Strzelców Wielkopolskich objął w nim funkcję dowódcy 1 kompanii rezerwowej. Od 22 V do 21 VI 1920 r. był przeszkolony na kursie oficerskim w Poznaniu. W czerwcu objął dowództwo 2 kompanii 168 Pułku Piechoty, walczył pod Warszawą. We wrześniu został skierowany na Górny Śląsk, do akcji plebiscytowej. Działał w pow. oleskim i kluczborskim. Po wybuchu III powstania śląskiego dowodził baonem w Lublińcu. Po jego likwidacji wrócił w rodzinne strony. Zwolniony z wojska (20 VII 1921) w stopniu por., osiadł w Słupi Kapitulnej i gospodarował na roli u brata Leona, później wrócił do zawodu stolarza. Aktywnie działał społecznie w środowisku kombatanckim, był założycielem i prezesem koła Związku Weteranów Powstań Narodowych RP w Słupi, współuczestniczył w organizowaniu uroczystości okolicznościowych, dążył do upamiętnienia w terenie wydarzeń powstańczych.

W walkach 1939 r. nie brał udziału, natomiast zaangażował się w działalność konspiracyjną, w szeregach Wojskowej Organizacji Ziem Zachodnich. Używał pseudonimu „Warszawski”, pełnił funkcję kierownika oddziału pocztowego w Poznaniu, szefa kwatermistrzostwa w sztabie WOZZ i (jak podają relacje) był szefem żandarmerii tej organizacji. 19 IV 1940 r., wraz z in. członkami kierownictwa WOZZ, został aresztowany i uwięziony w Forcie VII oraz przy ul. Młyńskiej w Poznaniu. Przesłuchiwany i poddawany torturom przez Gestapo, nie załamał się. Skazany na śmierć, 5 kwietnia 1941 r. został ścięty na gilotynie w poznańskim więzieniu przy ul. Młyńskiej. Był odznaczony Krzyżem Niepodległości, Krzyżem Walecznych, Żelaznym Krzyżem I i II kl. Rodziny nie założył.

Marek Rezler, Wędaś Stanisław Marcin (1885-1941), (w:) Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918-1919, red. A. Czubiński, B. Polak, Poznań 2002, s. 391.

Marek Rezler

WIERUSZ Ignacy (1896-1968), adwokat, adiutant 11 Pułku Strzelców Wielkopolskich w 1919 r.

Ur. 1 sierpnia 1896 r. w Sobótce k. Ostrowa Wlkp., w rodzinie rolnika Wojciecha W. i Antoniny z Lewickich. Ukończył 6 klas szkoły podstawowej w Sobótce, następnie pobierał naukę prywatnie. W 1910 roku wstąpił do 3 klasy gimnazjum humanistycznego w Ostrowie Wlkp. Tam, kontynuując rodzinne tradycje patriotyczne (według nich dziadek W. uczestniczył w powstaniu styczniowym), należał do zakonspirowanego Towarzy-

stwa Tomasza Zana i do skautingu, był aktywnym członkiem zarządu szkolnego klubu sportowego „Venetia”. 10 października 1915 r. zmobilizowany, aż do listopada 1918 r. służył w artylerii, walczył na froncie zachodnim. Po zawarciu rozejmu w stopniu ogniomistrza wrócił do południowej Wielkopolski, zaangażował się w pracę konspiracyjną, kierował ochotników do polskiego oddziału tworzonego w Szczypiornie. Z chwilą ogłoszenia w Kępińskim wybuchu powstania, 6 stycznia 1919 r. wstąpił do nowo formującego się batalionu ostrzeszowskiego. 18 lutego t. r. objął funkcję adiutanta baonu, po wziętym do niewoli W. Prusinkiewiczu; był bliskim współpracownikiem S. Thiela. Następnie pełnił funkcję adiutanta 11 Pułku Strzelców Wielkopolskich i przez dwa lata był dowódcą III baonu 12 Pułku Strzelców Wielkopolskich (służył tam wraz z bratem Stefanem, również powstańcem, później-

Ignacy Wierusz

szym lotnikiem), na którego czele uczestniczył w wojnie 1920 roku; był ranny. 1 czerwca 1919 r. mianowany podporucznikiem, ze starszeństwem od 18 marca t. r. 21 stycznia 1921 r. mianowany porucznikiem. Wyżej nie awansował. 15 marca 1921 r. na własną prośbę zwolniony z wojska. W okresie międzywojennym posiadał przydział do 7 pułku artylerii ciężkiej w Poznaniu, w oddziale tym odbywał też ćwiczenia rezerwy. Po zwolnieniu z wojska rozpoczął studia na Wydziale Prawno-Ekonomicznym Uniwersytetu Poznańskiego. W 1924 r. naukę ukończył i rozpoczął aplikację sądową w Sądzie Apelacyjnym w Katowicach. W styczniu 1926 r. w Poznaniu złożył egzamin sędziowski, a następnie został mianowany asesorem w Sądzie Grodzkim w Królewskiej Hucie (Chorzowie). Pełnił tam funkcje sędziowskie do maja 1926 r., po czym przeniósł się do Poznania, gdzie objął stanowisko referendarza Prokuratury Generalnej R. P. Oddział w Poznaniu, a później zastępował jednego z adwokatów. W październiku 1927 r. został wpisany na listę adwokatów; praktykę kontynuował aż do wybuchu wojny. Był aktywny społecznie, m. in. w Związku Weteranów Powstań Narodowych RP i w Związku Powstańców Wielkopolskich. Politycznie był niezależny, sprzyjał endecji. W 1935 roku opublikował tekst swojej prelekcji pt. „Z dziejów walk na odcinku kępińsko – ostrzeszowskim” (przedrukowanej w opracowaniu Powstanie wielkopolskie 1918-1919 na ziemi ostrzeszowskiej. Wspomnienia, Ostrzeszów 1998, s. 46 – 66, a w zmienionej wersji wydanej także w 1947 roku w I tomie „Rocznika Dziejów Powstania Wielkopolskiego 1918/19”. 31 sierpnia 1939 r. został zmobilizowany do Wojskowej Prokuratury Sądu Okręgowego OK V, do Łodzi, w charakterze audytora. W czasie działań wojennych zachorował i w szpitalu

w Hrubieszowie dostał się do niewoli niemieckiej. Próbował wrócić w rodzinne strony, ale ujęty, został osadzony w więzieniu w Kielcach; później przebywał w obozach jeńców XI B (Brunszwik) i II C (Dobiegów). W trakcie zbliżania się frontu był ewakuowany wraz z innymi jeńcami. 25 kwietnia 1945 r. został w Prenzlau wyzwolony przez Armię Czerwoną. Do kraju powrócił 16 maja t. r. Ponieważ w czasie okupacji rodzina W. została wysiedlona z Poznania, wraz z rodziną żony zamieszkał w Ostrzeszowie. Pracował tam jako adwokat i radca prawny, aż do przejścia na emeryturę. Był członkiem Rady Adwokackiej w Poznaniu. Po wojnie pełnił szereg funkcji społecznych, m. in. w reaktywowanym Związku Powstańców Wielkopolskich 1918-1919 (współzałożyciel i członek zarządu koła w Ostrzeszowie), Związku Bojowników o Wolność i Demokrację (delegat na kongres w Warszawie), należał do Koła Przyjaciół Harcerstwa i Rady Parafialnej przy kościele paraf. w Ostrzeszowie, był aktywnym działaczem regionalnym. Odznaczony m. in. Krzyżem Walecznych, Medalem Niepodległości, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym, Srebrnym Krzyżem Zasługi (przed wojną), pruskim Krzyżem Żelaznym 1 kl., Odznaką Tysiąclecia Państwa Polskiego. Zmarł 21 lutego 1968 r. w Poznaniu, spoczywa na cmentarzu junikowskim. W 1926 r. zawarł związek małżeński z Marią Stawską (1900-1968). Dzieci: Anna (ur. 1928, zam. Pankowska, urzędniczka), Zygmunt (ur. 1929, inżynier budownictwa lądowego), Barbara (ur. 1933, prawnik).

Marek Rezler, Wierusz Ignacy (1896-1968), (w:) Powstańcy wielkopolscy. Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918/1919, t. X, Poznań 2013, s 195.

Marek Rezler

WIERZEJEWSKI Ireneusz (1881 - 1930), Inspektor Sanitarny Frontu Wielkopolskiego, Szef Sanitarny I Armii, tytularny gen. brygady.

Ur. 23 marca 1881 r. w Kozłowie (k. Buku, dawny pow. grodziski), w rodzinie nadleśniczego Władysława i Marii z Mozykiewiczów, Szkołę powszechną ukończył w Buku, następnie uczęszczał do Gimnazjum im. G. Bergera w Poznaniu. Po zdaniu matury przez rok praktykował w fabryce H. Cegielskiego. Studia medyczne rozpoczął w 1903 r., początkowo w Greifswaldzie (Gryfia), później w Berlinie i Wurzburgu. 14 kwietnia 1908 r. w Monachium zdał egzamin państwowy i uzyskał dyplom lekarza medycyny. Pracował w klinikach chirurgicznej i ortopedycznej, a od sierpnia 1909 r. w Berlińsko-Brandenburskim Zakładzie Leczniczo-Wychowawczym dla Kalek. Doktoryzował się na uniwersytecie w Lipsku (3 VI 1910).

Ireneusz Wierzejewski

W 1911 r. organizował dział techniki ortopedycznej na Wszechświatowej Wystawie Higienicznej w Dreźnie, a we wrześniu zamieszkał na stałe w Poznaniu, czynnie uczestnicząc w budowie i organizowaniu Poznańskiego Zakładu Ortopedycznego im. B. S. Gąsiorowskich (1 IV 1913), którego został dyrektorem i lekarzem naczelnym. Podczas I wojny światowej powołany na szefa oddziału urazowego niemieckiego XIII szpitala fortecznego, jednocześnie pełnił funkcję ordynatora stacji chirurgicznej szpitala głównego w Poznaniu, jako lekarz pospolitego ruszenia w stopniu kpt. W tym samym czasie Pruskie Ministerstwo Wojny mianowało go doradcym ortopedą – konsultantem V Korpusu Armijnego. Kierował centrum badań nad postrzałowym uszkodzeniem nerwów obwodowych i uzyskał doskonałe wyniki w ich leczeniu. W listopadzie 1918 r. wszedł do Rady Robotniczej i Żołnierskiej, gdzie objął obowiązki Szefa Sanitarnego. Założył w Poznaniu Towarzystwo PCK, a następnie na polecenie Wydziału Lekarskiego PTPN przystąpił do organizowania kursów dla sanitariuszy i pielęgniarek. Przyczynił się do zatrzymania i zabezpieczenia materiałów sanitarno-medycznych, które w dużych ilościach były zgromadzone w Składnicy Sanitarnej i przygotowane przez Niemców do wywiezienia. Od 27 grudnia organizował akcję sanitarną w Poznaniu. 4 stycznia 1919 r. oficjalnie został mianowany naczelnym lekarzem powstania wielkopolskiego. Osobiście dowodził oddziałami sanitarnymi w czasie walk pod Szubinem i Zbąszynem oraz podczas zdobywania lotniska na Ławicy. W lutym 1919 r. otrzymał funkcję Inspektora Sanitarnego tworzących się Wojsk Wielkopolskich, z uprawnieniami dowódcy dywizji. Bezpośrednio

podlegał głównodowodzącemu. Komisarjat NRL Dekretem nr 84 (z dnia 6 V 1919) nadał mu na czas posiadania odpowiedniego stanowiska wojskowego charakteru generała podporucznika lekarza. W sierpniu został Inspektorem Sanitarnym Frontu Wielkopolskiego, a po jego likwidacji przeszedł na front wschodni i objął funkcję Szefa Sanitarnego I Armii. Organizował i nadzorował pracę szpitali oraz punktów sanitarnych, kierował akcją ewakuacyjną podczas odwrotu I Armii w maju 1920 r. W lipcu otrzymał urlop zdrowotny i powrócił do Poznania, pozostając w dyspozycji Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego, 23 sierpnia przyznano mu prawo korzystania z tytularnego stopnia generała brygady lekarza. Z końcem sierpnia zgłosił się ponownie na front wschodni, jako dowódca ochotniczej kompanii sanitarnej, którą, sam zorganizował. 9 października otrzymał stanowisko Inspektora Sanitarnego na DO-Gen. Poznań i Pomorze. Ze względu na stan zdrowia, 22 października 1921 r. został przeniesiony do rezerwy. Natychmiast wrócił do pracy w Zakładzie Gąsiorowskich, a Rada Wydziału Lekarskiego UP powierzyła mu wykłady kliniczne z ortopedii. W kwietniu 1922 r. habilitował się z tego przedmiotu, a 4 kwietnia 1923 r. został powołany na stanowisko prof. nadzwyczajnego i kierownika, pierwszej w ówczesnej Polsce, Uniwersyteckiej Kliniki Ortopedii z siedzibą w Szpitalu Gąsiorowskich. Prowadził wykłady w Studium Wychowania Fizycznego, współpracował z Towarzystwem Chirurgów i Ortopedów Polski Zachodniej. W 1923 r. wszedł w skład komitetu redakcyjnego „Polskiego Przeglądu Chirurgicznego”. Z jego ini-

cjatywy w 1928 r. założono Polskie Towarzystwo Ortopedów, którego został pierwszym przewodniczącym. Zorganizował w Poznaniu I Zjazd Towarzystwa, powołał jego organ „Chirurgia Narządu Ruchu i Ortopedia Polska” i był jego pierwszym redaktorem naczelnym. Skonstruował aparat ortopedyczny do usuwania nadwichnięć w stawie kolanowym. Był także założycielem i długoletnim prezesem Towarzystwa Śpiewaczego „Echo”. Opublikował ponad 30 prac naukowych. Jego uczniami byli znani lekarze: F. Raszeja, H. Cetkowski, M. Grobelski oraz W. Dega. W marcu 1928 r. został wybrany do Senatu RP, reprezentował Okręg Poznański z ramienia Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem. Stał na czele Komitetu Regionalnego Narodowo-Państwowego Bloku Współpracy z Rządem w Wielkopolsce. Był członkiem Związku Oficerów Rezerwy i przewodniczącym prorządowego Zarządu Wojewódzkiego Federacji Polskich Związków Obrony Ojczyzny. Zmarł w Warszawie 8 marca 1930 r., pochowany został w Poznaniu, a od 1962 r. spoczywa na Cmentarzu Zasłużonych Wielkopolan na Wzgórzu św. Wojciecha. Był odznaczony m. in.: Krzyżem Niepodległości, Krzyżem Walecznych (dwukrotnie). Żonaty z Walentyną ze Ślążyków, miał troje dzieci – Izabelę (1912), Jędrzeja (1914) i Janinę (1917).

Eligiusz Tomkowiak, Wierzejewski Ireneusz (1881-1930), (w:) Powstańcy wielkopolscy. Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918/1919, t. V, Poznań 2008, s. 185-187.

Eligiusz Tomkowiak

WIERZEJEWSKI Wincenty (1889-1972), pseudonimy: Józef, Jerzy Warecki, Skaut, Orsza, Poznański, współtwórca skautingu i harcerstwa w Poznaniu i Wielkopolsce, założyciel i komendant Polskiej Organizacji Wojskowej zaboru pruskiego – zbrojnej konspiracji przygotowującej Powstanie Wielkopolskie, dowódca 1 kompanii 1 Pułku Strzelców Wielkopolskich (55 Pułku Piechoty), ppłk. WP.

Ur. 29 listopada 1889 r. w Poznaniu w rodzinie Franciszka i Michaliny z Majewskich. Miał brata Jana, działacza niepodległościowego w zaborze pruskim oraz siostrę Marię, nauczycielkę, działaczkę niepodległościową i społeczną w Bydgoszczy i na Kaszubach. Od młodości wykazywał dwie pasje: artystyczną i wojskową. Uczył się w Poznaniu na kursach malarstwa dekoracyjnego, następnie studiował malarstwo i techniki zdobnicze jako wolny słuchacz na Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie. Był aktywnym członkiem towarzystwa samokształceniowego młodzieży pracującej „Iskra”. W latach 1910-1912 odbywał służbę wojskową w armii pruskiej (Cesarstwa Niemieckiego). Służbę tę traktował jako element niezbędnego wykształcenia wojskowego, które młodzież polska przygotowująca się do powstania winna opanować i następnie wykorzystać do walki z zaborcą. W 1912 roku do Poznania zaczęły docierać informacje o tworzącym się na terenie Krakowa i Lwowa ruchu skautowym. Wierzejewski uznał, że idea skautowa doskonale nadaje się do wykorzystania w Wielkopolsce znajdującej się pod zaborem pruskim. Ruch ten jednak należało traktować jako element przygotowujący młodzież do walki z zaborcą. W październiku odbyło się zebranie organizacyjne, na którym sformowano pierwszy konspiracyjny zastęp skautowy,

nazwany „Poznań”, miesiąc później powstała 1. Poznańska Drużyna Skautów „Piaś”, a rok później powstał hufiec „Piaś” z Wincentym Wierzejewskim na czele. Ośrodek skautowy, którym kierował był najsilniejszy w zaborze pruskim. Wierzejewski był działaczem o dużym autorytecie, miał też odpowiednie predyspozycje i zdolności pozwalające mu na sprawne kierowanie skautingiem w warunkach konspiracji. Dla celów organizacyjnych wykorzystywał również swoje zdolności plastyczne, projektując wiele pocztówek o motywach skautowych i patriotycznych. Zaprojektował także pierwsze sztandary dla drużyn i hufca oraz oznaki drużyn i stopni. Po wybuchu „wielkiej wojny”, jak zwano wówczas I wojnę światową, został wcielony do armii pruskiej. W czasie walk na froncie zachodnim został lekko ranny i na początku 1915 roku przybył do Poznania. Nie stawiał się już jed-

Wincenty Wierzejewski

nak na powrót do armii i w warunkach konspiracyjnych prowadził dalej działalność niepodległościową. Zajął się intensywnie tworzeniem struktur Polskiej Organizacji Wojskowej zaboru pruskiego (POW zp), a obowiązki skautowe przekazał swojemu bliskiemu współpracownikowi Henrykowi Śniegockiemu. Współpracując z Józefem Kostrzewskim, późniejszym profesorem i ukrywając się przed Niemcami w lokalu na strychu Muzeum Archeologicznego, zajął się wyrabianiem fałszywych dokumentów dla Polaków dezerterskich z armii pruskiej. Tworzona POW zp opierała się głównie na skautach i dezerterskich. Każdy członek składał przysięgę. Główne działania POW zp skierowane były na dezorganizację porządków niemieckich oraz mobilizowanie społeczeństwa polskiego do czynu. Te działania zwróciły uwagę środowisk niepodległościowych w Warszawie. Nawiązano ściśle kontakty z przedstawicielami marszałka Józefa Piłsudskiego: Adamem Kocem, Stanisławem Rudnickim i księdzem Janem Mauersbergerem. Wierzejewskiemu poruczono zadanie uwolnienia Józefa Piłsudskiego z twierdzy w Magdeburgu. Mimo zaawansowanych przygotowań, do realizacji nie doszło wskutek faktu wcześniejszego zwolnienia Marszałka przez samych Niemców. W dniu 13 listopada 1918 roku Wierzejewski brał udział w „zamachu na ratusz” w Poznaniu, co przyczyniło się do spolszczenia Rady Żołniersko-Robotniczej, organizując jego przebieg i wyznaczając polskich przedstawicieli do Rady. Wierzejewski jednak, mimo pierwszoplanowej roli w zachodzących wydarzeniach, pozostawał w cieniu takich przywódców, jak Mieczysław Paluch i Bohdan Hulewicz. W tym czasie działania podejmowane przez Wierzejewskiego koncentrowały się głównie na szkoleniu wojskowym i wywiadow-

czym w skautingu, co w późniejszym okresie zaowocowało wykształceniem wielu kadr dla Wojska Wielkopolskiego. Dzięki skautom opanowano niemiecką radiostację na Cytadeli, a kompania skautowa zdobyła Fort Grolmana w dniu 28 grudnia 1918 r. Kompania ta, jako 1. kompania skautowa pod komendą Wincentego Wierzejewskiego wzięła później udział w odsieczy Lwowa i wykazała się wieloma bohaterskimi czynami w wojnie o ustalenie i utrwalenie granic Rzeczypospolitej na wschodzie. Wierzejewski w 1920 roku na czele 1. kompanii brał udział w przejęciu Leszna. 1 kompania stała się załącznikiem pierwszej zorganizowanej jednostki Wojsk Wielkopolskich – 1 pułku strzelców wielkopolskich (po przemianowaniu 55 poznańskiego pułku piechoty), a jej żołnierze w dużym stopniu stanowili później kadrę innych kompanii. W okresie po odzyskaniu niepodległości działał nadal w harcerstwie, m. in. w latach 1921-1923 piastował funkcję komendanta Chorągwi Poznańskiej ZHP. Pozostał w wojsku. Początkowo służył w 55. ppw w Lesznie. W latach 1924-1925 ukończył 10-miesięczny kurs w Centralnej Wojskowej Szkole Gimnastyki i Sportu w Poznaniu, później był wykładowcą w Szkole Podchorążych Rezerwy Piechoty w Śremie, a następnie przeszedł do pracy w Dowództwie Okręgu Korpusu VII Poznań. W latach 1932-1935 pełnił służbę w Wojskowej Składnicy Tranzytowej na Westerplatte na stanowisku zastępcy komendanta. Służba ta była związana z planami jakie polskie władze miały wobec obszaru Wolnego Miasta Gdańska i jego powrotu w granice Rzeczypospolitej. Wierzejewski został skierowany na Westerplatte jako doświadczony konspirator doskonale orientujący się w realiach niemieckich i mający kontakty z miejscowym środowiskiem harcerskim. W czasie służby na

Westerplatte organizował też tajną rozbudowę posterunków wartowniczych, które zyskały charakter uzbrojonych bunkrów obronnych. Dla kamuflażu zajmował się wtedy działalnością artystyczną i namalował cykl obrazów olejnych „Na plaży Westerplatte”. Przed wybuchem II wojny światowej organizował i kierował na terenie VII Dowództwa Okręgu Korpusu w Poznaniu pracami tzw. Tajnej Organizacji Wojskowej tj. Społeczną Siecią Informacji i Siecią Dywersji Pozafrontowej „Okrzeja”. Sieć ta składała się w dużej mierze z byłych powstańców wielkopolskich i instruktorów harcerskich. Jej zadaniem było przygotowanie Wielkopolski na wypadek agresji niemieckiej, a tworzone przez nią składy broni i materiałów wybuchowych miały służyć jednostkom konspiracyjnym. Pozornie został wówczas przeniesiony do rezerwy. Od 1936 roku wspólnie z bratem Janem organizował struktury Ruchu Harcerzy-Obywateli. Ruch ten miał na celu zaangażowanie byłych harcerzy do pracy nad odrodzeniem i rozwojem gospodarczym państwa. Wspólnie z bratem byli pomysłodawcami budowy pomnika obok jeziora Malta w Poznaniu dla upamiętnienia poległych w walkach o niepodległość skautów wielkopolskich. Jednocześnie ustanowiono wg projektu Wincentego Wierzejewskiego Ryngraf Pamiątkowy dla Harcerzy z Czasów Walk o Niepodległość w latach 1912-1920 wręczany żyjącym bohaterom tych walk. Z powodu zbliżającej się wojny został zmobilizowany i przydzielony do Sztabu Głównego, z którym opuścił kraj, udając się przez Węgry i Francję do Wielkiej Brytanii. W roku 1940 brał udział w tworzeniu I Brygady Strzelców w 1 Korpusie Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie stacjonującym w Szkocji. Po zakończeniu wojny w 1945 roku przeszedł na emerytu-

rę w stopniu kapitana, otrzymując później od władz na wychodźstwie awanse do stopnia pułkownika. Pozostał w Wielkiej Brytanii, zamieszkując w Leeds. Do kraju nie powrócił, ostrzeżony o grożących mu represjach. W okresie powojennym jego rola w tworzeniu ruchu harcerskiego i w Powstaniu Wielkopolskim była przez władze marginalizowana, niemniej w opracowaniach historyków znajdowała należne jej miejsce. Wincenty Wierzejewski uznawany jest za głównego przedstawiciela zbrojnej konspiracji przedpowstaniowej i powstałej na bazie skautingu wielkopolskiego. Wincenty Wierzejewski jest autorem wielu obrazów i rzeźb, w tym wielu dzieł o charakterze patriotycznym, ale i również sakralnym. Jest twórcą wielu pocztówek o tej tematyce. Jest też autorem, m. in. odznaki pamiątkowej 1. pułku strzelców wielkopolskich (55. poznańskiego pułku piechoty) i 1. brygady strzelców PSZ na Zachodzie. Zmarł 8 września 1972 roku w Leeds w Wielkiej Brytanii. Z pierwszego związku małżeńskiego z Ireną Janowską (zmarła w roku 1926) miał dwie córki: Danutę i Stefanię. Małżeństwo z drugą żoną Angielką Winifred Mary Powell było bezdzietne. Był odznaczony m. in.: Orderem Wojennym Virtuti Militari V klasy z niskim numerem 847, Krzyżem Niepodległości z Mieczami, Krzyżem Walecznych (czterokrotnie), Złotym Krzyżem Zasługi, Medalem Pamiątkowym za Wojnę 1918-1921, Medalem 10-lecia Odzyskania Niepodległości, Medalem za Długoletnią (XX) Służbę, Pamiątkowym Krzyżem Rady Ludowej w Poznaniu „Za Waleczność”, Odznaką Pamiątkową „Orleńca” oraz harcerską Odznaką Wdzięczności. Pośmiertnie nadano mu Wielkopolski Krzyż Powstańczy.

Wincenty Wierzejewski, Wierzejewski Wincenty (1899-1972), (w:) Powstańcy wielkopolscy. Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918-1919, t. XII, red. B. Polak, Poznań 2015, s. 175-179.

Wincenty Wierzejewski

WIĘCKOWSKI Stanisław Henryk Józef (1885-1946), współorganizator artylerii wielkopolskiej, płk WP.

Urodził się 27 października 1885 r. w Moskwie, w rodzinie urzędnika Jana Stanisława i Henrietty z Winków. W 1906 r. ukończył gimnazjum realne w Jekaterynburgu (na Uralu), następnie Instytut Języków Wschodnich we Władystoku. Od 1906 r. służył w wojsku rosyjskim, w 8 Brygadzie Artylerii. Od 5 III 1917 r. był dowódcą dyonu. W lutym 1918 r. wstąpił ochotniczo do I Korpusu Polskiego w Rosji, dowodząc baterią i dyonem w 2 Brygadzie Artylerii. W listopadzie zgłosił się do Wojska Polskiego i przydzielony został do Inspekcji Artylerii. 19 I 1919 r. skierowany został do dyspozycji gen. J. Dowbor-Muśnickiego w Poznaniu i 6 lutego objął dowództwo 3 dyonu 1 Pułku Artylerii Polowej Wielkopolskiej. Po sformowaniu dyonu, 1 czerwca przeniesiony został na stanowisko dowódcy 1 dyonu 2 Pułku Artylerii Polowej, którego formowanie zakończył w lipcu 1919 r. 6 sierpnia rozkazem (nr 208) Inspekcji Artylerii w Poznaniu mianowany został dowódcą 2 Pułku Artylerii Polowej Wielkopolskiej. Na froncie wielkopolskim w rejonie Ostrzeszowa organizował drugą linię obrony na wypadek ofensywy niemieckiej. Baterie te skutecznie likwidowały liczne wypadki piechoty niemieckiej i próby ostrzału po-

zycji polskich ogniem artyleryjskim. Po wybuchu powstania na Śląsku, 22 sierpnia dyony pułku przegrupowane zostały w rejon Koźmina. 2 grudnia pułk Więckowskiego wszedł w skład 3 Brygady Artylerii, podporządkowanej taktycznie 3 Dywizji Strzelców Wielkopolskich. Uczestniczył w przygotowaniach do operacji rewindykacji. 18 I 1920 r. dyony pułku wkroczyły do Kępna (1), Leszna (2) i Zbąszynia (3). 23 stycznia pułk przemianowany został na 17 Pułk Artylerii Polowej Wielkopolskiej i skierowany na front litewsko-białoruski. Przeszedł cały szlak bojowy pułku, dowodząc nim do 23 XII 1929 r. 15 VII 1924 r. mianowany został płk. Następnie m. in. powołano go na stanowisko zastępcy Szefa Departamentu Artylerii Ministerstwa Spraw Wojskowych. Był założycielem Towarzystwa Polsko-Chińskiego w Warszawie, Polsko-Chińskiej Izby Handlowej i prezesem Okręgu Warszawskiego Stowarzyszenia Dowborczyków. Ogłosił drukiem historię 17 Pułku Artylerii Polowej Wielkopolskiej, jak też szereg artykułów o treści filozoficzno-religijnej. W 1939 r. opuścił kraj i przedostał się do Wielkiej Brytanii, gdzie zmarł w 1946 r. Odznaczony był Krzyżem Walecznych, Złotym Krzyżem Zasługi, medalami i odznakami. Zawarł związek małżeński z Janiną z Odlanickich-Poczobutt. Małżeństwo było bezdzietne.

Bogusław Polak Więckowski Stanisław Henryk Józef (1885-1946), (w:) Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918-1919, red. A. Czubiński, B. Polak, Poznań 2002, s. 401.

Bogusław Polak

WILKANOWICZ Roman Tadeusz (1886-1933), pseudonimy – „Biały”, „Roślina”, „Oset” członek POW ZP, poeta.

Ur. 27 lutego 1886 r. w Oparowie (pod Kutnem), w rodzinie agronoma (powstańca z 1863) Kazimierza i Stanisławy z Schulzów. Ukończył tylko szkołę powszechną, dużo podróżował. W 1903 r. osiadł w Poznaniu i podjął pracę w fabryce Cegielskiego. Dzięki pomocy finansowej Kościelskiego, w latach 1912-1913 jako wolny słuchacz uczęszczał na wykłady na UJ i tam zetknął się z najwybitniejszymi ludźmi nauki oraz sztuki. Po powrocie do Poznania (VIII 1913) zaczął pracować jako dziennikarz w czasopiśmie „Wielkopolanin”. Wydawał i redagował pismo satyryczne „Pręgieryz”, kpiące z Prusaków i tych Polaków, którzy w różny sposób wysługiwali się zaborcom. Wcielony w 1914 r. do armii niemieckiej, z przydziałem do 6 Pułku Grenadierów w Poznaniu, w 1916 r. zdezerterował i włączył się do pracy konspiracyjnej w skautingu, Towarzystwie Gimnastycznym „Sokół”, Towarzystwie Tomasza Zana i klubie „Warta”. Na początku października 1918 r. został aresztowany przez Niemców i osadzony w więzieniu przy ul. Młyńskiej, następnie w więzieniu wojskowym Fortu Grollmana, wreszcie przewieziony do twierdzy berlińskiej Spandau. Uwolniony 9 XI 1918 r., następnego dnia wrócił do Poznania. Brał czynny udział w przygotowaniach do powstania. W połowie listopada wszedł w skład Rady Jednostki POW ZP. Był jednym z najbardziej radykalnych członków organizacji, który wbrew dyrektywom polskiego kierownictwa politycznego parł do natychmiastowego powstania. W tym czasie powstało wiele jego wierszy i pieśni, wyro-

słych z głębokiego patriotyzmu i woli walki. 27 grudnia uczestniczył w zajęciu gmachu Muzeum i koszar 20 Pułku Artylerii Lekkiej oraz więzienia w Forcie Grollmana, wchodząc w skład grupy Kalinowskiego. W kwietniu 1919 r. z Poznańskim Banem Śmierci, jako adiutant Józefowicza, wyruszył na front litewsko-białoruski. Od listopada redagował tygodnik „Rzeczpospolita” i współpracował z „Przeglądem Porannym”. W 1920 r. jako korespondent wojenny udał się na front wsch. W szeregach 64 Pułku Piechoty brał udział w walkach. Po zakończeniu działań wojennych poświęcił się pracy literackiej i dziennikarskiej. Wydawał pisma satyryczne, m. in. na rok wznowił „Pręgieryz”, pisał szopki do kabaretu „Zdziebko”, publikował satyry. Główny nurt twórczości nawiązywał jednak do przeżyć z okresu przygotowań i przebiegu powstania. Ogłosił drukiem Pieśni żołnierskie, utwór dla młodzieży Jak dzieci wypędziły Niemców z Poznania. Większą wartość historyczno-artystyczną mają Bezimienni bohaterowie Powstania Wielkopolskiego (Poznań 1928). W latach 1928-1929 wydał „Moje wspomnienia”. W 1932 r., w jednodniówce „W rocznicę Powstania Grudniowego” (Poznań 1932) zamieścił artykuł „Wybuch powstania”. Wkrótce zachorował. Po kilkumiesięcznej, bezskutecznej walce z chorobą zmarł 7 grudnia 1933 r. Pochowany został w Poznaniu. W listopadzie 1978 r. prochy Wilkanowicza spoczęły w kwaterze powstańców na cmentarzu na Cytadeli. Odznaczony był Krzyżem Niepodległości, Krzyżem Walecznych (dwukrotnie), Medalem Polska Swemu Obrońcy, Krzyżem POW. Żonaty z Anną Bertrand, miał synów: Romana, Kazimierza i Jerzego Mariana.

Bogusław Polak, Wilkanowicz Roman Tadeusz (1866-1933), (w:) Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918-1919, red. A. Czubiński, B. Polak, Poznań 2002, s. 402,

Bogusław Polak

WILKANS Julian (1886-1942), działacz niepodległościowy, kapelan 1 Pułku Strzelców Wielkopolskich, proboszcz 1 Dywizji Strzelców Wielkopolskich, dziekan Dowództwa Okręgu Korpusu nr VII w Poznaniu.

Ur. 18 XII 1886 r. we wsi Oćwieka w pow. żnińskim, syn Teodora i Anny z d. Nitche. Początkowo uczył się w Trzemesznie, maturę zdał w 1906 w Gimn. św. Marii Magdaleny w Poznaniu, po czym wstąpił do tutejszego Sem. Duch. Wyświęcony na kapłana 30 I 1910 r., zaczął pracę jako wikariusz i mansonarz w par. św. Trójcy w Gnieźnie, od IX 1911 przeniesiony został na wikariat w Inowrocławiu. Jako wikary inowrocławski udzielał się w Tow. Czytelni Ludowych, będąc od roku 1912 członkiem Komitetu TCL na powiat. Aktywnie działał też wśród młodzieży rzemieślniczej jako prezes Tow. Czeladzi Katolickiej w Inowrocławiu. W roku 1912 zorganizował obchód 50-lecia tej organizacji, na który przybyły delegacje towarzyszy z kilku miast północno-zachodniej Wielkopolski. Jednocześnie przez cały okres I wojny światowej, tj. od 2 VIII 1914 do 10 X 1918 r., był kapelanem garnizonu wojska niemieckiego w Inowrocławiu. W dobie powstania wielkopolskiego należał do działaczy niepodległościowych. Uczestniczył w naradach wojskowych i politycznych, odbywają-

cych się w mieszkaniu proboszcza inowrocławskiego ks. Antoniego Laubitza i był łącznikiem w jego kontaktach z poznańską Naczelną Radą Ludową (NRL). Był członkiem Polskiego Komitetu Obywatelskiego na miasto i powiat i został przez ten komitet oddelegowany jako mąż zaufania do powstałej 10 XI 1919 r. Rady Żołniersko-Robotniczo-Obywatelskiej w Inowrocławiu. W listopadzie t. r. przybył do Kruszwicy w celu utworzenia tam podobnej rady. Przemawiał wtedy na wiecu zwołanym na Rynku kruszwickim. Uczestniczył też jako jeden z trzech delegatów z Inowrocławia w prowadzonych w Bydgoszczy pertraktacjach między przedstawicielami Komisariatu NRL z delegatami rządu pruskiego i rejencji bydgoskiej (które nie przyniosły rezultatu). Od roku 1919 był duszpasterzem w Wojsku Polskim. Od 26 I 1919 r. był kapelanem 1 Pułku Strzelców Wielkopolskich, a 1 VII t. r. mianowany został proboszczem

Julian Wilkans

1 Dywizji Strzelców Wielkopolskich. W 1920 r. został dziekanem Dowództwa Okręgu Korpusu nr VII w Poznaniu, obejmującego całą Wielkopolskę. 22 VI 1926 otrzymał tytuł tajnego szambelana papieskiego. 31 III 1939 przeszedł w stan spoczynku ze stopniem pułkownika. Podjął wtedy obowiązki administratora par. Jarząbkowe (dek. wrzesiński). W sierpniu 1939 zgłosił się ochotniczo do dyspozycji dowódcy Armii Poznań gen. T. Kutrzeby. Jako kapelan wraz z tą jednostką przeszedł całą jej kampanię wojenną, łącznie z bitwą nad Bzurą. Następnie z częścią wojsk, które przebiły się do Warszawy, wziął udział w obronie stolicy. Po kapitulacji wrócił do Jarząbkowa, gdzie aresztowali go Niemcy 1 X 1941 (wg Z. Waszkiewicza, po kapitulacji wraz z innymi oficerami dostał się do niewoli niemieckiej, osadzony w obozie w Königsten, skąd skierowano go do Dachau). Więziony był w poznańskim Forcie VII, następnie od 10 X t. r. w Łądzie, po czym osadzony został w obozie koncentracyjnym w Dachau (nr obozowy 28220), gdzie zmarł 5 XII 1942. Odznaczony był Orderem Odrodzenia Polski III klasy, dwukrotnie Krzyżem Walecznych i Złotym Krzyżem Zasługi.

Hieronim Szatkowski, Wilkans Julian (1886-1942), (w:) Księża społecznicy w Wielkopolsce 1894-1919. Słownik biograficzny, t. IV, s. 102-103 (tam literatura).

Hieronim Szatkowski

WOJTKIELEWICZ Alfons Marian (1885-1940), kwatermistrz sztabu Dowództwa Głównego Wojsk Wielkopolskich, dowódca 7 Pułku Strzelców Wielkopolskich (61 Pułk Piechoty), płk WP.

Ur. 5 października 1885 r. w Warszawie (Sochaczewie), w rodzinie Aleksandra i Lucyny ze Śliwowskich. W latach 1895-1905 uczęszczał do 3 Gimnazjum w Warszawie. Jako uczeń uczestniczył w tajnych młodzieżowych organizacjach patriotycznych. Za udział w strajku szkolnym został relegowany z 8 klasy gimnazjum (1905). Znalazł się w trudnej sytuacji materialnej. 28 IX 1910 r. wstąpił ochotniczo do armii rosyjskiej (66 Pułk Piechoty) i skierowano go do oficerskiej szkoły w Czugujewie. Po jej ukończeniu otrzymał nominację do stopnia ppor. (19 VIII 1913) i został przydzielony do 90 Pułku Piechoty, potem przeniesiony (14 IV 1914) do 14 Pułku Strzelców Finlandzkich z przydziałem do 8 kompanii. W latach 1914-1918 przebywał na froncie. Początkowo (1914) walczył w Prusach Wschodnich, a następnie na Białorusi i Ukrainie. Za wyróżniającą postawę na polu walki oraz za wybitne walory wojskowe kilkakrotnie odznaczony był najwyższymi odznaczeniami armii rosyjskiej. 17 X 1915 r. mianowany dowódcą 12 kompanii, a 15 IV 1916 r. awansowano go do stopnia por. Ranny (28 VI 1916) przebywał w szpitalu, a po powrocie do służby (23 X 1916) delegowany był do sztabu 4 Dywizji Strzelców Finlandzkich, gdzie pełnił obowiązki adiutanta sztabu dywizji (do 17 II 1917), następnie starszego adiutanta Wydziału Operacyjnego Sztabu Dywizji. W tym czasie był także prezesem Związku Wojskowych Polaków 4 Dywizji Strzelców Finlandzkich; podjął starania o przeniesienie do tworzących się formacji polskich. W ich wyniku z początkiem listopada delegowano go do Wydziału Mobilizacyjnego I Korpusu Wojsk Polskich. Objął funkcję naczelnika sekcji inspekcyjnej (1 XI). Po przybyciu Korpusu do Bobrujska (8 II

1918), znacznie przyczynił się do przygotowania obrony twierdzy. 12 czerwca awansowano go do stopnia kpt. Po demobilizacji przybył do Warszawy, wstąpił do tajnej POW i w październiku 1918 r. przydzielony został do Komisji Wojskowej. W połowie miesiąca powołany był do tworzącego się Sztabu Generalnego. Re-skryptem Rady Regencyjnej (z 25 X 1918) przyjęty został do Wojska Polskiego jako kpt. (28 X), z zatwierdzeniem wszystkich szarż. 27 listopada na mocy Dekretu Naczelnego Wodza mianowano go mjr. (ze starszeństwem od 7 XI 1918). Rozkazem Szefa Sztabu Generalnego przeniesiony do Poznania (18 I 1919) i przydzielony do sztabu Dowództwa Głównego Wojska Wielkopolskiego, mianowany był II, a następnie I kwatermistrzem sztabu. Od 1 XI 1919 do 30 X 1922 r. dowodził 7 Pułkiem Strzelców Wielkopolskich (61 Pułk Piechoty). Uczestniczył w rewindykacji Pomorza, od 6 III 1920 r. walczył na Ukrainie (Berdyczów), następnie na froncie polsko-bolszewickim w rejonie Mińska i Berezyny (Białoruś) – od 12 XII 1920 do 15 III 1921 r. przebywał w kraju, doskonalił teoretycznie swoje umiejętności zawodowe, m. in. ukończył kurs wyższych dowódców przy DOGen. Poznań. 26 I 1922 r. awansowano go do stopnia ppłk. (ze starszeństwem od 1 II 1919). Po odbyciu kursu doskonalącego otrzymał dyplom oficera Sztabu Generalnego (15 X 1923). W latach 1923-1924 pełnił funkcję zastępcy szefa sztabu Okręgowego Korpusu (DOK VIII), potem szefa sztabu DOK VII (1924-1927). 18 XII 1924 r. awansowano go do stopnia płk. (ze starszeństwem od 15 VIII 1924). Był dowódcą: 48 Pułku Strzelców Kaniowskich (1927-1929) i piechoty dywizyjnej 12 Dywizji Piechoty w Tarnopolu

(1929-1937). 31 X 1935 r. przeniesiony został w stan spoczynku. We wrześniu 1939 r. dostał się do niewoli sowieckiej, więziony był w Starobielsku, zamordowany pod Charkowem. Odznaczony był Orderem Virtuti Militari V kl., Krzyżem Walecznych, Złotym Krzyżem Zasługi, Medalem Niepodległości, Orderem Odrodzenia Polski IV kl., Medalem Pamiątkowym za Wojnę 1918-1921. Ponadto otrzymał wiele odznaczeń pułkowych za wzorową służbę i wkład pracy w wyszkolenie wojskowe. Ze związku małżeńskiego z Zinądą Kolesnikow miał córkę Irenę (1918) i syna Włodzimierza (1921).

Grzegorz Łukomski, Wojtkielewicz Alfons Marian (1885-1940), (w:) Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918-1919, red. A. Czubiński, B. Polak, Poznań 2002, s. 407-408.

Grzegorz Łukomski

WOLNY Teodor (1901-1979), ochotnik kompanii wolsztyńskiej, żołnierz 2 Pułku Strzelców Wielkopolskich (56 Pułku Piechoty).

Urodził się 27 października 1901 r. w Opalenicy (powiat nowotomyski) w wielodzietnej rodzinie właściciela firmy transportowej Mikołaja i Marianny z domu Spychała. Szkołę powszechną ukończył w Opalenicy. Od 1916 r. uczył się w zawodzie rzeźnickim u mistrza Franciszka Śmiałka w Wolsztynie. Tam też zastał go wybuch Powstania Wielkopolskiego. W czasie zajęcia Wolsztyna ochotniczo przyłączył się do powstania (5 styczeń 1919 r.). W składzie tworzonej kompanii wolsztyńskiej brał udział z bronią w rękę w wyzwoleniu miasta i okolicy. Ponadto

Teodor Wolny

pełnił służbę wartowniczą w ochronie mostów i obiektów strategicznych oraz przygotowywaniu posiłków. Od czerwca 1919 r. w 3 kompanii baonu zapasowego 2 Pułk Strzelców Wielkopolskich, następnie przemianowanego na 56 Pułk Piechoty Wielkopolskiej, pod dowództwem d-cy kompanii Stanisława Piweckiego. Na początku 1920 r. ukończył szkołę podoficerską w Szamotułach (1 XII 1919-1 II 1920). Następnie na froncie wojny polsko-bolszewickiej, na szlaku bitewnym: nad Dźwiną, Pryczą, Berezyną, w wypadzie na Żłobin, w walkach odwrotowych, w Bitwie Warszawskiej, w walkach nad Bugiem, Szczarą i o Baranowicze, gdzie został lekko ranny w prawe ramię. Po krótkim pobycie w szpitalu mokotowskim powrócił do pułku. 8 grudnia 1920 r. uczestniczył wraz z pułkiem w Zelwie w uroczystości dekoracji chorągwi pułkowych 14 DP Orderem *Virtuti Militari*. W wigilię, 24 grudnia 1920

r. wyruszył wraz z pułkiem do Wielkopolski. 7 marca 1921 r. został przeniesiony do kompanii broni specjalnej 74 pułku piechoty, gdzie w rejonie Kępna pełnił ochronę granicy z Niemcami. Po włączeniu części Górnego Śląska do Polski brał udział w składzie 74 pułku piechoty w zajęciu Lublińca. 20 kwietnia 1922 r. mianowany st. szeregowym. W 1923 r. zwolniony do rezerwy. Pracował jako czeladnik rzeźnicki w Opalenicy u mistrzów: Józefa Adamczewskiego i Maksymiliana Witajewskiego. Od 1925 r. prowadził własny warsztat rzeźnicki, który w okresie II wojny światowej został zamknięty i skonfiskowany przez niemieckiego okupanta. W tym okresie pracował jako robotnik w firmie „Georg Korn Nutzvieh-Pferdehandel Neutomischel” filia Opalenica oraz w opalenickiej cukrowni. Jesienią 1944 r. wywieziony na roboty przymusowe do kopania rowów przeciwczołgowych w okolicach Włocławka. Wobec zbliżającego się w styczniu 1945 r. frontu niemiecko – sowieckiego zbiegł do rodziny w Opalenicy. Po przejściu frontu na nowo otworzył warsztat rzeźnicki przy ulicy Wyzwolenia nr 85. Po zamknięciu zakładu (w końcu 1951 r.), prowadził 6-cio morgowe gospodarstwo rolne w mieście Opalenica. Od 1 sierpnia 1972 r. należał jako powstaniec wielkopolski do Związku Bojowników o Wolność i Demokrację. W 1932 r. wstąpił w związek małżeński z Kazimierą z domu Stelmaszyk (18 stycznia 1907 – 22 czerwca 1985). Z małżeństwa tego urodziły się dzieci: Felicja (ur. 25 października 1933), Zdzisława (ur. 22 listopada 1944), Janina (2 kwietnia 1942 – 19 listopada 2004), Konrad (1939-1940). Teodor Wolny zmarł 29 sierpnia 1979 r. w Opalenicy i pochowany został na miejscowym cmentarzu. Odznaczony: Krzy-

żem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1975), Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1975), Medalem Pamiątkowym za Wojnę 1918-1921 (1935), Odznaką Pamiątkową 14 Dywizji Piechoty (1 Dywizji Strzelców Wielkopolskich nr 4457).

Zdzisław Kościański Wolny Teodor (1901-1979), (w:) Powstańcy wielkopolscy. Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918/1919, t. X, Poznań 2013, s. 206-208.

Zdzisław Kościański

WOLSKI Tadeusz (1897-1983), dowódca kompanii w 5 Pułku Strzelców Wielkopolskich (59 Pułku Piechoty).

Ur. 27 października 1897 r. w Tucznie (pod Inowrocławiem), w rodzinie rolnika Wojciecha i Franciszki ze Szpringerów. W 1906 r. wziął udział w strajku szkolnym w Jaksicach. Do 1916 r. uczęszczał do gimnazjum w Inowrocławiu. Zmobilizowany do armii niemieckiej (449 Pułk Piechoty), walczył na froncie zach. Ranny jesienią 1918 r., przebywał w szpitalu w Sulzbach. Po powrocie do Inowrocławia brał czynny udział w walkach o wyzwolenie miasta. W ramach nowo sformowanego 2 Pułku Grenadierów Kujawskich walczył w bitwie o Złotniki (1 I 1919), podczas której został kontuzjowany (pułk przemianowano następnie na Pułk Strzelców Wielkopolskich). Po opuszczeniu szpitala walczył pod Łabiszynie (w ramach pułku). 15 kwietnia mianowany ppor., objął 2 kompanię w 2 batalionie 5 Pułku Strzelców Wielkopolskich. W styczniu 1920 r., w związku z rewindykacją Pomorza mianowany został komendantem Tucholi. 10 lutego brał

udział w uroczystościach zaślubin z mo-rzem (poczet sztandarowy pułku). Pod-czas wojny 1920 r., od marca do listopa-da, był dowódcą 2 kompanii ckm 59 pp (przez krótki czas dowodził 2 baonem te-go pułku w walkach n. Liwcem). W kwiet-niu 1920 r. mianowany został por. Do re-zerwy przeniesiono go 10 listopada 1920 r. W latach 1921-1923 studiował na Wy-dziale Prawa UP. Do 31 grudnia 1927 r. był asesorem, od I stycznia 1928 r. – sęd-zią grodzkim. Do 1937 r. pracował w Czersku (pow. Chojnice), a później we Wrześni, gdzie przebywał do wybuchu II wojny światowej. Na początku 1944 r. został aresztowany przez poznańskie ge-stapo, osadzony w Forcie VII, a następnie w obozie Żabikowo. Po wyzwoleniu uru-chomił Sąd Grodzki we Wrześni, wybra-ny został przewodniczącym tamtejszej Miejskiej Rady Narodowej. W 1950 r. mianowano go sędzią Sądu Wojewódz-kiego w Koszalinie, gdzie do przejścia na emeryturę (1967) pełnił funkcję prze-wodniczącego Wydziału Karnego. Czyny w ramach ZBoWiD-u, był m. in. prze-wodniczącym komisji środowiskowej po-wstańców wielkopolskich. Zm. 2 sierpnia 1983 r. w Słupsku. Odznaczony m. in. Krzyżem Walecznych, Orderem Odro-dzenia Polski V kl., Złotym Krzyżem Za-sługi, Medalem Niepodległości, Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległo-ści. Związek małżeński zawarł ze Stefanią z Podhajskich, pozostawił syna Janusza (ur. 1928).

Zdzisław Kościański, Wolski Tadeusz (1897-1983), (w:) Powstańcy wielkopolscy. Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918/1919, t. IV, Poznań 2008, s. 217-218.

Zdzisław Kościański

WROCZYŃSKI Jan (1876-1945), szef sztabu Dowództwa Głównego Wojska Wielkopolskiego, gen. dywizji WP.

Ur. 11 czerwca 1876 r. w Ozieranach (na Wołyniu), w rodzinie dzierżawcy Adolfa i Emilii z Korwin-Sochaczewskich. Ukończył Korpus Kadetów w Niżnym Nowgorodzie, Oficerską Szkołę Inżynierską w Petersburgu (1897) i tamże Mikołajewską Akademię Inżynierów Wojskowych (1905). Od 12 VIII 1895 r. był oficerem zawodowym – ppor. armii rosyjskiej. Budował twierdzę w Libanie i Kowlu. W 1916 r. był naczelnym inż. 2 Armii Rosyjskiej; od 11 VI 1917 r. w stopniu płk. Brał czynny udział w organizowaniu Związku Wojskowych Polaków w Rosji i formowaniu I Korpusu Polskiego jako Naczelnym Inżynier w Bobrujsku (1917). Po rozwiązaniu Korpusu udał się do Warszawy, gdzie w listopadzie 1918 r. uczestniczył w rozbrajaniu Niemców. 4 listopada

Jan Wroczyński

objął kierownictwo Ministerstwa Spraw Wojskowych, pozostając na tym stanowisku do 27 II 1919 r. Na wniosek gen. J. Dowbor-Muśnickiego, w kwietniu oddelegowany został do Poznania i przyjęty (17 IV) do Sił Zbrojnych b. zaboru pruskiego. Objął stanowisko szefa sztabu Dowództwa Głównego Wojska Wielkopolskiego (26 IV). Dekretem Komisariatu NRL nr 49 (poz. 15 z 5 V 1919) mianowany został gen. ppor. Uczestniczył w opracowaniu planów obronnych Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego i Dowództwa Głównego na wypadek ofensywy niemieckiej. Po rozwiązaniu Dowództwa Głównego objął (15 XI) szefostwo sztabu frontu wlkp. 25 VII 1920 r. został zastępcą Wojskowego Komisarza Rządu Polskiego dla wytyczenia granicy polsko-niemieckiej. 15 lipca otrzymał mandat członka Rady Fortyfikacyjnej, a dwa dni później Inspektora Robót Fortyfikacyjnych Kraju. 30 lipca mianowany dowódcą Grupy Operacyjnej, 19 sierpnia – szefem Naczelnej Kontroli Wojskowej. Rozkazem Ministra Spraw Wojskowych (z 4 VI 1921) przeszedł w stan spoczynku i zajął się praktyką budowlaną. W latach 1936-1939 uczestniczył w budowie Centralnego Okręgu Przemysłowego (COP). W latach 1922-1926 był prezesem Stowarzyszenia Dowórczyków i Bractwa Strzelców Kurkowych, członkiem Zjednoczenia Stowarzyszeń Polskich i in. W latach okupacji hitlerowskiej działał w konspiracji. Był członkiem Towarzystwa Patriotycznego, popierającego politykę gen. W. Sikorskiego, członkiem prezydium Rady Głównej Opiekuńczej. Zmarł 28 kwietnia 1945 r. w Warszawie. Pochowany został na Cmentarzu Powązkowskim. Odznaczony był Orderem Virtuti Militari V kl., Orderem Odrodzenia Polski III kl. oraz medala-

mi. Związek małżeński zawarł z Michaliną z Waniewiczów, pozostawił córki – Hanę (1902-1989) i Janinę (1903-1926).

Bogusław Polak, Wroczyński Jan (1876-1945), (w:) Powstańcy wielkopolscy. Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918-1919, t. X, red. B. Polak, Poznań 2008, s. 409-410.

Bogusław Polak

WRÓBLEWSKI Józef (1879-1920), dowódca kompanii przemęckiej, dowódca batalionu w 6 Pułku Strzelców Wielkopolskich (60 Pułk Piechoty), major WP.

Ur. się 25 października 1879 r. w Sarbinowie (powiat gostyński) w rodzinie Antoniego i Marii z d. Koralewskiej, właścicieli ogrodnictwa. Ukończył seminarium nauczycielskie. Posiadał status nauczyciela elementarnego. W okresie od 1 października 1900 r. do 30 września 1901 r. odbył roczną służbę wojskową w armii niemieckiej w 155 pp w Ostrowie Wlkp. Po jej ukończeniu został awansowany na stopień kaprała. W latach 1910-1914 był kierownikiem Szkoły Powszechnej w Radomierzu (powiat wolsztyński). Po wybuchu I wojny światowej został w dniu 2 września 1914 r. zmobilizowany do armii niemieckiej z zadaniem szkolenia rekrutów przy 37 Pułku Zapasowym. W maju 1915 r. ukończył w Neuhammer (Nowa Kuźnia) 4-tygodniowy kurs dający kwalifikacje na zastępcę oficera. W październiku tegoż samego roku odbył kolejny kurs 3-tygodniowego przeszkolenia wojskowego, ale już na linii frontu w Marville pod Verdun. 27 lutego 1916 r. został na własną prośbę wysłany na linię frontu do 77 Pułku Grenadierów Obrony Narodowej,

który prowadził działania wojenne we Flandrii i na terenach aż do rzeki Sommy. 5 kwietnia 1917 r. otrzymał awans na stopień podporucznika. 1 czerwca 1918 r. został przeniesiony do 267 Pułku 37 Dywizji w Alzacji, gdzie dowodził najpierw do 25 września kompanią kulomiotów a potem do 27 października kompanią piechoty. Tegoż dnia po poważnym zranieniu dłoni prawej ręki od kulomiotu z czołgu angielskiego został wycofany z pola walki i leczony następnie przez 8 tygodni w lazarecie w Erfurcie. 1 stycznia 1919 r. po zwolnieniu z dalszego leczenia powrócił na Ziemię Przemęcką, włączając się aktywnie w nurt walki narodowo wyzwolenczej. W dniu 6 stycznia 1919 r. został dowódcą powstańczej kompanii przemęckiej oraz komendantem odcinka powstańczego od południowego Kanału Obry za Solcem aż do Brenna, Wijewa i Włoszakowic. Siedzibą komendatury była Błotnica, w której werbowano ochotników również na odcinek „Wolsztyn” do ppor. Stanisława Siudy. 6 marca 1919 r. w wyniku przekształcenia oddziałów powstańczych wchodzących w skład Grupy Leszno, w 6 Pułk Strzelców Wielkopolskich (późniejszy 60 pp wlkp.), został dowódcą II batalionu tegoż pułku. Po zakończeniu zwycięskiego powstania awansowany na stopień porucznika Wojska Polskiego. Brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej w 1920 r. W dniu 9 maja tego roku jego II batalion wchodzący w skład III armii gen. Edwarda Rydza-Śmigłego, zniszczył mosty kolejowe za Kijowem, aby uniemożliwić wejście do miasta wojskom bolszewickim. 14 maja wziął do niewoli pod miastem Berezyna bolszewicki pułk kawalerii liczący 400 żołnierzy. Potem w czasie odwrotu naszych wojsk, zachorował na czerwonkę i zmarł 13 lipca 1920 r. w wieku 41 lat.

Został pochowany we wsi Zagórze nad Niemnem. Kilka dni po śmierci został awansowany na stopień majora Wojska Polskiego. Był odznaczony Srebrnym Krzyżem Orderu Wojennego V klasy oraz Krzyżem Niepodległości. Rodziny nie założył. Pamięć o majorze Józefie Wróblewskim jest kultywowana w Zespole Szkół Gimnazjum i Szkoła Podstawowa im. Powstańców Wielkopolskich w Przemęcie.

Antoni Fornalski, Wróblewski Józef (1879-1920), (w:) Powstańcy wielkopolscy. Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918/1919, t. IX, Poznań 2012, s. 229-230.

Antoni Fornalski

WRZALIŃSKI Stanisław (1882-1950), dowódca 5. Pułku Strzelców Wielkopolskich (59 Pułk Piechoty), dowódca XXIX Brygady Piechoty, pułkownik WP.

Ur. 3 września 1882 r. w Płocku, jako syn Emilii Wrzalińskiej i Mikołaja Szestowa. Ojciec był kupcem pochodzenia rosyjskiego od wielu lat mieszkającym na ziemiach Królestwa Polskiego, matka była Polką z mazowieckiej części rodziny Wrzalińskich. Od 1894 r. po śmierci obojga rodziców, adoptowany i wychowywany był przez ciotkę Marię Wrzalińską z. d. Gizińską i wuja Aleksandra Wrzalińskiego, uczęszczał do płockiego gimnazjum, które ukończył w 1900 roku. Następnie wstąpił do Armii Imperium Rosyjskiego, służąc m. in. na Dalekim Wschodzie Rosji, gdzie brał udział w wojnie rosyjsko-japońskiej. W 1914 r. wraz z jednostkami Syberyjskimi został skierowany do Europy. Uczestniczył w walkach z Niemcami na terenie Królestwa Polskiego, Ukrainy i Białorusi.

Brał udział w kilkunastu największych bitwach I wojny światowej na froncie wschodnim w tym w kilku stoczonych na ziemiach polskich m. in. pod Warszawą (28 IX–8 XI 1914), Łodzią (11 XI–6 XII 1914) czy Przasnyszem (18 II–26 III 1915). Podczas walk w czasie I wojny światowej w Armii Rosyjskiej wykazywał się niezwykle odwagą był też kilkakrotnie ranny. Za niezwykle męstwo i odwagę został odznaczony szeregiem orderów m. in. Złotą Szablą św. Jerzego, Orderem św. Jerzego, Orderami św. Anny, Orderami św. Stanisława oraz Orderem św. Włodzimierza. W czasie I wojny światowej awansował do rangi kapitana, zaś wiosną 1917 r. został przedstawiony do zatwierdzenia jako pułkownik. Po wybuchu rewolucji lutowej i tworzeniu przez żołnierzy polskich służących w Armii Rosyjskiej jednostek polskich, w stopniu kapitana w sierpniu 1917 roku wstąpił na ochotnika do I Kor-

Stanisław Wrzaliński

pusu Polskiego pod dowództwem gen. Józefa Dowbora Muśnickiego. Decyzja jaką podjął w tym czasie podyktowana była przede wszystkim, głębokim poczuciem patriotyzmu, który pomimo długiej służby w Armii Rosyjskiej na Dalekim Wschodzie Rosji pozostał żywy u kapitana Wrzalińskiego. Przejście do I Korpusu Polskiego wiązało się z ryzykiem zaprzepaszczenia kariery, a nawet możliwego uznania za zdracę, zarówno przez białych jak i czerwonych Rosjan. Ryzyka tego Wrzaliński nie bał się jednak podjąć. W I Korpusie Polskim pełnił kolejno stanowiska szefa sztabu 1 Dywizji Polskiej a po krótkim czasie na własną prośbę został skierowany do oddziałów liniowych 1 Dywizji Polskiej toczących w tym czasie pierwsze walki z bolszewikami. Dowodził pododdziałami 1 Dywizji m. in. pod Rohaczewem i Bobrujskiem. Następnie był dowódcą I Legii Oficerskiej i I Batalionu Legii Rycerskiej w I Korpusie Polskim, gdzie był jednym z najwierniejszych żołnierzy gen. Dowbora-Muśnickiego. Po kapitulacji I Korpusu Polskiego powrócił do Warszawy, gdzie organizował oddziały polskie oraz na czele grup bojowych złożonych z Dowborczyków i mieszkańców stolicy rozbrajał oddziały niemieckie. W listopadzie 1918 roku oficjalnie wstąpił do odradzającego się Wojska Polskiego. W tym czasie był jednym z głównych organizatorów 21 Pułku Piechoty Dzieci Warszawy. Po organizacji wojska w Warszawie na początku 1919 roku na własną prośbę został skierowany do Wielkopolski, śladem dawnego dowódcy gen. Dowbora-Muśnickiego. W Wielkopolsce u boku głównodowodzącego powstaniem gen. Dowbora-Muśnickiego. Uczestniczył w walkach z Niemcami podczas Powstania Wielkopolskiego. 23 marca 1919 przejął dowództwo 5 Puł-

ku Strzelców Wielkopolskich (17 stycznia 1920 przemianowanego na 59 Pułk Piechoty). 25 maja 1919 został wyznaczony na stanowisko szefa sztabu Dowództwa Frontu Północnego. W czerwcu 1919 r. powrócił jednak do 59 Pułku Piechoty Wielkopolskiej. Również w Wielkopolsce rozbudowywał i organizował oddziały polskie na bazie 59 Pułku Piechoty Wielkopolskiej. Praktycznie wśród ciągłych walk zreorganizował pułk tworząc pełne 12 kompanii strzeleckich i 3 kompanie karabinów maszynowych. Dodatkowo podobnie jak w 1 Dywizji Polskiej w Rosji utworzył przy 59 Pułku szkołę podoficerską. W styczniu 1920 r. uczestniczył w obsadzaniu Pomorza maszerując wraz z swymi oddziałami kolejno przez: Żnin, Szubin, Nakło nad Notecią (21 I), Mroczę (22 I), Więcbork (24 I), Sępólno Krajeńskie (24 I), Kamień Krajeński (28 I), Chojnice (31 I), Tucholę i Puck. Doskonale zorganizowane, składające się z karnych i doświadczonych żołnierzy oraz byłych powstańców oddziały wielkopolskie były pilnie potrzebne na wschodzie kraju, gdzie wojna polsko-bolszewicka wkraczała w decydującą fazę. Z Tucholi na czele 59 Pułku Piechoty wyruszył na front polsko-bolszewicki na Ukrainie w międzyczasie awansując w maju 1919 roku do stopnia pułkownika. Uczestniczył w walkach z bolszewikami w czasie wyprawy kijowskiej. Dowodzony przez Wrzalińskiego pułk waleśnie przyczynił się do przełamania frontu bolszewickiego przełamując aż 6 kolejnych linii obronnych nieprzyjaciela. Następnie w wyniku ofensywy bolszewickiej wojska wielkopolskie przerzucono nad Berezynę skąd powstrzymywały marsz sowietów na Warszawę. W tym miejscu należy zaznaczyć, że dowodzony przez Wrzalińskiego 59 Pułk Piechoty ani razu nie doznał po-

rażki, co zostało odnotowane w dokumentach wojskowych. Wycofywanie się oddziałów wielkopolskich pod jego dowództwem do Warszawy następowało głównie z powodów ogólnej sytuacji strategicznej na froncie polsko-bolszewickim. Podczas bitwy warszawskiej pułkownik Wrzaliński objął dowództwo nad utworzoną XXIX Brygadą Piechoty w składzie 59 i 60 Pułku Piechoty Wielkopolskiej. Grupa pułkownika Wrzalińskiego wchodząca w skład 15 Dywizji Wielkopolskiej gen. Junga miała za zadanie bronić południowych przedmieść Warszawy. Wielkopolskie oddziały Wrzalińskiego odparły natarcia bolszewickie na południowe dzielnice Warszawy, zaś rano 17 sierpnia grupa operacyjna płk Wrzalińskiego składająca się z XXIX Brygady Piechoty oraz przydzielonych do niej grupy czołgów i 3 pociągów pancernych, współdziałając z lotnictwem przeszła do kontrofensywy i przełamała front polsko-rosyjski zajmując m. in. Mińsk Mazowiecki. Następnie oddziały płk Wrzalińskiego ścigały bolszewików do granicy z Niemcami w Prusach oraz uczestniczyły w bitwie nad Niemnem. Bitwa grupy płk Wrzalińskiego o Mińsk Mazowiecki jest jednym z pierwszych przykładów zastosowania przez Wojsko Polskie skoordynowanego ataku piechoty, lotnictwa i broni pancernej. Można nawet pokusić się o stwierdzenie, że płk Wrzaliński był pierwszym polskim dowódcą, którego oddziały zastosowały taktykę podobną do późniejszego „Blitzkriegu”. Dokument przechowywany w Centralnym Archiwum Wojskowym w Warszawie, sporządzony w 1921 r., wspomina się o „niezliczonej ilości” czynów bojowych Wrzalińskiego. Podczas jednej z bitew, dzięki własnemu męstwu zatrzymał siły wroga umożliwiając wycofanie sztabu brygady

w bezpieczne miejsce. Charakteryzowany jest jako oficer wyróżniający się walecznością, poświęceniem i olbrzymią wręcz odwagą. Niejednokrotnie w swoim postępowaniu daje wzór do naśladowania swym podkomendnym. Po zakończeniu wojny polsko-bolszewickiej pułkownik pełnił szereg ważnych funkcji w wojsku polskim. Był m. in. dowódcą piechoty dywizyjnej a zarazem zastępcą dowódcy 11 Dywizji Piechoty, zaś w 1925 roku został pierwszym dowódcą 5 Brygady Ochrony Pogranicza (Polesie). Z dniem 28 maja 1926 r. został przeniesiony z KOP i przydzielony do dyspozycji dowódcy Okręgu Korpusu Nr IX w Brześciu. W lipcu 1928 r. wyznaczony został na stanowisko szefa Biura Uzupelnień Ministerstwa Spraw Wojskowych. Pełniąc służbę w Stanisławowie i Warszawie pozostawał oficerem nadetatowym 49 Pułku Piechoty Strzelców Kresowych. 8 października 1929 r. wyznaczony został na stanowisko dowódcy 30. Dywizji Piechoty w Kobryniu. 13 października 1931 r. zwolniony został ze stanowiska dowódcy dywizji a z dniem 31 grudnia 1931 r. przeniesiony został w stan spoczynku. Decyzją Ministerstwa Spraw Wewnętrznych został mianowany na stanowisko Prezydenta Gniezna, którą to funkcję pełnił w latach 1934-1936. Po wybuchu II wojny światowej udał się na Polesie. Próbowal dotrzeć do ośrodka zapasowego 30. Dywizji Piechoty a po wkroczeniu Sowieców dołączyć do walczących z nimi oddziałów KOP. Następnie ukrywał się przed bolszewikami w radzieckiej strefie okupacyjnej. W tym czasie musiał spalić dużą część dokumentów osobistych i pamiątek, cały czas ukrywając się przed ścigającymi go bolszewikami. Był to jeden z najgorszych okresów w życiu pułkownika Wrzalińskiego, skazanego na życie

w ukryciu w radzieckiej strefie okupacyjnej. Po wybuchu walk niemiecko-radzieckich i odkryciu przez Niemców grobów zamordowanych przez NKWD oficerów polskich w Katyniu, pod wpływem emocji, prawdopodobnie nie znając dokładnie skali niemieckiego okrucieństwa w okupowanej Polsce 2 lipca 1943 wysłał z Wrocławia list do Himmlera, w którym zgłaszał się „wraz ze swoimi ludźmi” do walki z bolszewizmem. Jego pismo pozostało bez odpowiedzi. Wrzaliński jak później tłumaczył, wobec zbliżającej się klęski Niemiec, za ich aprobatą chciał zorganizować oddziały polskie, podobnie jak czyniono to w końcówce I wojny światowej, aby w odpowiednim momencie wystąpić przeciwko głównym jego zdaniami wrogom Polski – bolszewikom. Nie bez znaczenia było zapewne długie ukrywanie się Wrzalińskiego w radzieckiej strefie okupacyjnej a przede wszystkim zamordowanie w Katyniu przez bolszewików wielu przyjaciół pułkownika z polskiego korpusu oficerskiego. Realia II wojny światowej były jednak zupełnie inne, a podjęta pod wpływem emocji, oburzenia i awersji do komunizmu decyzja była wyjątkowo niefortunna i przyniosła Wrzalińskiemu wyłącznie problemy. Został aresztowany następnie był przesłuchiwany przez Niemców, którzy uznali, że pomimo zaawansowanego wieku jest dla nich zagrożeniem i do końca wojny należy go przetrzymać w obozie jenieckim. Osadzono go w obozie dla polskich oficerów Oflagu VII A w Murnau am Staffelsee. Dzieci pułkownika wysłano na roboty przymusowe. Po zakończeniu II wojny światowej, wobec niezrealizowania planów organizacji jednostek polskich, uświadomieniu sobie zbrodni dokonanych przez Niemców na Polakach i dostaniu się Polski w strefę

kontroli Związku Radzieckiego, nie mogąc wrócić do opanowanego przez komunistów kraju 4 stycznia 1950 r. popełnił samobójstwo w obozie przejściowym dla ludności polskiej w Wentorf. Żonaty z Bronisławą z domu Pomorską, miał synów Stanisława i Jerzego. W czasie swojej służby w Armii Polskiej został odznaczony wieloma orderami i odznaczeniami m. in. Orderem Virtutii Militarii, dwukrotnie Krzyżem Walecznych, Krzyżem Niepodległości, zaś za wyjątkowe zasługi w organizacji wojska polskiego – Złotym Krzyżem Zasługi. W zasadzie w większości dokumentów archiwalnych podkreślano wyjątkową odwagę pułkownika Wrzalińskiego, którego oddziały na polu bitwy w zasadzie nigdy nie zaznały porażki a pod względem strictly wojskowym nie zawodził nigdy. Był też bardzo dobrym i skutecznym organizatorem wojska zarówno w Korpusie Polskim na Wschodzie jak i w odrodzonym Wojsku Polskim. Należy zaznaczyć, że płk Wrzalińskiego pomimo piastowania wysokich stanowisk w Armii Polskiej na poziomie generała brygady i generała dywizji głównie z przyczyn politycznych nigdy nie awansowano do stopnia generalskiego.

Piotr Hojka, Wrzaliński Stanisław (1882-1950), (w:) Powstańcy wielkopolscy. Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918-1919, t. X, red. B. Polak, Poznań 2013, s. 211-214.

Piotr Hojka

WYRWA Bronisław (1890-1970), ochotnik powstaniec, dowódca plutonu w 1 Pułku Strzelców Wielkopolskich (55 Pułk Piechoty), chorąży WP.

Bronisław Wyrwa

Ur. się 21 września 1890 r. w Solcu pow. wolsztyński w rodzinie Walentego i Franciszki z d. Gawoń. Za udział w strajku szkolnym skazany na 3 miesiące domu poprawczego. W latach 1914-1918 służył w a. niemieckiej, gdzie odniósł ranę. Uczestnik powstania wlkp. Ochotniczo wstąpił do 1 Pułku Strzelców Wielkopolskich (55 Pułk Piechoty), gdzie objął dowództwo plutonu karabinów maszynowych. Brał udział w odsieczy Lwowa. 17 V 1919 r. awansowany na sierżanta. W ogniu km przyczynił się do zdobycia mostu kolejowego przez rzekę Styr: ("... podczas walk, ogniem karabinów maszynowych plutonu wspomógł nacierających Polaków na pozycje wojsk ukraińskich, ułatwiając im zdobycie mostu kolejowego położonego nad rzeką...") Za czyn ten odznaczony został VM 5 kl. nr 743. Wiosną 1920 r. w operacji kijowskiej dwukrotnie ciężko ranny. W toku walk

objął dowództwo kompanii karabinów maszynowych. Awansował do stopnia chorążego. W 1939 r. był dowódcą plutonu ckm Baonu Obrony Narodowej „Rawicz”. Żołnierzami baonu byli synowie: Marian Leon (17 lat) i Klemens (15 lat). W. został ranny w rękę. W czasie okupacji ukrywał się przed Niemcami. Po 1945 pracował w różnych zawodach. Zmarł tragicznie 20 lutego 1970 r. w Opolu i tam pochowany. Odznaczony był też Krzyżem Walecznych (4x). Zawarł zw. małżeński z Marianną Selwat. Dzieci: Marian Leon (inżynier), Klemens (ekonomista), Stefan (ekonomista), Teresa (ekonomista).

Marek Rezler, Wyrwa Bronisław (1890-1970)(w:) Powstańcy wielkopolscy. Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918-1919, t. V, red. B. Polak, Poznań 2008, s. 191.

Marek Rezler

ZABDYR Michał (1880-?), legionista, uczestnik w walk o Inowrocław, dowódca batalionu, plk WP.

Ur. 5 III 1880 r. w Stryszowej (k. Krakowa, pow. Wieliczka), w rodzinie rolnika Jana i Jadwigi Szewc. Ukończył 4 klasy szkoły ludowej i kurs przygotowawczy. 15 VI 1900 r. zdał maturę w krakowskim męskim seminarium nauczycielskim. Był członkiem tajnej organizacji „Wolni Bracia”. Kilka lat pracował jako nauczyciel w Krakowskim i Cieszyńskim. Od 1914 r. służył w 3 Pułku Piechoty Legionów. W stopniu por. brał udział w kampanii karpackiej. Dowodził tam 4 kompanią I baonu. Awansowany do stopnia kpt., przyjął dowództwo I baonu oraz kolumnę nad 3 Pułkiem Piechoty. W latach

1915-1916 w 4 Pułku Piechoty Legionów, od 1916 do 1918 r. ponownie w 3 Pułku Piechoty, z którym przebył cały szlak bojowy. Po połączeniu z 2 Korpusem Wschodnim, walczył w składzie 2 brygady (16 Pułk Strzelców) pod pseudonimem „Kmita”. W bitwie z Niemcami pod Kaniowem dostał się do niewoli. Zbiegł z obozu jenieckiego w Białej Podlaskiej. Na krótko podjął pracę w progimnazjum w Tarnogrodzie, jako Zygmunt Nowakowski. Wziął udział w powstaniu wielkopolskim, uczestniczył w walkach o Inowrocław, dowodząc baonem ok. 400 legionistów, przybyłych z terenu wrocławskiego. Od 10 I 1919 r. ponownie w Wojsku Polskim (w stopniu mjr.), początkowo jako dowódca baonu zapasowego 3 Pułku Piechoty Legionów, następnie dowódca 3 Pułku Piechoty Legionów (20 IX 1920 - 2 X 1929) w stopniu płk. Od 1929 r. był szefem Departamentu Uzupelnień Ministerstwa Spraw Wojskowych oraz szefem II Oddziału – Obszar Północny „Prusy”. Przeszedł w stan spoczynku. Zaginął bez wieści w czasie II wojny światowej. Odznaczony był m. in. Orderem Virtuti Militari, Krzyżem Niepodległości, Krzyżem Walecznych, Krzyżem Zasługi. Związek małżeński zawarł z Weroniką Szumlańską.

Grzegorz Roczek, *Zabdyr Michał (1880-?)*, (w:) *Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918-1919*, red. A. Czubiński, B. Polak, Poznań 2002, s 417.

Grzegorz Roczek

ZABŁOCKI Mateusz Jerzy (1887-1939), działacz niepodległościowy, kapelan konspiracyjnej POW, członek gnieźnieńskiej Rady Ludowej, kapelan odcinka

północnego, podczas wojny z bolszewicką Rosją proboszcz wielkopolskiej 15. Dywizji Piechoty i kapelan 61. Pułku Piechoty, major WP.

Ur. 16 VIII 1887 w Żurawicach w pow. wrocławskim, syn kupca Zygmunta i Heleny z Ostojów-Lińskich. Do gimnazjów uczęszczał w Trzemesznie i Inowrocławiu, gdzie zdał maturę w 1909. Należał do tajnego kółka Tow. Tomasza Zana w Trzemesznie i w gimnazjum inowrocławskim, gdzie był prezesem kółka. Nauki teologiczne studiował w seminariach poznańskim i gnieźnieńskim, przyjmując święcenia 15 II 1913. Na wikariatach przebywał kolejno w Mogilnie, Kamieńcu, Kruszowicy i od 1916 w par. św. Trójcy w Gnieźnie. Jako wikary gnieźnieński prowadził już w 1916 Chór Farny, który m. in. wystąpił t. r. podczas uroczystości Sienkiewiczowskiej w Gnieźnie. W przededniu powstania wielkopolskiego włączył się w prace konspiracyjne. Był kapelanem miejscowego Oddziału Polskiej Organizacji Wojskowej Zaboru Pruskiego i na kilka miesięcy przed wybuchem powstania odebrał przyśięgę od członków konspiracyjnej POW. Znajdując się w wybranej 20 XI 1918 Radzie Ludowej Gniezna, zainicjował całkowite opanowanie jej przez Polaków. Był zwolennikiem wystąpień zbrojnych i spolszczenia urzędów i szkół w mieście i powiecie. Brał od początku powstania czynny udział w walkach powstańczych jako kapelan pod Zdziechową, Mącznikami i Szubinem. Uczestniczył w pertraktacjach z oficerami armii niemieckiej w sprawie wycofania się Niemców z Gniezna i powiatu. Podczas tych rokowań został 28-29 XII 1918 (wraz z drugim parlamentariuszem) podstępnie wzięty do niewoli i przewieziony do Bydgoszczy, gdzie niemiecki sąd polowy skazał go na śmierć. Wstawił

się za nim pastor niemiecki, ocalając go od wykonania wyroku. Zwolniony został po trzech dniach w drodze wymiany na kilku jeńców oficerów niemieckich. Szczególną odwagą odznaczył się w walkach pod Szubinem jako kapelan odcinka północnego, dowodzonego przez K. Grudzielskiego. Obok czynności duszpasterskich wykonywał wtedy z narażeniem życia funkcję konnego łącznika dowództwa, wraz z ułanami szwadronu poznańskiego. Po zakończeniu działań powstańczych był mianowany w 1919 etatowym kapelanem pułku ułanów wielkopolskich, ze stopniem majora. Podczas wojny z bolszewikami w 1920 był proboszczem wielkopolskiej 15 Dywizji Piechoty i kapelanem 61 Pułku Piechoty. W bitwie pod Łomżą szedł w pierwszym szeregu do ataku, dając przykład męstwa (z komunikatu Sztabu Generalnego z 23 VIII 1920). Po zwolnieniu do rezerwy w październiku 1921 został pro-

Mateusz Jerzy Zabłocki

boszczem par. św. Wawrzyńca w Gnieźnie, a w 1923 otrzymał przeniesienie na probostwo par. farnej św. Trójcy tamże, jednocześnie mianowany dziekanem dek. gnieźnieńskiego. Był ponadto sędzią pro-synodalnym, proboszczem konsultorem, członkiem „consilium a vigilantia” oraz inspektorem nauki religii na pow. gnieźnieński. W swej parafii zbudował Dom Katolicki, a w latach 1929-1930 odnowił gruntownie kościół św. Trójcy. W 1924 został prezesem na pow. gnieźnieński powstałej 5 X t. r. Polskiej Ligi Przeciwalkoholowej. W 1921 mianowany patronem gnieźnieńskiego Okręgu Stowarzyszeń Młodzieży Polskiej żeńskiej (był patronem do ok. 1928). W latach 1927-1937 był też patronem parafialnego Stowarzyszenia Młodych Polek, znanego też jako Oddział KSMŻ Gniezno – „Promień”. Z dobrymi rezultatami opiekował się parafialnym Stowarzyszeniem Młodzieży Polskiej męskiej (późniejsze KSMM). W 1931 powołał do brzo później działającą Parafialną Akcję Katolicką, skupiającą miejscowe stowarzyszenia kościelne. W 1935 zorganizował misję parafialną. W latach 1933-1939 wydawał i redagował dwutygodnik „Wiadomości Parafialne Parafii Farnej w Gnieźnie”. Politycznie zbliżony do Narodowej Demokracji, zasiadał z jej ramienia w Radzie Miejskiej Gniezna. W 1928 znajdował się w komitecie wyborczym listy katolickonarodowej nr 24, a w 1933 sygnował odezwę wyborczą Obozu Narodowego Niezależności Obywatelskiej i Pracy Gospodarczej. O jego orientacji politycznej świadczy też podpisanie przezeń w 1931 ogłoszonego w prasie protestu przeciwko osadzeniu w twierdzy brzeskiej i brutalnemu traktowaniu byłych parlamentarzystów. Był wieloletnim działaczem Tow. Czytelni Ludowych, zasiadając od 1928

w Radzie Głównej TCL, a w latach 1930-1932, będąc wiceprezesem Zarządu Głównego. Kierował też zarządzeniem pow. gnieźnieńskiego TCL, w ramach którego urządzał wieczory dyskusyjne dla inteligencji. Przed wybuchem wojny w 1939 wszedł do kierownictwa rejonowego Tajnej Organizacji Konspiracyjnej (TON), utworzonej przez Wydział II Oddziału II Sztabu Głównego WP do działań na tyłach wroga. Po napaści Niemiec, w związku z ewakuacją władz cywilnych i wojskowych. Zapewne wykonując polecenia TON, postanowił pozostać w mieście i jako były powstaniec cieszący się ogromnym autorytetem mieszkańców zajął się zorganizowaniem Straży Obywatelskiej w Gnieźnie. Taką straż zaczął organizować od 5 IX 1939, ogłaszając komunikaty przez głośniki ze schronu w magistracie. Na jego apele odpowiedziało kilku oficerów rezerwy, organizując z osób objętych poborem do wojska kilka uzbrojonych oddziałów (zajęto wagon z bronią stojący na stacji). Niewielkie te oddziały 5-10 IX toczyły potyczki z bojówkami niemieckimi i forpocztami Wehrmachtu w okolicy Kłecka i na przedpolu Gniezna. Niewątpliwie walczył przyczynił się do powstania Straży Obywatelskiej i zorganizowania tego rodzaju obrony miasta, dlatego niektórzy autorzy nazywają go komendantem obrony Gniezna. Ks. Zabłocki spełniał wtedy kierowniczą rolę w mieście jako przywódca duchowy i narodowy, potrafiący przeciwdziałać panice i defetyzmowi. z relacji bezpośredniego świadka ks. Bogdana Bolza (wikarego w par. farnej) wynika, iż ks. Zabłocki. w zasadzie zajmował się, jak sam twierdził, utrzymaniem porządku w mieście i sprawami administracyjnymi, a tworzenie oddziałów zbrojnych nie należało do niego. Organizował też

w Gnieźnie kwatery dla uchodźców wojennych. Uznając, że dalszy opór był bezcelowy, postanowił udać się do sztabu niemieckiego w celu poddania miasta, by je uchronić przed zniszczeniem (też dlatego, iż jak mówił, wszyscy inni bali się jechać do Niemców). 10 IX ubrany odświętnie pojechał w kierunku Wrześni oznaczonym białą flagą autem, kierowanym przez szofera. Za Żydowem Niemcy rzucili w stronę samochodu granat, którego wybuch zranił ks. Zabłockiego. ciężko w przedramię, wyrwijąc ciało do kości. Niemcy go opatrzyli i przyjęli kapitulację. Umieszczonego w szpitalu księdza Zabłockiego brutalnie przesłuchiwali gestapowcy, obrzucając wyzwiskami (odwiedzał go w szpitalu wspomniany ks. B. Bolz). W nocy z 12/13 X został zabrany ze szpitala przez gestapo i przewieziony do Inowrocławia. Zwołany na przędcie sąd niemiecki (Sondergericht) skazał go w trybie doraźnym na dwukrotną karę śmierci – za udział w powstaniu wielkopolskim i za organizowanie oporu mieszkańców Gniezna. Zginął rozstrzelany wraz kilkoma Polakami 14 X (lub wg. prof. Bogusława Polaka 17 X) 1939 w Inowrocławiu. Był odznaczony Krzyżem *Virtuti Militari* 5 klasy i Krzyżem Niepodległości. Po wojnie zwłoki ks. Z. ekshumowano i pochowano obok kaplicy na ówczesnym cmentarzu farnym przy ul. św. Piotra w Gnieźnie. 16 I 1972 odbyła się uroczystość odsłonięcia tablicy ku czci ks. Z., umieszczonej na murze kościoła św. Trójcy, przy udziale władz miejskich i wojewódzkich (uroczystość zorganizowało i tablicę ufundowało Chrześcijańskie Stowarzyszenie Społeczne z Poznania). W 1996 wmurowano tablicę pamiątkową na murze więzienia w Inowrocławiu, gdzie został rozstrzelany.

Hieronim Szatkowski, Zabłocki Mateusz Jerzy (1887-1939), (w:) Księża społecznicy w Wielkopolsce 1894-1919. Słownik biograficzny, t. IV, s. 137-139 (tam literatura).

Hieronim Szatkowski

ZABŁOCKI Wacław (1879-1973), uczestnik walk na odcinku zachodnim powstania wielkopolskiego, dowódca 5 kompanii 7 pułku Strzelców Wielkopolskich (61 Pułku Piechoty), podpułkownik WP.

Ur. 28 sierpnia 1879 r. w majątku Czerlin pow. wągrowiecki, w rodzinie Zygmunta, ziemianina i właściciela „Gazety Kujawskiej” i Heleny z d. Ostoja Lułska. Uczęszczał do Wyższej Szkoły Technicznej w Saksonii, studiował też w Paryżu. Jako nauczyciel szkoły języków obcych systemu „Berlitz’a” pracował w Petersburgu i Moskwie. W sierpniu 1914 r. wcielony do armii niemieckiej i skierowany na front wschodni jako tłumacz. W listopadzie 1918 r. zdemobilizowany; wrócił do Wielkopolski. Uczestnik powstania wielkopolskiego, walczył na odcinku zachodnim. Był jednym z organizatorów 7 (61) pp wlkp., adiutant pułku. W listopadzie 1919 r. skierowany na 8-tygodniowy kurs oficerski do Rembertowa. W lipcu 1919 r. rozkazem DG WW zatwierdzony w stopniu ppor. Następnie adiutant II Brygady 2 Dywizji Strzelców Wielkopolskich. W styczniu 1920 objął dowództwo I baonu 8 (62) pp wlkp. i brał udział w rewindykacji Pomorza. Na własną prośbę skierowany do 61 pp wlkp., gdzie objął dowództwo 5 kompanii. W czasie walk pod Pleszczenicą (29 V – 1 VI 1920); w natarciu na Słobodę „5 kompania przy wyjściu z okopów dostała się w krzyżowy ogień karabinów maszynowych...) por. Zabłocki mimo ciężkiej

rany, nie opuszcza szeregów i osobiście podrywa plutony do ataku na bagnety. Słoboda została zdobyta (...) por. Z. stracił nogę”. Odnznaczony VM 5 kl. (nr 966). Po wyjściu ze szpitala był oficerem sądowym w sztabie 15 DP Wlkp. Od 1 XI 1924 do 5 II 1927 kierownik I referatu i z-ca komendanta PKU w Inowrocławiu. Awansowany na kpt. Po przeniesieniu na emeryturę m. in. działał w LOPP. Z jego inicjatywy powstało lotnisko cywilne w Inowrocławiu. Związany z pracami II Oddziału Sztabu Głównego. Po ukończeniu kursu dywersji w Toruniu instruktor dywersji w rejonie Grodno-Białystok-Wołkowysk. We wrześniu 1939 w Samodzielnej Grupie Operacyjnej gen. Kleeberga. Zwolniony z obozu jenieckiego w Radomiu. Oficer ZWZ-AK w W-wie. W powstaniu komendant placu Śródmieście-Południe. Awansowany w konspiracji do stopnia ppłk. W powstaniu ranny, umieszczony w szpitalu wojskowym w Saksonii. W 1945 przedostał się do Francji. Leczył się we Włoszech i W. Brytanii. Do śmierci mieszkał w Beighton. Był prezesem Zw. Inwalidów Wojennych. Zmarł 12 stycznia 1973 r. w Anglii, prochy pochowano w Inowrocławiu, w grobowcu rodzinnym na cm. komunalnym przy ul. K. Marcinkowskiego. Odnznaczony także Krzyżem Walecznych, Medalem Niepodległości i in. Ożenił się z baronówną v. Fittienghoff-Schell. Dzieci: Konstanty (11 VI 1910 – 21 XII 1957, inżynier), Halina (13 XI 1912, pielęgniarka).

Bogusław Polak, Zabłocki Wacław (1879-1973), (w:) Powstańcy wielkopolscy. Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918/1919, t. I, Poznań 2005, s. 225-226.

Bogusław Polak

ZAKRZEWSKI-WYSKOTA Władysław (1894-1982), współorganizator konspiracji przedpowstaniowej, Szef Sztabu 4 Dywizji Strzelców Wielkopolskich, dowódca batalionu w 57 Pułku Piechoty, płk WP.

Ur. 7 stycznia 1894 r. we Wrocławiu, w rodzinie inż. elektryka Witolda i Zofii z Zakrzewskich z Kretkowa. W Legnicy ukończył 9-klasową Wyższą Szkołę Realną, uzyskując świadectwo dojrzałości. Zmobilizowany do armii niemieckiej (11 VIII 1914), brał udział w walkach na froncie zach. 7 III 1916 r. mianowany został ppor. W listopadzie 1918 r. wrócił do Poznania, gdzie nawiązał kontakt z M. Paluchem i jego Grupą. Organizował oddziały Służby Straży i Bezpieczeństwa (SSiB), współpracował z Komendą Straży Ludowej, opracowywał plany opanowania Poznania na wypadek wybuchu powstania. 27 grudnia wraz z M. Paluchem i Z. Łakińskim kierował akcją oddziałów SSiB. 21 I 1919 r. przeszedł (ze SSiB) do dyspozycji Dowództwa Głównego, organizując Okręg Wojskowy I (twierdza Poznań). 20 stycznia zatwierdzono go dowódcą tego okręgu, 1 marca mianowany został szefem Sekcji Organizacyjnej Dowództwa Głównego, a 6 kwietnia – szefem Wydziału Organizacyjnego DG. Dekretem Komisarjatu NRL nr 13 (póz. 32) mianowany został w marcu 1919 r. por. (ze starszeństwem od 1 II 1914), a 5 maja kpt. (ze starszeństwem od 1 V 1919). 26 sierpnia 1919 roku głównodowodzący Wojsk Polskich b. zaboru pruskiego przeniósł kapitana Władysława Zakrzewskiego z Dowództwa Głównego „do Sztabu 4. Dywizji Strzelców w celu pełnienia obowiązków Szefa Sztabu Dywizji”. Podczas symbolicznych zaślubin Polski z morzem 10 i 11 lutego 1920 w Pucku, był obok gen.

dyw. Józefa Hallera jedynym oficerem, który wjechał konno z brzegu do wody. 3 maja 1922 roku został zweryfikowany w stopniu kapitana ze starszeństwem z 1 czerwca 1919 roku i 1002. lokatą w korpusie oficerów piechoty, a jego oddziałem macierzystym był 57 Pułk Piechoty Wielkopolskiej w Poznaniu. Przysługiwał mu wówczas tytuł „oficer przydzielony do Sztabu Generalnego”. Jako dowódca batalionu tej jednostki brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej. 20 września objął dowództwo baonu 57 Pułku Piechoty. 20 VI 1921 r. mianowany był szefem Oddziału Personalnego DOGen. w Poznaniu. W latach 1923–1924 studiował w Wyższej Szkole Wojennej w Warszawie. W kwietniu 1924 r. wrócił do 57 Pułku Piechoty, w którym służył do 1927 r. Od 1924 do 1928 r. studiował prawo na UP. 3 V 1926 r. otrzymał awans do stopnia mjr. Wskutek trwałej kontuzji, po długotrwałej kuracji 31 X 1928 r. przeniesiony został do rezerwy. Do 1939 r. pracował na różnych stanowiskach handlowo-administracyjnych, m. in. na Śląsku i w Gdyni, jako Pełnomocnik Rządu RP. We wrześniu 1939 r. zmobilizowany został do Armii „Poznań”. Wzięty do niewoli, na początku 1940 r. ze względu na stan zdrowia został zwolniony z obozu jenieckiego. Zamieszkał w Warszawie i tam wstąpił do ZWZ-AK. Awansowano go do stopnia ppłk. W akcjach był dwukrotnie ranny. Aresztowany przez gestapo, uciekł. Ujęty po raz drugi, został odbity. Aresztowany po raz trzeci, został osadzony w obozie koncentracyjnym w Gross Rosen i Mittelbau Dora. Po wyzwoleniu podjął leczenie i po krótkim pobycie w kraju, wyjechał z rodziną do USA, a następnie do Argentyny. Pracował zawodowo, pisał wspomnienia z powstania wielkopolskiego.

W 1968 r. odwiedził Polskę, wygłosił prelekcję o przygotowaniach i przebiegu walk powstańczych. Zmarł 9 maja 1982 r. w Buenos Aires i tam został pochowany. Odznaczony był Orderem Virtuti Militari V kl., Krzyżem Niepodległości z Mieczami, Orderem Odrodzenia Polski V kl., Krzyżem Walczących (dwukrotnie), jugosłowiańską Komandorią św. Sawy oraz szeregiem medali. Zawarł związek małżeński z Zofią Kruk i pozostawił dzieci: Ryszarda (1937), Macieja (1938) oraz Andrzeja (1943).

Bogusław Polak Zakrzewski Wyskota Władysław (1894-1982), (w:) Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918-1919, red. A. Czubiński, B. Polak, Poznań 2002, s. 420-421.

Bogusław Polak

ZENKTELER Kazimierz (1884-1955), dowódca Frontu Zachodniego powstania, dowódca VII Rezerwowej Wielkopolskiej Brygady Piechoty, ppłk WP.

Ur. 24 stycznia 1884 r. w Wojnowicach (pow. nowotomyski), w rodzinie kupca Edwarda i Joanny z Szyfterów. Po ukończeniu 7 klas gimnazjum w Poznaniu, powołany został (1 IX 1906) na jednoroczny kurs do armii niemieckiej. Służbę odbywał w 5 Pułku Artylerii Ciężkiej, gdzie ukończył kurs aspirantów oficerskich. Awans na sierż. otrzymał (30 VII 1909) po odbyciu obowiązkowych ćwiczeń. Zajął się kupiectwem. Po wybuchu I wojny światowej, 1 VIII 1914 r. powołany został do armii niemieckiej. Wcielony do komisji remontu, przeniesiony został do 3 baonu 5 Pułku Artylerii Ciężkiej, a we wrześniu do I baonu tegoż pułku.

Odbył kampanię na froncie zach. i w listopadzie otrzymał awans na zastępcę oficera. W styczniu 1915 r. mianowano go dowódcą lekkiej kolumny baonu w Poznaniu, z którą wyruszył na front wsch. i tam awansowany (30 X 1915) do stopnia ppor. artylerii ciężkiej. Przeniesiony do Francji (2 V 1917), brał udział w walkach we Flandrii. Ciężko ranny pod górą Kemmel (25 VI 1918), został przekazany do lazaretu w Malborku, a następnie w Poznaniu. Orzeczeniem komisji lekarskiej (7 VII 1918) zwolniono go jako pełnego inwalidę. Powrócił do Buku i włączył się do akcji niepodległościowej, wstępując do POW ZP (XI 1918). Został mianowany przewodniczącym grodzkiej Powiatowej Rady Ludowej (XI 1918). Jednocześnie został mianowany dowódcą Powiatowej Straży Ludowej. 28 grudnia przystąpił do organizowania sił powstańczych na terenie zach. Wielkopolski. Z jego osobą od 1 I 1919 r. powiązały swoje działania gru-

Kazimierz Zenkteler

py powstańcze w Buku, Grodzisku, Opalenicy, Rostarzewie, Rakoniewiczach, Wielichowie, Przemęcie, Witkowie Polskim i Kamieńcu. 5 stycznia był autorem akcji powstańczej oddziałów z Wielichowa, Kościana, Wilkowa Polskiego, Stęszewa, Wielkich Łęk, Kamieńca, Obry, Rakoniewicz i Grodziska, które opanowały Wolsztyn. W ręce dowodzonych wtedy przez niego powstańców wpadła broń z dużą ilością amunicji oraz całkowite urządzenie szpitala wojskowego. We wniosku o odznaczenie Orderem Virtuti Militari stwierdzono, że mimo nie wyleczonych ran prowadził (o kiju) walki o Wolsztyn, Nowy Tomyśl i Zbąszyń. Rozkazem dziennym nr 2 (z 7 I 1919) Dowództwa Głównego w Poznaniu otrzymał nominację na dowódcę V Okręgu Wojskowego w Grodzisku, który obejmował (od 13 I 1919) pow.: międzyrzecki, nowotomyski, grodziski i babimojski. Jako dowódca frontu zach. przeprowadził (po 10 I 1919) szereg akcji zaczepnych, m. in. na Kopanicę i Zbąszyń. Po objęciu dowództwa frontu zach. przez płk. M. Milewskiego, pełnił (od 17 IV 1919) obowiązki komendanta okręgu. Rozkazem Dowództwa Głównego nr 46 (z 19 II 1919) został mianowany komendantem etapu zach. Dekretem Komisariatu NRL (z 17 IV 1919) awansowano go do stopnia kpt. Na skutek zmian strukturalnych w czerwcu 1919 r. objął Okręg Wojskowy II, równocześnie pełnił obowiązki dowódcy 155 Pułku Piechoty (1 Pułku Rezerwowego), złożonego z 4 baonów (od 4 X 1919). Rozkazem dziennym Dowództwa Głównego w Poznaniu nr 238 (z 7 X 1919) mianowany został dowódcą grupy zach. frontu wlkp. W styczniu 1920 r. dowodzone przez niego oddziały uczestniczyły w rewindykacji ziem zach. Wielkopolski, przyznanych ostatecznie Polsce.

Podczas wojny polsko-bolszewickiej 1920 r. dowodził, równocześnie awansując, VII Rezerwową Wielkopolską Brygadą Piechoty, sformowaną na początku 1919 roku z Grupy Zachodniej Frontu Wielkopolskiego (w grudniu 1920, wraz z zakończeniem działań wojennych i ogólną reformą WP, VII Brygadę Rezerwową przemianowano na 23 Dywizję Piechoty. W czasie powstań śląskich wspierał materiałami wojennymi POW Górnego Śląska. Polskie czynniki rządowe wyznaczyły go tam dowódcą armii powstańczej (3 VI 1921). Zadaniem jego miało być utrzymanie w ryzach armii powstańczej w chwili, gdy zapadną decyzje o likwidacji powstania i podziale Górnego Śląska. Po likwidacji powstania przeszedł z powrotem do Wojska Polskiego. 31 XII 1921 r. przeniesiony został do rezerwy. Osiadł na roli w Mieściskach (dawny pow. szamotulski). W życiu społecznym wyróżniał się ofiarnością i szlachetnością, nie gardząc pomocą finansową dla potrzebujących. Został członkiem honorowym wielu towarzystw, m. in. Towarzystwa Powstańców i Wojaków w Lwówku, które przyjęło go także jako swojego patrona. Wchodził w skład grupy b. dowódców powstania, którzy powzięli decyzję o utworzeniu Centralnego Komitetu do Badań nad Historią Powstania Wielkopolskiego 1918-1919 (20 I 1926). Z uwagi na stan zdrowia zwolniono go (4 III 1926) z obowiązku służby w rezerwie. Represjonowany po kampanii wrześniowej 1939 r., w grudniu został przez Niemców deportowany do GG. Osiadł w Jędrzejowie na Kielecczyźnie, zajmując się handlem. Zmarł 22 stycznia 1955 r. w całkowitym zapomnieniu. Pochowany został na pocysterskim cmentarzu parafii św. Trójcy w Jędrzejowie. Skromny pomnik na jego mogile wystawiło miasto i ZBoWiD w Jędrzejowie.

Odnaczony był m. in. Orderem Virtuti Militari V kl., Krzyżem Niepodległości z Mieczami, Krzyżem Walecznych, Legią Honorową, Orderem Polonia Restituta.

Zdzisław Kościański, Zenktele Kazimierz (1884-1955), (w:) Powstańcy wielkopolscy. Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918-1919, t. IV, red. B. Polak, Poznań 2008, s. 228-231.

Zdzisław Kościański

ZIELIŃSKI Klemens (1877-1939), ksiądz katolicki, działacz niepodległościowy w powiecie wyrzyskim, proboszcz XIV Brygady Artylerii Wielkopolskiej.

Ur. 23 listopada 1877 r. w Komorowie, w ówczesnym powiecie brodnickim, w rodzinie Karola i Amalii z domu Weuscher. Uczył się w gimnazjum w Brodnicy, w latach 1894 – 1897, był tam skupiającą uczniów członkiem i prezesem działającej tam tajnej organizacji filomackiej. Po uzyskaniu w roku 1897 świadectwa dojrzałości podjął studia prawnicze w Berlinie. Brał tam czynny udział w nauczaniu polskich dzieci języka i historii polskiej. Studia prawnicze jednak zarzucił i w roku 1899 wstąpił do duchownego seminarium w Poznaniu i Gnieźnie. Po wyświęceniu na kapłana w r. 1902 powołany został na wikariat do kościoła parafialnego w Bydgoszczy. Podczas pobytu w tym mieście działał w Towarzystwie Naukowej Pomocy im. Karola Marcinkowskiego, o czym świadczy jego udział w rocznym walnym zebraniu delegatów Towarzystwa w Poznaniu (1904). Jego pobyt w Bydgoszczy przypadł na ten czas, kiedy to przez zakładanie pierwszych to-

warzystw polskich, zaczął się tam budzić duch polski, organizować kupiectwo i rzemiosło polskie. Pracował wówczas jako prezes towarzystwa czeladników polskich i młodzieży polskiej, poświęcając wolny czas na nauczaniu ich pisania po polsku oraz ojczystej historii. Pełnił też obowiązki sekretarza rady nadzorczej Banku Ludowego. W roku 1905 przeniesiony został na wikariat w Wągrowcu. Tu również wykazał się społeczną aktywnością. Pracował jako prezes Towarzystw Robotników i Młodych Przemysłowców, wśród których założył Kółka samokształcenia. Zorganizował i objął obowiązki okręgowego prezesa Towarzystw Przemysłowych okręgu wągrowieckiego. W roku 1907 stanął przed sądem w Gnieźnie oskarżony o organizowanie strajku szkolnego, został jednak uniewinniony. W celu wyrobienia nawyku oszczędzania wśród dzieci i młodzieży założył „Kasę drobnych oszczędności”, gdzie najniższa wpłata wynosiła zaledwie 5 fen. Podczas pobytu na wikariacie w Inowrocławiu, w latach 1910-1914, był wicepatronem Katolickiego Towarzystwa Rzemieślników Polskich, należał do Inowrocławsko-Strzeleńskiego Towarzystwa Rolniczego, wchodził też w skład rady nadzorczej „Rolnika”. Poświęcał wiele uwagi także działalności kulturalno – oświatowej. Uczestniczył w organizowaniu tzw. „wieczorów czwartkowych” organizowanych przez wydział odczytowy Towarzystwa Czytelni Ludowych na powiat inowrocławski (m. in. wygłosił odczyt o miłości ojczyzny w poezji Mickiewicza). Samodzielną pracę duszpasterską rozpoczął w roku 1914, obejmując zarząd parafii w Kosztowie i Krostowie w powiecie wyrzyskim. Objął wówczas prezesurę kółka rolniczego, którą sprawował przez 15 lat. Podczas wybijania się na niepodległość

uczestniczył w akcji patriotycznej, która osiągnęła swoje szczytowe nasilenie z początkiem grudnia 1918. Już w listopadzie 1918 współorganizował Powiatową Radę Ludową, której został sekretarzem i zarazem otrzymał polecenie utworzenia kadr Straży Ludowej. Uczestniczył w konspiracyjnym spotkaniu przedstawicieli powiatów Wieleń, Wyrzysk, Czarnków i Chodzież, które zorganizował 30 grudnia 1918 r. w Pile ks. Ignacy Czechowski, proboszcz chodzieski. Celem spotkania było omówienie bieżącej sytuacji społecznej i politycznej w okręgu nadnoteckim i nawiązanie kontaktów z ogarniętym już powstaniem Poznaniem. Za te działania, a także za zorganizowanie przemytu przez linię demarkacyjną młodzieży udającej się do wojska polskiego w Inowrocławiu i Poznaniu został 3 lutego 1919 r. przez Grenzschutz aresztowany, zmaltretowany i wywieziony do centralnego więzienia w Pile. Oskarżono go o zdradę stanu jako „główną sprężynę powstania w powiecie wyrzyskim”. Jak napisano w nekrologu: „W czasie krwawych walk z Grenzschutzem, któremu się stale narażał, stawając energicznie w obronie krzywdzonej ludności, stał się ofiarą ohydnej napaści pruskiego żoldactwa, pobity i sponiewierany do krwi i terroryzowany groźbą rozstrzelania”. 15 marca 1919 stanął przed sądem oskarżony o zbrodnię stanu. W aktach oskarżenia sformułowano zarzut, iż jest „Dla sprawy niemieckiej szczególnie niebezpieczny”. W więzieniu przebywał do 30 marca 1919. Po powrocie do domu zakwaterowano mu na plebani karną załogę złożoną z 11 pruskich podoficerów, którzy mieli go pilnować. Wtenczas w powiecie wyrzyskim zreorganizował Radę Ludową, w której kierował

wydziałem dla przygotowania polskich urzędów i polskich urzędników. W styczniu 1920 utworzył komitet dla przyjęcia Wojska Polskiego. Od lipca 1920 r. był starszym kapelanem przy komendzie placu w Bydgoszczy, a potem aż do ukończenia wojny proboszczem 14 brygady artylerii na froncie. Wybrany do zarządu K. K. O. powiatu wyrzyskiego pracował do r. 1929, kiedy przeniósł się na probostwo w Szubinie. Tu został członkiem Komitetu powiatowego wykonawczego dla państwowej pożyczki inwestycyjnej oraz, z nominacji wojewody, członkiem Magistratu i jako mąż zaufania województwa przygotowuje nowe wybory do zarządu i rady miejskiej. Ponadto został prezesem powiatowym PCK. i organizuje koła tej organizacji w całym powiecie. Od 1 października 1935 r. do śmierci był proboszczem w Łopienniu. Z chwilą objęcia nowej parafii – mimo podeszłego wieku – zabrał się do uporządkowania zabytkowego kościoła, dość zaniedbanego przez poprzedników. Zreorganizował życie organizacji społecznych o charakterze kościelnym oraz dzięki jego czynnej współpracy ożywił się znacznie aktywność miejscowych organizacji społecznych, w tym Związku Powstańców Wielkopolskich. Za działalność społeczną i niepodległościową odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi (1928), Odznaką Więźniów Ideowych (1931), Medalem Niepodległości (1932). Zmarł 6 lutego 1939 r. w Łopienniu, po dłuższej chorobie serca.

Bogumił Wojcieszak, Księga społeczności w Wielkopolsce 1894-1919. Słownik biograficzny, t. IV, s. 102-103 (tam literatura).

Bogumił Wojcieszak

SPIS TREŚCI

Przedmowa: <i>Zdzisław Kościański, Bogumił Wojcieszak,</i>	
Powstańcy Wielkopolscy w wojnie polsko-bolszewickiej 1919-1920	5
Anders Władysław (1892-1970)	30
Baraniecki Kazimierz (1900-1940)	37
Baraniecki Ludwik (1897-1920)	37
Bartsch Maksymilian (1892-po 1945)	38
Bigoszt Henryk (1895-1971)	39
Biskupski Antoni (1890-1930)	40
Bobkiewicz Stanisław (1886-1938)	41
Bociański Ludwik (1892-1970)	42
Brochwicz-Trawiński Marian Jarosław (1896-1963)	46
Bugajewski Antoni (1899-1987)	43
Busza Ignacy (1880-1920)	44
Butler Witold (1889-1936)	45
Brochowicz-Trawiński Marian Jarosław (1896-1963)	46
Cegłowski Antoni (1893-1973)	48
Chosłowski Stefan Stanisław Seweryn (1889-1954)	49
Ciążyński Kazimierz (1894-1951)	51
Cyms Paweł Kazimierz (1894-1949)	52
Czarnecki Janusz (1887-1933)	54
Czerniak Walerian Józef (1896-1972)	54
Darcz Walenty (1895-1971)	56
Dratwiński Kazimierz Józef (1893-1920)	57
Dubiski Filip Stanisław (1860-1919)	58
Ertel Sylwester Mieczysław (1894-1979)	60
Fabian Stanisław (1898-1960)	61
Frąckowiak Jan (1896-1975)	62
Gorączkowski Kazimierz (1899-1920)	63
Jacobson-Jedlina Wojciech (1885-1961)	64
Józefowski Józef (1901-1962)	65
Jakubowicz Stanisław (1897-1972)	67

Kabsch Władysław (1891-1977)	68
Kaczmarek Władysław (1899-1964)	70
Kaletka Zygmunt (1895-1920)	71
Kaźmierczak Michał (1884-1960)	73
Kąkolewski Jan (1893-1977)	75
Kędzierski Anatol (1880-1964)	75
Kędzierski Lucjan (1881-1919)	77
Kirchner Bronisław Brunon Edmund (1885-1946)	78
Klein Jan Aleksander (1891-1940)	79
Klicze (Klitsche) Józef (1898-1920)	81
Kmiotek Leon (1889-1942)	82
Konarzewski Daniel (1871-1935)	83
Komorski Leon (1890-1942)	84
Konwerski Krzysztof Czesław (1896-1959)	85
Kopa Andrzej (1879-1956)	86
Kopczyński Józef (1896-1979)	89
Kowalczyk Adam (1894-1940)	90
Kowalczyk Adam Stefan (1896-1978)	91
Kowalski Włodzimierz (1889-1969)	92
Kurowski Aleksander (1879-1958)	94
Kwieciński Jerzy Kazimierz (1889-1940)	95
Lange Marian Józef (1901-1943)	97
Łakiński Zygmunt (1892-1961)	98
Łapiński Kazimierz Marcin (1891-1922)	99
Łukowicz Stefan Szczepan (1894-1941)	100
Macewicz Gustaw (1879-1937)	101
Matecki Józef (1896-1969)	102
Matysiak Gracjan (1897-1987)	103
May Stefan (1890-1940)	104
Migdałek Stanisław (1892-1940)	105
Milewski Alfred Teofil (1893-1959)	106
Milewski Jan Maria (1894-1964)	107
Milewski Michał (1875-1935)	108
Mischke Wincenty (1894-1969)	109
Morawski (Dzierżycraj-Morawski) Witold (1895-1944)	112

Mroczkowski Aleksander Jan (1893-1933)	113
Musiał Franciszek (1900-1973)	114
Namysł Jan (1882-1942)	116
Nawrocki Władysław herbu Lubicz (1891-1940)	118
Niemira Rudolf (1886-1952)	123
Nieżyrowski Kazimierz (1892-1987)	124
Nowak Alojzy (1894-1939)	125
Nowak Ignacy (1891-1940)	126
Nowak Ludwik (1900-1966)	126
Nowaczyński Wincenty (1883-1940)	128
Obrębowicz Mieczysław (1889-1920)	129
Odyniec Wincenty (1865-1952)	130
Orłowski Zdzisław (1892-1982)	130
Pajewski Aleksander (1879-1926)	132
Paszewicz Gustaw (1893-1955)	134
Pietrzak Stanisław (1891-1938)	135
Piniński Bolesław Wiktor (1892-1940)	136
Płócienniak Bolesław Teofil (1886-1932)	138
Pniewski Wiktor (1891-1974)	140
Podhorski Włodzimierz Zygmunt Benedykt Piotr (1884-1941)	142
Półczyński Marcei Stanisław (1894-1940)	144
Prandota-Trzciński Kazimierz Zdzisław Tadeusz (1891-1979)	145
Prauziński Leon (1895-1940)	146
Przeździecki Waław Jan (1883-1964)	147
Przybył Bolesław (1900-1988)	148
Radecki - Mikulicz (Radecki) Witold Marian (1891-1979)	149
Rakowski Seweryn (1880-1955)	151
Raszewski Kazimierz (1864-1941)	153
Rataj Franciszek (1894-1958)	155
Ratajczak Józef (1897-1942)	156
Rembowski Stanisław Emil (1885-1920)	158
Rogański Edmund (1891-1961)	159
Rost Franciszek (1890-1940)	160
Ruchalski Kazimierz (1898-1973)	162
Rynkowski Wawrzyniec (1900-1979)	163

Schoener Franciszek Ksawery (1899-1959)	164
Szczaniecki Władysław (1869-1942)	166
Simiński Tadeusz (1899-1950)	167
Sikora Stanisław (1896-1920)	168
Siuda Stanisław (1880-1945)	169
Siwek Jan (1891-1972)	170
Skibiński Maksymilian (1894-1945)	172
Skorupka-Padlewski Juliusz Zygmunt (1884-1940)	173
Skoryna Jan (1888-1961)	175
Skotarczak Antoni (1888-1932)	176
Skotarczak Wiktor (1891-1974)	177
Skrzydlewski Józef (1896-1952)	178
Słabęcki Mieczysław (1896-1939)	179
Słabiński Jan Nepomucen (1895-1981)	180
Stachecki Stanisław (1898-1928)	181
Stachewicz Julian (1890-1934)	182
Strehl Władysław (1857-1928)	183
Szczepanowski Tadeusz (1894-1922)	184
Szcześniak Kazimierz (1885-1945)	185
Szmatuła Piotr (1892-1959)	186
Szulc Franciszek (1893-1940)	188
Szumiński Franciszek (1899-1944)	189
Szyfter Paweł (1893-1940)	189
Szymanowski Stefan Ludwik (1896-1969)	190
Szymański Wacław (1896-1965)	191
Szyling Arnold (1894-1920)	192
Szymkowiak Jan (1900-1959)	193
Szyska Franciszek (1888-1940)	194
Śledzikowski Franciszek (1901-1962)	195
Śliwiński Bernard (1883-1941)	197
Świerczyk Wojciech (1898-1987)	199
Święcicki Roman (1898-1940)	199
Taczak Stanisław (1874-1960)	201
Thiel Stanisław Lucjan (1881-1943)	204
Thomas Paweł Bartłomiej (1891-1969)	207

Tomiak Stanisław (1894-1975)	208
Traeger Albert (1892-1953)	210
Urbanek Roman (1899-1987)	211
Vogel Dionizy (1896-1986)	212
Wawrzyniak Władysław Jan Nepomucen (1890-1940)	213
Wegner Witold Józef (1894-1920)	214
Więclaś Stanisław Marcin (1885-1941)	215
Wierusz Ignacy (1896-1968)	217
Wierzejewski Ireneusz (1881-1930)	218
Wierzejewski Wincenty (1889-1972)	220
Więckowski Stanisław Henryk Józef (1885-1946)	223
Wilkanowicz Roman Tadeusz (1886-1933)	224
Wilkans Julian (1886-1942)	225
Wojtkielewicz Alfons Marian (1885-1940)	227
Wolny Teodor (1901-1979)	228
Wolski Tadeusz (1897-1983)	229
Wroczyński Jan (1876-1945)	230
Wróblewski Józef (1879-1920)	231
Wrzaliński Stanisław (1882-1950)	233
Wyrwa Bronisław (1890-1970)	236
Zabdyr Michał (1880-?)	237
Zabłocki Mateusz Jerzy (1887-1939)	238
Zabłocki Waclaw (1879-1973)	240
Zakrzewski-Wyskota Władysław (1894-1982)	241
Zenkter Kazimierz (1884-1955)	243
Zieliński Klemens (1887-1939)	244

Spis biografów zamieszczonych w cyklu wydawniczym: „Powstańcy wielkopolscy... Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918/1919”, tom I, Poznań 2005; tom II, Poznań 2006; tom III, Poznań 2007; tom IV, Poznań 2008; tom V, Poznań 2008; tom VI, Poznań 2009; tom VII, Poznań 2010; tom VIII, Poznań 2011; tom IX, Poznań 2012; tom X, Poznań 2013; tom XI, Poznań 2014; tom XII, Poznań 2015; tom XIII, Poznań 2016; tom XIV, Poznań 2017; tom XV, Poznań 2018 - opracowany przez Eligiusza Tomkowiaka - znajduje się na stronie internetowej Towarzystwa Pamięci Powstania Wielkopolskiego 1918 - 1919
<https://powstaniemielkopolskie.pl/>

WOJEWÓDZKA BIBLIOTEKA PUBLICZNA
CENTRUM ANIMACJI KULTURY W POZNANIU

BIBL.REGION.

000-186798-00-0